

T.C
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**SİYERÜ'L-EKRAD ADLI YAZMA ESERİN ÇEVİRİSİ VE
DEĞERLENDİRMESİ**

HAZIRLAYAN

Eral CEYLAN

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Ziya POLAT

Mardin 2017

T.C
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**SİYERÜ'L-EKRAD ADLI YAZMA ESERİN ÇEVİRİSİ VE
DEĞERLENDİRMESİ**

HAZIRLAYAN

Eral CEYLAN

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Ziya POLAT

Mardin 2017

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı 15751010 numaralı öğrencisi Eral CEYLAN'ın hazırladığı “Siyerü'l-Ekrad Adlı Yazma Eser'in Çevirisi ve Değerlendirmesi” başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 15/12/2017 Cuma günü saat 13:00'te yapılmış, tezin onayına oy çokluğu/oybirliğiyle karar verilmiştir.

Üye :Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR

Üye :Doç. Dr. Oktay BOZAN

Danışman :Yrd. Doç. Dr. Ziya POLAT

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../2017 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2017

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Ömer BOZKURT

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ABDÜLKADİR BABANI'NİN HAYATI VE ESERİNİN ÖZELLİKLERİ	3
1.1. Hayatı	3
1.2. Eserin Özellikleri	8
1.2.1. Eserin Fiziki Özellikleri	8
1.2.2. Eserin Adı	9
1.2.3. Eserin Yazılış Amacı	9
1.2.4. Eserin Dili ve Üslubu	10
1.3. Eserin Yazılışında Yararlanılan Kaynaklar ve Kullanım Biçimleri	11
1.4. Eserin Kaynak Değeri	13
2. BÖLÜM: BİYOGRAFİLER	16
2.1. Ardalan Hükümdarları	17
2.1.1. Hüsrev Asyabani	17
2.1.2. Sohrab Han	17
2.1.3. Ali Han	17
2.1.4. Helu Han	17
2.1.5. I. Han Ahmed Han	17
2.1.6. Süleyman Han	18
2.1.7. Hasan Han	18
2.1.8. Hüsrev Han	18

2.1.9. II. Han Ahmed Han	19
2.1.10. Rıza Kali Han	19
2.1.11. Abbas Kali Han	19
2.1.12. Süphaneverdi Han.....	20
2.1.13. III. Han Ahmed Han	20
2.1.14. Hüsrev Han	20
2.1.15. Lutf Ali Han.....	20
2.1.16. Hasan Ali Han	21
2.1.17. Emanullah Han	21
2.1.18. Hüsrev Han	22
2.1.19. Rıza Kali Han	22
2.1.20. Gulamşah Han (Emanullah Han).....	23
2.1.21. Vekil İbrahim Beg	24
2.1.22. Vekil Muhammed Reşid Beg	24
2.2. Baban Hükümdarları.....	25
2.2.1. Faki Ahmed	25
2.2.2. Süleyman Beg.....	25
2.2.3. Ferhat Beg.....	26
2.2.4. Bekir Beg.....	26
2.2.5. Süleyman Paşa	27
2.2.6. Mahmut Paşa	27
2.2.7. Halid Paşa	28
2.2.8. Muhammed Paşa	28
2.2.9. Süleyman Paşa	28
2.2.10. Selim Paşa	29
2.2.11. Muhammed Paşa	29
2.2.12. Mahmut Paşa	29

2.2.13. Hane Paşa	29
2.2.14. Muhammed Paşa	30
2.2.15. Mahmut Paşa	30
2.2.16. İbrahim Paşa	30
2.2.17. Süleyman Paşa	30
2.2.18. Osman Paşa	30
2.2.19. Abdurrahman Paşa	31
2.2.20. Mahmut Paşa	32
2.2.21. Ahmed Paşa	33
2.2.22. Abdullah Paşa	33
2.2.23. Süleyman Paşa	34
2.2.24. Esad Paşa	34
2.2.25. Ali Rıza Paşa	35
2.2.26. Muhammed Necip Paşa	35
2.3. Mukri Hükümdarları.....	35
2.3.1. Aziz Han	36
2.3.2. Bedak Han	36
2.3.3. Abdullah Han.....	36
2.4. Revanduz Hükümdarları.....	36
2.4.1. Muhammed Beg	36
2.5. Dasni Hükümdarları	37
3. BÖLÜM: SİYERÜ'L-EKRAD ADLI YAZMA ESERİN ÇEVİRİSİ....	38
3.1. Mukaddime	44
3.2. Kürt Taifelerinin Sayılarının Zikri	45
3.3. Kürt Taifelerinin İsimlerinin Zikri	45
3.4. İslam'ın Ortaya Çıkışından Önce Ardalan Kürdistan'ının Dini ve İnançları	47

3.5. İslam'ın Kürdistan'a Ulaşması ve Arap-Kürt Savaşı	49
3.6. Han Ahmed Han'ın Kürdistan'a Geri Dönmesi, Babası ve Kürdistan Yönetimiyle İlişkileri.....	54
3.7. Han Ahmed Han'ın Oğlu Süleyman Han'ın Tahta Çıkışının Beyanı	58
3.8. Han Ahmed Han'ın Oğlu Hasan Han'ın Döneminin Beyanı	58
3.9. Süleyman Han'ın Oğlu Hüsrev Han'ın Döneminin Beyanı	58
3.10. Hüsrev Han'ın Oğlu II. Han Ahmed Han'ın Döneminin Beyanı	59
3.11. Ardalan Kürdistan'ında Bâbânlı Hâne Paşa'nın Hükümdarlığı	61
3.12. Süphaneverdi Han'ın Ardalan Kürdistan'ının Senendec Şehrinde Cülusu	62
3.13. III. Han Ahmed Han'ın Oğlu Hüsrev Han'ın Hükümdarlığı.....	63
3.14. Lutf Ali Han'ın Hükümdarlığı.....	67
3.15. Hasan Ali Han'ın Hükümdarlığı.....	68
3.16. Emânullah Han'ın Oğlu Hüsrev Han İdaresinin Zikri	83
3.17. Mirza Ebu'l- Kasım'ın Vezareti	98
3.18. İkinci Kez Komutanın Aracılığı Emânullah Han'ın İdaresi	99
3.19. Emânullah Han'ın Vefatı	102
3.20. Han Ahmed Han'ın Vefatı.....	104
3.21. Şehzade Mutemed'ud-Devle Döneminin Beyanı	105
3.22. Oraman Dağı'nın Özellikleri	106
3.23. Süleyman Beg'in Bilbas ve Bâbân Bölgelerini İstilasası	118
3.24. Bâbânlı Süleyman Beg'in Oğlu Ferhad Beg Döneminin Zikri	119
3.25. Bekir Beg Döneminin Beyanı.....	119
3.26. Bekir Beg'in Bağdat'a Gidişi ve Öldürülmesi.....	121
3.27. Bekir Beg'in Oğlu Süleyman Paşa'nın Babasının Yerine Tahta Çıkışı	121
3.28. Mahmud Paşa Döneminin Beyanı	122
3.29. Halid Paşa'nın Döneminin Beyanı	122

3.30. Süleyman Paşa'nın Döneminin Beyanı	123
3.31. Sepehsalar Rüstem ile Süleyman Paşa'nın Muharebesi	124
3.32. Selim Paşa'nın Döneminin Beyanı	127
3.33. Muhammed Paşa'nın Durumunun Beyanı	127
3.34. Mahmud Paşa'nın Döneminin Beyanı	144
3.35. Ahmed Paşa'nın Döneminin Beyanı	153
3.36. İstanbul'a Müracaatından Sonra Mahmud Paşa'nın Hükümeti	154
3.37. Revanduz Kürt Taifesinin Zikri	170
3.38. Senendec ile Süleymaniye Arasındaki Mesafe ve Menzillerin Beyanı. 181	
3.39. Mukrî Sınırından Adalan'ın Kuzeyine Kadar Olan Yerin Beyanı	182
3.40. Ardalan'ın Güneyinden Zohab'a Kadar Olan Bölgenin Beyanı	182
3.41. Bâbân Kürdistan'ının Her Dört Yanının Tafsilatlı Beyanı	182
3.42. Süleymaniye'nin Güney Sınırından Kerkük Canibine Kadar Olan Yerin Beyanı	182
3.43. Mukrî'deki Serdeşt Şehrine Bitişik Olan Süleymaniye'nin Doğu Tarafının Zikri	183
3.44. Kürt Yerleşim Bölgelerinde Olan Bazı Tanınmayan Eserler ve Muhtelif Olayların Zikri	183
3.45. Zerne Dağındaki Hasan Basri Mağarasının Zikri	184
3.46. Süleyman Zindanı ve Süleyman Tahtının Zikri	184
3.47. Baba Gorgor Hikâyesinin Ayrıntılı Beyanı	185
3.48. Bâbân Topraklarındaki Eserlerin ve Yapıların Özellikleri	185
SONUÇ	188
KAYNAKÇA	189
ÖZGEÇMİŞ	191
İNTİHAL RAPORU	192

ÖNSÖZ

Türkiye’de Osmanlı ve yakın çevresinde bulunan mahalli siyasi teşekküllere ilişkin yapılan araştırmalarda Osmanlı arşivlerinin dışına çıkmak ve mahalli bir tarihsel söyleme dayanmak henüz yaygınlık kazanmış bir yaklaşım haline gelmemiştir. Osmanlı ve bununla ilintili konulara yönelik yapılan araştırmalarda merkezi kayıtların dışına çıkmak, Osmanlının geniş ve çeşitlilik arz eden dünyasının bir gerekliliğidir. Bu dünyada üretilen her referansı araştırmalarda değerlendirmeye açmak için, daha yoğun bir çabanın içine girilmesi gerekmektedir. Bu çabaların önünde araştırmacılar açısından en temel problem Osmanlıca dışında yazılı materyalin değerlendirilmesi gelmektedir. Abdülkadir Babani tarafından kaleme alınmış olan *Siyerü’l-Ekrad* adlı eserin Farsçadan Türkçeye çevirisi ve değerlendirmesi çalışması, Osmanlı Devleti’nin İran ile bitişik arka planıyla ilgili yapılacak çalışmalarda merkezi kayıtların tarihsel bağlama yerleştirilmesi ve mahalli tarihsel söylem ile karşılaştırılması açısından yararlılık sağlayacağı gibi, Osmanlıca dışındaki kaynaklara erişimde karşılaşılan problemlerin asgariye indirilmesi yolunda mühim bir adım teşkil etmektedir.

Eserin Farsçadan Türkçeye çevirisinde katkıda bulunanların ve eserin tarih disiplini çerçevesinde sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için gerekli destek ve yardımlarını her zaman ve her koşulda benden esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Ziya Polat’a sabırlı yardımlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu Tezi baştan sona sabırla okuyan ve değerli katkılarda bulunan saygı değer hocam Prof. Dr. İbrahim Özcoşar’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tezin şekillenmesinde, konuların değerlendirmesinde yorulmadan katkı sunduğu ve her zaman yanımda olan Yrd. Doç. Dr. Fasih Dinç’e minnet borçluyum. Teknik desteğini aldığım değerli Arş. Gör. Cemal Ülke’nin emeğini unutmayacağım. Farsça tamlamaların birebir karşılığını vermek için yardımlarını aldığım ve bu konuda bana sabırla tahammül eden Veysel Başçı, Mehmet Akif Koç’a ve Yrd. Doç. Dr. Mustafa Öztürk’e yaptıkları katkılardan dolayı sonsuz şükranlarımı sunarım.

Eral CEYLAN

15.12.2017

ÖZET

SİYERÜ'L-EKRAD ADLI YAZMA ESERİN ÇEVİRİSİ

VE DEĞERLENDİRMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Eral CEYLAN

Mardin Artuklu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

2017: 192 Sayfa

Bu çalışma, Abdülkadir Babani tarafından 1870 yılında Farsça olarak kaleme alınmış olan *Siyerü'l-Ekrad* adlı eserin çeviri ve değerlendirilmesinden oluşmaktadır. *Siyerü'l-Ekrad* adı, çeşitli bölge ve farklı siyasi alanlarda bulunan Kürt topluluklarının tarihlerini yazma gayesiyle verilmiş bir adlandırmadır. Ancak yazar sadece Baban ve Ardalan hanedanlıklarının tarihlerini kaleme alabilme imkânını elde edebilmiş olması dolayısıyla söz konusu hanedanlıkların tarihsel anlatılarına münhasır bir adlandırmayla sınırlı olmuştur. Eserin içerdiği konular, 16. yüzyıldan Babanlar açısından 19. yüzyılın yarısı, Ardalanlar açısından ise 19. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar olan tarihsel süreçte geçen olay ve olguları ihtiva etmektedir. Bu çerçevede yazar eserini, Baban ve Ardalan hanedanlıklarının hâkim oldukları coğrafyalarda kendi içlerindeki iktidar mücadeleleri ile Osmanlı ve İran devletleriyle geliştirdikleri ilişkileri, konjektürel gelişmeler dâhilinde ve yerel tarihsel anlatıya bağlı kalınarak kaleme almıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyerü'l-Ekrad, Baban, Ardalan, Osmanlı Devleti, İran Devleti.

ABSTRACT

Master's Thesis

SİYERÜ'L-EKRAD ADLI YAZMA ESERİN ÇEVİRİSİ

ve DEĞERLENDİRMESİ

Eral CEYLAN

Mardin Artuklu University

Institute of Social Sciences

Department of History

2017: 192 Pages

This study consists of the translation and evaluation of the work titled *Siyerü'l-Ekrad*, which was written in Persian in 1870 by Abdulkadir Babani. *Siyerü'l-Ekrad* is a name given to the writing of the history of Kurdish communities in various regions and in different political areas. However, as the writer was able to obtain the possibility of writing only the history of Baban and Ardalán dynasties, it was limited to an exclusive naming of historical accounts of the dynasties. The work includes issues such as events and facts in the historical process from the 16th century to the mid of the 19th century in terms of Baban, and to the third quarter of the 19th century in terms of Ardalán. Within this framework, the writer has written his work about the internal power struggles in the geographical regions dominated by the Baban and the Ardalán, and the relations developed with the Ottoman Empire and Iran State within the context of conjectural developments and adhering to the local historical narrative.

Keywords: Siyerü'l-Ekrad, Baban, Ardalán, Ottoman Empire, Iran State.

GİRİŞ

16. yüzyılın başlarında İran'da Şah İsmail önderliğinde militarist Şiiliğe dayalı Safevi Devleti'nin ortaya çıkması ve totaliter bir yönetim takip ederek kendi siyasi telakkileri dışındaki telakkileri reddetmesi, Hemadan ve Erbil arasında geniş bir coğrafyayı ihtiva eden Şehrizer bölgesindeki Kürt siyasi oluşumu açısından yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmektedir. Safevilerin aşırı Şiiliğe dayalı yönetim anlayışlarının egemenlik alanlarını hızlı bir şekilde genişletmeleri, Şehrizer beyleri veya Ardalan Hanedanlığı adlarıyla anılan müstakil yönetim dâhil olmak üzere, bütün Kürt yönetimlerinin rahatsızlığına ve muhalefetine yol açmıştır. Kürt muhalefetine sert yöntemlerle bastırmaya çalışan Safevilerin egemenlik iddiaları Osmanlı merkezi yönetiminin egemenlik alanlarını tehdit etmesi üzerine Osmanlı müdahalesi gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin Safevi yayılcılığına müdahalesi Şehrizer bölgesini İran ve Osmanlı Devleti arasında bir tampon bölge haline getirmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi'nde, Şehrizer'dan geçmesi ve Şehrizer Beylerini Osmanlı tarafına geçmeye mecbur etmesi uzun bir süredir Şehrizer yönetimi veya Ardalanlar olarak anılan idari birimin yönetici tabakası arasında çatışma ve ayırma yol açar. Bu ayırımında Şehrizer'un Osmanlı etkisine açık bölgeleri Baban hanedanlığı adı altında yeni bir siyasi oluşum oluştururken İran etkisine açık bölgelerde Ardalan Hanedanlığı ortaya çıkmıştır. Abdülkadir Babani'nin *Siyerü'l-Ekrad* adlı eseri Şehrizer'un Osmanlı ve İran'ın etkileriyle Baban ve Ardalan adı altında ortaya çıkan ikili yönetimlerinin 16. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar olan tarihi süreçlerini açıklamaya çalışmıştır.

Osmanlı Devleti'nin İran Devleti'yle Doğu sınırlarında yaşadığı sorunların temel nedenlerinden olan Baban ve Ardalan hanedanlıklarının siyasi faaliyetlerine yönelik yapılacak araştırmalarda Abdülkadir Babani'nin *Siyerü'l-Ekrad* adlı eserinin, yerel bir tarihsel söyleme dayalı olması nedeniyle önemli boşlukları dolduracağında şüphe yoktur. Bu çalışma Farsça olarak kaleme alınan *Siyerü'l-Ekrad* adlı eserin Türkçeye çevirisi ve değerlendirmesinden oluşmaktadır. Bu kapsamda, çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde *Siyerü'l-Ekrad*'ı kaleme alan Abdülkadir Babani'nin hayatı, ulaşılan veriler ışığında yazılmaya çalışmıştır. Eserin fiziki ve içerik değerlendirmesi yine birinci bölümün

konuları arasındadır. Yazarın üslubu, faydalandığı kaynaklar ve kaynakları kullanma biçimleriyle eserin tarih araştırmalarında sahip olduğu önem vurgulanmıştır. İkinci bölüm, eserin muhteva ve özetine ayrılmıştır. Eserin hangi konulara değindiği açıklandıktan sonra eserin kısa bir özeti verilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölüm olan son bölümde ise *Siyerü'l-Ekrad*'ın Farsçadan Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Burada 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde dolaşımda olan Farsça ile kaleme alınan eser, mümkün mertebe hiçbir anlam kaybına mahal vermeden bugünkü Türkçeye tercüme edilmeye çalışılmıştır.

1. BÖLÜM: ABDÜLKADİR BABANİ’NİN HAYATI VE ESERİNİN ÖZELLİKLERİ

1.1. Hayatı

Sosyal bilimlere ilişkin herhangi bir eserin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi onu vücuda getiren yazarın hayatının bilinmesiyle mümkündür. Zira eseri kaleme alan yazarın yaşadığı çevre, çağının hâkim düşünsel eğilimleri ve yaşam tecrübesi, onun düşünce dünyasının şekillenmesinde etkin rol oynamaktadır. Eserde ileri sürdüğü veya ifade ettiği düşünce ve savlar, onun yaşam tecrübesinden bağımsız ele alınamayacağından hayatına ilişkin verilerin değerlendirilmesi eserin değerlendirilmesi aşamasına öncü bir işlev yüklemektedir. Biz burada ulaşılabilen verilerden hareketle Abdülkadir Babani’nin hayatı hakkındaki bilgileri ortaya koymaya çalışacağız.

Osmanlı ve İran sınırının Şehrizar kısmını teşkil eden bölgenin ulema ve ümera gibi seçkin şahsiyetlerinin biyografilerini ihtiva eden eserlerde¹ Abdülkadir Babani’nin hayatına ilişkin herhangi bir kayda ulaşılamadı. Çalışma konumuzu teşkil eden *Siyerü’l-Ekrad* adlı eserinde de hayatına dair bir bölüm yer almamaktadır. Babani’nin *Siyerü’l-Ekrad* dışında bir eser verdiğine dair bir işaret de bulunmadığından hayat hikâyesini, *Siyerü’l-Ekrad*’ın çeşitli kısımlarında ailesiyle Baban ve Ardalan soyluları arasındaki ilişkileri irdelerken verdiği bilgileri derlemek suretiyle tespit etmeye çalışacağız.

Babani, eserinde nerede ve ne zaman doğduğunu ifade etmemiştir. Biz, kendisinin eserinde verdiği bazı ipuçlarını değerlendirerek doğum yeri ve tarihini tespit etmeye çalışacağız. Yazar, eserini yazdığı 1870 yılında Mukri Kürdistanı ve Bilbas aşireti kısmını kaleme alırken Mukri Kürdistan’ına hükmeden Abdullah Han hükümetinin 30 sene önce olduğunu ve kendisinin o sıralarda yedi veya sekiz yaşlarında olduğunu kaydetmiştir.² Bu duruma göre Abdülkadir Babani’nin doğum tarihinin 1832-1833 yılları olabileceği kuvvetli bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹ Bölgenin önemli şahsiyetlerinin biyografilerini ihtiva eden eserler için bkz. Muhammed Emin Zeki, *Meşahir-ü’l Kurd ve Kurdistan*, C. 1-2, Bengi Jin, Süleymaniye 2005; İyad Baban, *Üsret’il Babanü’l Kurdiye*, Darü’l Zaman, Beyrut 2008.

² Abdülkadir İbni Rüstemi Babani, *Siyer’ül-Ekrad*, İran, 1868, vr. 177.

Yazarın doğum yerine ilişkin olarak en güçlü ihtimalin Abdurrahman Paşa'nın oğlu Mahmud Paşa hükümeti döneminde, Süleymaniye şehri olduğunu ifade etmek mümkündür. Zira Mahmud Paşa, 1817 yılında Baban hükümetini uhdesine almasından sonra İran şehzadelerinden olup Tebriz hâkimliği yapan Abbas Mirza'nın 1833 yılına kadarki ölümüne değin iktidarının hamisi olmuş ve istikrarlı bir şekilde Süleymaniye merkezli Baban hükümetini idare etmiştir. Bu süre zarfında yazarın babası olan Rüstem Beg, Mahmud Paşa'nın en yakın adamı olarak yanında bulunmuştur. Dolayısıyla yazarın doğum tarihi olan 1832-1833 yılının Mahmud Paşa'nın Baban hükümetinin başında olduğu bir dönem olması, yazarın Süleymaniye'de doğmuş olma ihtimalini desteklemektedir. Mahmud Paşa'nın Bağdad valisi Ali Rıza Paşa'nın teşebbüsleriyle iktidardan uzaklaştırılması ve akabinde babası Rüstem Beg ile beraber İstanbul'a gönderildiği dönemde müellifin üç yaşlarında olduğunu ifade etmesi³ Süleymaniye'de doğma ihtimalini güçlendiren başka bir referanstır.

Babani'nin eserinden anlaşıldığı kadarıyla, ailesi Baban hanedanına mensup seçkin ve etkin bir ailedir. Özellikle Babani kelimesi 19. yüzyılda Osmanlı toprakları içerisinde bulunan elit aileye mensup olan kişilerin yönetici kısmına verilen bir hanedan ismidir. Nitekim Baban hanedanından Mahmud Paşa'nın Bağdad valisi Ali Rıza Paşa'nın teşebbüsleriyle Baban idaresinden el çektirilmesi sırasında müellifin babası da diğer seçkin hanedan mensuplarıyla beraber tutuklanmış ve İstanbul'a götürülmüştür. İstanbul'da bazı memurlara verdiği fidyelerle serbest kalmıştır. İstanbul'dan Babana geri döner dönmez ailesiyle İran'ın Ardalan hanedanlığına geçerek siyasi faaliyetlerine orada devam etmiştir.⁴

Yukarıdaki paragrafa dayanak olarak müellifin atası Civanmerd Ağa, Hane Paşa'nın Ardalan Kürdistan'ını egemenliği altına aldığı süreçte Baban'a geri dönerken Ardalan'ın idaresini oğlu Ali Han'a bıraktıktan sonra halkın işleriyle de ilgilenmesi için Civanmerd Ağa'yı tayin etmiştir.⁵ Müellifin babası Rüstem Beg, Abdurrahman Paşa'nın oğlu Mahmut Paşa'ya (1816) vezirlik yapmaktaydı.⁶ Varlıklı insanlar olan Rüstem Beg ve Hacı Müsrif Beg, Mahmut Paşa'nın hükümdarlığı döneminde önemli ve değerli işler yapmışlardı. Süleyman Paşa'nın

³ Babani, a.g.e, vr. 52.

⁴ Babani, vr. 52.

⁵ Babani, vr. 112.

⁶ Babani, vr. 138-139.

Baban hükümdarı olması üzerine kaçıp Kerkük'e yerleşmişlerdir.⁷ Ancak Rüstem Beg, kardeşi Mahmut Beg'in ölümünden sonra Kerkük'ten İran'a göç etmiştir.⁸ Müellifin amcası Mahmut Beg, Mahmut Paşa'dan sonra Baban hükümdarı olan Süleyman Beg'e hizmet etmekteydi.⁹ O dönemde Davudi savaşçıları, müellifin amcası Mahmut Beg'in emrindeydi. Bunlar, Baban yurduna bağlı bir Kürt kabilesidir. Davudi kabilesinin halkı Davut Begliler olarak meşhurdurlar.¹⁰ Aynı zamanda Mahmut Beg, Davudi kabilesinin damadıdır. Ancak, Süleyman Paşa'nın Kahyası Hüseyin Paşa tarafından öldürülmesi¹¹ üzerine müellifin babası Rüstem Beg, İran'a göç etmiştir. Bunların dışında müellifin Abdülkadir adında başka bir amcası ve Süleyman Beg adında da bir erkek kardeşi vardır. Ancak Abdülkadir'in ailenin kaçınıcı üyesi olduğu hakkında eserde herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Baban hanedan ailesinin bir mensubu olan Abdülkadir Babani, babasının hem Baban ve hem de Ardalan hükümetleri içinde oldukça aktif siyasi vazifeler üstlenmesinden dolayı bir çocuğa ağır gelebilecek sıkıntı ve acılarla dolu bir çocukluk dönemi geçirmiştir. Abdülkadir Babani'nin çocukluğunu geçirdiği coğrafya, Osmanlı ve İran merkezi devletleri arasında tartışmalı bir sınır bölgesinde yer almaktadır. Bu bölgede her iki merkezi güç, denetim ve kontrol sağlamak için bölgenin yerel siyasi otoriteleri olan Ardalan ve Baban yönetimlerinin içişlerine müdahale etmeleri hem Baban ve Ardalan hanedanlıkları arasında ve hem de hanedanlıkların kendi elit tabakası arasında bir güç mücadelesi ve çatışmaya neden olmaktadır. Bu çatışmaların bölgeyi belli aralıklarla savaş alanı haline getirmesi, Baban'dan Ardalan'a, Ardalan'dan da Baban topraklarına hem siyasi seçkinlerin hem de sıradan halkın periyodik göçlerine sebep olan büyük trajedilerin yaşanmasına da neden oluyordu. Ardalan ve Baban hanedanlıklarının kurulu olduğu coğrafyanın şiddet ve kaosa dayalı karakteri yerel halkın baş etmesi gereken en önemli zorluktu.

Abdülkadir Babani'nin kendi çocukluğu hakkında verdiği bilgiler, Baban hanedan ailesinin, İran'ın Tebriz şehzadesi ile Osmanlı Devleti'nin Bağdad valisi arasında meydana gelen iktidar çatışması sırasında, yaşadığı kötü anılardan

⁷ Babani, vr. 144-145.

⁸ Babani, vr. 150.

⁹ Babani, vr. 145.

¹⁰ Babani, vr. 148.

¹¹ Babani, vr. 148.

oluşmaktadır. 1817 yılından itibaren Baban'a hükmeden Mahmud Paşa'nın 1835-36 yılında Bağdad valisi Ali Rıza Paşa tarafından görevden alınması ve aynı hanedana mensup Süleyman Paşa'yı Süleymaniye valiliğine tayin etmesi sonrasında yaşananlar, Abdülkadir Babani'nin çocukluğuna ilişkin hafızasında kalan en unutulmaz anıyı oluşturmuştur. Mahmud Paşa, Baban hükümet yöneticiliğinden alınmasından sonra yakın adamlarıyla beraber tutuklanarak İstanbul'a gönderilmiştir. Bunlar arasında en yakın adamı olan Abdülkadir Babani'nin babası Rüstem Beg de bulunmaktadır. Rüstem Beg, İstanbul'a vardığında hapsedilir. Eserinde babasının ne kadar hapis yattığını belirtmez ancak olayların akışından bunun uzun bir süre olmadığı anlaşılmaktadır. Rüstem Beg, hapisten/hapisaneden 60.000 tümen karşılığında serbest kalınca, vakit kaybetmeden Irak'a gelir ve ailesini alarak İran'a geçmeye çalışır. Ancak İran'a geçmek o kadar kolay değildir. Zira Baban'ın yeni yöneticisi Süleyman Paşa ile Bağdad valisi Ali Rıza Paşa'nın takibi altındadırlar. Ailece önce Samarra yakınında bulunan el-Abid aşiretinin himayesine girerler. Her ne kadar iyi karşılanırsa da Ali Rıza Paşa'nın gazabından korkan aşiret lideri Şeyh Sadun'un onları uzun bir süre barındırma imkânı/ihtimali yoktu. Aile kısa bir süre sonra İran'ın Zohab bölgesine gitmek için yola çıkar. Bu uzun yolculuk esnasında Baban yöneticisi Süleyman Paşa Ahmedvend aşiretine mensup 300 kişilik bir süvari birliğini peşlerine takar. Bu birlik Kasr-ı Şirin civarında aileye ulaşarak babasının maiyetinde bulunan 50 atlıyla çatışmaya başlar. Çatışma esnasında babasının maiyetindekilerin bir kısmı yaralanır bazısı da öldürülür. Daha fazla mukavemet edemeyen aile ve beraberindekiler bu 300 atlı tarafından yağmanlanır. Yanlarında bulunan kıymetli mücevherleri saldırı sırasında toprağın altına gömmeleri sonucunda kurtarmayı başaramışlardır. Aile çatışma bölgesinden yalın ayak Zohab'a kadar yürümüş, oradan da Senendec şehrine geçerek çileli yolcuğu noktalamıştır. Bu olaylar yaşandığında Abdülkadir Babani, üç yaşındadır.

Abdülkadir Babani, eserinde eğitim alma sürecine yönelik herhangi bir beyanda bulunmamıştır. Ancak kendisinin yaşadığı coğrafyanın sahip olduğu eğitim yapısı ve eserini iki ay gibi kısa bir sürede tamamladığını belirtmiş olması, onun çok iyi bir eğitimden geçmiş olduğuna işaret etmektedir. Baban ve Ardalan hanedanlıklarının kurulu olduğu Şehrizer coğrafyasının, Osmanlı ve İran Devletlerinin egemen olduğu bölgelerin eğitim kalitesinden geri kalır yanı yoktu.

Nitekim Şehrizer bölgesi, Osmanlı dünyasında eğitim ve entelektüel birikim açısından ön plana çıkan sayılı merkezler arasında yer almaktaydı. Yine İran coğrafyasında resmi ve hâkim Şii mezhebine mukabil, Şehrizer'un Ardalan bölgesi Sünni bir karaktere sahip olup ilmi açıdan Sünnilerin bulunduğu bir bölgeydi. Bununla beraber Şehrizer, her ne kadar siyasi açıdan Ardalan ve Baban hanedan idareleri arasında bölünmüş bir yapı arz etse de ilmi açıdan parçalı ve ayrılmış bir bölge değildi. Bölgenin en köklü iki eğitim kurumu olan medrese ve tekkeler ile bunlarla bağlantılı nüfus, siyasi sınırları aşan bir etkiye sahipti. Medrese uleması ile tekke şeyh ve sofilere, Şehrizer'un Osmanlı ve İran ile ilintili coğrafyasında hiçbir sınır tanımadan faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Abdülkadir Babani de İslam dünyasının siyasi ve mezhebi açıdan birbirine rakip Şii İran ile Sünni Osmanlı dünyası arasında bir tampon görevi gören Şehrizer bölgesinde yaşamıştır. Bu durum, onun Şehrizer'un mevcut yerel imkânlarından istifade etmesine imkân tanıdığı gibi İran ile Osmanlı düşünce dünyalarıyla bağlantılı Baban ve Ardalan hanedanlıklarının elit zümresinin birikiminden istifade etmesine de olanak sağlamıştır. Kaleme aldığı eserin, 16. yüzyılın ilk çeyreğinden 19. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar olan dönemdeki tarihi kapsamış olması geniş bir kaynakçaya başvurmayı gerekli kılmaktadır. Olayları kaleme alırken faydalandığı kaynakların dili olan Farsça ve Arapçaya vakıf olduğu gibi, bölgenin ana dilini teşkil eden Kürtçenin farklı lehçelerine de vukufiyetinin olduğu anlaşılmaktadır. Zira eserinde başvurduğu kaynak türlerinden olan sözlü tarih verilerini elde ederken faydalandığı kaynak kişiler bu duruma açık bir referans teşkil etmektedir. Eserinin ilk kısmında Kürt topluluklarının İslami fetihler sırasındaki durumlarını ilk dönem Arapça kaynaklarından elde etmiş olması kuvvetli bir ihtimaldir. Bunun yanında bölgenin güçlü medrese geleneği, Arapça'yı öğrenmede önemli avantajlar sağlamaktadır. Abdülkadir Babani'nin eğitimini bölgenin temel eğitim kurumlarından olan medresede tamamladı. Hem Arapça'yı ve hem de Farsça'yı iyi derecede öğrendiğini söylemek son derece mantıklı bir çıkarım olacaktır. Bununla birlikte, hem Baban hem de Ardalan bölgelerinin ileri gelen bir ailesinin ferdi olması; Müellifin siyasi, ilmi ve edebi meclislere katılmasına imkân verdiği ve bundan ciddi bir ilmi/kültürel birikim elde ettiği görülmektedir. Nitekim bilgili ve

güngörmüş kişilerin vasıflarını anlatırken, bu tür ilmi ve edebi meclislere katılan, âlim ve şiiir erbabıyla vakit geçirmiş kişiler olarak tavsif etmektedir.¹²

Abdülkadir Babani'nin Irak, Şehrizer ve İran coğrafyasında dolaşımında olan dillere vakıf olmanın yanında, 1870 yılında gerek İran merkezi otoritesinin gerekse Osmanlı Devleti'nin Bağdad merkezli siyasi eğilim ve önceliklerinin farkında olduğu eserindeki değerlendirmelerden anlaşılmaktadır. Müellif 17-18 yaşlarında iken Osmanlı Devleti'nin merkezi idareyi tesis etme amacıyla Baban hanedanlığının ilgasına tanıklık ederken, eserini kaleme aldığı 1870 yılından iki yıl önce de Ardalan hanedanlığının İran merkezi Ddevleti tarafından ilgasına şahitlik etmiştir. Her iki hanedan idaresinin ilgasını eserinde işlerken, ... *eski zamanların gelenek-görenek ve kaidelerinin ortadan kalmış olduğu ve artık dünyanın birtakım yeni kurallara göre yönetilmeye başlandığını* ... daha ilk sayfada belirtmiştir. Yeni siyasi sistem ve düzenin artık köklü ailelerin yönetimine imkân vermediğini ifade etmiştir.¹³ Ayrıca müellif, İran devlet aygıtının bileşenleri hakkında güçlü bir birikime sahip olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin merkezileşme sürecinde Bağdad valilerinin yönetim yapısını yeri geldikçe eserinde işlemiş olması, yazarın kendi çağını okuyabilen bir bilgi birikimine sahip olduğunu göstermektedir.

1.2. Eserin Özellikleri

1.2.1. Eserin Fiziki Özellikleri

Şehrizer bölgesinin köklü hanedanlarından olan Baban hanedan ailesine mensup olan Abdülkadir Babani *Siyerü'l-Ekrad* adlı eserini H.1286 (M.1870) yılında Farsça olarak kaleme almıştır. Eser, Tahran'da Milli Melik Kütüphanesi'nde 1/4135 nolu rafta bulunmaktadır. Bu kütüphane İmam Rıza kabrinin olduğu Meşhed şehrinde. Eserin başka bir nüshası Meşhed'de Ostani Kudse Rezevi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Asıl nüsha 107 varak ya da 214 sayfa ve 15 satırdan oluşmaktadır. Eserin kâğıtları İran dışından temin edilmiştir. Eserin kapağı lacivert renkli olup, Nesta'lik denilen el yazısı ile yazılmıştır.¹⁴ 18.5X27.5 cm ölçülerinde olan eserin Milli Melik

¹² Babani, vr. 26.

¹³ Babani, a.g.e, vr. 172.

¹⁴ Nestalik 10. Yüzyılın sonları ve 11. Yüzyılın başlarında İranlılar tarafından ihtira edilmiş bir hat çeşididir. Kısaca şikeste/kırma denir. Bu hattın en belirgin özelliği; satır ve satır çizgileri üzerinde hareket eden hatların aksine oval halini almış kıvrımlar şeklinde iç içe geçmesidir. Hattın resim hali de denilen bu çeşit estetik bakımından hatlar arasında en güzeli kabul edilir. Şefi'a lakabı ile ünlü

Kütüphanesi'ne nasıl getirildiği bilinmemekle birlikte ilk sayfasına vurulan mührün Muhammed Hasan Han Seniü'd-devle Kütüphanesi'ne ait olduğu bilinmektedir.

1.2.2. Eserin Adı

Milli Melik-i Tahran Kütüphanesi kataloğunda eserin asıl adı *Tarihi Ekrad-ı Ardalan ve Baban* olarak verilmiştir. Ancak bu kütüphaneden edindiğimiz nüshanın hiçbir yerinde söz konusu adlandırmayla karşılaşmamıştır. Müellif, eserin ismine yönelik müstakil bir sayfa tahsis etmediği gibi, bir başlık da atmamıştır. Fakat, eseri tamamladıktan sonra mukaddime kısmında eserin ismini *Siyerü'l-Ekrad* olarak tayin ettiğini ifade etmiştir. Eserin içerik olarak Baban ve Ardalan tarihine yoğunlaşmış olması “Baban ve Ardalan Tarihi” gibi bir ismi almayı hak etmekle beraber yazarın *Siyerü'l-Ekrad* ismini vermiş olmasını kendisinin daha sonra yapmayı düşündüğü çalışmalarla ilişkilendirmek gerekir. Yazarın kaleme almış olduğu bu eser aslında yapmaya düşündüğü çalışmanın sadece bir bölümünü teşkil etmektedir. Nitekim bir Kürt Tarihi yazma amacı gütmüş olduğunu ve sağlığı el verdiği sürece Baban ve Ardalan topluluklarının dışında kalan diğer Kürt topluluklarının tarihini yazmaya çalışacağını ifade etmiştir. Ancak anlaşılan, müellifin sağlığı çalışmanın geri kalanını kaleme almaya imkân vermemiştir. Bu münasebetle *Siyerü'l-Ekrad* ismi, Baban ve Ardalan Kürt topluluklarının tarihini anlattığı bu eserle daha sonra yazmayı amaçladığı diğer Kürt topluluklarının tarihini ihtiva eden çalışmalara verilen bir isim olarak değerlendirmek gerekir.

1.2.3. Eserin Yazılış Amacı

Abdülkadir Babani'nin esere verdiği *Siyerü'l-Ekrad* adı, eserin yazılış amacına vurguda bulunmaktadır. Babani, *Siyerü'l-Ekrad* adını daha önce de ifade edildiği üzere, Kürtlerin serencamları, hikâyesi veya tarihlerini yazma amacına matuf olarak vermiştir. Müellif, Kürtlerin farklı taifelere bölünmüş olduğu ve her taifenin kendine özgü alametlere sahip olması bir yana taifelerin kendi mensubiyetlerini teşkil eden din ve geleneklerine sıkıca bağlı olduklarını ifade etmektedir. Farklı taifelerden müteşekkil olan Kürtlerin kendi mensubiyetlerine bağlı olmaları, müellifin Kürt tarihini yazmasına temel amaç teşkil etmektedir. Babani'ye göre Kürtlerin aidiyetlerini oluşturan din ve gelenek unsurlarına sıkı

Muhammed Şefi'i Hüseyini Herevi (H. 1081) Mustafa Kulihan Şamlu (H. 1077) bu hattın temellendirilmesinde öncü kabul edilirler. Bkz. Kılıçhani, Hamit Rıza, “Hat ve Hoşnivisi der gozar-ı zaman”, Mecelle-i Honer kitabı mah, Hordad ve Tir, sal 1383, rakem 69-70, sahife 69.

bağlılıkları özgünlüklerinin ana odağını teşkil etmekte ve bu özgünlüğün de kendilerini tanıtmada temel unsur olduğunu ifade etmektedir.¹⁵ Taifelerin, din ve geleneklerine sıkı bir şekilde bağlı olma durumlarının bir bütün olarak Kürt taifelerinin özgünlüğünü oluşturmakla beraber, her taifenin farklı bir alamete sahip olması, onların sahip olduğu tarihsel içerik üzerinden yazılmasını gerekli kılmıştır. Bu gereklilik dâhilinde farklı taifeler halinde varlık gösteren Kürt toplumunun, yazarın bağlı olduğu Baban ve Ardalan taifesinin ve *Siyerü'l-Ekrad* adını verdiği eserinin ilk halkasını Baban ve Ardalan taifesinin tarihine ayırmıştır.

1.2.4. Eserin Dili ve Üslubu

Abdülkadir Babani, içinde bulunduğu dönemin toplumsal yapısı bünyesinde ümera, ulema ve fellah gibi belirgin sosyal sınıflardan ümera, yani yönetici sınıfına mensup bir toplumsal tabakadan gelmektedir. Söz konusu kökenin eserinin yapısına yansıtıldığını söylemek mümkündür. Nitekim eserini kaleme alırken iktidar eksenli bir üslup benimsemiştir. Eserin ana teması, kronolojik olarak her iki bölgeyi idare eden hanedan idarelerine seçilen ve azledilen hanedan üyelerinin siyasi faaliyetlerine odaklanmıştır. Eserin içindeki konu başlıkları *falan yöneticinin hükümeti* şeklinde bir tasnif üzerinden oluşturulmuştur. İran ve Irak'ta klasik yöntem olan kronolojik tarih yazımı dâhilinde yazılan eserler, öncesinde olduğu gibi 19. yüzyılda da yaygındır. Kronolojiye bağlı olarak yazılan eserler yıl yıl meydana gelen olayları kaleme alma yöntemine dayalı olarak yazılmaktadır. Ancak Babani'nin bu türün dışında bir metot takip ederek iktidar merkezli bir tarih yazımı metodu takip ettiği ve kronolojiyi sadece yöneticilerin iktidara gelme eylemleri ile sınırlı tuttuğu görülmektedir.

Müellif eserine, *Bismillahirrahmanirrahim, Alemlerin Rabbi olan Allâh'a Hamd olsun. Salat ve Selam Seyitlerin hem ilki hem de sonu olan Hz. Muhammed'e ve Ehlinin tamamına olsun*¹⁶ şeklinde yazarak veya diyerek Besmele, Hamdele ve Salvele ile başlamıştır. Bütün klasik İslam tarihçilerinin eserlerinde kullandıkları üslubu yazar bu eserde de takip etmiştir.

¹⁵ Babani, vr. 9.

¹⁶ Babani, vr. 8.

Eser, girişteki İnan şahına yönelik yüceltme kısmı¹⁷ haricinde yalın ve anlaşılır bir dil kullanılarak kaleme alınmıştır. Okuyucu sanki bir mecliste oturmuş ve kendisini ilgilendiren bir olayı dinler gibi ve kimi zaman onu eserin içine çekecek derecede ilgi çekici bir üslup kullanılmıştır. Yazmada dönemin temel kaynaklarından olan ayet, hadis ve şiir hiçbir şekilde kullanılmamıştır. Bu durum kendisinin sahip olduğu toplumsal kökenden dolayı aldığı eğitimin yapısına bağlı olarak açıklanabilir. Ümera sınıfına sahip olması ve eğitimini yönetici kesimin içinden alması, olayların değerlendirilmesi ve açıklanmasında Kur'an ve hadis atıflarına gerekli kabiliyeti haiz olmamasına bağlanabilir. Bununla birlikte eserin İnan şahına sunulmuş olması bu noktada kimi kısıtlamalara gitmiş olması ihtimalini akla getirmektedir. Nitekim eserin başında salat ve selam ile başlarken salat ve selamı peygamberin kendisi ve ehline şeklinde başlamış, peygamberin ahabını dile getirmemiştir. Eserinde şiire sadece bir yerde atıfta bulunmuştur. O da hayat hikâyesini anlattığı şahsın şiiri olmasından dolayı tarihi bir kayıt olarak anlatıma dâhil etmiştir. Yazar şiir kullanmaktan imtina ettiğini de bizzat vurgulamış olmakla beraber nedenine ilişkin herhangi bir izahata yer vermemiştir.¹⁸ Bu durumu, yazarın şiire ilgisiz olmasından ziyade, onun tarih yazım tekniğine bağlamak yerinde olacaktır. Nitekim yazar, eserinde şairlerin mısralarını da bir kaynak türü olarak kullanmıştır. Ancak değindiği olayların açıklama biçiminde şiire yer vermemiştir. Bu durumu, yazarın kişisel tercihi olarak açıklamak daha sağlıklı olacaktır.

1.3. Eserin Yazılışında Yararlanılan Kaynaklar ve Kullanım Biçimleri

Tarih yazımında tarihçilerin en çok kıymet verdiği hususların başında bilgi kaynaklarının türü, kullanma biçimi ve güvenilirlikleri gelmektedir. Abdülkadir Babani, modern tarihçinin yöntemlerinden biri olan kaynağın künyesiyle birlikte referans gösterme yöntemine bağlı olması beklenemez. Çünkü yaşadığı dönemde bu kullanım henüz yaygın değildi. Bununla birlikte Abdülkadir Babani, eserinde belirttiği tüm yargıları mümkün mertebe bir kaynağa dayandırmaya özel bir hassasiyet göstermiştir. Söz konusu hassasiyetini de iki tür kaynağa başvurmakla gösterme yoluna gitmiştir. Bunlardan ilki öncelik verdiği yazılı kaynaklar, diğeri de sözlü tarih verilerinden elde ettiği bilgilerdir.

¹⁷ Babani'nin doğduğu ve yetiştiği ortamın etkileri, kendinden öncekilerden aldığı kültürel birikim doğal olarak eserinde kullandığı dil ve üslubuna da tesir etmiştir. Giriş mahiyetinde eserinde yazdığı bölümde Babani, oldukça ağır ve sanatsal bir dille yüceltmede bulunarak Arapça ve Farsça kelimeleri en ağır bir anlatımla seçmiştir.

¹⁸ Babani, a.g.e, vr. 116.

Abdülkadir Babani'nin, eserindeki verilere referans gösterdiği en temel kaynak türü yazılı kaynaklar olmuştur. Ancak Babani, başvurduğu yazılı kaynakların hiç birini net olarak künyesini vermediği gibi kaynağın künyesinin anlaşılmasında işaret taşıyıcı ipucu vermekten de kaçınmıştır. Yazılı kaynaklara atıf biçimi, “*Bu hadise Kürtlerin tarihinde zikredilmektedir*¹⁹”, “*Mazenderan tarihini anlatan kitaplar... başlığıyla ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir.*”²⁰, “*Tarih kitaplarının çoğunda kayıtlıdır ki*²¹ gibi daha çok genel bir çerçeve çizmektedir. Aynı durum yazarın bir kaynak türü olarak faydalandığı şairlerin divanlarında da gözlemlenmektedir. *Dönemin şairleri* şeklinde yaptığı atıf²² şiiri tarih yazımında bir kaynak türü olarak kullanmasına örnek teşkil etmesinin yanı sıra kaynağa atıf biçiminin kategorik yapısına açık bir referans teşkil etmektedir. Yazar, eserinde kullandığı yazılı kaynaklara genel atıfta bulunma eğilimini sadece bir yerde ihlal etmiştir. Süleyman tahtının özelliklerinden bahsettiği kısımda “*Hintli bir derviş mahlasıyla tanınan Mangeçi Sahep Pars'ın yazdıklarına göre...*” bir atıf yapmıştır. Burada da yazılı kaynağın yazarını belirtmiş, ancak eserinin ismini vermemiştir. Yazarın yazılı kaynaklara genel bir çerçevede atıf yapması yazılı kaynaklara ilgisiz olmasından ziyade bir referans gösterme tarzından ileri gelmektedir. Hatta yazarın yazılı kaynaklara bağlılığı, onun eserinin kapsamını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Zira kendisi Şehrizor tarihine ilişkin kaynakların İslam'dan önce ve sonra ta Safevi dönemine kadar yetersizliğinden yakınmaktadır. Safevi dönemine kadar Şehrizor'un tarih kayıtlarına yansımaması durumunu bölge tarihinin araştırılmaması veya kayıtlara geçirilmemesi olarak yorumlayarak tarihsel kaydın ötelenmesi durumuna da işaret etmektedir.²³ Müellifin Şehrizor tarihini Ardalan ve Babanların özelinde Safeviler'in zuhuruyla birlikte kaleme almış olması kendisinin ifade ettiği üzere bu döneme özgü yazılı kaynakların mevcudiyetine dayanmış olmasından ileri gelmiştir. Eserinde değindiği konu ve kişiler ile ilgili yazılı kaynakların yetersiz kalması durumunda konu hakkında daha fazla bilgi verme imkânının olmadığını ifade ederek²⁴ yazılı kaynaklara sadık kaldığını göstermektedir. Babani'nin bu yaklaşımı yazılı kaynaklara olan bağlılığıyla birlikte kaynaklara dayalı bir tarih yazımı hassasiyetine de işaret eder.

¹⁹ Babani, a.g.e, vr. 21.

²⁰ Babani, a.g.e, vr. 13.

²¹ Babani, a.g.e, vr. 88.

²² Babani, a.g.e, vr. 23.

²³ Babani, a.g.e, vr. 90.

²⁴ Babani, a.g.e, vr. 112.

Yazarın, eserinde kullandığı diğer bir kaynak türü de ifade edildiği üzere, sözlü tarih verileridir. Babani bu kaynak türüne yazılı kaynakların yetersiz kalması durumunda başvurmuştur. Babani'nin mensup olduğu toplumsal tabaka itibariyle sözlü tarih kaynaklarından faydalanma noktasında bir hayli şanslı olduğunu söylemek gerekir. Zira kendisinin ilgilendiği tarih yazım türü daha çok soyluların eylemlerinin dikkate alınmış olması nedeniyle kendisinin mensup olduğu sınıftan kişilere ulaşmada geniş olanaklara sahip olmuştur. Yazar sözlü nakil yoluyla kendinden 50 yıl önce yaşanan olayları anlatmaya çalışmıştır. Bu durumda açıklamaya çalıştığı olayın kendinden önceki zaman boyutuna göre farklı yaş guruplarından faydalanmış olmakla beraber 50 yıl öncesi gibi en eski zaman diliminde gerçekleşen olayların anlatımında 70-80 yaş arası kişilerin anlatımına dayalı olarak yazdığını ifade edebiliriz. Yazar kendinden önceki en erken zaman diliminde gerçekleşen olayların verilerini elde etmede ulaşabildiği maksimum 50 yıl öncesini yeterli görmemekte ve bu durumu sözlü tarih verilerinin kısıtlı imkânlar sunan kaynak türü olmasına bağlamaktadır. Bu kısıtlılık kaynak kişi olarak başvurduğu şahısların bizzat müşahedelerine dayanma hassasiyetinden ileri gelmektedir. Sözlü tarih verilerini, gelişigüzel veya ilgisi olmayan kişilere başvurarak almaktan kaçınmıştır. Kaynak kişilerin güvenilirliği ile bilgi aldığı konuyla olan ilişki boyutuna büyük önem vermiştir. Konuya ilişkin derlediği bilgilerin kaynak kişilerini *sözü muteber kişilerin söylediğine göre* şeklinde bir atıfta²⁵ bulunarak bu şahısların güvenilir olduğuna vurguda bulunmuştur. Kaynak kişilerin güvenilirliklerini ifade etmede başvurduğu yöntemlerden birisi de yemindir. Yazar, bazı aristokratların biyografik bilgilerini derlemede başvurduğu kaynak kişilerin verdikleri bilgilerin doğru olduğuna ilişkin kasem ettiklerini ve bu bilgileri yanlarında bulunan şahsi evraklara dayandırdığını ifade etmiştir.²⁶

1.4. Eserin Kaynak Değeri

16. yüzyıldan 19. yüzyılın üçüncü çeyreğine dek uzanan süreçte Baban ve Ardalan hanedanlıklarının bulunduğu Şehrizer bölgesi, Osmanlı merkezi otoritesi ile İran Devleti arasında rekabet ve çatışmaya dayalı bir sınır bölgesi olduğu ifade edilmişti. Bu çatışma alanında siyasi otoriteler denetim ve kontrolü, Baban ve Ardalan hanedanlıklarını kendi güç bileşenlerinin bir parçası haline getirerek

²⁵ Babani, a.g.e, vr. 200.

²⁶ Babani, a.g.e, vr. 75.

sağlamayı amaçlamışlardır. Merkezi güçlerin çıkarlarının kesiştiği bölgede Baban ve Ardalan hanedan idareleri varlıklarını sürdürmek için bölgesel ve merkezi güç odaklarıyla duruma göre değişen bir ilişki biçimi geliştirmişlerdir. Bu ilişki biçimi, bölge tarihini oluşturan dinamikleri arasında en belirgin faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgesel ve merkezi otoritelerle kurulan ilişkilerin oluşturduğu tarihsel içerikte hanedan idarelerinin belirgin bir role sahip oldukları, Babani'nin bu eseriyle açıkça anlaşılmaktadır. Bir bakıma bu eser Osmanlı ve İran merkezi devletlerinin Şehrizar bölgesiyle olan ilişkilerine merkezden çevreye uzanan yaklaşımdan ziyade çevreden merkeze uzanan ilişki biçimlerine odaklanmıştır. Tarihi anlatının yerelin tarihi üzerinden işlenmesi, eserin kendine özgü ve biricikliğinin önemli bir yanını teşkil etmektedir.

Osmanlı ve İran merkezi güçlerinin kesiştiği bir bölgede Ardalan ve Baban hanedanlıklarının tarihsel ağırlığını layıkıyla tespit edebilmek yerel tarihsel söylemin varlığıyla ilişkilidir. Abdülkadir Babani'nin kayıtlarından Baban ve Ardalan hanedanlıklarının bölgelerinde sahip oldukları gücü görünür kılan kendi tarihlerini ürettikleri anlaşılmaktadır. Bununla beraber Baban ve Ardalan hanedan idarelerinin her iki merkezi otoritenin temas ve çatışma alanında bulunmaktaydı. Ancak bu bölgenin sahip olduğu şiddet ve tahrip karakterli yapısı, bölgede yaşayanların üzerinde oldukça olumsuz koşullar yaratmaktaydı. Abdülkadir Babani gibi bölge tarihiyle ilgili yerel kaynaklara erişim imkânı oldukça yüksek ve kendisini tarih ehli içerisinde gören anakronik bir soylunun kaleme aldığı bu eser, bölgenin yerel hafızasının korunmasına ilişkin dezavantajlı yapısına karşı bir koruma kalkını rolünü oynadığını söylemek gerekir.

Babani'nin toplumsal kökeni ve yaşadığı dönemde kazandığı hayat tecrübesi eserin kıymet kazanmasında önemli bir faktördür. 19. yüzyılın başlarında Osmanlı devlet yapısında başlayan merkezileşme politikalarının yüzyılın ortasında Süleymaniye merkezli Baban hanedanlığını da kapsamına aldığı Babani, 17-18 yaşlarında olmakla beraber, ailesi hanedanlık yönetiminde önemli pozisyonlarda bulunmaktaydı. Baban hanedanlığının ilgasından etkilenen biri olması ve etkilerinin daha sonraki yaşamına da yansımış olması müellifi bu olaylar zincirinde önemli bir tanık konumuna getirmiştir. Aynı şekilde Babanların ilgasından 18 yıl sonra yüzyılın popüler yönetim anlayışının İran Devleti nezdinde bir gereklilik olarak kabul edilmesi ve Ardalan Hanedanlığına söz konusu politikalarla son verilmesi

olaylarına birebir tanık olmuş bir kişidir. Merkezîyetçi politikalarla siyaset sahnesinden silinen Baban ve Ardalan hanedanlıklarının ilgasına yönelik tanıklığı Osmanlı ve İnan merkezi kayıtlarının resmi yapısı karşısında yerel ve özgün bir tanıklık olması itibariyle çok kıymetlidir. Babani'nin, çağını okuyabilen aydın bir tarihçi olarak Baban ve Ardalan hanedanlıklarının ilgasına giden süreci yerel bir gözlemcinin dar penceresinden ziyade, daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirmiş olması, kayıtlarını bu anlamda birinci elden bir başvuru kaynağı yapmaktadır.

Eseri kaynak açısından önemli kılan başka bir özellik de oldukça geniş biyografik veriler içermesidir. Özellikle mahalli yöneticilere ilişkin biyografik veriler eserde oldukça geniş bir yer tutmuştur. Osmanlı merkezi idaresi bünyesinde hükümet olarak tanınan emirliklerin, paşa unvanlı mirlerinin dışında mahalli idarenin merkezi kayıtlara yansımaları istisnai bir durum teşkil etmektedir. Geniş bir yönetici zümreye dayalı emirlik yönetiminin biyografik verilerine ilişkin merkezi kayıtların veri sunmaması söz konusu zümrenin tarihsel söylem içinde görünürlüklerine imkân verecek mahalli kaynaklara olan ihtiyacı derinleştirmektedir. Mahalli yöneticilerin tarihsel söylem içinde geniş veri sunan Babani'nin eseri, biyografi çalışmalarında temel referans oluşturacak bir özellik sunmaktadır.

2. BÖLÜM: BİYOGRAFİLER

Tarih ilmine vakıf olmanın temel kazanımı hiç şüphesiz onun konusu olan insanları tanımak, eğilimlerini, kanılarını ve tutkularını incelemektir.²⁷ Tarih ilminin bu temel işlevinin Babani'nin eserinde tam anlamıyla karşılık bulunduğunu söyleyebiliriz. Daha öncede ifade edildiği üzere Babani, mensup olduğu toplumsal köken itibariyle, hem Baban ve hem de Ardalan yönetici sınıfını yerel tarihi anlatıya dâhil etmede geniş imkânlarla sahip olmuştur. Bundan kaynaklı olarak, eserde Baban ve Ardalan yöneticilerine ait veriler eserin özgün ve kıymetli tarafını oluşturmaktadır. Bu bölümde eserde bahsi geçen seçkinlere ilişkin verilen veriler değerlendirilerek biyografik bilgiler derlenmeye çalışılmıştır.

2.1. Ardalan Hükümdarları

Müellifin bu eseri yazmasının amacı okuyucuların ve Kürtleri tanımayanların onları tanımalarını sağlamak ve Kürtler hakkında doğru bilgi edinmelerini sağlamaktır. Müellifin de belirttiği gibi Kürtler, 16 firkadan oluşmaktadır. Bu firkalar arasında en önemli ve en değerli olanları Ardalan ve Babanlardır.²⁸ Her iki hanedanın şahsiyetleri sırasıyla yazılıp haklarında kısaca bilgi verilecektir. Müellifin yaptığı gibi biz de öncelikli olarak Ardalan Kürdistan'ından başlayıp ileri gelen şahsiyetlerini kısaca tanıtacağız.

2.1.1. Hüsrev Asyabani

Ardalan Kürdistan'ına hâkim olan hükümdarların soyları Mervanoğlu Ahmed'e ulaşmaktadır. Bu taifelere ilk olarak bağımsızlık sağlayan ve Kürdistan'ı özgürleştiren Ebul Abbas Ahmet Abbasi zamanında Ebu Müslim Mervezi'nin yardımcısı Hüsrev Asiyabani adında bir Kürt paşasıdır. Hüsrev Asyabani, Ebu Müslim'in emriyle Ardalan topraklarına sahip olmuştur.²⁹ Daha sonra kendi kanun ve kurallarını oraya yerleştirerek ondan sonra gelen çocukları ve torunlarının burada uzun süre hükümdarlık yapmalarına imkân sağlamıştır.

²⁷ François Cadiou; Clarisse Coulomb; Anne Lemonde; Yves Santamaria, Tarih Nasıl Yapılır, Çeviren: Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 73.

²⁸ Babani, vr. 9.

²⁹ Babani, vr. 10.

2.1.2. Sohrab Han

Hüsrev Asyabani'nin ölümünden sonra Ardalan topraklarına hâkim olan ve hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmadığımız H. 930 (M. 1524) yılında Sorhab Han adında bir şahıs Pelengan Kalesi'ni Kelhor hükümdarlarından aldı. 30 yıl boyunca burada bağımsız bir şekilde hükümdarlık yaptıktan sonra vefat etti. Onun ardından oğlu Ali Han hükümdar oldu.³⁰

2.1.3. Ali Han

Sorhab Han'ın oğludur. 23 yıl hükümdarlık yaptıktan sonra H. 983 (M. 1575) yılında hayata gözlerini yumdu.³¹

2.1.4. Helu Han

Ali Han'ın büyük oğludur. Helu Han, H. 983 (M. 1575)-(Ö. 1606) yılında babası Ali Han'ın yerine geçerek II. Şah İsmail zamanında bağımsız bir iktidar kurma iddiasına girerek Hemedan ve Kirmanşah bölgelerini hâkimiyet alanına kattı. II. Şah İsmail'in ölümünden sonra yerine geçen Şah Abbas, Helu Han'a karşı harekete geçtiyse de başarılı olamadı. Bunun üzerine Şah Abbas Helu Han'ı ortadan kaldırma fikrine kapılarak Pelengan Kalesi'nde olan Helu Han'ın büyük oğlu I. Han Ahmet Han'ı yanına isteterek kız kardeşiyle evlendirdikten sonra onu Kürdistan'a gönderdi. İki yıla yakın İran padişahının yanında yaşayan I. Han Ahmet Han'ın, sarayın ileri gelenleri tarafından Kürdistan hükümdarı olmasının en doğru iş olacağına karar verdiler. I. Han Ahmet Han, Şah Abbas'ın oyununa geldi ve babası Helu Han'ı devre dışı bırakarak Kürdistan'ın yönetimini ele geçirdi. Daha sonra I. Han Ahmet Han bu durumu bir mektupla Şah Abbas'a beyan etti.³²

2.1.5. I. Han Ahmed Han

Helu Han'ın oğludur. Babasının ölümünün ardından H. 1015 (M. 1606)-(Ö. 1635) yılında yönetimi resmi olarak ele alan I. Han Ahmet Han hükümet merkezini Pelengan Kalesi'nden Hasanabad Dağı'na taşıdı.³³ I. Han Ahmet Han Kürdistan

³⁰ Babani, *vr. 17-19.*

³¹ Babani, *vr. 17-19.*

³² Babani, *vr. 17-19.*

³³ Babani, *vr. 21.*

topraklarında 28 yıl hükümdarlık yaptı. Ölümü yaklaştığı zaman oğlu Süleyman Han'ı yerine hükümdar yaptıktan sonra hayata gözlerini yumdu.³⁴

2.1.6. Süleyman Han

I. Han Ahmed Han'ın oğludur. Süleyman Han, H. 1044 (M. 1635)-(Ö. 1655) senesinin sonlarında tüm Kürdistan topraklarına hükümdar oldu. Kendisi de babası ve ecdadı gibi memleketin işleriyle ilgilenir ve halkın dertlerini paylaşırdı. Süleyman Han gençken çok kuvvetli ve bilgili idi, savaş tekniklerinde çok yetenekli ve mücadeleci bir kişiliğe sahipti. Tüm vaktini yabani ve yırtıcı hayvanları avlamakla geçirirdi. Hükümdarlığının ikinci senesinde H. 1046 (M. 1637) Senendec şehrini başkent yaptı. 20 yıllık saltanatının ardından vefat etti ve yerine kardeşi Hasan Han Ardalan topraklarına hükümdar oldu.³⁵

2.1.7. Hasan Han

I. Han Ahmed Han'ın oğlu ve Süleyman Han'ın kardeşidir. Hasan Han, H. 1065 (M. 1655) senesinde hükümdarlık tahtına oturdu. Ancak ondan geriye kayda değer herhangi bir eser kalmamıştır. Sadece Senendec şehrini biraz bayındır hale getirerek 4 yıl sonra ani bir şekilde vefat etmiştir. Naaşını Pelengan'a götürüp orada defnetmişlerdir.³⁶

2.1.8. Hüsrev Han

I. Han Ahmed Han'ın torunu Süleyman Han'ın oğludur. Hasan Han'ın ölümünden sonra Kürdistan'ın ileri gelenleri Süleyman Han'ın oğlu Hüsrev Han'a biat ettiler. Hüsrev Han, amcası Hasan Han'ın ölümünden sonra Ardalan Kürdistan'ına hükümdar oldu. Kendisi iyi huylu ve sabırlı bir kişiliğe sahipti.³⁷ Hüsrev Han her zaman Senendec şehrindeki insanlar ve askerlerle iyi geçinirdi. 16 yıllık bir süreyi tek başına hükümdarlık yaparak geçirdi. Daha sonra Allâh'ın davetini kabul ederek hayata veda etti. Kürdistan'ın idaresini de oğlu II. Han Ahmet Han'a bıraktı.³⁸

³⁴ Babani, *vr.* 22-23.

³⁵ Babani, *vr.* 22-23.

³⁶ Babani, *vr.* 22-23.

³⁷ Babani, *vr.* 22-23.

³⁸ Babani, *vr.* 24.

2.1.9. II. Han Ahmed Han

Hüsrev Han'ın oğludur. II. Han Ahmet Han H.1081 (M.1671)-(Ö. 1698) yılında eyaletin tahtına oturdu. Kendisi hem güzel ahlaklı bir kişiliğe hem de nazım ve nesir yazımında maharete sahipti. II. Han Ahmet Han Senendec şehrindeki halka yardımlarda bulunarak onları memnun ederdi.³⁹ Ancak iktidarı döneminde Baban Kürdistan'ının hükümdarı Süleyman Paşa'yla yaptığı savaşı kaybedince Ardalan toprakları Babanların eline geçti. Fakat bir müddet sonra II. Han Ahmet Han Ardalan topraklarını tekrar kendi idaresine aldı. 28 yıllık bir süre içinde tüm Kürdistan (sadece Ardalan kürdistan'ı) topraklarına padişahlık yaptı. Memleketi büyük oğlu Rıza Kali Han'ın idaresine bıraktıktan sonra vefat etti.⁴⁰

2.1.10. Rıza Kali Han

II. Han Ahmed Han'ın oğludur. Rıza Kali Han H. 1109 (M. 1698)-(Ö. 1712) yılında Ardalan Kürdistan'ın hükümdarı oldu. Kendisi güzel yüzlü ve güzel konuşan bir kişiliğe sahipti. Aynı zamanda idaresi altında bulunan topraklarda büyüğünden küçüğüne kadar olan herkesi memnun ederdi. Günlük hayatını güzel ve sakin bir şekilde geçirdi. Akşamları eğlence meclislerinde güzel kızlarla birlikte olur, gece boyunca şarap içip sohbet ederdi. Bunun dışında yaptığı başka bir iş yoktu. 14 yıllık hükümdarlıktan sonra vefat etti.⁴¹

2.1.11. Abbas Kali Han

Rıza Kali Han'ın ölümünden sonra amcasının oğlu Abbas Kali Han (M. 1712)-(Ö. 1723) Ardalan hükümdarı oldu. O da fazla faaliyette bulunamadı. Hükümdarlığının başında Ardalan topraklarına yönelik büyük bir sorun ortaya çıktı. Babanlı Muhammed Paşa'nın oğlu Hane Paşa, Ardalan topraklarını ele geçirmek için tam teçhizatlı ordusuyla harekete geçerek Merivan sınırına saldırdı.⁴² Babanlı Hane Paşa'nın karşısında tutunamayan Abbas Kali Han yanındaki dağılık ordusuyla İsfahan'a kaçmak zorunda kaldı.⁴³

³⁹ Babani, *vr. 24.*

⁴⁰ Babani, *vr. 25.*

⁴¹ Babani, *vr. 25.*

⁴² Babani, *vr. 25.*

⁴³ Babani, *vr. 26.*

2.1.12. Süphaneverdi Han

Abbas Kali Han'ın ölümünden sonra yerine Süphaneverdi Han hükümdar oldu. Süphaneverdi Han, H. 1135 (M.1723)-(Ö. 1731) yılında Ardalan Hükümdarı oldu. Şehirde Kürt kanununa göre hareket ederdi. Ama Senendec'in gelişip büyümesi ve hükümet kalesinin tamiri konusunda doğru dürüst çaba gösteremedi. Süphaneverdi Han, hükümdarlığa geldikten sekiz yıl sonra vefat etti.⁴⁴

2.1.13. III. Han Ahmed Han

Süphanverdi Han'ın erkek kardeşinin oğlu III. Han Ahmet Han onun yerine geçti. 15 yıl hükümdarlık yaptıktan sonra o da vefat etti. Kürdistan'ın idaresi de veraset sistemiyle oğlu Hüsrev Han'a geçti.⁴⁵

2.1.14. Hüsrev Han

III. Han Ahmet Han'ın oğlu Hüsrev Han, H.1150 (M. 1738) yılında hükümdarlık makamına oturdu. Güzel ahlakı ve davranışlarıyla halk tarafından sevilen derviş gibi bir adamdı. Fakirlere yardımda bulunur ve elindeki mallardan ne varsa vatandaşlara bağışlardı.⁴⁶ Bu davranışı sebebiyle halk arasında "Derviş Han" lakabıyla bilinirdi.⁴⁷

Şii mezhebine mensuptu. Onun hükümdarlığı döneminde Kürdistan halkının nüfusu artmış, savaş teçhizatında artışlar sağlanmış ve refah seviyesi yükselerek asayiş sağlanmıştı. Hükümdarlığının 41. yılında Hüsrev Han hastalanınca ölüm döşeğine düşünce yerine geçmesi için amcası Lutf Ali Han'ı vasiyet ettikten sonra vefat etti. Her ne kadar görünüşte Hüsrev Han, oğlu Emanullah Han'a büyük eserler ve riyaseti açık bir şekilde bırakmış gözükse de vefat etmeden önce saltanatı Lutf Ali Han'a verdi.⁴⁸

2.1.15. Lutf Ali Han

Hüsrev Han'ın amcası Lutf Ali Han, H. 1201 (M.1787) senesinde hükümdarlık tahtına oturdu. Yönetimle ilgili işleri düzenledi ve memleketi bayındır bir hale getirdi. Lutf Ali Han güçlü ve temiz duygular içinde Kürdistan sınırlarına

⁴⁴ Babani, *vr.* 27.

⁴⁵ Babani, *vr.* 27.

⁴⁶ Babani, *vr.* 27.

⁴⁷ Babani, *vr.* 28.

⁴⁸ Babani, *vr.* 32.

çeki düzen verdi. 9 yıl süren bağımsız hükümdarlığından sonra H. 1210 (M. 1796) yılının sonunda vefat etti.⁴⁹

2.1.16. Hasan Ali Han

Lutf Ali Han'ın ölümünün ardından oğlu Hasan Ali Han hükümdar oldu. Gösterdiği başarılar sayesinde İran yönetiminin lutfuna layık görüldü. İran Devleti'nin ileri gelenleri Hasan Ali Han'a hediyeler ve saltanat mührünü gönderdi. Ancak bir müddet sonra Vekil Feth Ali Beg ile Hasan Ali Han arasında bazı sorunlar meydana geldiği için Hasan Ali Han'ın işlerinde bozulmalar oldu. Bunun üzerine Vekil, Hüsrev Han'ın oğlu Emanullah Han'ı yanına alarak başkent Tahran'a, Kacarlı Feth Ali Şah'ın huzuruna gitti. Mevcut olayları İran padişahına anlattıktan sonra Padişah, Emanullah Han'ın hükümdarlığını Hasan Ali Han'ın elinden aldıktan sonra büyük bir ihtişamla Kürdistan tarafına revan oldular.⁵⁰ Bunu duyan Hasan Ali Han yanına askerlerini de alarak Babanlı Abdurrahman Paşa'nın onları himaye etmesi ümidiyle Merivan Ovası'na doğru hareket etti. Ama Emanullah Han onları bu mezkûr yerde yakaladı ve meydana gelen savaştan sonra Hasan Ali Han yakalanarak Padişah'a gönderildi.⁵¹ Bir süre sonra Allah'ın emriyle vefat etti.⁵²

2.1.17. Emanullah Han

Hüsrev Han'ın oğludur. Emanullah Han H.1213 (M.1799) yılında Ardalan Kürdistan'ın hükümdarı oldu. Lakin hükümdarlıkta Emanullah Han'ın sadece adı vardı. Tüm işler Vekil Feth Ali Beg'in kontrolü altındaydı. Yaşanan kısa bir sürtüşmeden sonra araları kısmi olarak düzelmiş izlenimi veren Emanullah Han⁵³, daha sonra vekil ve kardeşlerine bir oyun oynayarak onları hapsedip öldürdü.⁵⁴ Emanullah Han çok acımasız ve gaddar bir adam olduğu için halk ondan korkuyordu ve ona saygı göstermek zorunda kalıyordu.

Emanullah Han 10 yıl süren bağımsız bir hükümdarlık yaptı. Bu süre içerisinde Muhammed Hasan Han'ın babası Emanullah Han'ın İran Padişahı Hasan Cemal Bigem'in kızını Hüsrev Han'a istemesi ve Şah'ın da kabul etmesi üzerine

⁴⁹ Babani, *vr. 33.*

⁵⁰ Babani, *vr. 34.*

⁵¹ Babani, *vr. 35.*

⁵² Babani, *vr. 36.*

⁵³ Babani, *vr. 36.*

⁵⁴ Babani, *vr. 37.*

Muhammed Hasan Han ilerde Hüsrev Han'ın Ardalan hükümdarı olacağı korkusuyla babasına isyan etti. Bunun üzerine Emanullah Han ile oğlu Muhammed Hasan Han arasında yaşanan savaşı Emanullah Han kazanarak oğlunu ağır yaralı olarak yakaladı. Ancak Emanullah Han oğlunun yaralarını iyileştirmede yetersiz kaldı ve iki ay sonra Muhammed Hasan Han vefat etti. H.1235 (M.1820) yılında meydana gelen bu olaydan 4 yıl sonra Emanullah Han bir çeşit beyin hastalığına yani bunama hastalığına yakalanınca yönetimi bırakmak zorunda kaldı. Daha sonra H.1240 (M.1825) yılında öldü. Taziye merasiminden sonra oğlu Hüsrev Han babasının yerine oturdu.⁵⁵

2.1.18. Hüsrev Han

Emanullah Han'ın oğlu Hüsrev Han H. 1240 (M. 1825) senesinde babasının yerine geçti. Hoşsohbet, güzel yüzlü, cömert ve iyi ahlaklı bir kişiliğe sahipti. Onun döneminde Kürdistan'a kıtlık hakim oldu. Kıtlık öyle bir hal aldı ki bir kilo buğdayın değeri bir zenginin bile alamayacağı bir değere ulaştı. O yıl Hüsrev Han 3 bin eşek yükü kadar tahılı fakirlere ve kimsesiz yetimlere dağıttı. Onun sayesinde Senendec şehrinin insanları açlık belasından kurtuldu. Hüsrev Han 3 yıl kadar bir süreyi güzel bir şekilde dinlenerek geçirdi. 3 yıl sonra H. 1249-50 (M. 1834-35) yılının başında sürekli şarap içtiğinden dolayı Melankoli (Mali hülya) hastalığına yakalandı ve öldü. Öldüğü zaman 29 yaşında olan Hüsrev Han bahtsızlığıyla anıldı. Hatta söylenenlere göre Babası Emanullah Han kendi idaresi döneminde iki milyon tümene yakın para toplamıştı. Ancak onun ölümünden sonra Hüsrev Han kısa bir sürede babasının tüm hazinesini Kürdistan halkına bağışlamak gibi güzel bir iş yaptı.⁵⁶ Mevcud kötü şartları Ardalan Kürdistan'ında bulunan halklar için iyi bir hale getirmek için tüm servetini harcadığı tahmin edilir.

2.1.19. Rıza Kali Han

Vali'nin ölümünden sonra tüm Kürdistan halkı daha 10 yaşında olan Hüsrev Han'ın oğlu Rıza Kali Han'a biat etti. Düzeni sağlaması için bütün işlerin sorumluluğu Vezir Mirza Ferecullah'a verildi. Hüsrev Han'ın 10 yaşındaki büyük oğlu Rıza Kali Han, vilayetin yönetimini ağırbaşlı bir şekilde babası tarafından bildirilen kanunlara göre yönetmekteydi⁵⁷. Rıza Kali Han, 6-7 sene geçtikten sonra

⁵⁵ Babani, *vr. 49-50-51*.

⁵⁶ Babani, *vr. 49-50-51*.

⁵⁷ Babani, *vr. 49-50-51*.

ergenlik dönemine girdi ve İran padişahının kız kardeşi olan Valiye Tuba Hanım, merhum veliahtın kızını ona istemek için Kürdistan'ın büyükleriyle beraber Tahran'a gittiler. Padişahlara yaraşır bir merasimle gelini şehre getirerek orada yeniden büyük bir düğün düzenlediler. Bu işler bittikten kısa bir süre sonra Vezir Mirza Ferecullah vefat etti ve onun yerine en küçük erkek kardeşi Mirza Hidayetullah vezaret işlerinden sorumlu oldu. Aradan bir yıl geçtikten sonra şehrin ileri gelenlerinden birkaçı Mirza Hidayetullah'ın yaptıklarından dolayı rahatsız oldular. Valinin yanına giderek onu şikâyet edip yaptığı kötü işlerden bahsettiler. Bu sıkıntılar bir müddet sonra vali ile vezirin arasının açılmasına neden oldu. Onun döneminde Baban Kürdistan'ı Osmanlı Devleti'yle sorunlar yaşamış ve Mahmut Paşa, Ardalan hükümdarlığına sığınmıştı.⁵⁸

Vali ile vezirin arasındaki sorunlar günden güne büyüyünce Vezir Hidayetullah ve Rıza Kali Han'ın annesi bir olup valiyi Daru'l Hilafeye şikâyete gittiler. Bu durum üzerine İran Padişah'ı Rıza Kali Han'ı Kürdistan yönetiminden uzaklaştırarak Tahran'a getirtti. Kürdistan'ın idaresi Vezir Mirza Hidayetullah'a bırakıldı. Bunun üzerine Vezir Mirza Hidayetullah kendi aşireti ve diğer ileri gelen gruplarla birlikte serbestçe Kürdistan'a gitti.⁵⁹ 18 ay boyunca rahat bir şekilde bölgeyi yönetti. Daha sonra da İran şahı, kız kardeşinin ailesine teşekkür etmek için, hükümdarlık hil'atlarını ikinci kez Rıza Kali Han'a gönderdi.⁶⁰ Yaşanan bazı sorunlardan dolayı Kürdistan valiliğinden alınmış olan Rıza Kali Han, tekrar vali olarak Senendec şehrine girdi. Bu tarihten itibaren 20 yıl boyunca yoğun bir şekilde yönetim işleriyle uğraştı.⁶¹ Ağırbaşlı ve akıllı bir adam olan Rıza Kali Han H. 1282 (M. 1866) yılında vefat etti.⁶²

2.1.20. Gulamşah Han (Emanullah Han)

Hüsrev Han'ın oğlu Rıza Kali Han'ın vefatından sonra kardeşi Gulamşah Han, Emanullah Han lakabını alarak Ardalan hükümdarı oldu. Halka iyi davrandığı ve olumlu davranışlar sergilediği için iktidarını sağlamlaştırdı. Hükümdarlığından iki yıl sonra vilayetin işlerini Ali Muhammed Beg'e bıraktı. O da iyi bir yönetim sergileyerek halkı memnun etti. Vali Kürdistan bölgesinde topladığı vergileri kendi

⁵⁸ Babani, *vr. 53.*

⁵⁹ Babani, *vr. 54.*

⁶⁰ Babani, *vr. 55.*

⁶¹ Babani, *vr. 63.*

⁶² Babani, *vr. 76.*

refahı için alıyordu. Vali üzerinde büyük etki bırakan Ali Muhammed Beg memleket işlerinde güçlenerek serbest hareket etmeye başladı. Emanullah Han, hakimiyetinin ilk yıllarında insanlarla iyi geçinmiş, günahlardan kaçınmış ve kötü işler yapmamıştı. Fakat daha sonra gaddar biri olmaya başlaması ve halka kötü davranmasıyla merkezi yönetim tarafından azledildi. Ardalan hükümdarlarının soyundan gelen son hükümdar olan Emanullah Han, H. 1265-1284 (M. 1849-1867) yılları arasında hükümdarlık yaptı.⁶³

Mehmet Emin Zeki Bey'in *Kürd û Kürdistan Ünlüleri* adlı eserinde Ardalan hükümdarlarının sonuncusu olan Emanullah Han hakkında şöyle bahsedilmektedir: İran Devleti Ardalan Kürdistan'ının son hükümdarı olan Emanullah Han'ın, kafasına buyruk hareket etmesini, vilayetin İran askerlerinin azığını karşılamaması ve Vali Emanullah Han'ın halktan topladığı vergileri kendisi için alması sebebiyle 1851 yılından itibaren Ardalan Kürdistan'ının iç işlerine müdahaleye başlayarak merkezileşme politikasıyla birlikte Mutemedü'd-devle Ferhat Mirza'yı Ardalan Kürdistan'ına hükümdar olarak tayin etti.⁶⁴ Bununla birlikte Ardalan hükümdarlarının soyundan gelen idarecilerin yönetimi H. 1284 (M. 1867) yılında sona erdi.

2.1.21. Vekil İbrahim Beg

Hüsrev Han'ın H. 1150 (M. 1738) yılında Ardalan Kürdistan'ının hükümdarı olduğu dönemde İbrahim Beg'e vekillik unvanı verildi. İbrahim Beg vekil olduktan 1 yıl sonra eşkıyalar tarafından bir av esnasında öldürüldü.⁶⁵

2.1.22. Vekil Muhammed Reşid Beg

Vekil İbrahim Beg'in oğludur. Babası öldükten sonra vekillik veraset sistemiyle kendisine verildi.⁶⁶ Vali Hüsrev Han döneminde vekillik yapmıştır. Hüsrev Han'dan sonra vali olan Lutf Ali Han'ın H. 1201 (M. 1787) yılında da vekillik yaptığı görülür.⁶⁷ Vekil Muhammed Reşid Beg Ardalan hükümdarı Lutf

⁶³ Babani, vr. 74.

⁶⁴ Mehmet Emin Zeki Bey, *Meşahir-i Kurd u Kurdistan(Kürd ve Kürdistan Ünlüleri*, Çev: M. Baban, M. Yağmur, S. Kutlay, İkinci Basım, Apec Yayınları, 1998, s. 110.

⁶⁵ Babani, vr. 27-28.

⁶⁶ Babani, vr. 28.

⁶⁷ Babani, vr. 33.

Ali Han'ın hükümdarlığının sekizinci yılında mesane hastalığına yakalanarak H. 1210 (M. 1796) yılında vefat etti.⁶⁸

2.2. Baban Hükümdarları

2.2.1. Faki Ahmed

Baban bölgesinde olan ilk hükümet, Süleyman Beg Bin Faki Ahmet'e aittir. Burada asıl bahsedilmesi gereken, Şehrizar Kürtleri arasında meşhur olan Faki Ahmet'le ilgili bilgilerdir. Baban Kürdistan'ı bölgesinde "ölüm" olarak bilinen bir yer bulunmaktadır. Orada "Dare-i Şemane" adıyla bilinen bir köy yer almakta ve bu köye hala "Dare-i Şemane" denilmektedir. Baban valilerinin lideri olan Faki Ahmet, o köyün insanlarındandı. Gerçekte din bilen, imanlı ve dürüst bir insandı; ama yoksulluk ve sefalet içinde yaşıyordu. Bunun yanı sıra cömert, yiğit ve iyi bir savaşçıydı. O dönemde Osmanlı Devleti sınırlarında Osmanlı ve Frenkler arasında bir savaş meydana geldi. Faki Ahmet de kendi yurdunu korumak için savaşa girdi ve uzun mesafe kat ettikten sonra Osmanlı ordusuna katıldı. Faki Ahmet savaş esnasında savaşçılığını gösterdi. Bu savaşta Osmanlılar galip olan taraf oldu ve Frenkler mağlup bir şekilde yurtlarına geri döndüler.⁶⁹ Savaştan döndükten sonra Faki Ahmed köyüne gelerek evlenmiş, Süleyman Beg ve Abdullah adında iki oğlu olmuştur. Süleyman Beg annesi ve babasının yanında büyüdü. Süleyman Beg 18 yaşında iken babası Faki Ahmed vefat etti.⁷⁰

2.2.2. Süleyman Beg

Faki Ahmed'in ölümünden sonra Süleyman Beg babasının yerine geçti. Bir süre sonra köyün ve bölgenin kethüdası⁷¹ oldu. Birkaç süvari daima onunla birlikteydi ve bazı vakitlerde uzak bölgelere gidip yağmacılık yapıyorlardı. Gittikçe o bölgede tanınan biri oldu. O sırada yine Osmanlılar ile Frenkler arasında savaş meydana geldi. Süleyman Beg aynı babası gibi savaşa gitmeye karar verdi. Kırk yiğit süvarisini kendisiyle götürdü ve Konstantiniye'ye kadar atları koşturup Osmanlı ordusuna katıldılar. Savaş esnasında kahramanca savaşan Süleyman Beg'i gören Osmanlı ordu komutanı onu yanına çağırttı. Süleyman Beg, askerleriyle birlikte ordu komutanının yanına gidince onu överek soyunu ve nereli olduğunu Süleyman Beg'e sordu. Süleyman Beg dedi ki: Benim adım Süleyman'dır ve

⁶⁸ Babani, *vr. 33.*

⁶⁹ Babani, *vr. 91.*

⁷⁰ Babani, *vr. 96.*

⁷¹ Devlet işlerini ifa eden kethüdanın anlamı, günümüz karşılığı olan muhtarlık rolünü üstlenen kişi.

Kürdistan ahalisindenim. Babacan olan komutan, Süleyman Beg'e birkaç kez "Süleyman babam" şeklinde hitap etti. Bu olaydan itibaren Süleyman Beg "Süleyman Baba" olarak anılır oldu. Ondan sonra yeni nesil onu Baban olarak tanıdı.⁷² Bu isimle bilindikten sonra bulunduğu bölgeye de "Baban" denildi. Osmanlı komutanı, Süleyman Beg'in macerasını ve onun savaşma tarzını ayrıntılı bir şekilde Osmanlı padişahına anlatmış olmalı ki başkentten ona padişahın yanına gitme emri verildi. Padişahın yanına gidince padişah tarafından hem övüldü hem de padişahın emriyle o bölge ona verildi. Memleketine döndükten sonra bu olay vesilesiyle hem Kürt kabilelerinin hem de o bölgenin ileri gelenlerinin saygısını kazanmış oldu. Kısa bir süre içinde de Bilbas ve Mukri yurtlarını da ele geçirdi. Daha sonra kardeşi Abdullah'a "Baba Mir" lakabını vererek onu Mukri ve Bilbas bölgesine gönderdi. Baba Mir, hayatının sonuna kadar orada kaldı. H. 979 (M. 1572) yılında Süleyman Beg, Baban ve Şehrizer Çölü'ne, Mukri ve Bilbas bölgelerinde hüküm sürdü ve hükümetinin Başkenti de Dare-yi Şemane'ydı. Oranın insanlarına adaletli davranıyordu. Süleyman Beg, 18 yıl boyunca tüm heybetiyle bu bölgelere özgür bir şekilde hükmetti. Ölmek üzereyken oğlu Ferhat Beg'i hakimiyeti altındaki bölgelere hükümdar tayin etti.⁷³

2.2.3. Ferhat Beg

Faki Ahmed'in torunu Süleyman Beg'in oğlu Ferhat Beg, H. 997 (M. 1589) yılında babasının yerine oturarak yurdunu⁷⁴ iyileştirdi ve babası tarafından ortaya konulan kurallara göre hüküm sürdü. Baban ahalisini 20 yıl boyunca çok zengin etti. Bu sürede hem iki bin süvariden oluşan bir ordu kurdu hem de Baban ahalisini iyi şartlarda yaşattı. Ondan sonra ani bir şekilde vefat etti. Ölmek üzereyken oğlu Bekir Beg'i halife olarak tayin etti.

2.2.4. Bekir Beg

Süleyman Beg'in torunu Ferhat Beg'in oğludur. Bekir Beg, H. 1017 (M. 1608) yılında halife olarak babasının yerine oturdu. Kuvvetli ve güçlü bir erkekti, babası ve dedesi gibi değil, padişahlar gibi davranıyordu. Bekir Beg, ilk olarak kendi hükümdarlığının merkezini Dare-yi Şemane'den Mavt'a taşıdı. Bir süre sonra Şehrizer Çölü'nde uzun duvarlarla örülü sağlam bir kale inşa etti. Birçok insan

⁷² Babani, vr. 97.

⁷³ Babani, vr. 98.

⁷⁴ Babani, vr. 98.

oraya gelip yerleşti. Sonra o kaleye Bekirabad Kalesi adı verildi. Daha sonra Bekir Beg'in hükümeti günden güne zayıflamaya başladı. Bu sırada Revanduz, Koy, Harir ve Belbas hükümdarları Bekir Beg'e karşı harekete geçtiler.⁷⁵ Bu hükümdarlar ve Bekir Beg arasında meydana gelen muharebede Bekir Beg mağlup olarak firar etmek zorunda kaldı. Şehrizor'a geri dönen⁷⁶ Bekir Beg Baban yurduna zarar verildiğini görünce tekrar orduyu topladı, üç bin kişilik ordusuyla halkına bu utancı yaşatan kabileleri cezalandırmak için harekete geçti. Yapılan muharebeyi Bekir Beg kazandı.⁷⁷ Bu muharebenin akabinde 12 yıl bağımsız bir şekilde hükümdarlığını sürdürdü. Ancak ansızın aklını kaybederek Bağdat'a gitti. Bağdat hükümdarıyla düşmanlığı olmasına rağmen şehre girince yakalanarak öldürüldü.⁷⁸

2.2.5. Süleyman Paşa

H.1029 (M.1620) yılında Bekir Beg'in büyük oğlu Süleyman Paşa babasının yerine geçti ve intikam almaya karar verdi. Düzenli bir orduyla Bağdat'a doğru hareket etti.⁷⁹ Karşı karşıya gelen taraflar yapılan arabuluculuk sayesinde sulha razı oldular. Ardından her iki taraf kendi bölgesine döndü. Süleyman Paşa 8 yıl hükümdarlık yaptıktan sonra, hastalanınca yerine oğlu Mahmud Paşa'yı halife olarak tayin ettikten sonra vefat etti.⁸⁰

2.2.6. Mahmud Paşa

Bekir Beg'in torunu Süleyman Paşa'nın oğlu Mahmud Paşa, H. 1037 (M. 1628) yılında hükümdar oldu. Kendisi irade sahibi ve tedbirli bir kişiliğe sahipti. Şehrizor'un hali hoşuna gitmeyince hükümet merkezini Bekirabad'dan havası daha iyi olan Çuvalan Kalesi'ne taşıdı. Orayı tekrar bayındır hale getirmek için çaba gösterdi. Baban'ın ileri gelenlerine kalede herkesin kendine bir ev inşa etmesi için emir verdi ve orası bayındır bir hale getirilerek ahali oraya yerleşti.⁸¹ Mahmud Paşa da 10 yıl hükümdarlık yaptıktan sonra ölmek üzereyken Halid Paşa'yı halife olarak tayin etti.

⁷⁵ Babani, *vr. 99.*

⁷⁶ Babani, *vr. 100.*

⁷⁷ Babani, *vr. 101.*

⁷⁸ Babani, *vr. 102.*

⁷⁹ Babani, *vr. 102.*

⁸⁰ Babani, *vr. 103.*

⁸¹ Babani, *vr. 103.*

2.2.7. Halid Paşa

Mahmud Paşa'nın oğlu Halid Paşa, H.1047 (M.1638) yılında hükümdar oldu. Ardalanlı Süleyman Han ile savaşarak büyük bir başarı elde etti. Kendi hükümet bölgesinde vergilendirme sistemini getirdi. Yirmi yıl boyunca durum böyle devam etti. Halid Paşa da ölmeden önce oğlu Muhammed Paşa'yı halife olarak seçip vefat etti.⁸²

2.2.8. Muhammed Paşa

Halid Paşa'nın oğludur. H. 1067 (M. 1657) yılında Muhammed Paşa hükümdar oldu. Dindar ve Allâh'ı bilen bir kişiliğe sahip olan Muhammed Paşa, iyi kalpliliğiyle etrafa ün salmıştı. Hükümdarlığından iki sene sonra küçük kardeşi Ahmed Paşa isyan edip Muhammed Paşa'yı hapse attırarak yerine geçti. Hapse attığı kardeşinin gözlerini çıkararak Ahmed Paşa dört yıl sonra tedavisi olmayan bir hastalığa yakalandı ve altı ay sonra vefat etti.⁸³

2.2.9. Süleyman Paşa

Muhammed Paşa'nın oğludur. Ahmet Paşanın ölümünden sonra yeğeni Süleyman Paşa H. 1077 (M. 1667) yılında Baban yurdunun tamamına hükümdar oldu. Süleyman Paşa güçlü, korkusuz ve çok akıllı bir kişiydi. Ülkesini istikrarlı bir şekilde idare etti.⁸⁴ Babanlı Süleyman Paşa, çevre bölgelerdeki Koy, Harir, Bilbas, Mukri ve Zohab kabilelerinin yurtlarını tasarruf etti. Bu dönemde Süleyman Paşa ve İran Devleti'nin seraskeri olan Rüstem Han arasında savaş oldu.⁸⁵ İran ve Süleyman Paşa'nın ordusu Hemedan şehrine 5 ferseng kala Alma Kulağı dağında savaştılar. Bu savaş sonunda Kürt ordusu zayıfladı ve İran'ın Kızılbaş ordusu galip geldi.⁸⁶ Söylenenlere göre bu savaşta Baban halkından ve Süleyman Paşa'nın yanında olanlardan 6 bin kişinin öldürüldüğü belirtilerek tasarruf ettikleri Mukri ve Zohab gibi yurtlar da ellerinden çıkarılmıştır. Mağlup bir şekilde hükümet merkezine varan Süleyman Paşa idaresini devam ettirdi. Nihayet H. 1098 (M. 1687) yılında Molla İbrahim tarafından öldürüldü.⁸⁷

⁸² Babani, *vr. 104.*

⁸³ Babani, *vr. 105.*

⁸⁴ Babani, *vr. 106.*

⁸⁵ Babani, *vr. 107.*

⁸⁶ Babani, *vr. 108.*

⁸⁷ Babani, *vr. 109.*

2.2.10. Selim Paşa

(M. 1687) yılında öldürülen Süleyman Paşa'nın oğludur. Süleyman Paşa'nın yası bittikten sonra oğlu Selim Paşa babasının yerine halife seçildi.⁸⁸ Süleyman Paşa'nın oğlu Selim Paşa Ardalan hükümdarı II. Han Ahmet Han'la çok samimi ve ortaktı. Selim Paşa babası gibi değildi, İran padişahına saygı gösteriyor, itaatsizlik etmiyor ve Şah Süleyman Safevi'yi hediyelerle memnun etmeye çalışıyordu. Selim Paşa'nın 10 yıllık hükümetinden sonra Şah Süleyman Safevi öldü ve yerine Şah Hüseyin İran'ın padişah'ı oldu. Selim Paşa, Şah Hüseyin'i ziyarete gitti ve tebrikte bulundu. Daha sonra Selim Paşa H.1113 (M.1702) yılında vefat etti.⁸⁹

2.2.11. Muhammed Paşa

Selim Paşa'nın vefatından sonra yeğeni Muhammed Paşa Baban hükümdarı oldu. Muhammed Paşa bağışlayıcı ve yüce kalpli bir kişiliğe sahipti.⁹⁰ Onunla ilgili fazla bilgi mevcut değildir. Muhammed Paşa 40 sene (toplam ömrü) bu dünyada yaşadıkdan sonra vefat edince, yerine Mahmut Paşa hükümdar oldu.⁹¹

2.2.12. Mahmut Paşa

Mahmut Paşa da bir süre yaşadıkdan sonra H.1122 (M.1710) yılında Hane Paşa hükümdar oldu. Mahmut Paşa hakkında ayrıntılı bir bilgiye sahip değiliz.⁹²

2.2.13. Hane Paşa

Hane Paşa, Baban yurdunu geliştirdi. Safevilerin Padişahlığı bitip Afganların galip gelmesinden sonra Hane Paşa Ardalan yurduna saldırmaya cüret ederek orayı hakimiyeti altına aldı. Ardalan hükümdarı Abbas Kali Han dayanamayıp İsfahan'a doğru hareket etti ve Hane Paşa da Hemedan şehrinin çevresini 5 fersenge kadar tasarruf etti. 4 sene bölgede hüküm sürdükten sonra Bağdat'ın hükümdarı Ahmet Paşa'nın korkusundan Baban'a geri döndü ve kendi oğlu Ali Han'ı tüm Ardalan yurduna hükümdar yaptı. H. 1134 (M. 1722) yılında Hane Paşa öldü ve Ali Han Baban'a gitti ve oranın hükümdarı oldu. Ali Han 10 yıllık hükümdarlığından sonra öldü.⁹³

⁸⁸ Babani, *vr. 110*.

⁸⁹ Babani, *vr. 111*.

⁹⁰ Babani, *vr. 111*.

⁹¹ Babani, *vr. 112*.

⁹² Babani, *vr. 112*.

⁹³ Babani, *vr. 112*.

2.2.14. Muhammed Paşa

Hane Paşa'nın oğlu Ali Paşa'nın ölümünden sonra H.1144 (M.1732) yılında onun yerine Muhammed Paşa hükümdar oldu ve 12 sene Baban vilayetine hükmetti. Muhammed Paşa halka zulmettiğinden halkın ahını alarak vefat etmiştir.⁹⁴

2.2.15. Mahmut Paşa

Muhammed Paşa'nın ölümünden sonra yeğeni Mahmut Paşa H.1156 (M.1743) yılında hükümdar oldu.⁹⁵ Mahmut Paşa iyi kalpli, dürüst ve bağışlayıcı bir kişiliğe sahipti ve halkına çok iyi davranırdı. Fakat ülkenin yönetiminde siyasetle davranmayı bilmediğinden 18 yıldan sonra amcasının oğlu İbrahim Paşa'yla bir husumeti oldu ve bu husumet iki sene kadar sürdü. Bundan bir müddet sonra Mahmut Paşa H. 1176 (M. 1763) yılında vefat etti.⁹⁶

2.2.16. İbrahim Paşa

Mahmut Paşa'nın ölümünün ardından H.1176 (M.1763) yılında İbrahim Paşa hükümdar oldu. İbrahim Paşa çok sert ve gururlu bir kişiliğe sahipti. Sarayın usul ve adabını gözleyip koruyordu. Yeni kanunlar, kurallar icat etti ve Baban büyüklerinin mallarını zapt etti. İbrahim Paşa 20 yıl bu şekilde hükmettikten sonra Bağdat'a gittiği sırada vefat etti.⁹⁷

2.2.17. Süleyman Paşa

İbrahim Paşa'nın oğlu Süleyman Paşa H.1196 (M.1782) yılında babasının yerine geçti. 4 sene hükümdarlık yaptıktan sonra yiğit ve güçlü bir kişiliğe sahip olan Mahmut Paşa'nın oğlu Osman Paşa, bazı büyüklerle hemfikir olup Süleyman Paşa'ya karşı isyan ederek onu hükümetten azletti. Süleyman Paşa karşı koyamayıp Bağdat'a kaçmak zorunda kaldı.⁹⁸

2.2.18. Osman Paşa

Mahmut Paşa'nın oğlu Osman Paşa H. 1200 (M. 1786) yılında hükümdar oldu. Bağışlayıcı bir kişiliğe sahipti. Osman Paşa iktidarının 4. yılında Çuvalan Kalesi'ne 3 ferseng yakınında ismini "Süleymaniye" koyduğu bir şehir inşa etti.

⁹⁴ Babani, *vr. 112*.

⁹⁵ Babani, *vr. 112*.

⁹⁶ Babani, *vr. 113*.

⁹⁷ Babani, *vr. 113*.

⁹⁸ Babani, *vr. 113*.

Süleyman Paşa, ömrünün sonunda böyle bir şehir inşa etme hayaline⁹⁹ kapıldı ama ölüm ona bu fırsatı vermedi. Bunun üzerine Osman Paşa, Süleyman Paşa'nın arzusunu yerine getirdi ve onun adını şehre verdi.¹⁰⁰ Osman Paşa şehri inşa ettikten üç yıl sonra vefat etti.¹⁰¹

2.2.19. Abdurrahman Paşa

Osman Paşa'nın ölümünden sonra H.1207 (M.1793) yılında kardeşi Abdurrahman Paşa hükümdarlık tahtına oturdu. Hükümdarlığında istikrarı sağladıktan sonra İran padişahı Kaçarlı Muhammed Şah Ağa ile iyi ilişkiler geliştirdi. İran hükümdarına saygıda kusur etmiyor ve ona hediyeler göndererek onun ilgisini çekiyordu. Bir müddet sonra Abdurrahman Paşa'nın amcasıoğlu Halid Paşa isyan ederek etrafına topladığı orduyla Abdurrahman Paşa'ya karşı savaşa tutuştu. Savaşı Abdurrahman Paşa kazanınca Halid Paşa da Bağdat'a kaçtı. Halid Paşa'yı destekleyen Süleymaniye'nin ileri gelenleri Bağdat'a giderek Halid Paşa'ya katıldılar.¹⁰² Bağdat hükümdarı Halid Paşa'nın emrine bir ordu vererek Abdurrahman Paşa'ya karşı gönderdi.¹⁰³ Savaşta Halid Paşa galip geldi. Abdurrahman Paşa her şeyden el çekip Kirmanşah yoluyla İran'a kaçtı ve Kaçar şahı Feth Ali'ye sığındı. İran Devleti tarafından hazırlanan orduyla hareket eden Abdurrahman Paşa Merivan Gölü'nün kenarında Halid Paşa ile karşı karşıya geldiler. Savaşı Abdurrahman Paşa kazandı ve tekrar Baban Kürdistan'ına hükümdarı oldu.¹⁰⁴ Halid Paşa savaşı kaybedince Arabistana gitti ve orada vefat etti. Abdurrahman Paşa'nın bağımsız hükümetinden 10 yıl geçtikten sonra, yavaş yavaş kendi çevresinde olanlarla arası bozulmaya başladı. Abdurrahman'ın hükümdarlık döneminde Baban yurdu gelişip güzelleşti ve başka yurtları da Baban toprağına ilave etti. Koy, Harir, Revanduz ve Serdeşt bölgelerine de tasarruf etti.¹⁰⁵ Daha sonra Bağdat veziriyle arası bozulduğundan aralarında savaş meydana geldi. Bu savaşı da Abdurrahman Paşa kazandı ve Bağdat'ı tasarruf etti.¹⁰⁶ Bağdat veziri Süleyman Paşa bir Arap kabilesi tarafından öldürüldü. Daha sonra kendisinin tayin

⁹⁹ Babani, *vr. 113*.

¹⁰⁰ Babani, *vr. 114*.

¹⁰¹ Babani, *vr. 115*.

¹⁰² Babani, *vr. 115*.

¹⁰³ Babani, *vr. 116*.

¹⁰⁴ Babani, *vr. 119*.

¹⁰⁵ Babani, *vr. 120*.

¹⁰⁶ Babani, *vr. 129*.

ettiği Bağdat veziri Abdullah Paşa¹⁰⁷ ona ihanet ederek onu bir savaşta yenilgiye uğrattı. Bunun üzerine Abdurrahman Paşa tekrar İran Devleti'ne sığındı. Sonra Bağdat veziri Abdullah Paşa, İbrahim Paşa'nın oğlu Süleyman Paşa'yı Baban hükümdarı olarak tayin etti. Abdurrahman Paşa da Kirmanşah hükümdarı Kacar Şah'ı Şehzade Muhammed Ali Mirza'ya sığındı.¹⁰⁸ Süleyman Paşa'nın Baban'daki olumsuz davranışları Baban halkının birçoğunun Abdurrahman Paşa'yı desteklemeye itti. Bir müddet sonra Şehzade Muhammed Ali Mirza da ona yardım ederek Abdurrahman Paşa'yı Baban'a gönderdi. Süleyman Paşa bu mevzudan haberdar oldu ve Abdurrahman Paşa'ya karşı direnecek gücü olmadığı için kaçtı. Abdurrahman Paşa hiç kimsenin direnişiyle karşılaşmadan¹⁰⁹Süleymaniye'ye ulaştı ve tekrar Baban'ın hükümdarı oldu. Abdurrahman Paşa 24 sene daha hükümdarlık yaptıktan sonra hakkın rahmetine kavuştu.¹¹⁰

2.2.20. Mahmut Paşa

H. 1231 (M.1816) yılında Abdurrahman Paşa'nın büyük oğlu Mahmud Paşa Baban'ın hükümdarı oldu. Mahmud Paşa babasının ve atalarının yolundan giderek Baban'a hükmetti. Böylece bölgeye çekidüzen verdi. Mahmud Paşa, akıllı ve kibar olan insanlara çok değer verip onları güzel makamlara getiriyordu.¹¹¹ Mahmud Paşa, Baban bölgesinde 16 yıl boyunca özgür bir şekilde hükmetti. Mahmud Paşa'nın iyi yönetimi Baban halkının zengin olmasını sağlamıştı.¹¹² Fakat Mahmud Paşa'nın kardeşi Süleyman Paşa ile yaşadığı sorunlar hükümdarlığının sonunu getirdi.¹¹³ Baban Hükümdarı olan Süleyman Paşa'nın müellifin amcası Mahmud Beg'le bazı sorunları oldu. Bunun üzerine Bağdat Veziri Ali Rıza Paşa, Süleyman Paşa'yı korumak için Kahya Hüseyin Paşa'yı Mahmut Beg'i öldürmesi için.¹¹⁴ Diyarbakir ve İmadiye bölgesine tasarruf etmek için de Mahmud Paşa'yı Müsrif Muhammed Paşa'nın yanına gönderdi.¹¹⁵ Mahmud Paşa Musul civarına vardığında Muhammed Paşa onu birkaç muhafızla birlikte İstanbul'a gönderdi. Mahmud

¹⁰⁷ Babani, *vr. 130-131*.

¹⁰⁸ Babani, *vr. 134*.

¹⁰⁹ Babani, *vr. 135*.

¹¹⁰ Babani, *vr. 136*.

¹¹¹ Babani, *vr. 136*.

¹¹² Babani, *vr. 141*.

¹¹³ Babani, *vr. 141-142*.

¹¹⁴ Babani, *vr. 149*.

¹¹⁵ Babani, *vr. 149*.

Paşa'nın İstanbul'daki işi bittikten sonra kendi makamına geri döndü.¹¹⁶O zamanlar Mahmud Paşa'nın oğlu Ali Paşa Tebriz şehrinde oturmaktaydı. Süleyman Paşa rahatlıkla Baban'a hükmetmekteydi.¹¹⁷ Bir müddet sonra H.1252 (M.1837) yılında Zatürre hastalığına yakalanarak vefat etti. Ahmet Beg babasının yerine halife olarak seçildi ve paşalığı aldı.¹¹⁸

2.2.21. Ahmed Paşa

Süleyman Paşa'nın oğlu Ahmet Paşa akıllı ve mantıklı bir kişiliğe sahipti. Baban'a çeki düzen vermek için çok çaba gösterdi. Yolların emniyetini sağladı, öyle ki onun zamanında eşkıyalar hırsızlık ve yağmacılık yapmaya asla cüret etmediler. 4 yıl böyle sakin bir şekilde geçti. Ondan sonra Emir Nizam, ölen Muhammed Şah'ın emriyle Mahmud Paşa'nın oğlu Ali Paşa'yı Baban'a hükümdar tayin etti. Baban'ın devlet işlerini de müellifin babası yürütmeye başladı. Hüseyin Paşa Han, ordu komutanını iki grup asker ve 6 adet ağır silahı Ali Paşa ve müellifin babası ile birlikte Süleymaniye bölgesine tasarruf etmeleri için gönderdi. Bu arada Ardalan veziri Mirza Ferecallâh ve Mukri'nin hükümdarı Abdullah Han'ı onlara yardım etmeleri için emir verdi. Ordular Süleymaniye'ye doğru hareket etti. Fakat Ahmet Paşa savaşa tam olarak hazırlanamamıştı. Çünkü o günlerde Baban'a dönme iznini Osmanlı Devlet sarayından alan Mahmud Paşa Musul civarına varmıştı. Bunun üzerine Baban halkının çoğu Ahmet Paşa'yı bırakıp Mahmud Paşa'nın safına geçtiler.¹¹⁹ Diğer taraftan tamamen hazırlıklı olan Ali Paşa ve Hüseyin Han, Süleymaniye şehrinin yakınlarına saldırdılar. Ahmed Paşa berkenar edildikten sonra oğlu Ali Paşa Baban yönetimi ele geçirdi.

2.2.22. Abdullah Paşa

H.1259 (M.1843) yılında Ahmet Paşa'nın kardeşi Abdullah Beg isyan etti. Bunun üzerine Ahmet Paşa da gece vakti firar edip Bağdat'a gitti ve Necib Paşa'ya sığındı. Ahmed Paşa bir sebepten dolayı Necib Paşa'yla herhangi bir sebepten dolayı savaş aşamasına gelerek meydana gelen savaşta Ahmed Paşa firar ederek Süleymaniye'ye gitti. Bağdat Veziri Necib Paşa bu olaydan sonra Abdullah Paşa'yı Baban hükümdarı tayin etti ve ona "Paşa" unvanını verdi.¹²⁰ Abdullah Paşa'nın

¹¹⁶ Babani, *vr. 150.*

¹¹⁷ Babani, *vr. 150.*

¹¹⁸ Babani, *vr. 151.*

¹¹⁹ Babani, *vr. 151.*

¹²⁰ Babani, *vr. 161-162, 164-165.*

macerası bu öykünün son bölümüdür. H. 1260 (M. 1844) yılında Abdullah Paşa bağımsız bir şekilde Baban'ın hükümdarı olmuştu. Tam 4 yıl hiç bir sorun yaşamadan ve huzurla Baban'a hükmetti. H.1265 (M.1849) yılında Abdülkerim Paşa Osmanlı Devleti tarafından Irak'a gönderildi. Necib Paşa da İstanbul'a döndü. Ancak devletin kanun ve yasalarına göre hem hükümet eden eski aileleri hem de Baban hükümdarlarını berkenar etmek yasa dışı bir eylemdi. Bundan dolayı Abdülkerim Paşa'ya, Abdullah Paşa'yı öldürmesini önerdiler ve yerli olmayan bir hükümdarı seçmelerini tavsiye ettiler. Daha sonra Abdullah Paşa'yı Bağdat'a çağırımları üzerine Mısırlı İsmail Paşa'yı Süleymaniye hükümetine atadılar. Mısırlı İsmail Paşa 2000 askerle birlikte Süleymaniye'ye gitti ve oranın hükümdarı oldu.¹²¹ Mısırlı İsmail Paşa'nın Baban Kürdistan'ına hükümdar oluşuyla birlikte Abdullah Paşa'nın amcası Aziz Beg tarafından çıkarılan isyan Abdülkerim Paşa'nın Irak hükümetinden azledilmesi ve yerine Muhammed Namık Paşa'nın Irak hükümdarlığına getirilmesiyle isyan şiddetli bir şekilde bastırıldı. Bunun dışında Baban topraklarında birçok isyan meydana geldi. Ama Osmanlı Devleti tarafından her seferinde bastırıldı. Kısacası eserin yazıldığı yıla kadar her iki yılda bir Osmanlı Devleti tarafından Baban hükümdarlığına bir yönetici tayin edilmekteydi.¹²²

2.2.23. Süleyman Paşa

Osmanlı Devleti tarafından 1808'lerde atanan Bağdat Veziri Süleyman Paşa, Abdurrahman Paşa ile yaptığı savaşı kaybetti. Daha sonra Abdurrahman Paşa'nın desteklediği Kahya Abdullah Paşa Bağdat valisi oldu. Abdurrahman Paşa H. 1225 yılında Bağdat'ta asayişli sağladıktan sonra Süleymaniye'ye geri döndü¹²³

2.2.24. Esad Paşa

Bağdat veziri Esad Paşa 1816 yıllarında Baban hükümdarı Mahmut Paşa döneminde Bağdat vezirliği yapmıştır. Mahmut Paşa ve Esad Paşa kölemen Davut Beg yüzünden savaş durumuna geldiler. Meydana gelen savaşı Mahmut Paşa kazandı. Savaş Bağdat veziri Esad Paşa öldürüldü. Bunun üzerine Mahmut Paşa, Davut Beg'i Bağdat'ın hükümdarı yapmıştır.¹²⁴

¹²¹ Babani, *vr. 172-173*.

¹²² Babani, *vr. 174-175*.

¹²³ Babani, *vr. 129-130*.

¹²⁴ Babani, *vr. 140*.

2.2.25. Ali Rıza Paşa

H. 1249 (M. 1834-1842) yılları arasında Bağdat vezirliği yapmıştır. Müellifin amcası Mahmut Beg, Ali Rıza Paşa'nın kahyası Hüseyin Paşa tarafından öldürülmüştür.¹²⁵ Bağdat'taki isyanları bastıramayan Vezir Ali Rıza Paşa azledilerek yerine Irak eyalet veziri olarak Muhammed Necip Paşa tayin edilmiştir.¹²⁶

2.2.26. Muhammed Necip Paşa

Bağdat valisidir. 1842 yılında Bağdat'a vali olarak atanan vali Muhammed Necip Paşa, Irak'taki birçok sorunla ilgilenmiştir. Ancak H. 1265 (M. 1849) yılında Abdülkerim Paşa Osmanlı Devleti tarafından Irak'a gönderilmesiyle Necip Paşa İstanbul'a dönmüştür.¹²⁷

Osmanlı Devleti ve İran arasında Bağdat ve çevresi için birden çok savaşlar meydana gelmiştir. Bu savaşlarda baş aktör olan Kürtler, hem Osmanlı hem de İran tarafından çıkarları doğrultusunda kullanılmışlardır. Bu olayların cereyan ediliş tarihi 1800'lerden 1850 yıllarına kadar devam etmiştir.

2.3. Mukri Hükümdarları

Mukri Kürdistan'ı hükümdarlarının nesli Baban paşalarına dayanmaktadır. Baban Kürdistan'ını anlattığımızda belirttiğimiz gibi Molla Ahmed'in oğlu Süleyman Bebe, kardeşi Abdullah'a "Babamir" lakabını vererek onu Mukri bölgesine tasarruf etmesi için göndermişti. Babamir Abdullah, Süleyman Beg'in emriyle Mukri'ye giderek isyancıları cezalandırdı ve kısa bir süre içinde oranın hükümdarı oldu. Mukri Kürdistan'ı nesilden nesile onların elinde kalarak daima İran Devletine tabi olmuşlardır. Onların arasından büyük hükümdarlar çıkmıştır. Bunlardan birisi Aziz Han'dır.¹²⁸ Mukri Kürdistan'ıyla ilgili elimizde herhangi bir tarihi veri olmadığından hükümdarları ve ileri gelenleriyle ilgili tam ve doğru bir bilgiye sahip değiliz.¹²⁹

¹²⁵ Babani, *vr. 149.*

¹²⁶ Babani, *vr. 155.*

¹²⁷ Babani, *vr. 172.*

¹²⁸ Babani, *vr. 176.*

¹²⁹ Babani, *vr. 176-177.*

2.3.1. Aziz Han

Mukri hükümdarlarından olan Aziz Han Babamir Abdullah'ın soyundan gelmektedir. Kaçar hükümdarı Nasrüddin Şah'ın emri altında ordunun başkomutanlığını yapıyordu. Aziz Han güçlü ve sağlam bir kişi olarak birkaç yıl İran Şah'ının elçisi göreviyle Azerbaycan'da bulunmuş daha sonra Tahran'a giderek askeri işlerle meşgul olmuştur.¹³⁰ Bu sırada Mukri bölgesinin hükümdarı Aziz Han halkın yaşam şartlarını iyileştirdi. Bu esnada Mukri ahalisinden bir kesimi de Aziz Han'ın vasıtasıyla Devlete bağlı işleri yürütüyordu.¹³¹

2.3.2. Bedak Han

Mukri Kürdistan'ının bir diğer büyük hükümdarı Bedak Han'dır. 50 sene öncesinden şimdiye kadarki Mukri taifesinin dediğine göre, (1820 yılında) "Bidak Han" adında önemli bir şahsiyetin olduğudur. Bedak Han'ın tıpkı Ardalan Kürdistan'ında Emanullah Han ve Baban Kürdistan'ında Abdurrahman Paşa gibi tanınan ve bilinen hükümdarlardan olduğunu söylemektedirler. Çünkü hala Mukri büyükleri, Bedak Han'ın yaptığı önemli işlerden bahsederler. Bedak Han'dan sonra oğlu Abdullah Han, Kerim Han ve onların oğulları Mecid Han ve Zülfikar Han gelmektedir.¹³²

2.3.3. Abdullah Han

Abdullah Han, Mukri hükümdarı Bedak Han'ın oğludur. Onun hükümdarlığı bundan 30 sene öncesiydi. O dönemde de müellifin yaşı 7 ya da 8'den fazla değildi. Abdullah Han'ın taifesinin nesli ve aslı "Babamir"e dayandığı söylenmektedir. Abdullah Han'ın hükümeti döneminde Abbas Ağa kabilenin reisiydi ve Mukri bölgesinde çok güçlü biri olduğu için hiç kimse ondan izinsiz bir şey yapamazdı. Ama H. 1256 (M. 1840) yılında ikisinin arası bozulunca Abdullah Han, Abbas Ağa'yı öldürmüştür.¹³³

2.4. Revanduz Hükümdarları

2.4.1. Muhammed Beg

Muhammed Beg, Revanduz hükümdarıdır. Revanduz'u "Mir" lakabıyla yönetmekteydi. Muhammed Beg, Osman Beg'in ölümünden ve Babanlı Mahmud

¹³⁰ Babani, *vr. 176*.

¹³¹ Babani, *vr. 178*.

¹³² Babani, *vr. 177*.

¹³³ Babani, *vr. 177-178*.

Paşa'nın işleri bozulup hükümetten azledildikten sonra Mahmud Paşa'nın kardeşi Süleyman Paşa'nın hükümete gelişinin ardından, Revanduz miri olarak ülkeyi adaletle yönetmiştir. Muhammed Beg bir gözü kör, topal ve okuma yazma bilmeyen bir kişi olup hem iyi hem de fazlasıyla korkusuzdu. Hükümetinin ilk yıllarında emri altında 5.000 civarında piyade askeri vardı. Revanduz onun hakimiyeti altında günden güne gelişmekteydi. Kendisine karşı yapılan isyanları başarıyla bastıran Muhammed Beg Revanduz'un güvenliğini sağlayabilmek için yanlış yapan herkesi hemen cezalandırıyordu.¹³⁴

Muhammed Beg, kendi vilayetine çekidüzen verdikten sonra Şeytanperest Dasni köylerinin bulunduğu "Zengariye" dağına saldırarak onları yenmeyi başardı.¹³⁵ Muhammed Beg'in hükümdarlığı döneminde Erbil vilayeti, Pol, Agre, İmadiye, Zengariye dağı ve Diyarbakır'ın sınırına kadar olan bölgelerin dışında Koy ve Harir'i de hakimiyeti altına almıştır. Muhammed Beg dört beş yıl içerisinde kimsenin hayal edemeyeceği kadar güçlendi.¹³⁶ Tasarruf ettiği her bölge Revanduz halkından birine idare etmesi için verilmekteydi.¹³⁷ Bu başarısını kalıcı bir hale dönüştüremeyen Muhammed Beg, bir müddet sonra Osmanlı Devleti'nin Sivas hükümdarı tarafından öldürüldü.¹³⁸

2.5. Dasni Hükümdarları

Zengariye Dağı'nda bulunan Dasni taifesinin Heder ve Hattar adında iki kasabaları bulunmaktadır. Bunların Ali Beg ve Bedir Beg adında iki reis yönetmekteydi. Revanduz hükümdarı Mir Muhammed Beg bölgeye hakim olunca Ali Beg'i öldürünce, Bedir Beg Müslüman olmayı veya islam'ı kabul etti.¹³⁹ Muhammed Beg Zengariye bölgesinin yönetimini hil'atlarıyla birlikte Bedir Beg'e verdikten sonra onu Dasni taifesinin hükümdarı yaptı. Müellifin yaşadığı dönemde bölge halkı Müslümanlığı kabul etti. Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde olan bölgeyi Revanduz halkından bir emir yönetmekteydi.¹⁴⁰

¹³⁴ Babani, *vr. 181*.

¹³⁵ Babani, *vr. 182-183*.

¹³⁶ Babani, *vr. 184*.

¹³⁷ Babani, *vr. 185*.

¹³⁸ Babani, *vr. 187*.

¹³⁹ Babani, *vr. 193*.

¹⁴⁰ Babani, *vr. 194*.

3. BÖLÜM: SİYERÜ'L-EKRAĞ ADLI YAZMA ESERİN ÇEVİRİSİ

(vr 1) **Bismillahirrahmanirrahim**

Tarihe ilgi duyanların, geçmişte yaşanan olaylardan ve bunlardan bugüne intikal eden hususlardan haberdar oldukları bilinir. Uzun yıllar boyunca, Kürt kabilelerinin yaşayışları, gelenek ve görenekleri kayıt altına alınmamıştır. Yalnız bundan kırk beş yıl önce Ardalan Kürdistan'ından iki kişi, Ardalan bölgesinde vuku bulan hadiseleri, tarih ilminin kaidelerine uygun bir şekilde yazıya geçirmişlerdir. Ancak bu kişiler de, aynı dönemde yaşadıkları ve tabiiyetinde oldukları Ardalan Valisi Emânullah Han'dan çekindikleri için, hadiseleri aslına uygun yazamamış, sadece Ardalan Kürdistan'ında yaşananları yazmakla yetinmişlerdir. Bu hakir bendeniz, herhangi bir nam ve şöhret peşinde koşmadan, bu kitabı kaleme alma çabası içinde oldum. Kürt topluluklarının tarihini yazmaya çalıştım. Allah'a şükürler olsun ki bu kitabı yazarken herhangi bir baskı ve endişeyle karşılaşmadım. İyisiyle kötüsüyle, insanların hoşlarına gitsin veya gitmesin, tarihi olayların hakikatini yazdım. Ardalan ve Baban Kürdistan'ının halkından olup, anlama ve kavrama yeteneklerinin yüksekliğiyle diğer Kürt topluluklarından ayrılan değerli okuyuculardan istirhamım, bu kitabı gayet dikkatli bir şekilde ve kabile taassubuna kapılmadan okumalarıdır. Hakikat nerede görülürse tasdik edilir, ama bilgisiz ve izansız insanların sözlerine de itimadım yoktur. Kürt tarihi bahsinde bu kitabın yazımında başvurulabilecek eski kaynaklar mevcut değildir. Muteber tarih kitaplarını dikkatli bir şekilde tetkik ederek, Kürtlerin tarihine dair bölümlerini not alarak ayırdım. Bu bölümleri hassas bir şekilde birleştirerek kitabı tezyin edip, yazmaya çalıştım. Ümit ederim ki basiret gözüyle nazar edenler bu kitabı mütalaa ederler, ehil kimselerin (vr 2) eleştirmesinden hoşnut olurum, onların bu hakiri ikaz etmeleri ancak yeryüzündeki cehaletin izalesini netice verir. Lakin her kim, kendi heva ve hevesine uyararak veya kişisel taassupla tenkide yeltenirse onlar ancak hüsrana uğrar.

“Gece uçan böceklerin gündüzü görmemesi, güneşin suçu değildir.”

Şimdi hem Allah'ın lütfu hem de değerli Şehzadenin izniyle, Kürdistan'ın şu an aramızda olan ve olmayan tüm insanların müsaadesiyle, bu halkın en alt

seviyedeki bir hakiri olmakla birlikte, bu şerefi üstlenmek ve bu önemli işi yapmak niyetindeyim. Yüce Allah'ın yardım ve inayetiyle, en güzel şekilde bu sorumluluğun üstesinden gelebilirim. Bağışlayıcı olan Allah ve Onun yüksek makamlardaki kulları teveccüh buyurur ve işimi kolaylaştırırlarsa şansım ve bahtım zorlaşmaz, fazla bir zorlukla karşılaşmam. Nihayetinde zihin karmaşası içerisinde ve gayet acele bir surette, bu kitabı oluşturan bölümleri kaleme aldım ve eseri düzenledim.

Bu kitapta, Rasulullah'ın (Allah'ın salat ve selamı üzerinize olsun) hicretinden başlayarak Ardalan ve Baban Valilerinin/Hükümdarlarının isimleri tarih sırası gözetilerek zikredilmiştir:

-Sorhab Han'ın 930 yılında istiklalini kazanması ve Palengan Dağı'nı Kelhor Emirlerinden zaptından, Sorhab'ın oğlu Ali Han'ın 960 yılındaki saltanatına dek

-Vali Ali Han'ın oğlu Helu Han'ın saltanatı 983

-Han Ahmed Han'ın saltanatı 1014

-Han Ahmed Han'ın oğlu Süleyman Han'ın saltanatı 1042

-Hasan Han'ın saltanatı 1063

-Süleyman Han'ın oğlu Hüsrev Han'ın saltanatı 1067 (vr 3)

-Hüsrev Han'ın oğlu II. Han Ahmed Han'ın saltanatı 1081

-Han Ahmed Han'ın oğlu Rıza Kali Han'ın saltanatı 1109

-Abbas Kali Han'ın birkaç aylık yönetimi, Babanlı Hane Paşa'nın Ardalan'ı istila etmesi ve oğlu Ali Han'ın Ardalan'da saltanatı 1124

-Safevi Ordusu Başkomutanı Nadir Şah'ın emriyle Abbas Kali Han'ın ikinci kez saltanatı, ölümü ve Sübhanverdi Han'ın hükümdarlık tahtına oturması 1135

-III. Han Ahmed Han'ın saltanatı 1143

-III. Han Ahmed Han'ın oğlu Hüsrev Han'ın saltanatı 1158

-Hüsrev Han'ın amcası Lutf Ali Han'ın saltanatı 1201

- Lutf Ali Han'ın oğlu Hasan Ali Han'ın saltanatı 1210
- Hüsrev Han'ın oğlu Emânullah Han'ın saltanatı 1214
- Emânullah Han'ın oğlu Hüsrev Han'ın saltanatı 1241
- Hüsrev Han'ın hanımı ve merhum Şehinşah FethAli Şah'ın Kızı Valiye Hanım'ın, oğlu Rıza Kali Han'a niyabeten saltanatı 1249
- Rıza Kali Han'ın bağımsız olarak saltanatı 1258
- Valisiz dönemde Vezir Mirza Hidayetullah'ın yönetimi 1259
- Mirza Hidayetullah'ın İsfendabad bölgesine gidişi; Vekil Emânullah Beg'in yönetimi ve Rıza Kali Han'ın ikinci kez saltanatı 1260
- Gulamşah Han olarak da bilinen, Rıza Kali Han'ın en küçük erkek kardeşi Emânullah Han'ın saltanatı; Vekil Emânullah Beg'i öldürtmesi ve Mirza Hidayetullah'ın ölümü 1262
- Gulamşah Han'ın görevden uzaklaştırılması ve Rıza Kali Han'ın yeniden Valilik makamına gelişi 1262.
- Rıza Kali Han'ın görevden alınışı ve Tiflisli Gürcü Hüsrev Han'ın saltanatı 1263.
- Safevi Muhammed Şah'ın (Allah kabrini nurlandırısın) ölümü, Rıza Kali Han'ın zindandan kaçıışı ve Tiflisli Gürcü Rıza Kali Han'ın yerinden edilmesi 1264.
- Rıza Kali Han'ın Tebriz'e götürülerek zindana atılması, Safevi Nasıreddin Şah'ın (Allah saltanatını uzun etsin) emriyle tahta oturan Gulamşah Han'ın saltanatı 1265.
- Necef Kali Han'ın saltanatı ve Müstevfi Mirza Ebul Kasım'ın Vezirliği 1276.
- Yeniden Vali olan Gulamşah Han'ın saltanatı 1277. (vr 4)
- Mirza Zeki Müstevfi Reştî'nin Vezirliği (1280), Vali Gulamşah Han'ın ölümü ve Mirza Zeki'nin azli 1284.

-Şehzade Ferhad Mirza'nın (Allah celalini daim etsin) hükümdarlığı ve bölgede düzen ve istikrarı sağlaması 1284 (halihazırda, 1288 yılı itibariyle hükümdarlığı sürmekte olup, inşallah bu saltanatı uzun yıllar kalıcı ve payidar olur)

Hicri yıla göre Baban Emirleri ve Paşalarının saltanatlarının tarih sırasıyla zikri:

-Molla Ahmed'in oğlu Süleyman Beg'in Baban, Şehrizer, Mukri ve Bilbas'ın tüm topraklarını istila etmesi 979

-Süleyman Beg'in oğlu Ferhad Beg'in saltanatı 997

-Ferhad Beg'in oğlu Bekir Beg'in saltanatı 1017

-Bekir Beg'in oğlu Süleyman Paşa'nın saltanatı 1029

-Süleyman Paşa'nın oğlu Mahmud Paşa'nın saltanatı 1037

-Mahmud Paşa'nın oğlu Halid Paşa'nın saltanatı 1047

-Halid Paşa'nın oğlu Muhammed Paşa'nın saltanatı 1067

-Muhammed Paşa'nın erkek kardeşi Ahmed Paşa'nın saltanatı 1069

-Ahmed Paşa'nın yeğeni Süleyman Paşa'nın saltanatı 1073

-Süleyman Paşa'nın oğlu Selim Paşa'nın saltanatı 1094

-“Altın Haneli” olarak bilinen Muhammed Paşa'nın saltanatı 1113

-Mahmud Paşa'nın saltanatı 1117

-Hane Paşa'nın Ardalan ve Baban'da saltanatı 1122

-Hane Paşa'nın oğlu Ali Paşa'nın saltanatı 1134

-Ali Han'ın kardeşi Muhammed Paşa'nın saltanatı 1144

-Muhammed Paşa'nın yeğeni Mahmud Paşa'nın saltanatı 1156

-İbrahim Paşa'nın saltanatı (tahta geçtiği yıl kayıtlı değildir).(vr 5)

-İbrahim Paşa'nın oğlu Süleyman Paşa'nın saltanatı 1196

- Mahmud Paşa'nın oğlu Osman Paşa'nın saltanatı 1200
- Osman Paşa'nın kardeşi Abdurrahman Paşa'nın saltanatı 1207
- Abdurrahman Paşa'nın oğlu Mahmud Paşa'nın saltanatı 1231
- Mahmud Paşa'nın kardeşi Süleyman Paşa'nın saltanatı 1250
- Süleyman Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa'nın saltanatı 1252
- Mahmud Paşa'nın İstanbul'dan dönüşü ve yeniden saltanatı 1256
- Ahmed Paşa'nın ikinci saltanatı 1257.
- Ahmed Paşa'nın kardeşi Abdullah Paşa'nın saltanatı 1260.

-1265 yılının başında Irak Valisi Mehmed Namık Paşa'nın gayretleri ve Osmanlı Padişahı Sultan Abdülmecid Han'ın fermanıyla, Baban Emirliği lağvedildi. Bu ferman mucibince, aradan geçen sürede ve içinde bulunduğumuz 1288 yılı itibariyle, Baban bölgesine hâkim olan Osmanlı Devleti, her yıl Osmanlı yöneticilerinden birini bu bölgeye Vali olarak göndermektedir.

Baban Paşalarının torunları halen hayatta olup, her biri dünyanın farklı yerlerinde yaşamaktadırlar. Kitapta, Baban Hükümdarlarının yönetim ve hâkimiyet alanlarından, ayrıca nesillerinden bahsedilmektedir. Bu taifeden geriye kalanlarla ilgili olarak şunlar da kayda değerdir: Bu topluluktan kalanlar Abdurrahman Paşa'ya dayanmaktadır. Abdurrahman Paşa'nın 4 tane öz çocuğu vardır. En büyük çocuğu Mahmud Paşa, ondan sonra (vr 6) Osman Beg, bundan küçüğü Süleyman Paşa ve en küçüğü, dördüncü oğlu Hasan Paşa'dır. Osman Beg taht kavgasında başarılı olamadı. Önce Mahmud Paşa vefat etti ve ondan geriye iki erkek çocuk kaldı: Muhammed Emin Beg ve Hüseyin Beg. Muhammed Emin Beg'i ve katledilmesini Süleymaniye Savaşı'nda anlatmıştım. Hüseyin Beg ise hâlihazırda, Bağdat yakınlarında bulunan köylerin bir kısmının yönetiminden sorumludur. Hüseyin Paşa da Mahmud Paşa'nın yönetimi zamanında vefat etmiştir. Hüseyin Paşa'dan geriye evladı kalmadı, ama Mahmud Paşa'nın dört erkek çocuğu ve bir kızı vardı: Abdurrahman Beg, Ali Paşa, Muhammed Salih Beg, Abdullah Beg ve Halime Hatun idi.

Muhammed Salih Beg bundan 10-12 yıl önce başkent İstanbul'da ve Abdullah Beg de Konya şehrinde vefat etti. Kelbali Han Fili'nin kızının oğlu Ali Paşa Tahran'da vefat etti. Abdurrahman Beg Bağdat'ta Osmanlı ordusu içerisindeydi. Halime Hatun da Bağdat'ta vefat etti. Çocuklarından hiçbiri kalmadı, sadece Ali Paşa'nın çocuklarından iki oğlu ve bir kızı kaldı. "Mir" unvanıyla anılan Hüseyin Beg, Senendec'de ikamet eder ve İran Hükümetinden çok az bir maaş alırdı. Tahran'da oturan büyük oğlu Muhammed Beg de devletten maaş alır. Kızı da Bicar şehrinde yaşamaktaydı. Ama Süleyman Paşa'nın altı çocuğu vardı; en büyükleri olan Hacı Ahmed Paşa Süleymaniye'deki taht kavgalarından sonra 3-4 yıl İstanbul ve Fransa'da yaşadı. Akabinde de Yemen Valisi olmuş ve 14 yıl orada valilik yaptıktan sonra İstanbul'a gitmiştir. Ayrıca bir yıl da Van Valiliği görevi yaptı, Müşir unvanı aldı- ki bu çok değerli bir unvandı. İki yıl da Erzurum Valiliğinde bulundu. Şu anda Konstantiniye (İstanbul) şehrinde yaşamaktadır. Bu yıl duydum ki, Osmanlı Meclisi'ne girmiştir. Onun küçük kardeşi Abdullah Paşa, (vr 7) Baban Valiliğinden alındıktan sonra İstanbul'a gidip, birkaç ay kaldı, o sırada Bağdat Valisi olarak atandığı kendisine bildirildi. Dört yıl Bağdat'ta kaldıktan sonra, İstanbul'a döndü. Beş yıl önce de Van Valisi oldu. Şimdi Osmanlı başkentinde yaşamaktadır. Diğer kardeşlerinden Muhammed Beg de bir süre Baban Valiliğini istedi, ama ona verilmedi. Şu anda Kerbela Valiliği onun sorumluluğundadır. Diğer kardeşleri Hüseyin Beg Bağdat'ta yaşamakta ve her ay Divan'dan 30 Tümen aylık ona verilmektedir. Süleyman Paşa'dan geriye kalan iki kardeşi, Hasan Beg ve Fettah Beg İstanbul'daydılar, duydum ki vefat etmişler.

3.1. MUKADDİME (vr 8)

Bismillahirrahmanirrahim

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun. Salat ve selam Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'e ve ehlinin tamamının üzerine olsun. Bunun akabinde, bu eserin yazarı bendeniz, Abdulkadir İbn Rüstem el-Bâbânî şunu arz etmek isterim: Halihazırda hükümrân olan Şehinşahlık tacının varisi ve Vakarlı Padişahı, Gökyüzünün Bereketli ve Şefkatli Hükümdarı, Büyük Şanlı Sultan, Gökyüzünün Görkemi, Heybetli Behrâm'ı, Uğurlu Aydınlığı, Nahid Yıldızının Kendisine Hizmetkâr Olduğu, Gölgelelerin Kendisinden Güç Bulduğu, İslam'ın Koruyucusu, Fetih ve Başarılar Sahibi, Asrın Sultanlarının Sultanı, Cömert ve Adil Sultan, Sultan ve Hakan oğlu Hakan Nasıreddin Şah Kacar.¹⁴¹ Cennetleri bile kıskandıracak İran hudutlarında, Allah onun ordusuna yardım etsin ve onu yüceltsin. Anuşirvan döneminde olduğu gibi, özellikle de Kürt illerinde adaletin menbaı olan, merhum Veliahd Abbas Mirza'nın en iyi oğlu ve veliahdı Şehzade Mutemed'ül-Devle Ferhad Mirza¹⁴² ve Kacar Sultanı Feth Ali Şah¹⁴³ ki Allah onların şanını yüceltsin, dönemlerinin ardından tümüyle eski zamanların gelenek-göreneklere ve kaideleri ortadan kalkmış ve artık dünya birtakım yeni kurallara göre yönetilmeye başlamış, düzen değişmiştir.

Kürt taifesi, kadimden beri şiddet ve istismara maruz kalmış, yeni dönemde de bu kıtal ve zulümler bir kez daha tarih sahnesine çıkmıştır. Bu çerçevede, bu isimsiz hakir (Müellif) de vatanın bu alışılmış havası içinde çeşitli kavimleri ve ahvalini görmüştür. Zor şartlar ve imkânların sınırlı olması nedeniyle bu bölgeye yol ve ulaşım bulunmamaktadır, Yüce Allah'ın lütfüne bağlı olarak ulaşım araçları ve nakil vasıtaları bulmak da çok ciddi bir meseledir. Bu bağlamda, Kürtlerle ilgili birkaç mevzuyu mümkün merteye muhtasar olarak arz etmeye ve bunları okuyanların zihninde canlandırmaya çalışacağım. Tüm eksik ve kusuruna rağmen yayınlanması için kabul buyurulursa saadet ve iftihar duyacağımı arz ederim.

¹⁴¹ Aslen Tebriz-Azerbaycan kökenli ve Türk soylu olan Ağa Muhammed Han tarafından, Tahran başkent olmak üzere kurulan Kacar Şahlığı 1796–1925 yılları arasında İran'ı yönetmiştir.(Michael Axworthy, *İran; Aklın İmparatorluğu*, İstanbul 2016, s. 213 ve 215) Nasıreddin Şah, hanedanın dördüncü Şahı olup, 1848–1896 yılları arasında tahtta kalmıştır. Kitabın müellifi el-Bâbânî eserini devrin hükümdarı Nasıreddin Şah'a attettiği için, kadim geleneğe uygun olarak atif sayfasında sıfatlarıyla birlikte hükümdarı zikretmektedir. (Çev. Notu)

¹⁴² Ferhad Mirza: Nasıreddin Şah'ın amcası (Çev. Notu)

¹⁴³ Feth Ali Şah, Kacar Hanedanı'nın Ağa Muhammed Han'dan sonra ikinci sultanı olup, 1797–1834 yılları arasında hüküm sürmüştür. (Axworthy, *a.g.e.*, s. 221 ve 233)

Başarı Allah'tandır ve O'na dayanılır. (vr 9) Bu kitabın yazımında seçilmiş konular bir araya getirilerek okuyucuya olduğu gibi doğru bir şekilde aktarılmıştır. Hicrî 1285 yılının Şaban ayının on beşinci günü, Miladî takvimin 1868 yılına ve Celalî takviminin 789 yılına denk gelen dönemde, iki aylık bir süre zarfında bu kitabı yazmaya başladım ve bitirdim. Bu kitabın ismi de *Siyerü'l-Ekrad* oldu.

Kürt taifelerinin durumlarından oluşan küçük bir bölümü kısaca yazmamın amacı, bu insanların yaşadıkları her yerde ve her dönemde dinlerine, geleneklerine ve törelerine her zaman sahip çıkmış olmalarıdır. Bunu yazmamın sebebi ise okuyucuların onları yakından tanıması içindir.

3.2. Kürt Taifelerinin Sayılarının Zikri

Biliniz ki Kürtler on altı firkadan oluşmakta olup; yaşadıkları topraklar Musul sınırından başlayarak Umman Denizi kıyılarına kadar ulaşmakta, Diyarbakır'dan Hemedan'a dört ferseng¹⁴⁴ mesafeye kadar olan bölgeyi kapsamaktadır. Bu sınırları onların yöneticileri belirlemiş ve buna riayet edilmiştir. Bu toplulukların isimleri ve durumları bu minval üzere gösterilip anlatılacak, onlara ait hususiyetler ayrı ayrı ve tafsilatlı bir şekilde Allah'ın inayetiyle zikrolunacaktır.

3.3. Kürt Taifelerinin İsimlerinin Zikri

Bu grupların en büyük ve en değerli vilayetleri ve yerleşim birimleri Ardalan ve Bâbân Kürdistan'ı bölgeleridir. Bu iki bölgenin isimleri de oraya hükmeden kişiler ve onların ailelerinden gelmektedir. Bu iki taifeden sonra Mukrî Kürdistanı ve "Bilbas" kabilesinin yanında Eşnuye Beyleri, Hakkâri Beyleri, "Bradost" ve "Mergur" Hâkimleri, Van Paşaları, (vr 10) Cezire Beyzadeleri, Musul Paşaları, "Revanduz" Paşaları, Zengeriye Dağındaki Şeytanperest Dasnî Köyleri, Zohab Beyzadeleri, Kelhor Emirleri, Mahideşt'teki Goran Emirleri, Senker Hanları, Nehavend Bölgesinin Halkı ve hâlihazırda Elvariye bölgesinin yönetiminde olan Hurremabad Çevresi zikrolunur; bunların yanı sıra, o taifelerden bazıları da Rey, Horasan ve Mazenderan gibi bölgelerde, o dönemin şartlarına göre yaşamaktaydılar. Bendeniz, hangisi hakkında bilgi sahibi isem, bunu Allah'ın izniyle huzurunuzda sunuyorum.

¹⁴⁴ Yaklaşık altı kilometre uzunluğundaki mesafe birimidir, "fersah" olarak da bilinir. Okuyucuya daha tanıdık gelmesi hasebiyle, metinde bu sayfadan itibaren "ferseng" kelimesi yerine "fersah" tabiri kullanılacaktır. (www.Filozof.net/Turkce/nedir-ne-demek/12613-Fersah-nedir-ne-demektir-anlami-hakkında-bilgi.html . Erişim Tarihi: 10.12.2017)

Bu firkalar arasında zikrolunacak ilk Kürt taifesi ise Ardalan Kürdistan'ı olarak nitelendirilen taifedir.

Bu bölgenin genişliği, Mukrî bölgesindeki Bokan'dan sıcak bir yerleşim olan Zohab sınırına kadar kırk yedi fersahtır. O bölgenin arazisi Çokan Tepesinden Şehrizer'la birleşip, Hemedan Alma-Kulağı Dağına kadar kırk iki fersahtır. Bu bölgede takriben bin üç yüz köy, bir şehir ve bir de kasaba mevcuttur.

O bölgeye hâkim olan hükümdarların soyları Ahmed İbn Mervan'a kadar ulaşmaktadır. Bu taifelere ilk olarak bağımsızlık sağlayan ve Kürdistan'ı özgürleştiren şahsiyet, "kan dökücü" Ebu'l Abbas Ahmed Abbasi zamanında Ebu Müslim Mervezi'nin yardımcısı olan Hüsrev Asyabanî adındaki bir Kürt Beyidir. Bu sebepten, "Ardalan Oğulları" olarak meşhur olmuşlardır. Özgürlüklerinin başından şimdiye kadarki hâkimiyet alanları dört bölgeden oluşmaktadır. İlk olarak Zalm Kalesi düşürüldükten sonra, Şehrizer'a eklenmiştir, bunun hakkında inşallah ileride açıklama yapacağım. Tarihi yapıları ve eserleri günümüze kadar varlıklarını korumuştur. Palangan Dağında bazı yerlerin kendi sakinlerince yıkılmasının ardından, dağ öyle bir hale gelmiştir ki, aşılması ve geçilmesi kesinlikle çok zor olup, oradan geçmek neredeyse imkânsızdır. O bölge yıllarca Kelhor Emirlerinin yönetiminde kalmıştır. Son olarak tarihçilerin kaydettiklerine göre, Ardalan yöneticileri buraya saldırarak bölgeyi ele geçirmiş, akabinde oradaki taifeleri devre dışı bırakarak bölgeye yerleşmişlerdir. (vr 11) Bir müddet sonra Palangan Dağından da ayrılarak, Hasanâbad Dağına gidip, orada yerleşmişlerdir. Daha sonra H.1046 (M. 1637) yılında Sine bölgesine bir fersah uzaklıkta olan bu dağı kendilerine merkez seçmişler ve bu vakte kadar da orada yaşamaktadırlar. Ardalan Kürdistan'ı halen daha çok güzel bir vilayet olup, mükemmel yapılara sahiptir. Bu vilayetin insanları genel olarak ahlaklı, bilgili, saygılı, güzel konuşan, misafirperver ve sevecen insanlardır. Diğer Kürtlere nazaran, yaptıkları lezzetli yemekler ve temiz elbiseleriyle daha ileri seviyededirler. Bu insanlar, yabancılara karşı çok iyi ve ahlaklı oldukları gibi, ömürlerinin sonuna kadar da hayatlarını mutlu ve iyi geçirirler. Tüm bunların yanında, savaş zamanında ve zorlu şartlarda bile iyi ata binme tekniğine ve cengâverlik yeteneğine sahiptirler. Bu topluluğun içinden çok sayıda kılıç ehli yönetici ve temiz ruhlu, yetenekli idareci çıkmış olup, bunların bir kısmının adları bu kitabın içinde zikredilmektedir.

3.4. İslam'ın Ortaya Çıkışından Önce Ardalan Kürdistan'ının Din ve İnançları

Ardalan Kürdistan'ı tek bir millettten¹⁴⁵ oluşmamaktadır. Bunlar Mecusiler¹⁴⁶, Hıristiyan kavimler ve bir grup putperestten müteşekkildi. İskender Filikus¹⁴⁷ ve ordusu Şehrizer topraklarına saldırıda bulunduğu zaman Ardalan Kürdistan'ının Batı tarafını putperestliğe mecbur etmiş ve iki tarafı da Şehrizer topraklarına bağlamıştır. Putperest olan batı tarafı bu dine tabi oldu. Bu vilayetin doğu ve kuzey tarafları bütünüyle Mecusi olmuşlardır. Bununla beraber İslam dini ortaya çıkmadan önce inanç ve ayinlerinde hiçbir zaman herhangi bir değişikliğe gitmemiş ve Kürdistan'ın güney tarafındaki insanları bu süre boyunca putperest olarak kalmış, daha sonra da Hıristiyanlık dinine geçmişlerdir. Akabinde, İranlı askeri yöneticilerin çabalarıyla Mecusiliği (Zerdüştlüğü) kabul etmiş ve buna şöyle bir açıklama getirmişlerdir: “İkinci Halife Ömer İbn Hattab devrinde Irak-ı Arap fethedilip, Acem Hükümdarı Yezgird Şehriyar'a orada kalma izni verilmediği için kendisi de Irak-ı Acem bölgesindeki 'Medayin'¹⁴⁸ şehriden göç etmiştir”. Buradan Kirmanşah taraflarına ulaşmış ve o bölgede mukim Kürt taifelerinden destek isteyerek, onları kendisine yardıma çağırmıştır. (vr 12) Adil Nuşirevan'ın¹⁴⁹ babası Bâve İbn Şapur İbn Keyus İbn Kubad Şehriyar ordunun başına geçti ve sayısız çeşitlilikteki azıklarıyla yüklü beş bin atıyla birlikte yola çıktı. Bâve ilk olarak, Şehrizer tarafına hareket ederek zorlu ormanları geçti ve Şamah'ın yüksek tepelerine tırmandı ve Sirvan yakınlarını kendisine menzil eyledi. O dönemde, diğer Kürt kavimlerine nazaran hem çok sayıda kahramana hem de bol miktarda adama sahip olan Şehrizer taifelerinin ulularına, mektup ve elçi göndererek onları biat etmeye ve İran Şahı'na yardıma davet etti, onları pek çok armağan karşılığında buna razı etti. Bu taife İran ordusunun komutanının fermanına itaat ederek, Bâve'ye haraç ve destek vermeyi kabul ettiler. Daha sonra da kılıç, mızrak ve diğer teçhizatlarını bir araya getirerek savaş hazırlığında bulundular.

¹⁴⁵ Eski metinlerde “millet” terimi, burada olduğu gibi, kimi durumlarda “din” terimini de karşılamaktadır (Çev. Notu)

¹⁴⁶ Mecusi tabiri, Arapların Zerdüştlere verdikleri isimdir (Çev. Notu)

¹⁴⁷ Makedon Hükümdarı İskender, babası Philip'e atıfla “İskender Filikus” olarak zikredilmektedir (www.Dmy.info/buyuk-iskender-kimdir/. Erişim Tarihi: 05.09.2017)

¹⁴⁸ Part İmparatorluğu'nun kadim başkenti. Araplar tarafından Medayin olarak isimlendirilirken, Pehleviçe-Farsça'da Tizfun, Tizpon ve Batı dillerinde Ctesiphon, Ktesifon olarak da bilinir (Bkz: Casim Avcı, “Medain”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 28, Ankara 1993, s. 289-291)

¹⁴⁹ İslam kaynaklarında genelde “Adil Nuşirevan” olarak geçer, Anuşirvan olarak da zikredilir (Bkz: Ahmed Tefazzüli, Nurettin Albayrak, “Enuşirvan”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 11, Ankara 1993, s. 255-256), aynı zamanda Nuşirvan için bkz: Gene R. Garthwaite, *İran Tarihi*, İstanbul 2016, s. 122.

Bu sıralarda, İnan Şahı'nın Horasan tarafına yöneldiği haberi kulaktan kulağa ulaştı. Bâve bu haberi duyunca korku ve yeise düştü, Acem Devletinin de sonunun geldiği düşünceyiyle kendisini kurtarma yolları aramaya başladı.

Bunun ardından, Bâve, Şehrizer tarafındaki Kürtlere name¹⁵⁰ ve elçi göndermiş olup, o namede şöyle yazılıydı: "İnan Şahı kendisine destekçi bulmak için Çin Hakanına ve Horasan'ın Serhat Valisi Mahvî Surî'ye -ki kendisi de İnan'ın koruyucu hamisi idi- sığınmış olup, Doğu Çin topraklarına doğru hareket edecektir. O halde doğru olan odur ki; vatanınızda ve evlerinizde huzurlu bir şekilde oturunuz, ta ki Acem Şahı'nın askerleri Doğu tarafından Irak-ı Arap tarafına geri dönünceye kadar. İhtiyaç halinde tekrar sizin yardımınıza başvuracak ve bir kısım değerli mücevheratı Şehrizer'daki öndegelen Beylere armağan olarak gönderecektir." Kendisi de yine adı geçen Sirvan Nehrinin kenarında durmuş, oradan büyük ormanları ve yüksek dağları seyretmekteydi. Dağ eteklerinde büyük köyleri görme arzusuyla oraya girmek istemişti. Orman ve bayındır olan yerler arasına bir ordugâh kurdu ve oranın sakinleri ordunun ihtiyaçları ve ikameti için hazırlık yaptılar. (vr 13) Köyün büyüklerinden oluşan bir heyet Bâve'nin huzuruna gitti. Ancak geçim sıkıntısı ve yer darlığı sebebiyle özürlerini bildirdiler. İnanlı komutan heyeti güzelce karşıladı, köyün öndegelenlerini halkıyla beraber biat etmeye davet etti ve Zerdüştlüğe girmelerini istedi. Ardından küçüğünden büyüğüne kadar herkes onun bu emrine boyun eğerek, Zerdüşt tapınakları inşa etmeye başladı. Bâve de bunun karşılığında dağın zirvesine ulu bir mabet kurarak ateşin yakılacağı tapınakları tamamladı. Bu tapınak bölgenin ateşgâhı oldu. Sonra köyü kendi adıyla "Bâve" olarak isimlendirdi. Köy günümüze kadar bu isimle anılmaktadır. Kürtçede de kullanılan bu isim, günümüzde "Pâve"ye dönüşmüştür. Ezcümle Bâve burada iki ay daha kaldıktan sonra bölgeden ayrıldı ve Kürdistan topraklarını baştanbaşa kat etti. Bölgedeki insanların Şah'a bağlılığını sağladıktan sonra Hemedan'a gitti, bir ay sonra da buradan ayrılarak İsfahan'a gitti ve burada İnan Şahı'nın huzuruna çıktı. Bütün çabalarına rağmen Şah'ın Horasan'a gitmesine engel olamadı. Çünkü Bâve ile Mahvî Surî arasında hatırı sayılır bir husumet vardı. Sonunda Bâve'nin ikna çabaları Şah üzerinde etkisini gösterdi, sözleri Yezdgird cenaplarının yanında

¹⁵⁰ Name: Farsça bir kelime olup, günümüz Türkçesinde mektup kelimesiyle eşdeğerdir (Çev. Notu)

değersiz bulunmadı. Kader sadece bir nişaneydi ve zaman da bir bahane beklemekteydi.¹⁵¹

Bir müddet sonra tüm Kürdistan toprakları, Huzistan ve Hemedan'da İslam'a davet haberleri gelmeye başladı. Bunun üzerine Şah'ın İsfahan'da tahammül edebilecek takati kalmadı ve Yezd üzerinden Horasan'a gitme emri verdi. Şah'ın ordusunun komutanı olan Bâve, onun (Şahın) ordusundan geride kaldı ve asıl memleketi olan Mazenderan'a gitti. Zerdüş tapınağının hizmetkârı oldu. Bir süre kendi evinde istirahat etti. Tarihte kaydedildiği şekliyle, Yezdgird Şehriyar Horasan'da öldürüldü, böylece İran'ın gelişmesi ve ilerlemesi akim kaldı. Acem şehirleri ve diyarları Arap askerlerinin saldırılarına açık oldular. Daha sonra Mazenderan halkının ricasıyla Bâve o bölgenin sultanı olmayı kabul etti. Bu dönem, Mazenderan tarihini anlatan kitaplarda "Bâvendiye Mülkünün Zikri" başlığıyla ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir. Bu olay Osman İbn Affan¹⁵² zamanında H. 31 (M. 652) senesinde meydana geldi. Bu yıl içinde Yezdgird Şehriyar, (vr 14) Mahvî Surî'nin emriyle Horasan'da bir değirmenci tarafından öldürüldü. Aslında bu eseri kaleme alırken hedefimiz Kürdistan'ın vaziyetini ortaya koymak olduğu için bu kadarla yetindik, ileride isimlerine zaman zaman değinilecektir.

3.5. İslam'ın Kürdistan'a Ulaşması ve Arap-Kürt Savaşı

İslam'ın Kürdistan'a gelişi ve Arap birliklerinin onların topraklarına girişinden sonra, Kürtler ve Araplar arasında meydana gelen muharebe Arapların üstünlüğüyle sonuçlandı. H. 18 (M. 639) senesinde Halife Ömer İbn Hattab'ın emriyle Arap ordusu, Hazreti İmam Hasan İbn Ali El-Murtaza,¹⁵³ Abdullah İbn Ömer¹⁵⁴ ve Ebu Ubeyde el-Ensari komutasında, şehirleri ele geçirmek için İran'a doğru hareket etti. Araplar, Irak-ı Arap'ı geçerek Kirmanşah Bölgesine ulaşıncaya (yapılan görev dağılımı sonucu) İmam Hasan, Huzeife'tül Yemani ve Kaim İbn Abbas İbn Abdulmuttalib, Hemedan, Rey ve Mazenderan'ı fethetmek için hazırlık yapmaya başladılar. Hazırlıklarını bitirdikten sonra, piyade ve süvari birlikleriyle harekete geçtiler. Bununla birlikte, Abdullah İbn Ömer ve Ebu Ubeyde el-Ensari beş

¹⁵¹ "Zaman neyin ne olduğunu gösterecekti" anlamında (Çev. Notu)

¹⁵² İslam Devleti'nin Ömer İbn Hattab'dan sonra, Üçüncü Halifesi (Çev. Notu)

¹⁵³ Dördüncü Halife Ali İbn Ebu Talib'in oğlu Hasan İbn Ali. Şii inancında *İmam Hasan* olarak bilinir (Çev. Notu)

¹⁵⁴ İkinci Halife Ömer İbn Hattab'ın oğlu (Çev. Notu)

bin kişilik büyük süvari birliğiyle Şehrizer'u fethetmek amacıyla harekete geçtiler. (Yol üzerindeki) Sirvan Nehrinin girişinde durup, bölgedeki insanları ilk etapta mektuplar ve elçiler aracılığıyla İslam dinine davet ettiler. Kürtler ise İslam davetini kabul etmediler, böylece iki taraf savaşa tutuştu. Abdullah ve Ebu Ubeyde akşama doğru Sirvan Nehrini aşarak karşı tarafa geçtiler. Bir gün sonra Kürt halkı da Arap askerlerinin kendi topraklarına girdikleri haberini alınca on bin atıyla Araplara saldırdılar. İki tarafın da safları karşılıklı öldürme ve mücadeleyle birbirine karıştı ve gündeğumundan günbatımına kadar birbirleriyle savaştılar. Güneşin doğuşundan ta ufukta kayboluşuna kadar savaş ateşi meşguliyetine bir an olsun ara vermemişti. Bu savaşta Ebu Ubeyde el-Ensari şahadet şerbetini içti. Gün boyu devam eden savaşta akşam olunca, Abdullah ve diğer Arap büyükleri savaşın kurallarına göre yiğitlik gösterip iki tarafın dinlenmesi gerektiğini söyleyince, savaşa ara verildi ve iki ordu birbirinden ayrıldı. Bu durum daha ziyade Kürt tarafının işine yaradı. Onlardan (Kürtler) bir grup gece yarısı dağılmış ve yerlerine çekilmişlerdir. (Sonraki günün sabahında) Arap askerleri Kürtlerden geriye kalanlara saldırdılar ve Kürtler daha ilk saldırıda geri çekildiler. Arap askerleri onların peşlerinden giderek Kürtlere büyük zararlar verdirip, evlerini ve köylerini boşaltmalarına sebep oldular. (vr 15) Kürtlerden geriye kalanlar son derece büyük bir rezillik ve sefalet içinde Hazreti Abdullah'a gelerek, yaptıklarından dolayı üzgün olduklarını söyleyip özür dilediler. Ardından topluca İslam'ı kabul ederek, hemen oracıkta iman ettiler. Bu yaşananlardan sonra Şehrizer Ovasında dağın eteğinde Ebu Ubeyde'nin naaşını defnedip, daha sonra mezarını türbe ve ziyaretgâh haline getirdiler. Bendeniz de bu türbeyi ziyarete gitmişim. Bu dönemde bile Kürt şeyhleri ve seyyidlerinin¹⁵⁵ bir kısmı Şehrizer'da ikamet etmektedir.

Hususen, Abdullah İbn Ömer, putgedeleri¹⁵⁶ yıkararak onların yerine mescit ve minberler inşa etti, Muhammedî şeriatın¹⁵⁷ kanun ve kaidelerini onlara öğreterek İslam dinini tanıtmak için gayret gösterdi. İki ay sonra da Pâve şehrini fethetmek için karar aldılar -ki daha önce bu şehir hakkında gerekli açıklama yapılmıştı-, bunun üzerine Şehrizer'dan hareket edip nehirden karşıya geçerek bir gün sonra da ormandan çıktılar. Daha sonra Araplar aniden Kürtlere karşı saldırıya geçtiler, Pâve

¹⁵⁵ Metinde "sa'dat-ı Hüseyini" ifadesi geçmekte olup, Hz. Hüseyin'in soyundan gelen seyyidleri işaret etmektedir. Ayrıca, Hz. Hasan'ın soyundan gelen peygamber torunlarına ise "şerif" denilmektedir (Bkz: Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Seyyid", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 37, Ankara 1993, s. 40-43)

¹⁵⁶ İslam öncesi İran inanç sisteminde mevcut putların bulunduğu yerler, tapınaklar (Çev. Notu)

¹⁵⁷ İslam (Çev. Notu)

halkı da cesaretle karşı koydu. Gündoğumundan günbatımına kadar süren savaşta Kürt askerleri, sayıları az olmasına rağmen, savaş adabına uygun şekilde dövüştü. Karanlık çöktüğü zaman iki taraf dinlenmek için geri çekildi. Bu sırada Arap askerleri de ormanın kenarında kamplarını kurmuşlardı. Pâve halkı gece yarısı buldukları yerde hendekler kazarak, herkesin kalelerde olduğu gibi evlerinin damında siper alacağı bir düzen kurdular. Daha sonra Arap askerlerinin geçiş yoluna ağır kayalar konularak, yolları kapatıldı. Sabah olduğunda Arap askerleri savaşmak için harekete geçtiler; ama geçiş yollarında o hendekleri ve siperleri gören Arap askerleri, bilinmeyen bir güç tarafından onlara (Kürtlere) yardım edildiğini sanarak korkuya kapıldılar. Çünkü bir gecede o hendekleri ve siperleri kazmanın imkânsız olduğuna inanıyorlardı.

Kısacası Abdullah ve Arapların ileri gelenleri ne kadar uğraşılsa da hendekleri geçmek için uygun bir yol bulamadıkları gibi, onlardan (savunmacılar) şiddetli bir karşılık görerek, taş yağmuruna tutuldular. Bu saldırı karşısında sinirlenen Arap komutanı tüm askerlerin bineklerinden inip, entarilerini kemerlerine bağlamaları emrini verdi. Bu şekilde hendeklerden daha rahat atlayarak, siperleri kolaylıkla geçebileceklerini düşünerek saldırıya geçtiler. Bu geçişleri sırasında, taşlardan yapılan yüksek siperlerden ok ve taş yağmuruna tutulmalarına rağmen yine de yüz geri etmediler. Ardından Arap askerleri burçlardan yukarı tırmanarak, Kürtlere karşı kılıçlarını çektiler ve orada pervasızca saldırıları sonucu belirledi. Pâve ahalisi de canları pahasına savaşmaya devam ettiler (vr 16) ve Arap askerlerinden beş yüz kişiyi öldürdüler. Bunun üzerine (Kürtlere) yardıma gelenlerin tamamını yok edip evlere saldırdıktan sonra, evlerde yaşayan insanları öldürerek, Pâve'nin büyük tapınağını (ateşgâh) yıkma emrini verdiler. Pâve bölgesi hoşlarına gittiği için, bir grup Arap askeri orada kalmak istedi. Hazreti Abdullah orada bir büyük mescit bina etti ve bu mescidin sütunlarını kendi elleriyle inşa etti. Bendeniz bu (mescidi) kendi gözlerimle gördüm. O bölgede yapılan ve günümüze kadar doğal afetler, sıcak hava ve çürümeden mahfuz kalabilmiş sağlam binalardan olan bu mescidin tahtadan yapılmış dört sütunu mevcut olup, bu sütunlar tüm azametiyle ve çürümemiş bir şekilde ayakta durmaktadır. Oradaki insanlar bunu Abdullah'ın kerametlerinden biri olarak görmektedir. Bundan sonra Abdullah, Muaz İbn Cebel'in oğullarından birini kendi yerine vekâleten Pâve'de bırakarak, kendisi de Kürdistan'ın diğer şehirlerini ele

geçirmek üzere hareket etti. Muaz İbn Cebel'in oğlu ve geride kalan Arapların bir bölümü Pâve'ye yerleşmiş olup, bu kimseler savaşta ölmüş erkeklerin dul hanımlarıyla evlenerek, onlardan çok sayıda çocuk sahibi oldular. Zamanla etraftaki bölgelerden de bazı kimseler onlara yanaştılar ve yakınlık kesbettiler. Böylece İslam yavaş yavaş bu ormanlık ve dağlık alanda yükselen değer haline geldi. Bugün dahi, Pâve halkı ve etrafındakiler, asıllarının ve neseplerinin Muaz İbn Cebel'e ve oraya yerleşen Araplara dayandığını söylemekte. Hususiyle, Abdullah İbn Ömer kısa bir süre içinde tüm Kürdistan dağı ve çölüne hâkim olarak, bölgenin hükümdarı oldu. Orayı mamure haline getirebilmek için, şehir ve köylerinde cami ve dergâhlar¹⁵⁸ yaptırdı. Daha sonra da oradan ayrılarak Hemedan, Nehavend ve Burucerd gibi şehirleri de ele geçirmek için harekete geçti. Lakin, bu eserde maksadımız Kürdistan'ı anlatmak olduğu için, bunun dışındaki bölümlere burada değinmeyeceğiz.

Kürdistan topraklarına her dönemde büyük insanlar hükmetmiş ve farklı şekillerde hüküm sürmüşlerdir. “Kan dökücü”¹⁵⁹ Abbasi Devleti'nin kuruluş dönemlerinde, daha önce de zikrolunduğu üzere, Hüsrev adındaki Kürt beyi, Ebu Müslim'in¹⁶⁰ emriyle o topraklara sahip oldu ve akabinde bu bölgede kendi Emirliğini tesis ederek, ondan sonra gelen çocukları ve torunlarının orada uzun bir süre hükümler olmalarının yolunu açtı. (vr 17) Hüsrev'in ahfadından Sorhab Han adında bir emir H. 930 (M. 1524) senesinde Palangan Kalesini Kelhor Emirlerinden aldı. Bunun akabinde orada bir kasaba ve yerleşim yeri kurdu. 30 yıl boyunca bağımsız bir şekilde orada yaşadı, hükümdarlık etti ve orada vefat etti. Onun ardından oğlu Ali Han, Emirliği devraldı. O da 23 yıl hükümdarlık yaptıktan sonra H. 983 (M. 1575) yılında öldü.

Ali Han'ın büyük oğlu Helu Han bağımsızlık ve hükümdarlık iddialarında bulunmaya başladı. Kendi güç ve kudretine güvenerek, o dönemde İran'ın asıl ve büyük hükümdarı olan Şah İsmail-i Sâni İbn Tahmasb el-Safevî'ye gerekli tazim ve hürmette bulunmuyordu. Şah İsmail onu cezalandırmak gibi bir işi kendine

¹⁵⁸ El-Bâbânî'nin orijinal metninde İbn Ömer'in bölgede çok sayıda caminin yanısıra, tarikatlarda olduğu gibi dergâhlar (metinde geçen tabiriyle “hankâh”) da yaptırdığı zikredilmektedir (Çev. Notu)

¹⁵⁹ İran'da cari On iki İmam Şiasının, tarihsel olarak Haşimoğulları içerisindeki Abbasoğulları-Alioğulları mücadelesinden dolayı Abbasi Devleti'ne karşı son derece olumsuz tutumları mevcuttur. Bu nedenle, Şii yazarların metinlerinde Abbasi Devleti ve kurucusu Ebu'l Abbas genellikle “Sefhâkan dökücü” sıfatıyla tavsif olunur (Garthwaite, *a.g.e.*, s. 113)

¹⁶⁰ Ebu Müslim Mervezî veya Horasanî olarak da bilinen ve Emevi Devleti'ne karşı Abbasoğulları lehine örgütlediği meşhur askeri isyana öncülük eden komutan (Axworthy, *a.g.e.*, s. 109 ve 110)

yakıştırmıyor ve onu ciddi bir tehdit olarak görmüyordu. Buna karşılık Helu Han güç ve iktidarının şevketine ilavelerde bulunuyor, Hemedan ve Kirmanşah yakınlarına kadar olan yerleri hâkimiyeti altına alıyordu. Şah İsmail-i Sâni'nin ölümünden sonra yerine geçen kardeşi Muhammed Şah'ın hükümdarlığı döneminde de, Helu Han, faaliyetlerine ara vermeden devam etti. H. 999 (M. 1590) yılında Muhammed Şah'ın ölümü veya görevden uzaklaştırılması neticesinde hükümdarlık, oğlu Şah Abbas'a geçti. Bu dönemde İran Devleti tekrar toparlanıp güçlenmeye başladı, ordu Helu Han galesini defetmek için yeniden düzenlenerek baştan aşağı yapılandırıldı. Ancak bu seferde başarısız olundu ve ordu eli boş geri döndü.

(Bu başarısızlık üzerine) ordu ikinci defa, bir öncekinden daha güçlü bir şekilde sefere hazırlandı. Fakat gönderilen askerler Kürdistan sınırında yapılacak olan savaşta Helu Han'ın ordusu tarafından yok edilmekten korkarak, canlarını kurtarmak için seferden kaçtılar. Yaşanan bu gelişmeler Şah Abbas'ı daha çok sinirlendirdi ve Helu Han'ı tamamen ortadan kaldırma fikrine kapıldı. Bunun üzerine Şah Abbas, savaş sanatında güçlü ve yiğit bir genç olan, Helu Han'ın büyük oğlu Han Ahmed Han'a gizlice haberciler gönderip ona karşı güzel ve sevecen bir tavır takındı, ayrıca kız kardeşinin de onunla evlenmesini ferman etti. Bunun yanında Helu Han'a mektup yazarak, bir kaftanla birlikte Palangan Kalesine göndertti. O mektupta gönül kırıklığından ve üzüntüsünden bahsederek, Helu Han'ı bizzat görmek istediğini de belirtti. Bunun üzerine Helu Han tazim ve saygıyla gelen mektubu ve hediye ald, mukabil olarak da Şah'a sunulmak üzere o dönemin uygun elbise, hediye ve yiyeceklerinden hazırlattı. Değerli kumaşlar, kıymetli yarış atları ve Kürt dokuma işlerinden oluşan hediyeleri süratle, Şah Abbas Hazretlerine göndererek, şahsen huzurda bulunamadığı için bağışlanmasını talep etti, (vr 18) bunun sebebini de, yaşının ileri olmasına ve Şeyh olmanın verdiği yoğun işlerine bağladı. Ezcümlle, Şah Abbas'ın elçisi geri geldiğinde, Helu Han'ın gelmekte ayak diremesinin, bir miktar büyüklük göstermesinden ileri geldiğini Şah'a söyledi. Bunun üzerine Şah Abbas, aynı elçiyi bu sefer bir başka mektupla Helu Han'a gönderdi. Şah'ın mektubunda; kendisinin Helu Han'ı görüşmeye davet ettiği, davetlinin cevaben bedenen hasta ve zayıf olmaktan dolayı gelemeyeceğini beyan ettiği ve bunun anlaşılabilir olduğu, buna mukabil büyük oğlu Han Ahmed Han'ın her bakımdan Şah'ın inayetine layık bir kişi olduğu ve Helu Han'ın Şah'la görüşmek için oğlunu saraya gönderebileceği kayıtlıydı. Helu Han gelen ikinci

mektuptan sonra memleketinin ileri gelenleriyle istişare etti ve oğlunu göndermekten başka bir çaresi olmadığını gördü. Bunun üzerine, oğlunu güzel hediyelerle Şah'ın huzuruna yolcu etti. Şah Abbas, Han Ahmed Han'ın yolda olduğunu haber aldığı zaman, bir kısım devlet büyüklerini onu karşılaması için gönderdi. Han Ahmed Han, Şah'ın sonsuz azamet ve şevketiyle şehre getirildi, huzura vardığında da Şah'ın izzet ve ikramıyla karşılandı. Han Ahmed Han çok yakışıklı, konuşmayı bilen, güzel ve güçlü bir ahlaka sahipti. Ayrıca, Şah'ın huzurunda yeteneklerini izhar ederek, bir aslan veya kaplanı öldürmeyi başardı. Günden güne şan ve şöhreti artarak, sarayda ona daha çok ilgi gösterilmeye başlandı. Akabinde onu, Şah'ın kız kardeşi, Zerkulah namıyla maruf Seyyide Bigem'le, kıymetli bir çeyiz hazinesiyle evlendirdiler. Han Ahmed Han iki yıla yakın İran Şahı'nın sarayında yaşadı. Nihayetinde, sarayın ileri gelenleri tarafından Kürdistan hükümdarı olmasının en doğru iş olacağına karar verildi.

3.6. Han Ahmed Han'ın Kürdistan'a Geri Dönmesi, Babası ve Kürdistan Yönetimiyle İlişkileri

Han Ahmed Han güzel bir hil'at giyip hükümdarlık mührünü de yanına alarak Kürdistan'a doğru hareket etti. Kürdistan'a vardığı zaman hiç vakit kaybetmeden babasını görmeye giderek, onun huzurunda Şah Abbas'ın büyüklüğünden, güzel ahlakından ve kereminden uzun uzun bahsetti. Ancak Helu Han tüm bunların bir hile ve düzenbazlık olduğunun farkındaydı, (vr 19) ama oğlu için buna katlandı ve ona şefkatinden, şehre geri dönüşünden dolayı gün ve geceler süren eğlenceler tertip ederek halkı için de büyük bir kutlama düzenledi. O kadar oğluna ve gelinine hürmet etti ki görenler onu anlamakta güçlük çektiler. Helu Han, ta on menzil mesafeye kadar olan bölgede yaşayan Kürdistan'ın ileri gelenlerini oğlunun düğünü ve şenliklere davet etti. Fakir ve miskinlere elbise ve yemek, eşrafa binek ve değerli hediyeler verdi. Düğün ve şenlikler bitince, yönetim ve siyaset konularına sıra geldi. Ama Han Ahmed Han gün geçtikçe, İran Şahı'nın emirlerini uygulamak amacıyla yönetimin işlerine müdahil olmak istiyordu. Babasını hükümdarlıktan uzaklaştırarak, yönetimi tek başına ele geçirme arzusundaydı. Devletin ileri gelenlerini gizlice kendi tarafına çekmeye çalışıyordu. Helu Han tüm bunların ne manaya geldiğini anladı. Oğlunu bu hayalden vazgeçirmeye çalıştıysa da fayda etmedi. Sonunda oğlunu hapsetti ve Han Ahmed Han birkaç gün babasını görmekten mahrum kılındı. Oğlu acınacak duruma düşünce, aracılar babasına

ricada bulunarak babalık ve şefkat hislerini harekete geçirdiler ve onu affetmesini istediler. Bunun üzerine Helu Han, avlanmak ve şarap içmek dışında yönetim işlerine karışmaması şartıyla oğlunu affetti. Ama Han Ahmed Han yönetimin ileri gelenleriyle her zaman iyi geçinerek onların gönlünü hoş tutuyordu, halkı da kendi tarafına çekmek için onlara cömertçe muamelede bulunuyordu. Diğer taraftan mağrur ve kibirli olan Helu Han ise, halka ve yönetimin ileri gelenlerine tepeden ve tahkirle bakıyordu. Bir zaman insanlar bundan çok rahatsız oldular ve beklenmedik bir anda isyan ettiler. Han Ahmed Han'ın babası tüm yönetim işlerinden uzaklaştırıldı ve güzel bir inziva köşesine götürülerek ihtiyacı olan her şey -elbise, yemek, su, şarap, ipek ve daha pek çok değerli şeyler- ona verildi. Han Ahmed Han böylece babasını yönetimden tamamıyla uzaklaştırınca, kendisi oranın tek hâkimi oldu. Han Ahmed Han bir mektup yazarak, yaptığı bütün işleri ve hükümdarlığını anlattığı bir mektupla ve hediyelerle birlikte İran Padişahına gönderdi. Bu duruma Şah Abbas çok sevindi ve bir elçiyle bir at yükü mücevher, altınla süslenmiş bir kılıç kabzası, elle dikilip altınla süslenmiş bir hil'at, inciler, bunun yanında atlar ve daha başka değerli elbiseleri ona gönderdi, aynı şekilde kız kardeşine de altın ve mücevherler yolladı. Kısacası Han Ahmed Han üç yıl (vr 20) gibi bir müddet bu hal üzere yaşadı. Bir yandan da üç ayda bir babasına giderek ondan özür diliyor, böylece babasının hem gönlünü alıyor hem de onu mutlu ediyordu. Ama Helu Han, devletinin İranlılar eliyle çöküşe sürüklenmesinden dolayı üzüntü duyuyordu. Oğluna her zaman şunu söylerdi; “ey çocuk, benim esasen hükümdar kalmak gibi bir amacım yoktu, babanın mirası da zaten çocuğunun hakkıdır. Ama benim asıl korkum, senin Kürdistan'ın menfaatine olması gereken işleri aksatman ve İran Devleti'nin burayı istila etmesine yol açmandır. Bu yaptığın işin akıbetini ve vahim sonucunu görebiliyorum.” Bunun üzerinden birkaç ay geçmedi ki, Helu Han'ın sıhhati kötüye gitmeye başladı. Bu hastalığın kendisine aman vermeyeceğini anlamıştı, tüm çocuklarını -Han Ahmed Han en büyükleriydi- ve memleketin ileri gelenlerini yanına çağırıldı. Hepsini başucunda toplandı ve Helu Han gözlerini açarak Han Ahmed Han'a şu nasihatte bulundu: “Şu an ölmek üzereyim, sana bu söyleyeceklerimi sakın aklından çıkarmayasın; evvela dine saygıyı ve akrabaya şefkat ve merhameti elden bırakmayasın. Akrabayla olan bağımlı kesen kimse, hiçbir isteğine ulaşamaz. Kendi akrabalarını, aileni korumayı kendine vazife bil ve Kürdistan halkının da tenimizin üzerindeki gömleğimiz gibi olduğunu aklından çıkarma. Seni gizli ve açık, değerli ve değersiz tüm düşmanlarından ancak halkın

koruyabilir. Eğer onların hatalarını ya da yanlışlarını görürsen onlara büyük cezalar verme, çünkü günü gelip de büyük belalar geldiğinde onlar senin için canlarından ve mallarından vazgeçerler. Ey oğul, daha önce de defalarca söyledim, İran askerlerini kendi askerlerinin içine sokma ve her zaman Şahı güzel hediyelerle mutlu et ve ona karşı olabildiğince dürüst ol!” Bunları söyleyerek hayata gözlerini yumdu. Bu hadise H. 1014 (M. 1605) yılında meydana geldi. Helu Han derin düşünen, güzel konuşan, iyi ve cömert bir insandı, ama hükümdarlığının son dönemlerinde kibirli, bencil biri olup çıktı, küçük kabahatler için büyük cezalar verirdi. Bunun üzerine etrafındaki insanlar bu tavırlarından rahatsızlık duyup, kendi köşelerine çekildiler. (vr 21) İslam dini üzere olup, mezhep olarak Sünni idi. On iki İmam Şiiliğine katı bir şekilde karşı çıkar ve onların kendi topraklarına ayak basmalarına kesinlikle izin vermezdi. Zira, oğlu Han Ahmed Han’ın Şah’ın kız kardeşiyle evlenip onu ve beraberlerinde bir grup Kızılbaşla birlikte (Kürdistan’a) geldiğini duyduğu zaman “inna lillahi ve inna ileyhi raciğun”¹⁶¹ dedi. Çünkü Rafizîlerin¹⁶² Kürdistan’a gelip davette bulunmalarına hiçbir zaman izin vermeyecekti. Sözün kısası, Han Ahmed Han babasını bir hükümdar gibi törenle defnetti ve yas ilan edilip, taziyesi dört ay devam etti. Daha sonra Palangan Bölgesini, âlimlerin ve büyüklerin gelişiyle büyük bir şehir haline getirdiler ve orada adetler gereği, her gün fakir ve yetimlere yemek verildi. Daha sonra Şah Abbas tarafından değerli elbiseler ve kaftanlar, Han Ahmed Han’a ve Helu Han’ın diğer çocuklarına gönderildi ve nihayetinde böylece yas sona erdi¹⁶³. Daha sonra Han Ahmed Han yönetimi ele alarak ülkeyi adalet içinde yönetti. H. 1015 (M. 1606) yılının başında devletin merkezini Palangan Kalesi’nden Hasanâbad Dağı’na -ki şimdi burası Senendec şehrinde yer almakta ve aralarında bir fersah mesafe bulunmaktadır- taşıdı. Hasanâbad Dağı yüksek bir yer olduğundan, hem ova hem de o ovada yer olan iki nehrin akışı buradan görülebilir. Han Ahmed Han çok çalışarak orayı bayındır bir hale getirdi ve oraya oğlu Hasan Han’ın ismini verdi. Bu hadise Kürtlerin Tarihi’nde zikredilmektedir. Han Ahmed Han Bâbân Paşaları

¹⁶¹ “Şüphesiz biz Allah’tan geldik ve O’na döneceğiz” mealindeki Bakara Suresi 156. Ayet. (bkz: Halil Altuntaş; Muzaffer Şahin, *Kur’an-ı Kerim Meali*, Bakara suresi 70. Ayet, Ankara 2009,s. 23) Ayetin orijinalinde geçen ve bu cümleden hemen önce zikredilen “onlara hoşlanmadıkları bir olay isabet ettiğinde...” ifadesiyle birlikte Helu Han’ın bu haberi karşılayışını düşünmek, metinde kastedilen manayı daha da açıklığa kavuşturur. (Çev. Notu)

¹⁶² Yazar, metnin aslında Şiiler için tahkir yolu “Rafizî” lafzını kullanmaktadır (Çev. Notu)

¹⁶³ İran’da şöyle bir adet vardı; ölünün ardından yasın bitmesi için aileye renkli elbiseler götürülüp, siyah elbiselerini üstlerinden çıkarmaları neticesinde yas sona ermiş olurdu (Shahoo Mohajeri ile yapılan görüşme neticesinde bu bilgiye ulaşılmıştır)

arasında karışıklıklar çıktığı zaman onların topraklarına saldırarak, oranın halkından Hasanâbad Kalesi'nin tamiri için işçi ve köylüler getirdi. İki bin civarında aile Hasanâbad'da ikamet etmektedir. Bundan dört yıl sonra, Han Ahmed Han'ın şarap içmeye ve simten¹⁶⁴ gençlerle muaşakaya başlaması üzerine karısı Zerkulâh Seyyide Bigem bu olanlardan rahatsızlık duyarak durumu bir mektupla ağabeyi olan Şah'a bildirdi. Ancak Seyyide Bigem de yakışıklı ve güzel sesli Yusuf adında biriyle aşk yaşıyor, fırsat buldukça da onunla görüşüyordu. Bu genç, Han Ahmed Han'ın eğlence meclislerinde şarkı söyleyen gençlerden biriydi ve vakitli vakitsiz Han'ın haremine gelebilmekteydi. Böylece Seyyide Bigem ve gencin aşk hikâyesi (vr 22) yavaş yavaş insanlar arasında duyulmaya başladı. Nihayetinde bu söylenti Han Ahmed Han'ın kulağına da gitti. Bu sırada Yusuf da Zerkülâh için şiirler ve şarkılar söylemekteydi. Bazen aklının noksanlığından bazen de aşkının baskın çıkmasından, kendi dostlarına da zaman zaman bu şarkı ve şiirlerden söylemekteydi. Bir akşam Han Ahmed Han'ın eğlence meclisinde mest olup, daha önce aşkı için söylediği şarkıyı söyledi ve oradaki tüm misafirler şaşkınlıktan ağzı açık bir şekilde dinlediler. Bunun üzerine Han Ahmed Han'ın duyduğu şüphe kesinlik kazandı. Yusuf'un yüzünün ve davranışlarının güzelliğinden memnun olan (Han Ahmed Han), Han olmanın da verdiği büyüklükle o sırada buna göz yumdu. Fakat aynı gecenin ilerleyen bir vaktinde verdiği emirle, onu kale duvarına astırdı. Daha sonra onun cesedini alarak kale duvarlarının dibine gömdüler. Ertesi gün Zerkülâh kocasının yaptığı işten haberdar olup buna üzüldü. Ama rezil olma korkusundan dolayı hiçbir şey söyleyemedi. Han Ahmed Han ile yaptığı kavgalar gündün güne azalmaya başladı, ama bir gün kocasını zehirlemek istediğinde, kadın hizmetçilerden biri bunu anladı ve Han Ahmed Han'ın annesini durumdan haberdar etti. Bunun üzerine (Han Ahmed Han) artık son derece tedbirli hareket etmeye başladı, (Zerkülâh'ı) yemek saatlerinde yanına hiç yaklaştırmıyordu. Bu olay Şah Abbas'ın kulağına gitti ve kız kardeşini devletin başkentine, kendi yanına çağırdı. Han Ahmed Han da onu değerli hediyelerle Şah'ın sarayına yolladı. Ezcümle, Han Ahmed Han Kürdistan topraklarında 28 yıl hükümdarlık yaptı. Onun yaptıkları

¹⁶⁴ Simten: Beyaz tenli güzeller için kullanılan bir betimleme, sim: gümüş ten: beden yani vücudu gümüş gibi beyaz olanlar için söylenir. Ay yüzlü, gümüş yüzlü cariyeye halayık veya oğlancılığa da işaret eder (Selahpour, Cemşid, Kimya, Ferheng-i Cam'i Farisi be Türki İstanbuli, İntişarat-ı Cengel, Tahran 1385, s. 660. Ayrıca Simten kelimesi için bkz: Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 1998, s. 954.)

Kürtlerin Tarihi'nde ayrıntılı bir şekilde kayıtlıdır. Ölümü yaklaştığı zaman, değerli oğlu Süleyman Han'ı kendi yerine hükümdar yaparak hayata gözlerini yumdu.

3.7. Han Ahmed Han'ın Oğlu Süleyman Han'ın Tahta Çıkışının Beyanı

H. 1044 (M. 1635) senesinin sonlarında Süleyman Han tüm Kürdistan topraklarına hükümdar oldu. O da, babası ve ecdadı gibi memleketin işlerini düzene soktu. Süleyman Han gençliğinde, oldukça cesur ve bilgili idi, savaş meydanında çok yetenekliydi ve mücadelecı bir kişiliğe sahipti. Tüm vaktini yabani ve yırtıcı hayvan avıyla geçirirdi. Bunun yanında günah ve işretin peşinde daha az koştu. Garip gurabaya karşı gayet müşfik ve alçakgönüllüydü. Hükümdarlığının ikinci yılında Sinne köyünü ki halihazırda büyük bir şehir olup Ardalan Vilayetinin idari merkezidir, başkent yaptı. (vr 23) Ardından, H. 1046 (M. 1637) tarihinde başkenti Senendec'e taşıdı. O dönemin şairleri şehrin tarihini "kederlerle dolu" olarak vasıflandırmış olup, o şehirde inşa olunan eser ve binalar yeri geldiğinde anlatılacaktır. H. 1047 (M. 1638) yılında Süleyman Han ile Bâbân Emiri Halid Paşa arasında karşılıklı olarak sınırların birbirine yakınlaşması ve toprak anlaşmazlıkları nedeniyle çekişmeler yaşandı, sonra bu çekişmeler silahlı savaşa dönüştü. Merivan Ovasındaki gölün kenarında iki tarafın askerleri savaşa tutuştu. Her iki taraftan da birçok asker öldürüldü. Sonunda Halid Paşa savaşı kazandı. Süleyman Han askerleriyle beraber mağlup bir şekilde Senendec tarafında bulunan Hasanâbad Dağına çekildi. Ardalan Kürdistan'ı topraklarının bir kısmı Bâbânlıların kontrolüne geçti. Nihayetinde, Süleyman Han, 20 yıllık saltanatının ardından iç kanamayla aniden vefat etti ve yerine kardeşi Hasan Han Ardalan topraklarına hükümdar oldu.

3.8. Han Ahmed Han'ın Oğlu Hasan Han'ın Döneminin Beyanı

Hasan Han H. 1065 (M. 1655) senesinde hükümdarlık tahtına oturdu. Ancak ondan geriye kayda değer fazla bir şey kalmamıştır. Sadece Senendec şehrini biraz daha bayındır hale getirerek, dört yıl sonra ani bir şekilde vefat ettiği bilinir. Na'sını Palangan'a götürüp orada defnettiler. Onun ölümünden sonra Kürdistan'ın ileri gelenleri Süleyman Han'ın oğlu Hüsrev Han'a biat ettiler.

3.9. Süleyman Han'ın Oğlu Hüsrev Han'ın Döneminin Beyanı

Hüsrev Han amcasının ölümünden sonra, babasının tahtına oturdu. Kendisi iyi huylu ve selim bir kişiliğe sahipti. Senendec şehrini bayındır hale getirmek için çok çalıştı ve şehrin ortasında bulunan tepeliğe büyük bir hükümet merkezi inşa

etti. Bu binalar sağlam ve dayanıklı yapılarıdır. Ardalan Valilerinden her biri oraya bir şeyler eklemiştir. Orası için yaklaşık olarak seksen bin altın Tümen harcandı. Bu dönemde “Sinne” köyü büyük bir şehre dönüştü ve halk arasında daha yaygın bir telaffuz olarak “Sene” adıyla anıldı ve bu isimle şöhret kazandı. Bu şehrin Arapça ismi ise Senendec’tir. Hâlihazırda, yani H. 1285 (M. 1868–69) yılında beş bin aileye yakın nüfus orada yaşamaktadır. Bu şehirde gayet güzel bahçelerle, çok sayıda büyük ev ve konak bulunmaktadır. Sözü kısası Hüsrev Han her zaman şehrindeki insanlarla ve askerleriyle çok iyi geçinirdi. (vr 24) İran Şahı II. Şah Abbas’a da ona layık kıymetli hediyeler gönderir ve onu memnun ederdi. Hüsrev Han 16 yıllık bir süreyi tek başına hükümdarlık yaparak geçirdi. Daha sonra Allah’ın davetini kabul ederek hayata veda etti. Kürdistan’ın idaresini de oğlu II. Han Ahmed Han’a bıraktı.

3.10. Hüsrev Han’ın Oğlu II. Han Ahmed Han’ın Döneminin Beyanı

II. Han Ahmed Han H.1081 (M.1671) yılında saltanat tahtına oturdu. Kendisi güzel ahlaklı bir kişiliğe sahipti, ayrıca nazım ve nesir alanında mahareti vardı. II. Han Ahmed Han, şehrin hem eşrafına hem de fakir ve gurabasına para ve mal bağışında bulunarak gönüllerini hoş ederdi. İran Şahı Süleyman Safevî Hazretlerine mektup ve hediyeler gönderdi. Ama Şah, gammazlayanların çabalarıyla hediyeleri henüz yoldayken kabul etmeyerek, geri göndertti. Bunun üzerine II. Han Ahmed Han mecburiyetten, Osmanlı Devleti ile ilişkileri düzelterek dost olmak zorunda kaldı. Hemen ardından Bâbân Hâkimi Süleyman Paşa ile el ele vererek isyan etti, Hemedan ve Kirmanşah’a kadar olan yerleri ele geçirdi. Şah Süleyman Safevî’nin devlet adamı ve danışmanları kendisine; II. Han Ahmed Han’ı herhangi bir cedel ve muharebeye başvurmada ikna ederek, tuttuğu bu yoldan vazgeçirtmenin ve Osmanlı Devleti’ne yaklaşmasındansa tekrar İran Şahı’na tabi olmasını sağlamanın, bu suretle yalnız kalacak olan Süleyman Paşa’nın da bilahare icabına bakmanın doğru bir iş olduğunu salık verdiler.

Lakin her iki gaileyle de baş etmek zorluk ve güçlükten hâli değildi. (Safevî Şahı), II. Han Ahmed Han için hediye ve emirnameler gönderdi. Ayrıca, o sırada sefer düzenlemek üzere olduğu Kirmanşahlılara karşı hareket tarzından dolayı da övgülerini ilettiler. Bu şekilde, “insan, ihsanın kuludur” fehvasınca, adı geçenin gönlünü İran Şahlığına tekrar yakınlaştırdı. Bunun üzerine Bâbânlı Süleyman Paşa onun aldığı karar üzerine sinirlenerek, iki bin süvarilik birliğiyle Ardalan sınırına

geldi, oradaki köy ve kasabaları ele geçirdi. Diğer taraftan II. Han Ahmed Han da altı bin atlısı ve iki bin piyadesiyle savaş meydanına sökün etti. Azametli Merivan Gölünün kenarında parlak bir savaş oldu. Bâbân'ın yiğit askerleri, Rüstem ve Sam Neriman¹⁶⁵ hikâyesindeki gibi Ardalan askerlerine saldırdılar. Sağ ve sol kanatları ortadan kaldırdıktan sonra, ordunun kalbine saldırıp onlara büyük bir darbe indirdiler, âlemdarın elinden âlemi düşürdüler. Toplu haldeki askerleri dağıtarak, orduyu kaçmak zorunda bıraktılar. Aslan yürekli II. Han Ahmed Han savaş meydanında (vr 25) bir müddet kaldıktan sonra bir faydasının olmadığını görünce kendisi de kaçmak zorunda kaldı. Kendi şehrine doğru firar ederken, Bâbân askerleri peşinden giderek onu takip ettiler, ama II. Han Ahmed Han hiçbir yerde dinlenmeden hızlıca Senendec'e vardı. Bir gün sonra da ordusunun ileri gelenleri şehre vardılar. Ama şehirde büyük bir yas ve matem vardı, zira devletin ileri gelenlerinin çoğu savaş meydanında ölmüş veya yaralanmıştı. Diğer taraftan zafer kazanan Süleyman Paşa büyük miktarda ganimetle kendi şehrine hareket etti ve Kürdistan'ın birkaç şehrinde daha kendi namına düzeni tesis edip, adamlarından valiler tayin etti. Allah nasip ederse, İran Şahı Süleyman Safevî'nin ordusunun komutanı Rüstem Han ile Süleyman Paşa arasında yapılan savaşa Bâbân Kürdistan'ı hakkında bilgi vereceğim zaman değineceğim. Şimdi Ardalan bahsini anlatıyorum.

Bu elim hadiselerden sonra, II. Han Ahmed Han, savaştan geriye kalan halkını büyük bir cömertlikle mutlu ve memnun etti, ardından Süleyman Paşa'nın elindeki arazileri Süleyman Şah'ın ordusunun komutanı Rüstem Han'ın yardımıyla ele geçirdi ve tekrar burada hâkimiyetini kurdu. Nihayetinde, 28 yıl boyunca tüm Kürdistan topraklarına hükümdarlık etti. Ölümü yaklaştığı zaman, memleketi büyük oğlu Rıza Kali Han'ın idaresine bıraktıktan sonra vefat etti. Rıza Kali Han H.1109 (M.1698) yılında Kürdistan'ın hükümdarı oldu, güzel çehreli ve güzel konuşan bir emirdi. İdaresi altında bulunan topraklarda büyüğünden küçüğüne herkesi memnun etti. Bunun yanında İran Şahı Hüseyin Safevî'nin yakın çevresini de kıymetli hediyelerle hoşnut etmesini bildi. Zira gönlü ve fikri saltanat düşüncesinden asude idi. Günlük hayatını güzel ve sakin bir şekilde geçirdi. Akşamları eğlence meclislerinde güzel kızlarla birlikte olur, gece ve gündüz şarap içip simten

¹⁶⁵ Firdevsi'nin Şehnamesi'nde geçen, Neriman'ın oğlu Kral Sam ve Zaloğlu Rüstem arasında yaşananlara dair eski İran efsanelerine atıf (Çev. Notu)

gençlerle sohbet ederdi. 14 yıllık hükümdarlıktan sonra, ruhî hastalık ve hayaller içinde vefat etti. Ondan sonra amcaoğullarından Abbas Kali Han hükümdar oldu. Onun da pek bir mahareti zahir olmadı. Devletin varlığıyla ilgili büyük bir sorun ortaya çıktı. Bâbânlı Muhammed Paşa'nın oğlu Hâne Paşa, Ardalan topraklarını ele geçirmek için tam teçhizatlı ordusuyla harekete geçerek Merivan sınırına saldırdı. Orada kalıp direnenleri (vr 26) katletti. Önünde bir mani kalmadığı için, Senendec şehrine beş fersah mesafeye kadar oldukça süratli şekilde gelebildi. Abbas Kali Han acelesi varmış gibi hareket ediyordu ve hiç dinlenme fırsatı vermedi. Sonu hezimet olan Isfahan'a sürgün emrini burada verdi. Naçar kalan Kürdistan'ın ileri gelenleri canlarını ve mallarını korumak için Hane Paşa'ya itaat etmek zorunda kaldılar. Halktan seyyidler, âlimler ve şeyhler onu karşılamak için şehrin dışına çıkararak, onun büyük ve görkemli bir şekilde Senendec şehrine girmesine yol verdiler.

3.11. Ardalan Kürdistan'ında Bâbânlı Hâne Paşa'nın Hükümdarlığı

Hâne Paşa H.1124 (M. 1712) yılında Ardalan Kürdistan'ının hükümdarı oldu. Kerkük¹⁶⁶ sınırından Hemedan'ın beş fersah yakınına kadar olan yerleri ele geçirdi. Kendisi çok efendi, fitraten şahsiyetli ve özünde cesur bir kişiliğe sahipti. O bölgenin ileri gelenlerini ve halkını cömertliğiyle memnun etti. Şiilik inancındaki *adil imam* fikrini hayata geçirmeye çalışıyordu ve tüm çabasıyla hem yüksek mevkideki hem de sıradan insanları razı etmeye uğraşıyordu. Bundan dolayı onun hükümdarlığı döneminde insanlar güven içerisindeydi. Safevî idaresinin iç karışıklıklar yaşaması, İran Devletinde güvenliğin kalmaması ve Afganların memlekete musallat olması nedeniyle Hâne Paşa'nın karşısına çıkıp onu engelleyecek kimse kalmamıştı. (Hâne Paşa) kesin bir irade ve niyetle devlet işlerini üstlendi, yeni binalar ve eserler yapmaya başladı. O şehirde (Senendec) camiler ve medreseler yaptı. Senendec'te dört yıl kadar kaldı. Bağdat Hükümdarı Ahmed Paşa'dan korkup çekindiğinden dolayı (Senendec'te) daha fazla kalacak fırsatı yoktu. Hızlıca Senendec'i Ali Han adındaki oğlunun idaresine bıraktı ve kendisi Bâbân topraklarına geri döndü. O şehrin önemli ve büyük işlerini o civanmert Ali Han'ın emrine bıraktı, bu kitabın yazarı bendeniz de Ali Han'ın soyundandır. Ali Han yaşının küçük olması hasebiyle hiçbir zaman günah peşinden gitmedi ve tüm vaktini âlimler ve şairlerle sohbet ederek geçirdi. O dönemde Şeyh

¹⁶⁶ Yazma eserin orijinalinde "Kerküt" yazılmış olmakla birlikte, kastedilen "Kerkük" olsa gerektir (Çev. Notu)

Ahmed Mardukî matematik âlimi unvanına sahipti. Ali Han da onun yanında usturlab ve astronomi ilmini öğrendi. Bölgenin ayan ve eşrafı Ali Han'ın yönetimi ve idaresinden gayet memnundu. 10 yıl, (vr 27) bu şekilde geçip gitmişti, ta ki H.1134 (M.1722) yılında Şah Tahmasb Safevî'nin ordu komutanı olan ünlü Nadir Şah Afşar'ın iktidarı o topraklara ulaşınca kadar. Nadir Şah, hemen Ali Han'ın babası Hâne Paşa'nın bulunduğu yere hücum etti ve onu diğer dünyaya yolladı. Ali Han Bâbânlıların yenileceği korkusuyla, çaresiz bir şekilde Bâbân toprağına kaçmış ve hiç vakit harcamadan kendi şehrine gitmiştir. Şah Tahmasb ordu komutanının (Nadir Şah) tavsiyesi üzerine Ardalanlı Abbas Kali Han'ı Kürdistan'a gönderdi. Tekrar Ardalanlıların ışığı parlamaya başladı; ama Abbas Kali Han o kadar yaşamadı ve vefat etti. Onun yerine oğlu Sübhanverdi Han hükümdar oldu.

3.12. Sübhanverdi Han'ın Ardalan Kürdistan'ının Senendec Şehrinde Cülusu

Sübhanverdi Han H.1135 (M.1723) yılında Ardalan Hükümdarı oldu. Abid ve zahid bir şahsiyetti. Şehirde Kürt töresine göre hareket ederdi. Ama Senendec'in gelişip büyümesi ve hükümet binalarının tamiri konusunda pek çaba göstermedi. Onun hükümdar oluşundan dört yıl sonra Nadir Şah Afşar, Osmanlı Devleti'nin ordu komutanı Topal Osman Paşa'yı Kerkük yakınlarında öldürdükten sonra Senendec şehrine geri döndü ve doğruca kabul salonuna -oradaki binanın kuzeyine-doğru yöneldi. O dönemde salonun boyu yirmi metreyi ve eni de on iki metreyi buluyordu. (Nadir Şah Afşar) Hazır bulunanlara dönerek, dedi ki: "Sübhanverdi Han! Salonunuz çok büyük. Onun bir tarafı benim salonum olsun, diğer tarafı da sizin konaklama yeriniz olsun." O dönemde bu olay hakkında birkaç beyit yazıldı, bugün ise o salonun aslından geriye dokuz ila on metrelik bir bölüm kaldı.

"Kırık kapılarla yıkık dökük duvarların üzerindeki resimlerden

Bellidir Acem kahramanlarının eserleri"¹⁶⁷

Sübhanverdi Han 8 yıllık hükümdarlığından sonra Allah'ın davetine icabetle, vefat etti. Erkek kardeşinin oğlu (III.) Han Ahmed Han onun yerine geçti,

¹⁶⁷ İranlı Şair Örfî Şirazi'nin "Der Sitayeş-e Hazret-i Rasul" isimli kasidesinde geçen bir beyit. "Araplar ne kadar bize saldırdıysa da, medeniyetimiz bir şekilde kendisini hep muhafaza etmeyi ve sürdürmeyi başarmıştır" anlamındadır (Çev. Notu)

15 yıl hükümdarlık yaptıktan sonra o da vefat etti. Kürdistan'ın idaresi de veraset sistemiyle oğlu Hüsrev Han'a geçti.

3.13. III. Han Ahmed Han'ın Oğlu Hüsrev Han'ın Hükümdarlığı

Hüsrev Han H.1150 (M.1738) yılında hükümdarlık makamına oturdu. Güzel ahlakı ve davranışlarıyla derviş gibi bir adamdı. O kadar iyi ve bağışlayıcıydı ki, Kürdistan topraklarında sanki ondan (Hüsrev Han'dan) daha faziletli kimse yokmuş gibi söylenirdi. Hediyelik elbiselere sahip değildi, isteği dışında kendisine değerli elbiseler getirildiğinde (vr 28) hemen Kürdistan'ın fakir fukarasına bağışlardı. Bundan dolayı Kürtler arasında "Derviş Han" olarak anılırdı. Kendi hükümdarlığının başında devletin ve mallarının idaresini, İbrahim Beg'in taht-ı tasarrufuna bırakarak, onu kendine vekil atadığını ilan etti. İbrahim Beg, işbaşına geçtikten bir yıl sonra avlanma esnasında eşkıyalar tarafından öldürüldü. Devletin idaresi, onun ölümünden sonra oğlu Muhammed Reşid Beg'e devredildi. Ama Vekil Muhammed Reşid Beg ve Hüsrev Han arasında bazı sebeplerden dolayı çekişme ve niza ortaya çıktı. Bunun üzerine Muhammed Reşid Beg mecburen akrabası ve yakınlarıyla birlikte Loristan'a hareket ederek, Fili aşiretleri arasında bir süre gizlenerek yaşadı. Bahsedilen aşiretlerin içerisinde ona "Tuşmal" diye hitap ederlerdi ve onu şehrin muhtarı (kethüdası) sanırlardı. Onun ve ailesinin yaşamı bir süreliğine o şekilde sürdü. Bir buçuk yıl boyunca Alvar tarafında yaşadı, fakat orada uzun süre kalması onu çok üzüyordu. (Bu şekilde) kurtulmayı beklerken Nadir Şah Afşar'ın öldürüldüğü haberi, kaldığı şehirde yayılmaya başladı. Muhammed Reşid Beg'in emriyle, eski yün elbiseler giyen yanındakiler aniden güzel ve parlak elbiselerini giyerek, aşiretin siyah çadırlarından dışarı çıktılar. Üç yüz atlı tepeden tırnağa silahlı olarak Vekil'in önünde düzenli bir şekilde saf tutup durdular. Alvar halkından bazıları, bunu gördükten sonra korkarak birisine sordular: "Tuşmal bu kadar kuvveti ve gücü nereden buldu?" O kişi de dedi ki; "bu adam Tuşmal değil, bu yüce adam Muhammed Reşid Beg'dir, lakin bunca zamandır siz onu tanımamışsınız." Alvar ahalesinin büyükleri, çok şaşırıldılar ve onu hakir gördükleri için üzgün ve pişman oldular. Sonunda Tuşmallılar ve Han'lar hediyelerle Vekilin yanına gelerek onu tanıyamadıkları için özür dilediler. (Muhammed Reşid Beg) de onları teselli edip bağışladı ve onlara muhabbetini izhar etti. (Muhammed Reşid Beg) Bir gün sonra üç yüz kişilik süvari birliğiyle beraber, Alvar halkından bir grup cesur kişiyi de yanına alarak Kürdistan tarafına hareket

etti. Kirmanşah yakınlarındaki Sahne ve Kengaver Bölgesine vardıkları sırada, AllahKali Han Zengene'nin askerleriyle (vr 29) birlikte Ardalan'ı ele geçirmek ve Hüsrev Han'ı ortadan kaldırmak gibi bir amacı olduğu anlaşıldı. Muhammed Reşid Beg, bu haberi duyunca mutlu oldu ve askerleriyle birlikte hızlıca AllahKali Han'ın ordugâhına yakın bir yere geldi ve orada konakladı. Diğer taraftan da AllahKali Han Zengene onun durumunu soruşturdu; kendisine Muhammed Reşid Beg'in Vekil olduğunu ve yanındakilerle birlikte Hüsrev Han'a karşı girişilen mücadeleye katılmak için geldiğini anlattılar. AllahKali Han Zengene bu güzel haberin ne kadar önemli olduğunu, bu sayede talihinin dönmeye ve ikbal yıldızının parlamaya başladığını anladı. Daha sonra oğlunu onu karşılaması için gönderdi, onu ve yanındakileri hürmetle orduya kabul etti. İkisi de (Muhammed Reşid Beg ve AllahKali Han Zengene) Kürdistan'ı ele geçirmek için aynı yolda yürümekteydi ve bu amaçla beraberce Kelyayî sınırına kadar gittiler. Hüsrev Han ise onların ayaklanmalarından haberdar oldu ve hemen Ardalan askerlerini topladı, kendilerini onlara karşı savunmak için harekete geçti. İki tarafın askerleri evvela, Kürdistan topraklarındaki Kelyayî arazisinde karşı karşıya geldi, iki taraf da parlak bir şekilde savaştı. Ok atışlarıyla (savaş) başladı. Atılan okların biri AllahKali Han Zengene'ye isabet etti ve oracıkta vefat etti. Askerleri komutanlarının öldüğünü gördükleri zaman savaş düzenini bozup kaçmaya başladılar. Her ne kadar Muhammed Reşid Beg onları durdurup, cesaretlendirmeye çalıştıysa da fayda etmedi. Sonunda o da çaresiz bir şekilde kaçmak zorunda kaldı. Daha sonra Hüsrev Han'ın askerleri onları takip ederek büyük kısmını öldürdüler ya da esir aldılar. Kaçarken atının ayağı tökezleyince Vekil attan düştü, birkaç asker onu yakalayarak Hüsrev Han'a götürdü. Oradaki herkes Han'ın onu görür görmez ölüm emrini vereceğini düşünüyordu. Ama bu yanlış bir düşünceydi. Hüsrev Han, Vekili uzaktan görünce ayağa kalktı. Birkaç adım ona doğru attı ve karşıladı. Onu sedirde yanına oturttu. Hatta o sırada şöyle bir söz söylediği de meşhurdur: "Vekil, seni görmeyen gözler kör olsun." O zaman tüm değerli eşyalarını ve paralarını, ondan ve yanındakilerden aldıkları ganimetleri iade etti. Ayrıca ona beş bin Tümen de bağışlayarak ihsanda bulundu. Vekil'in şehirde bulunmadığı göç zamanı, konağı ve binaları elinden alındığı için, şimdi ona ait olan yerlerin tamir edilmesini ferman etti, ameleleri bu işe sevketti (vr 30) ve altı aylık bir sürede Vekil'in konağı ve binaları tamir edilerek eski haline getirildi. Daha sonra Hüsrev Han tamir edilen binaları görmek için onun (Muhammed Reşid Beg) yanına geldi. O gün insanlarla birlikte namaz kılıp, büyük

bir davet verdiler. Hüsrev Han, Vekili tekrar kendi yardımcısı ve tüm Kürdistan'ın sorumlusu yaptı, öyle ki hiç kimse onun imzası olmadan bir iş yapabilecek güce sahip değildi. Ezcümle, Hüsrev Han devletin mayasını sağlam tuttu ve yönetimi güçlendirip, bağımsızlık ateşini tekrar yaktı. Onlarla, Bâbân Paşaları arasında dostça işler yapılıyordu. Her iki tarafta da güçlü bir birlikteliğin temelleri atılmaya başladı. Bu vesileyle iki taife de rahata erdi. Vekil Muhammed Reşid Beg, yazarın atası olan ve o sırada Bâbân topraklarında müşirlik ve vezirlik makamında bulunan Ahmed Beg ile akrabalık yoluyla birleşme niyetindeydi. Muhammed Reşid Beg, büyük oğlu Fethali Beg'i, Ahmed Beg'in kız kardeşiyle evlendirdi, ki bu konuya Valilere değindiğimiz kısımda ayrıca yer vereceğiz. Bu şekilde Muhammed Reşid Beg'in idaresi daha da sağlamlaştı, tüm Ardalan ve Bâbân Kürdistan'ına egemen oldu.

Hüsrev Han Senendec şehrini ve hükümet binalarını bayındır bir hale getirmeye çalıştı. Toplantı salonlarını ve binalarını doğuya doğru yaptı ve eserleri "Hüsreviye" tarzıyla ünlü oldu. Bu yapılar hala sağlam bir şekilde yerinde durmaktadır. Onun hükümdarlığının üzerinden dört yıl geçtikten sonra Cafer Han Zend, İran'da hükümdarlık iddiasında bulundu ve Hüsrev¹⁶⁸ Han'ı kendi safına çekmek niyetiyle İsfahan'dan Hemedan şehrine geldi. Çünkü Hüsrev Han o sırada Kürdistan'ın Valisi idi. Yanındaki adamları ve yiğit askerleri İran'ın tüm bölgelerindekilerden daha üstün idi. Cafer Han bir mektup yazdı ve elçisiyle gönderdiği mektupta, ondan yanına gelmesini talep etti. Hüsrev Han memleketin ileri gelenlerine danışınca, kimisi lehte kimisi de aleyhte görüş bildirdi. Vezir Mirza Ahmed -ki babasının babası Kürdistan'da yüksek makam ve görevlerde bulunmuş olup, Ardalan tarihi boyunca ondan ve çocuklarından sıkça bahsedilir- Hüsrev Han'a dedi ki: "Zend ailesi ve Hanları, aşiretler ve Kürtler arasında daima düşük mevkide olmuşlardır. İçlerinden sadece Vekil Kerim Han, o da Allah'ın yardımıyla, büyük bir makam sahibi olmuş, saltanat makamına erişmiştir. Ondan sonra kavmi (vr 31) ve çocukları arasına nifak girdiğinden bir daha başarıya ulaşamadılar. Bunlardan anlaşıldığı kadarıyla Zend idaresinin nasıl ortadan kalktığı malumdur. Talih yıldızı bir zaman Kerim Han'ın yüzüne birkaç yıl için güldü diye, Hüsrev Han neden onun kavminden Cafer Han'a bağlı olarak Kürdistan'da Valilik yapsın?"

¹⁶⁸ Farsça ve Kürtçede "Hüsro, Hüsrev" olarak kullanılan ve Firdevsi'nin Şehnâmesi'nden sonra İran kültüründe tekrar popüler olan bu isim, Anadolu'da da "Hüsrev" olarak kullanılmaktadır. (Çev. Notu)

Sonra bu sözleri Muhammed Reşid Beg'e söylediler, o da Mirza Ahmed'in sözlerinin doğru ve yerinde olduğunu tasdik etti. Akabinde Cafer Han'a karşı konulmasına karar verildi. Hüsrev Han bir gün sonra büyük bir orduyla gidip, Cafer Han'la Hemedan'a iki kilometre mesafedeki "Bahar" köyünde savaşa tutuştu. Gün doğumundan gün batımına kadar Kürt yiğitleri ve Alvarlılar¹⁶⁹ birbirleriyle savaştılar. İki taraftan da çok sayıda asker öldü ve Kürt askerleri zayıf düştü. Hüsrev Han durumun vahametini anlayınca, elinde mızrağıyla savaş meydanının orta yerinde dikildi ve yüksek sesle kendi askerlerine seslendi; "Ey Kürdistan'ın büyükleri ve değerli savaşçıları! Bu savaştığımız yer, Kürdistan topraklarına dört fersahtan fazla mesafede değil, eğer yenilirse kuşkusuz bunlar bizi mahvedecek ve peşimizden takip ederek topraklarımıza girecekler. Bu Alvar halkı dinî bakımdan¹⁷⁰ bağınaz insanlardır. Bizi ve tüm kavmimizi öldürür, kılıçları altında inletirler. O yüzden şimdi adam gibi mücadele edin ve kaçmayı aklınızdan bile geçirmeyin!" Bunları söyledikten sonra yaralı bir kaplan gibi Zend askerlerine saldırdı. Kürdistan'ın büyükleri, komutanlarını bu vaziyette görünce, hep birlikte büyük bir şevkle savaştılar. O ana kadar Alvar askerleri sağlam bir şekilde mücadele ediyorlardı. Ancak Kürtlerin korkusuz bir şekilde saldırmaya başladıklarını görünce korkup kaçtılar. Cafer Han, Hüsrev Han'ın büyüklüğünü ve askerlerinin korkusuzluğunu gördüğü zaman, savaş meydanından herkesten önce firar etti. Hem kendi hükümdarlığının hem de adamlarının değerli eşyaları ganimet olarak Kürtlerin eline düştü. Hüsrev Han elde edilen başarıdan sonra şükretti ve secdeye kapandı. Ardından ordusuna kaçan (düşman) askerlerin peşinden gitmemeleri emrini verdi. Çünkü bazıları ağır yaralıydı, bu sebeple Allah onlara eziyet edenleri sevmez. Daha sonra savaşta elde edilen değerli eşyaları hediye için zafer mektubuyla (fetihname) birlikte, yanındaki Kürdistan büyüklerinden biriyle Mazenderan'daki Muhammed Şah Kacar'ın sarayına gönderdi (vr 32) ve mektupta kendi görüş ve akidesini belirtti. Muhammed Şah duyduğu bu habere ziyadesiyle sevindi. Çünkü Hüsrev Han'ın ona itaati önemliydi ve Cafer Han gibi bir rakibini geri püskürtmesi çok büyük bir işti¹⁷¹. Gerçekte o Şah'ın ikbalinin rengi daha ilk

¹⁶⁹ Şiraz'a yakın bir yerde yaşayan ve Zendlilerin ordusunun temelini teşkil eden topluluk (Çev. Notu)

¹⁷⁰ Şii Alvarlı-Zendlilerle, Sünni-Şafii Kürtler arasındaki mezhep farkına atf (Garthwaite, *a.g.e.*, s. 170-171)

¹⁷¹ Bahsekonu dönem 18. yüzyılın çalkantılı bir dönemi olup, Safevîlerin Afgan istilasıyla yıkılmasının ardından yaşanan kaotik dönemde Şiraz merkezli Zendliler ile Tebriz merkezli Kacarlar arasında tüm İran'ın hâkimiyeti için mücadele yaşanmaktaydı. Bu mücadeleden Aga Muhammed

başta orada belli olmuştu. Sonra Hüsrev Han'a mücevherlerle süslenmiş at, altın, kemer, elmaslı hançer ve kendi elbiselerinden çok değerli olanların hil'at olarak gönderilmesini emretti. Bu savaşta elde edilen başarı hakkındaki şiirlerle süslenmiş bir fermanla birlikte, Kelyayi ve Senker vilayetlerinin onun hâkimiyetine verildiğini bildiren bir mektubu da Hüsrev Han'a gönderdi. Padişah gönderdiği elçisine sınırda düzenlemeler yapması ve askerleri disiplin altına alması emirlerini verdi. Ardından Padişahın elçisi, yanında getirdiği değerli elbiseleri ve hediyeleri ona (Hüsrev Han) verdi. Vekil Muhammed Reşid Beg'in oğlu Ahmed Beg, Hüsrev Han tarafından Senker'in Emiri olarak atandı. Hüsrev Han'ın hükümdarlığı döneminde Kürdistan halkının nüfusu artmış, bunun yanında refah seviyesi yükselerek, tam bir asayiş sağlanmıştı. Hükümdarlığının 41. yılında Hüsrev Han hastalanarak ölüm döşegine düşünce, yerine geçmesi için amcası Lutf Ali Han'ı vasiyet ettikten sonra vefat etti. Her ne kadar görünüşte (Hüsrev Han) oğlu Emanullah Han'a büyük nişanlar ve riyaseti açık bir şekilde bırakmış gözükse de, vefat etmeden önce bu güzel saltanatı Lutf Ali Han'a vermişti. O da yeğenin yetkilerini sınırlandırdı. Zeki ve akıllı olan Lutf Ali Han, anlaşmanın aksine davranmanın ve mevcut düzene karşı gelmenin yolunu yordamını bilirdi. Hüsrev Han onu tüm Kürdistan'ın hükümdarı yaptı, ardından kendi oğlu Emânullah Han'ı da ona tâbi kıldı. Ancak bir yandan da, Vekil Muhammed Reşid Beg'e, Emânullah Han hakkında gizlice talimat verdi. Hüsrev Han çok güçlü, dürüst ve cömert bir kişiliğe sahipti. Daha önce onun cömertliği ve bağışlayıcılığından bahsedilmişti. Oldukça hoşgörülü bir kişiliğe sahip olan Hüsrev Han, insanlarla iyi geçinir, onlara munis ve yumuşak davranırdı. Öyle ki ölümünden sonra büyüğünden küçüğüne, vezirinden vekiline kadar herkes, suyu bir arada tutan nehrin bendi yıkılmış gibi hissetmişti. Halk arasında "Derviş Han" olarak anılırdı ve Şii mezhebine mensuptu. Şiir söylemede yetenekli olduğu rivayet edilir. Ancak yazılı şiirlerine rastlanmamıştır. Sözü'n kısası Hüsrev Han için yas (vr 33) iki ay devam etti. Bâbânlı İbrahim Paşa da Ardalan vilayetine gelerek aşiretin taziyesine katıldı.

3.14. Lutf Ali Han'ın Hükümdarlığı

Lutf Ali Han H.1201 (M.1787) senesinde hükümdarlık tahtına oturdu. Memleketin işlerini düzenledi ve ülkesini bayındır bir hale getirdi. Daha sonra

Kacar galip çıkmış ve bilahare Tahran merkezli olarak Şahlığını tesis etmiştir. (Garthwaite, *a.g.e.*, 176)

Vekil Muhammed Reşid Beg'i de önemli bazı işlerin yürütülmesinde yönetime dâhil etti. Kendisi İran Şahı Muhammed Han Kacar ile olumlu ilişkiler kurma düşüncesindeydi. Bunun üzerine Kacar Sarayına elçi ve mektup göndererek, hizmetkârı ve bendesi olduğunu bildirdi. Şah buna çok sevindi, Lutf Ali Han'a Kürdistan'ın idaresini vererek hükümdarlık hil'atı ve mührünü değerli hediyelerle birlikte ona gönderdi. Lutf Ali Han güçlü ve temiz duygular içinde Kürdistan sınırlarına çeki düzen verdi. Bâbân Paşası ile oynadığı dostça oyunda yenildi. Onun hükümdarlığı zamanında, yazarın cedit olan meşhur Ahmed Beg -ki eserin sahibi Bâbân Emirliği bahsinde onun hakkında gerekli açıklamalarda bulunacaktır- Baban Valisi Osman Paşa'dan korkarak tüm ailesi, karısı ve çocuklarıyla beraber Ardalan vilayetine geldi. Vekilin ve kız kardeşinin evinde ikamet etti. Lutf Ali Han onun gelişinden dolayı çok mutlu oldu ve bu durumun kendisine hayır ve bereket getireceğini düşündü. (Lutf Ali Han'ın Ahmed Beg'e) saygısı, gün geçtikçe Ahmed Beg'in insanlar arasındaki değerini arttırıyordu. Kendisine gösterilen bu teveccüh Ahmed Beg'e, Bâbân toprağıyla tüm ilişkisini keserek, orayı hepten terk etmeyi ve geride kalan akrabalarını da Ardalan vilayetine getirmeyi bile düşündürmüştü. Ama Vekil Muhammed Beg, Ardalan'da kalması için ne kadar ısrar ettiyse de onu ikna edemedi. Orada iki yıl kaldıktan sonra, Senendec şehrinden Bağdat'a hareket etti ve Vali Süleyman Paşa'ya gayesini anlatarak onun gözüne girdi. Allah izin verirse Süleyman Paşa'nın iktidarı bahsinde faaliyetlerinden ayrıntılı bir şekilde bahsedilecektir. Lutf Ali Han 9 yıl kadar tamamen bağımsız hareket etti. Ancak hükümdarlığının sekizinci yılında Vekil Muhammed Reşid Beg mesane rahatsızlığına yakalandı ve tedavi için İsfahan'a gitti, orada bu hastalıktan vefat etti. Ölümünden iki yıl önce hanımı ve çocuklarıyla beraber mübarek Beytullah'ı tavaf etmekle şereflendi. Dönüşünden üç ay sonra Allah'ın davetine icabetle vefat etti. Büyük küçük herkes ölümüne üzüldü, daha sonra büyük oğlu Feth Ali Beg Kürdistan işlerinin Vekili ve yöneticisi oldu.

3.15. Hasan Ali Han'ın Hükümdarlığı

Lutf Ali Han H. 1210 (M. 1796) yılının sonunda vefat etti (vr 34)

ve yerine oğlu Hasan Ali Han hükümdar oldu. Bu yılda Kacar Şahı Ağa Muhammed¹⁷² Şuş Kalesinde öldürüldü¹⁷³. İran yönetimi Feth Ali Şah Kacar Baba Han'a¹⁷⁴ geçti. Lutf Ali Han'ın oğlu Hasan Ali Han Kürdistan Hükümdarı olmuştu. Şuş Kalesinin muhasarasında o da öldürülen Muhammed Şah'ın askerleriyle birlikteydi ve faydalı hizmetleriyle birlikte başarılarını açık bir şekilde göstermişti. Bundan dolayı Şah da Hasan Ali Han'ın yararlılıklarından dolayı hoşnut kalmıştı. Bu dönemde de Lutf Ali Han dünyaya veda etti, Hasan Ali Han da veraseten Kürdistan hükümdarı oldu. İran Devleti'nin ileri gelenleri de hil'at ve mührü ona gönderdi. Ama Vekil Muhammed Reşid Beg'in oğlu Feth Ali Beg ile arasında sorunlar ortaya çıkmaya başladı. Bundan dolayı dâhilde karışıklık baş gösterdi. Muhammed Reşid Beg daha hayatta iken Lutf Ali Han'ın kızını küçük oğlu Muhammed Zaman Beg'e aldı, çünkü bu oğlu onun nazarında daha değerliydi. Ancak Muhammed Reşid Beg bu dünyadan geç ederken, cari örf'e göre yerine büyük oğlu Feth Ali Beg geçti ki evladı ve önde gelenlerden oluşan çevresi daha fazlaydı. Hasan Ali Han, seçkin bir makam olan Vekillik makamına oturmayı, kız kardeşi ile evli olan Muhammed Zaman Beg'e münasip görmekteydi. Yaş ve yetenek bakımından Muhammed Zaman Beg'den daha önde olan Feth Ali Beg ve diğer kardeşleri ise bu durumu kabullenmek istemiyordu. Bu sebepten Hükümdar ile Vekil arasında zamanla sorunlar meydana geldi. Mecburen, Emânullah Han'ı - Hüsrev Han'ın oğlunu- alarak İran Şehinşahlığı'nın başkenti Tahran'a, Feth Ali Şah Kacar'ın yanına gitmek zorunda kaldı ve başlarından geçen olayları hilafet makamına anlattılar. Ardından İran Şahı nezdinde ısrarlı girişimlerle Emânullah Han'ın hükümdarlığını kabul ettirip, hil'at ve mühürle birlikte büyük bir ihtişamla Kürdistan tarafına hareket ettiler. Ellerindeki makamdan da olacaklarını bilmeyen bu gafiller, Emânullah Han'ın yanında yer alacaklardı. Bunun üzerine Hasan Ali Han (vr 35) askerlerini yanına aldı ve Bâbânlı Abdurrahman Paşa tarafından himaye edilme ümidiyle Merivan Ovası'na doğru hareket etti. Ama Emânullah Han ona bu fırsatı vermek istemeyerek, büyük bir orduyla peşinden gitti ve Bâbân sınırında ona yetişti. Burada, iki taraftan da çok sayıda askerinin öldürüldüğü kanlı

¹⁷² Azerbaycan Türklerinden olan Ağa Muhammed Kacar, Safevîlerin yıkılışından sonra Şiraz dolaylarındaki Kerim Han Zend'i yenerek, 1796'da Tahran merkezli Kacar Hanedanı'nı kurdu. (Garthwaite, *a.g.e.*, 176)

¹⁷³ Ağa Muhammed Kacar'ın öldürülmesi H. 1211 (M. 1797) yılındadır (Garthwaite, *a.g.e.*, 176)

¹⁷⁴ Ağa Muhammed Şah, çocukken kısırlaştırıldığı için ardında çocuk bırakmamıştır. Sadrazam İbrahim Karantar Şirazi, Fars Valisi Sultan Baba Han'ı Tahran'da Feth Ali Şah namıyla tahta çıkarmıştır (Garthwaite, *a.g.e.*, 176)

bir savaşa tutuştular. Hasan Ali Han güçlü ve kuvvetli bir kişiydi ve aynen bir dev gibi engellerden kurtularak düşman saflarının kalbindeki askerlere üst üste hamleler yaptı. Neredeyse tek başına onları geri püskürtecekti. Ama alın yazısı başka şekilde yazıldığı için bu hamleler fayda etmedi. Atı aniden bir mezar taşına çarptı ve düştü. Hasan Ali Han yerde süründü, ancak atlı askerler etrafını sardı ve onu bağlayarak Emânullah Han'ın huzuruna getirdiler. Onu o durumda gören Emânullah Han ayağa kalkarak, boynundaki ipleri elleriyle çözdü. Kısa bir müddet sonra (Emânullah Han) konuştu ve dedi ki: “Ey amcamın oğlu! Dünyanın yaratılışından beri erkek çocuk babasının varisidir, ancak babam Hüsrev Han, ölmek üzereyken beni bir kenara iterek babanla bir antlaşma yaptı ve onu hükümdarlık tahtına oturttu. Onun hükümdarlığı döneminde ben sürekli paraya muhtaçtım. (Lutf Ali Han) Hiçbir zaman Hüsrev Han'ın hakkıyla ilgilenmedi ve her zaman onun çocukları için en kötü vaziyeti istedi. Ölmek üzereydi ama yine de adaletsiz davranarak, tahta geçmesi gereken beni değil de oğlu olan seni (Hasan Ali Han'ı) hükümdarlık makamına oturttu. Devlet küfürle dahi ayakta kalır, lakin zulümle ayakta duramaz. Allah hakkım olanı bana verdi ve şimdi ben de seni özgür bırakmayacağım ve kendi sarayına götüreceğim. Orada senin bu taht işinde sadır olan haksızlıklarla ilgili karar verilecek.”

Hasan Ali Han da ona dedi ki: “Eğer baban hükümdarlık makamına seni layık görseydi hiçbir zaman miras usulünü değiştirmezdı. Allah'ın kullarına nispeten senin pintiliğini, kıskançlığını, taş kalpli ve zalim biri olduğunu anlamış, o yüzden benim babamı kendi yerine tayin etmişti. şimdi Vekilin oğulları sana yardımcı olmak için bu işin içindeler. Bu işteki mükâfatlarının ne olacağını yakın bir zamanda göreceklerini düşünüyorum, dört kardeşin de bir süre sonra senin elinle yakalanıp, geçmişleriyle birlikte ölüp yok olacaklarını biliyorum. (vr 36) Bu sözlerimin doğruluğunu herkes anlayacaktır.” Onun bu sözleriyle Emânullah Han'ın gözleri açıldı ve bir daha konuşmadı. Hasan Ali Han gairesinin ortadan kaldırılmasından sonra Kürdistan'ın Senendec şehrine geldi ve en güvendiği iki arkadaşını Tahran'a göndererek, Hasan Ali Han'ın isyanıyla ilgili olarak Kacar şahı'nı bilgilendirdi. Emânullah Han'ın hükümdarlığına giden yol böylece açılmış oldu. İnan'ın devlet erkânı, onun isyanı hakkındaki açıklamalarına yakinen inandılar. Ondandır onu korumaları için bir firka asker gönderildi ve böylece tek adamlığının önü açıldı. Bu gelişmelerin üzerinden birkaç ay geçtikten sonra (Hasan

Ali Han) eceliyle öldü ve İmamzâde Zeyd'in haremine defnedildi. Böylece Kürdistan'ın idaresi diğerlerinin katılımı olmadan, tek başına Emânullah Han'ın uhdesine geçti. Vali'nin oğlu, Hasan Ali Han'ın kızıyla mehir verilerek evlendi. H.1213 (M.1799) yılında Kürdistan'ın hükümdarı oldu, ama bu sadece sözde bir hükümdarlıktı. Halkın tüm işleri ve yönetim Vekil Feth Ali Beg ve ailesinin kontrolü altındaydı. Sonunda (Emânullah Han) bu duruma dayanamayarak, Tahran'a gitti ve kendi durumunu İran Şahı'na arzetti. Vekil ve kardeşleri de onun arkasından payitahta hareket ettiler. İki tarafın da iddiaları devlet erkânının huzurunda dile getirildi. Nihayet bir şekilde sulh olup, huzurdan kenara çekildiler. Ama ardından, Emânullah Han gizlice huzura hediyeler sunarak, diğerlerinin cezalandırılmasını talep etti. İran Şahı ona cevaben buyurdu: "Onların yönetimden tamamıyla düşmelerine ve senin tek başına yönetimde kalmana rızam yoktur. Eğer ona ve etrafındakilere eziyet eder veya canlarına kastedersen, suçlu ve kötü bir adam olursun. Bir daha da hiçbir şekilde kendini affettiremezsin." Emânullah Han, Şehinşah'ın huzurunda ufak da olsa sıkıntı oluşturmayacağına ve onlarla iyi geçineceğine dair büyük bir yeminde bulundu. Sözün kısası, Vali ve Vekil her ikisi de Kürdistan'a geri döndüler ve onları gören halk mutlu oldu. Böylece Vekil ve kardeşleri tüm Kürdistan üzerinde hükümferma oldular. Vezir Mirza Ahmed'in kızı Adele Hanım, Vekil'in en küçük erkek kardeşi olan Nasrullah Beg ile nişanlandı. İki büyük aşiret arasındaki bu bağlılık, onların daha da güçlenmelerini sağladı. (vr 37) (Bu arada) Vali Emânullah Han ise gizliden gizliye ve kendi dost çevresi içinde kalmak şartıyla, bu ailenin arkasından iş çevirmekte ve güç toplamaya çalışmakta, ama bunu asla belli etmemekteydi. Çünkü tüm Kürdistan'da herkes onun gücünden ve nüfuzundan korkardı. Ama bu korku onun bağışlayıcılığı ya da hayırseverliğinden değildi. Velhasıl, Emânullah Han bir yıl daha bu eziyet verici düşünceyle yaşadı, ta ki aynı onunla aynı yemini etmiş ve aynı düşüncede olan kişilerle bir anlaşma yapana kadar. Emânullah Han ertesi gün, selamlık geçidinden sonra, Vekil ve kardeşlerinin toplantıya çağrılmalarını emretti. Ertesi gün planladıkları gibi bir mecliste, güvendiği kişilerle Başâmi Âçal adıyla bilinen bir oyun oynandı. Düşündükleri gibi Vekil ve üç kardeşi orada hazır bulunmaktaydı. Onların yanında mecliste kimsenin olmadığını görünce kendi adamlarına işaret verdi. Onlar da işaret verildiği anda, saldırıp hepsini tuttular ve zincire vurdular. Sonra Han'ın fermanı üzerine sarayın içindeki zindana götürüldüler. Han'ın kaba ve haşin adamları vakit geçirmeden, (alıkonulan kişilerin) ailelerini ve evlerini,

eşyalarını, buğdaylarını ve arpalarını alarak ambarlarını yağmaladılar. (Emânullah Han) Gece olunca yanında iki cellâtle zindana, onların yanına gitti. İlk başta Ahmed Beg'in, ki bu ondan özgürlüğünü elde ettiği zaman adaletsizliğini görmüştü, ölüm emrini verdi. O da sığınıp gizlenecek yer bulamadı, Vali'yi rezil rüsva etti ve annesine hakaret etti. O an cellât çelik kılıcıyla onun işini bitirdi. Vekil'in diğer iki kardeşi Muhammed Zaman Beg ve Nasurullah Beg, ikisi de çok gençti, cellât göz açıp kapayana dek ikisini de öldürdü. (Emânullah Han) O an Vekil'e dedi ki: "Ben başından beri senin hareketlerinden ve davranışlarından çok memnundum. Doğrusu benim iktidarım senin bilgin ve aklınla sağlamlaştı, ama şimdi gözlerinin önünde üç kardeşin öldürüldü. Nasıl olur da tüm bunlardan sonra bana karşı halen daha kalp itminanı ve sevecenlikle yanımda olabilirsin, bu mümkün değil. Ama ben nihayetinde üzüntü ve kederini alarak seni bu dünyadan kurtarıyorum." Vekil de şöyle dedi: "Şüphesiz ki Allah kıyamet gününde haksız yere döktüğün kanların karşılığını sana verecektir." Bundan başka (vr 38) hiçbir şey demedi. Bunun üzerine ölüm emri verildi, bir kardeşi de onunla beraber öldürüldü. Bu olay H.1217 (M.1803) yılında Ramazan'ın yedinci gününde meydana geldi. Sonra Emânullah Han onların ailelerine ve akrabalarına o kadar zulmetti ki, haddi hesabı yok. Derler ki; merhum Vekil Muhammed Reşid Beg'in zevcesi Hacı Mahureh Hanım, Han'ın tüm bu zulüm ve tahakkümünün sebebinin daha fazla mala olan açlığından kaynaklandığını anlamış, bunun üzerine akrabalarına ne kadar mücevherleri varsa getirmeleri emretmiş. Toplam elli bin Tümen değerinde altın ve mücevher eşyasıyla, yirmi bin Tümen değerinde parayı bir leğene dökmüş, üzerine de Kuran-ı Kerim koyarak, Emânullah Han'a göndermiş. Kuran üzerine kasem etmişler ki, daha önce sahip oldukları onca altın, mücevher, para ve değerli eşyadan geriye on tümenlik bir şey bile kalmamış. "Bu zulüm ve eziyetlerin üzerine daha fazla bir şey eklemeniz, sizin büyüklüğüne layık değil" demişler. Emânullah Han bu sözler karşısında, değerli eşyalarla beraber Kuran'ı gördüğü zaman biraz düşündü ve sonra dedi ki: "Eğer bir kişi bir fiske veya kırbaç bile yemeden bu kadar değerli mücevher ve parasını gönderiyorsa, zor ve şiddet gördüğü zaman bunun iki katını bile verebilecek durumda demektir." Sonra kendi vicdansız adamlarından birkaç tanesini oraya gönderdi ve onlar orada envai türlü işkence yaptılar. Derler ki; Hacı Mahureh Hanım'ın parmakları, ki bu parmaklarla tüm Kürdistan'a azamet ve vakarını göstermişti, kesilip parçalanmıştı. Hatta o kadar zulmedildi ki, ailenin on iki yaşındaki çocukları bile bu zulümden nasiplerini almışlardı. On yedi gün

boyunca, bu biçarelere gece gündüz işkence edildi. Ancak, daha önce gönderdikleri dışında bir dinar bile bulunamadı. Bazı güvenilir kişilerin ve aksakallıların şefaathesi olmasıyla nihayet serbest bırakıldılar. Sonra (Emânullah Han) konaklarının yıkılması emrini verdi. Bu emir neticesinde iki üç gün içerisinde evlerini yerle bir ettiler. Sonra ferman etti ki, o arazide toprağı ekip biçsinler ve feryad figan etsinler, onların durumunu gören herkes de bu ailenin eski ihtişamlı günlerini hatırlayıp ibret alsın. Bu yüzden hiç kimse onlara yardım etme cesaretinde bulunamadı. Üç yüz bin Tümen kıymetindeki evlerini, koyun ve inek sürülerini, nakit paralarını ve mücevherlerinin (vr 39) -tabi bu tahmini bir miktar- hepsini talan ettiler. Daha sonra ferman etti ki, Kürdistan uleması mülkiyet hakkına sahip olmadan bu ailenin emlakini kullansın ve üzerinde tasarrufta bulunsun. Hiç kimse neden ya da niçin sorularını sorma cesaretinde bulunamadı. Nihayetinde, tüm bu işleri yapıp bitirdikten sonra, on iki bin Tümenlik eşrefiye ayırdı ve bunu İran Şahına gönderdi, saraydaki devlet erkânını da unutmamış, her birine hediyeler göndermişti. (Emânullah Han) Gönderdiği mektupta yaptığı işlerinden bahsetti. O dönemde Tahran'da ikamet eden Vezir Mirza Ahmed'e de bir mektup yazdı ve elçilerinden kendisine şunları iletmesini ferman etti: "Vekil ve kardeşlerini öldürdüm. Eğer Nasrullah Beg¹⁷⁵ sizin damadınız idiyse, şimdi onun yerinde ben varım. Ben kendime sizin kızınızı istiyorum, çocuk ve evladınızı da yüksek makamlara ve değerli rütbelere ulaştıracağım. Şimdi olan oldu ve ölenler geri getirilemez. En doğrusu, sizin devletin Vezirliğini gelip üstlenmeniz ve işleri düzenlemenizdir." Velhasıl, gönderdiği elçiler mektup ve hediyelerle, devletin başkentine, Tahran'a ulaştı. Mirza Ahmed'in evine gitti. Meydana gelmiş olan olayları inandırıcı şekilde ona anlattı. Mirza Ahmed bu durumdan çok rahatsız oldu ve bir saat boyunca ağladı. Sonra teslim olmaktan başka bir çaresinin olmadığını anladı. Ertesi günün sabahı Sadrazam Mirza Şefii'nin yanına gitti ve ona meydana gelen tüm olayları anlatarak Valinin (Emânullah Han'ın) hediyelerini ve mektubunu takdim etti. Sadrazam da onun büyük bir iş yaptığını söyledi ve Şehinşah'ın huzurunda onun canına kastetmeyeceğine dair kasem etti. Kendi kendine Şah'ın yanında bu konuyu nasıl söyleyeceğini düşünmekteydi. Sonra onların öldürüldüğü bahsini açmayıp, neler olacağını beklemeye karar verdiler. Bir gün sonra Sadrazam güçsüz bir şekilde ve çekinerek Şah'ın huzuruna çıktı. Vali'nin ve zavallı merhum Vekil ile

¹⁷⁵ Öldürülen Vekil'in küçük kardeşi (Çev. Notu)

kardeşlerinin durumunu ona arz etti. (Han'ın gönderdiği) on iki bin Tümenlik hediyeği huzuruna getirdi. Şah buyurdu: “Vali'ye söylemişim, eğer Vekil ve diğerlerine bir zarar erişirse ceza olarak hükümlanlık kendisinden alınacaktı.” Kısa bir süre onları hapsedi, sonra serbest bıraktı. Bir süre sonra Vali tekrar hediye gönderdi ve yaşananları yazdığı mektupla Şah'a bildirdi. Aynı zamanda meselenin aslını bilmesi ve kendisinin doğru sözlü olduğunu görmesi için Sadrazam'a da bir mektup gönderdi. Velhasıl (vr 40) bu mektup, Sadrazam aracılığıyla Şah'a ulaştı ve adı geçenlerin ölümünden Şah'ın haberi oldu. Padişah çok sinirlendi, Emânullah Han'ın bu yaptıklarının cezasını çekeceğini ve onu tahttan azledeceğini söyledi. Devlet büyükleri araya girerek, Vali'nin bu yaşananlardaki sıkıntılı durumunu Şah'a arz ettiler ve onu teskin ettiler. Kısa bir süre geçtikten sonra öldürülen kişilerin aileleri şikâyetlerini Şah'ın huzuruna getirdiler, ancak bundan hiçbir netice alamadılar. Üzgün bir şekilde Kürdistan'a geri dönerek köylerinin en ücra köşelerine saklandılar, ta ki çocukları büyüüp de babalarının makam ve rütbelerini geri alana kadar. Daha sonra onların her birinin hikâyesi Kürdistan Valileri bahsinde zikrolunacaktır. Velhasıl Vekil'in ölümünden sonra Emânullah Han'ın iktidarı canlılık kazanmaya başladı. Ancak insanlar ondan çok korkuyor ve hiç kimse onun kudretini sorgulayacak cesareti kendinde bulamıyordu. Mirza Ahmed'in kızı Adele Hanım kararlaştırdıkları gibi, kardeşlerinin her biri makam sahibi olması karşılığında, Han'ın karısı oldu. Mirza Ahmed'in kardeşi Mirza Yusuf'un oğlu Mirza Abdülkerim, Vali'nin savaş işlerinin başına getirildi. O zamana kadar Han'ın kapısında kimse bu göreve getirilmemişti, niye getirildiği bahsi de kendilerine aitti. Vekillik görevine, maktul Vekil'in amca çocuklarından olan Muhammed Rahim Beg getirilmişti, ama onun bu vazifeyle bir alakası yoktu ve herhangi bir işe karışmıyordu. Daha sonra normal günlerde Vekillere ait olan makama oturdu ve bir iki yıl sonra da kılıç altına gidip, öldürüldü. Böylece, bu ailede çocuklardan başka erkek kalmadı. Sözün kısası Emânullah Han 10 yıl kadar bir müddet özgür bir şekilde hükümdarlık yaptı. Vezir Mirza Ahmed de Hac vazifesini yapıp, Beytullah'ı tavaf ettikten sonra dünyaya veda etti. Artık Kürdistan'da onun (Emânullah Han) gibi güçlü ve iktidara el uzatabilecek hiç kimse kalmadı. Ama vilayetdeki Hüseyinî seyyidlerden olan Şeyhülislam Seyyid Mahmud ve kadı olan oğlu Seyyid Zeki orada her türlü imtiyaza sahiptiler (vr 41) ve Vali'nin bazı işlerinden rahatsızlık duymaktaydılar. Çünkü bazı vakitler haksız işler döndüğünü görüyor ve temkinli de davranmıyorlardı. Sıklıkla şöyle

demekteydiler: “Dini, dünya için satmamak lazım.” Bu tür şeyler yavaş yavaş Han’la aralarındaki düşmanlıkların gün yüzüne çıkmasına sebebiyet verdi. Vekillik makamıyla da bağları olan Yusuf Beg’in oğlu Zaman Ağa Beg, ki babası, dedesi ve tüm cedleri Kürdistan’ın büyüklerinden olup tanınmış şahsiyetlerdendi, Han’ın davranışlarından rahatsız oldu. Bunun üzerine, bir gece yarısı ailesi ve maiyetiyle beraber, yanlarına seyyidlerden iki büyüğü de alarak oradan kaçtılar. Artık onlara yapılan zulmü İran Şahı’na anlatacaklardı. Sadrazamla görüşükten birkaç gün sonra Şah’ın huzuruna kabul olunmakla şerefyâb oldular. İlk başta Şeyhülislam Mahmud biraz konuştuğundan sonra Vali’nin kötü davranışlarından ve zulmünden imkân bulduğu kadar Hakan’a bahsetti, diğerleri de ona sözleriyle destek oldular. Diğer taraftan, Kürdistan Valisi de elçilerini gönderip, payitahta bir mektup ve hediyeler iletti. Elçi, huzura kabul edilen seyyidlerin düzenbazlıklarından bahsedip, bunların mezheb-î taassup gösterdiklerini ve Kürdistan’ın zimamını Osmanlı Devletinin eline vermek istediklerinden dem vurdu. Bu sözleri Padişah’ın yanında o kadar çok söylediler ki, Padişah bir an bunlardan çok rahatsızlık duyarak, onlara Vali’nin yanına dönmeleri emrini verdi. Zaman Ağa ve çocukları dediler ki: “Eğer biz Kürdistan’a geri dönersek daha girişte bizi öldürürler. Tüm Vekil ailesi her açıdan bizden daha büyük olmasına rağmen, akıbetleri ölüme vardı. İran Devletinin kararı bu fakirlerin öldürülmesi yönünde ise, hemen şu an Tahran’da bu siyasetlerinin gereğini yerine getirsinler.” Şah’ın huzurunda onların anlattıkları makbul ve ikna edici oldu. Bunun üzerine, Şah’a sadakatiyle maruf Kirmanşah Hükümdarı Devlet Şah Muhammed Ali Mirza’ya iletmek üzere bir ferman hazırlandı ve onları onun hizmetine teslim etmek istedi. Bunun üzerine kendilerine çok güvenen Şeyhülislam Seyyid Mahmud ve oğlu Kürdistan’a geri gitmeyi aksi bir durum olarak görmediler ve öldürülmek gibi bir durumla karşılaşmayacaklarını düşündüler. (vr 42) Ayrıca himaye edilmeleri için Vali’ye muhatap bir ferman da gönderildi. Senendec şehrine varıp Han’ın hizmetini gördükten sonra, kendi evlerinde birkaç gün dinlendiler. Sonra yakalanıp tutuldular. Bildikleri her şeyi topluca anlatmaya koyuldular. Haşin ve sert adamlar onları sorgulamak için vazifelendirildi ve her türlü cezalandırıcı muameleye maruz kaldılar. Belli bir süre geçtikten sonra ikisini bir başka yere götürdüler, ardından da işkenceyle öldürüp gömdüler. Ağa Zaman ve diğerleri de Kirmanşah’a gönderilmişlerdi. Bu sırada Vali, Şehinşah’a beş bin Tümen hediye gönderdi ve Şah’tan, Ağa Zaman ve çocuklarının Kirmanşah’a geldikleri gibi öldürülmelerini veya esir edilmelerini

talep etti. Şehzade'nin hizmetkârlarından bazılarının gizlice Emânullah Han'la irtibatları vardı, Şah nezdinde Vali lehine iltimasta bulundular ve onun talebini yerine getirmesini telkin ettiler. Bu emrin gereği yerine getirildi ve (H.1226 (M.1811) yılının Çarşamba sabahında askerler, ilk olarak aşiretin lideri ve babası olan Ağa Zaman'ın iki gözünü de kör ettiler, daha sonra yanındakilerin cezalarını verdiler. Onlardan bir kişi, cellât gözlerini kör ettiği vakit öldü. Kısacası o taifeden adı geçen kişilerden birkaçı kör edilmiş olup, geriye kalanları da öylece zincirleyip Emânullah Han'ın huzuruna getirdiler. Kadın ve çocuklarına eziyet ederek onları çok zor işlerde çalıştırdılar. Bundan sonra onların çocukluklarından, tazeliklerinden, bekâretlerinden geriye hiçbir şey kalmadı. Onlardan geriye kalanları da Oraman¹⁷⁶ tarafında kalmaları için gönderdi. Bir müddet sonra onlar da orada öldüler.

Belirtmek isterim ki, eğer müellif bu kitapta Kürdistan'da meydana gelen olayları ayrıntılı bir şekilde yazmış olsaydı, hem çok fazla vakit alacaktı hem de kitap çok fazla büyüyecekti; ama sözü kısa tutarak bu olaylara az da olsa değinmiş ve olayların bir kısmını kaydetmekle yetinmiştir. Sözün kısası seyyidlerin ve Ağa Zaman'ın tüm ailesinin öldürülmesinden sonra, Emânullah Han Kürdistan topraklarına tam olarak hâkim oldu ve halkı baskı altına aldı ki, hiç kimse (vr 43) daldığı uykudan uyanıp da onun kudretinden sual edemesin, onu ne iyi ne de kötü anlamda anmak akıllarına gelmesin. Bu dönemde Emânullah Han'ın, Vezir Mirza Ahmed'in Kızı Adele Hanım'dan çocukları oldu. Çocukların büyüğü olan Hüsrev Han'ın büyüklüğünden ve tatlı dilli oluşundan yeri geldiğinde bahsedilecektir. Bunlardan önce Vali'nin diğer eşinden de Muhammed Hasan Han adında bir oğlu daha vardı, ki çok kuvvetli ve büyük adam olmaya istidatlı bir kişiliğe sahipti. Tüm vaktini avcı şahinleri eğiterek ve binicilikle geçirir, gittiği her yerde elini attığı her şeye sahip olmayı bilirdi. Hüsrev Han'ın dayısı olan Mirza Ahmed'in çocuklarıyla büyük bir düşmanlık içerisindeydi. Hatta bu düşmanlık onların hayatlarına kastedecek derecedeydi. Emânullah Han, onun emri altında bulunan adamlarının ve savaşıplarının çokluğundan korkuya kapılmış, ama bunu izhar etmemişti. Bir

¹⁷⁶ Çeşitli kaynaklarda "Avroman, Owroman, Hewroman" olarak da zikredilen Oraman Köyünün bin yıldan fazla bir tarihi olup, dağlar arasında ormanlık bir alanda ve izole bir bölgede bulunmaktadır. Bu özelliğinden dolayı geçmişte çeşitli takibatlardan saklanmak için ideal bir yer olarak görülmüştür. Günümüzde İran'ın Irak sınırında, Süleymaniye-Senendec arasında, Pave ile Merivan şehirlerinin ortasında bir yerleşim birimidir. Kitabın ilerleyen bölümlerinde de Oraman'dan münhasıran da bahsedilmektedir. (www.iranmap.com/i/oraman-village-kurdistan-iran. Erişim Tarihi: 18.10.2017)

müddet bu minval üzere vakit geçti. Sonunda Muhammed Hasan Han babasına küsüp, hizmetinden yüz çevirdi ve etrafına topladığı yiğitlerle beraber Kirmanşah'a gitti. Bir süre burada kendi halinde yaşadı. Onu rencide eden şey, babasının İran Şahı'nın kızı Hüsn-ü Cemal Bigem'i Hüsrev Han'a istemesi ve Şah'ın da bunu kabul etmesiydi. Yeri geldiğinde bu düğünün tafsilatını arzedeceğim. Muhammed Hasan Han büyük üzüntü duyduğu bu gelişme üzerine babasına bir mektup gönderdi. Bu mektupta dedi ki: "Ben senin büyük oğlunum, Hüsrev Han ise daha medrese çağında küçük bir çocuk. Bu nasıl bir insafsızca bir muameledir ki babam bunu bana revâ görüyor? İran Şahı'nın kızını ona istiyor ve beni küçük düşürüyor. Şurası çok açık ki, böyle yapmakla senin ölümünden sonra Şah, Kürdistan'ın idaresini özellikle kendi damadına verecektir."

Vali Emânullah Han bu sözleri duyduktan sonra içten bir ah çekmiş ve onun gönderdiği postacıyı/ulağı yanına çağırarak demiş ki: "Ey evlat! Neden akılsız davranıp kendi kendini divane ediyorsun? Sen benim soyumun büyüğü ve henüz benim ömrümde Kürdistan'ın Valisisin. Benim veliahdım ve yerime geçecek olan da sensin. Eğer Şah'ın kızını kardeşin için istemişsem, İran Devletinin Veliahdı (vr 44) Naib'ül-Saltana Abbas Mirza'nın kızını da senin için isteyeceğim. Ey oğul! Ben Kürdistan ailelerini bir kenara atmış ve para, hazine ve mücevherleri sizin için toplamışım. Artık ömrümün sonuna vardım ve benden sonra eğer nifaktan uzak durursanız hiçbir zaman kimse Kürdistan'a el uzatamaz." Oğluna bu nasihatlerde bulundu ve biraz da ağladı. Daha sonra Muhammed Hasan Han (Senendec'e) geri döndü ve güvendiği adamlarla gizlice kaçmaya karar verdi. Kaçma zamanını da belirlediler. Bin kişilik süvariyle beraber -ki bunların her birine yüz kişi saldırsa bile onların üstesinden gelebilecek güçteydi- gece yarısı Senendec şehrinden çıkıp Kirmanşah'a gittiler. Oradan Kürdistan'ın iç taraflarına karıştılar. Burada dört ay kaldılar. Vali, oğlunun bu davranışından dolayı sinirlendi ve durumu İran Padişahına anlattı. Devletin önemli kişileri fikir teatisinden sonra onu bu isyan fikrinden vazgeçirip, babasına getirilmesinin daha münasip olacağını söylediler. (Bunun üzerine) onun (Muhammed Hasan Han'ın) gönlünü alması için birilerinin gönderilmesine karar verildi. Bu önemli iş için tatlı dilli, kendini iyi ifade eden ve insanları kolayca ikna edebilen Baba Ali Han "Şatır Başı'nı"¹⁷⁷ seçtiler. Muhammed Hasan Han'a hitaben yazılan ferman, uygunsuz hareketleri için

¹⁷⁷ Büyük kimselerin atlarının yanında yürüyen Ağa manasına gelir (Çev. Notu)

nasihatlerde bulunmakla birlikte, (girdiği yoldan geri dönmesi için) belli bir süre tayin ederek bazı tehditlerde de bulunuyordu, Vali'yi de bu semeresiz hareketten dolayı sorumlu tutuyordu. Daha sonra Baba Ali Han payitahttan Kürdistan'a gitti. Emânullah Han'la görüşüp, Şah'ın fermanını ulaştırdı. Vali görüşmede oğlunun suçsuz olduğundan ve Kürdistan halklarının durumundan bahsetti. Adı geçen kişi (Baba Ali Han) birkaç gün şehirde dinlendi. Daha sonra Han'la bil-istişare Kirmanşah sınırına gittiler. O vakitler Muhammed Hasan Han büyük bir askeri birlikle Mahideşt bölgesindeydi. Babasının harekete geçtiği haberini duyduğu zaman, komutanlarını yanına çağırıp herkesi etrafında topladı. Ve onlara dedi ki: "Vali'nin bize olan ilgisi hakkında haberler peş peşe gelmektedir. (Ayrıca) duydum ki Şah beni teskin etmek için birisini göndermiş. Şimdi söyleyin sizin savaş ve barış hakkındaki fikriniz nedir? Şimdi bu (vr 45) işin üzerindeki perdeyi kaldırmak ve ortaya çıkan fitneyi dindirmek için akli tedbirler alıp ortaya çıkarabiliriz." Yoldaşları, hepsi tek yürek ve tek dille dediler ki: "Sen Vali'nin oğlusun, sana hiçbir zararın dokunmayacağı bellidir. Ama sizin yaptığınız tüm işlerin hesabını biz vereceğiz. Allah'a yemin olsun ki bir daha hiçbir vakit kendimizi riske ya da tehlikeye atmayacağız. Eğer siz sadece kendi selametinizi düşünürseniz, Şah'ın gönderdiği o elçi ve aracının söyleyeceklerini kabul ederek babanızın yanına dönebilirsiniz. Rahim olan Allah bize de yaşayabileceğimiz selâmetli bir köşe nasip edecektir. Allah'ın arzı geniştir." Bunu dedikten sonra onun etrafından dağıldılar. Muhammed Hasan Han onların haline üzüldü ve hepsini tekrar toplayarak dedi ki: "Ey kardeşlerim! Benim tek arzum sizi rahata kavuşturmaktır. Bu yüzden de tek olan Allah'a yemin ederim ki bu can bu tende olduğu sürece ve gücüm gücüm yetinceye kadar sizi korumaktan geri durmayacağım. Bu şimdi de böyledir. Şimdi geliniz bu ahdi bir yeminle sağlamlaştıralım ki savaş gününde meydandan kaçma utancından kurtulalım." Bunun üzerine Muhammed Hasan Han Kuran-ı Kerim'i sinesinden çıkartıp herkesin ortasına bıraktı. Hepsi tek tek gelip Allah'ın Kelamı huzurunda, kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarına ve asla yüz geri etmeyeceklerine dair büyük yemin ettiler. Sonra herkes istirahate çekildi ve akşam vakti gelince savaş hazırlığı yapılmaya başlandı. Sabah vakti güneş doğar doğmaz Muhammed Hasan Han, her biri Rüstem ve İsfendiyar¹⁷⁸ gibi olan bin üç yüz süvariyle Kürdistan'a doğru hareket etti. Bu sırada Vali, Kirmanşah topraklarına iki

¹⁷⁸ Firdevsî'nin Şehnamesi'nde hikâyeleri anlatılan eski İran'ın efsanevi kahramanları (Firdevsi, *Şehnane*, önsöz, Ts., s. X.)

fersah kala ordugâh kurmuştu. Kürdistan'ın ileri gelenleri de onun yanındaydı. Revanser Ovası'nda askerlerin safları düzenlendi ve ordusunun komutanları tek tek dizildi. İki bin kişilik süvari ordusu, beş yüz Oramanlı tüfenkçi, üç yüz şemhâleci (ağır silahlı) ve zenburkeçiler (top taşıyıcılar) düzgün bir şekilde saf tutmuşlardı. Nihayetinde, iki tarafın askerlerinin arasında bir fersahlık mesafe kaldığı zaman Emânullah Han ilk olarak Kürdistanlı âlimler, seyyid ve şeyhlerden oluşan bir heyeti, Allah'ın Kelamı ve Şah'ın fermanıyla beraber oğlunu teskin ve ikna etmeleri için gönderdi. Ancak görevlendirilen kişilerin yalvarıp yakarmaları, ağlamaları her ne kadar şefaath için ellerinden gelenin fazlasını yaptılarsa da yine de fayda etmedi. (Muhammed Hasan Han) Dedi ki: "Ben her ne kadar babamdan Mirza Ahmed'in çocuklarını yok etmesini istedimse de, o kabul etmedi. Niçin? Çünkü onları çok sevip koruyordu. Küçük (vr 46) kardeşimi bile daha önemli mevkiye getirdi, bunun için durum buraya kadar geldi. Şimdi burada benim etrafımda toplanmış askerler canlarından dolayı Vali'den korkuyorlar, artık benim elimden bir şey gelmez. Bundan böyle bu işin bitmesi ancak kılıçların sulanmasıyla olabilir." Bunları söyledi ve gönderilen elçileri serbest bıraktı. Kendisi de savaşa hazırlanmak için geri döndü.

Elçilerin gelişinin ardından, Muhammed Hasan Han'ın sözlerini duyunca babası savaşa hazırlandı. Ordunun sol ve sağ tarafını yiğit savaşçılarla bezedi. Mirza Ahmed'in oğulları kılıç ehli değil, daha ziyade kalem ehliydi, ama o gün her biri vahşi bir aslan veya kaplan gibi savaşıyorlardı. Muhammed Hasan Han'ın yiğitlerinden bazıları yemin ettikleri gibi cesurca savaştılar. (Karşı tarafı) ok yağmuruna tutarak savaş meydanına girmekteydiler. Öyle ki oklar bir tek Emânullah Han'ın vücuduna isabet etmiyordu. Savaşçılar, Vezir Mirza Ahmed'in oğulları Mirza Abdullah ve Mirza Ferecullah'ın etrafını kuşattılar. Ardından ilk hamlede Mirza Abdullah kurşunla öldürüldü. Diğer üç kişi ise Mirza Ferecullah'ın - özellikleri kendi bahsinde anlatılacaktır- karşısına çıktılar. Vali'nin yakın muhafızı olan Mirza Abdülkerim amcaoğullarının halini görünce yüreği sızladı ve gayri ihtiyari savaş alanına daldı. (Emânullah) Han her ne kadar onu gitmekten men ettiyse de fayda etmedi. Erkeklik duyguları kabardı ve akrabaları için heyecana geldi. Savaş alanına daldığı gibi, o üç kişiden birini kurşunlayarak öldürdü. Diğer iki kişi de onunla savaşacak gücü kendilerinde bulamayarak kaçtı. Böylece Mirza Ferecullah'ı o kan içicilerin ellerinden kurtardı.

Hâsılı, iki taraf arasında öyle bir savaş meydana geldi ki zalim kan içici Behram'ın bile orada savaşan askerlere içi yanardı. Onlar, bir tanesi bile aksini düşünmeksizin, sadece Emânullah Han'ı öldürmeye kilitlenmişlerdi. Bunun için ordunun sağ ve sol tarafına vurdular, hatta askerlerin orta bölümüne de var güçleriyle saldırdılar. Ama Emânullah Han Oraman tüfekçilerini önüne almış, kendisi de onların arkasında saklanmaktaydı, fark edildiğinde üzerlerine binlerce ok yağıyordu. Neredeyse hemen hepsi helak olup toprağa düştü, tek nefer kalana kadar. O tek nefer Han'ın peşindeydi, iki tane de öldürücü yara almıştı, ama umurunda değildi. Oramanlıların saflarını yarıp arkaya doğru yöneldi. (vr 47) Vali peşindeki savaşçının azametinden ve yılmazlığından korktu, hatta kaçmayı bile düşündü. Sonra kendi askerlerinden biri mızrağını atın üstündeki adamın göğsüne fırlattı, mızrak adamın göğsünden girip sırtından çıktı ve attan düştü. Attan düşer düşmez hemen orada adamın kafasını bedeninden ayırarak Han'a getirdiler ve o da çok mutlu oldu. Muhammed Hasan Han da öldürülen kişiler arasındaydı. Atın üstünde sırf adamlarını cesaretlendirmek için bir o yana bir bu yana gidip geliyordu. Savaş esnasında Mirza Ahmed'in amcasının oğlu Mirza Lütfullah yiğitlikte ve cesaretle benzersiz bir kişiliğe sahipti. Onunla yüz yüze geldi ve ona seslenerek durdurdu. Mirza Lütfullah onunla dostane bir şekilde konuştu ve dedi ki: "Sen Han'ın büyük oğlu ve hanedanının umudusun. Ben nasıl bir zehir içtim ki kendi velinimetime kılıç çekeyim. Geri dön ve bizi görmezlikten gel. Şimdi ben sizden kaçıyorum ama arkamdan gelmemeniz şartıyla." Bu sözlerin Muhammed Hasan Han için pek bir önemi yoktu ve onun arkasından gitti. Sonrasında ona küfretti, kendisiyle savaşması için de onu kışkırtmaya başladı ve dedi ki: "Sen savaş gününde Efrasiyab'la¹⁷⁹ savaştığını karına ve herkese bahsedip, şimdi tilki gibi kaçanlardan mısın?" Mirza Lütfullah bu sözleri duyduğunda çok zoruna gitti ve hemen hızlı bir şekilde ona dönerek tüfeğini ateşledi. Kurşun Muhammed Hasan Han'ın sağ bacağına isabet ederek düşmesine neden oldu. Kurşunu yiyince oracığa yığıldı, sonra Mirza Lütfullah kaçıp gitti. Yanında bulunan iki adamı feryad figan bağırmaya başladılar. Muhammed Hasan Han onları susturmak istedi, fakat buna takati yoktu, sonra onların sesi askerleri arasında yayılmaya başladı. Askerler ümitsizliğe düşüp, yavaş yavaş yenilmeye başladılar. Ali Sultan adında bir şahıs -

¹⁷⁹ Efrasiyab veya Afrasiyab, Şehname'nin karakterlerinden efsanevî kral ve Turan kahramanı. Pehlive ve İslam kaynaklarına göre, Efrasiyab Tür'un torunlarından olup efsanevî Zerdüş kralı Feridun'un üç oğlundan biridir. (Tahsin Yazıcı, "Efrasiyab", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 10, Ankara 1993, s. 478-479)

onun herkesten fazla güvendiği birisiydi- Muhammed Hasan Han'ın atına binerek, onu da yanına alıp Kirmanşah tarafına doğru kaçmaya başladı. Düşman atlı süvarileri de onları takip edip bir kısmını esir ettiler. Ardından “Beraz” aşiret büyüğü Azem Han adındaki şahıs, Muhammed Hasan Han'a yetiştii ve atın üstünde yakasından tutarak onu attan düşürdü. Yaralanmış olan bacağını atıyla ezerek bir kez daha kırdı. Enteresandır, bu savaştan bir yıl önce Azem Han Vali'ye iki bin Tümen borçluydu ve ödeme konusunda onu oyalıyordu. Vali de borcun tahsili için şedit ve haşin adamlarını görevlendirmişti ve onlar da bunu sıkıştırıyorlardı. (vr 48) Bu parayı ödeyemeyince, Han'ın adamları onu ağaca asmış ve kırbaçlıyorlardı. Bu esnada Muhammed Hasan Han da oradan geçmekteydi, yapılanları görünce varıp bağışlanmasını istedi, sonra Han acıdığı için Vekil'ine iki bin Tümenin hemen Azem Han'a verilmesini buyurdu. (Muhammed Hasan Han) onu zor durumdan böyle kurtardı ve “belki bu adam yarın bir gün bir işimize yarayıp bize yardıma gelir” diye söyledi. Şimdi de yaptığı o yardımın karşılığını işte böyle görüyordu. Muhammed Hasan Han, Azem Han'ın bu tavrını görünce çok şaşırđı, Azem Han'a baktı ve tebessüm etti. O sırada yaralanıp attan düşürüldüğü haberi babasının (Emânullah Han) kulağına gidince, babası attan inip bir nara attı ve başına toprak saçıp, bağırdı. (Ardından) Muhammed Hasan Han'ın attan düştüğü yere geldi. Sonra Sakiz¹⁸⁰ Hükümdarı Muhammed Sultan'a yaslandı, oğlunun yaralarından kan geliyordu. Bunu gören Emânullah Han orada bayıldı ve kendine geldiği zaman da üzüntüden sakallarını yolmaya başladı. Baba Ali Han (Şatır Başı) başta olmak üzere devletin önde gelenleri ve uleması Vali'yi az da olsa teskin edebildiler. Daha sonra (Emânullah Han) bir taşın üstüne oturdu. Grup grup askerleri onun huzuruna getiriyorlardı, Vali onların her birini ismen ve neseben tanıyordu. İsyankâr askerlerle görüştükten sonra, öldürülmelerini emreliyordu. Babaları çocukları için endişeleniyordu, ama konuşacak cesarete sahip değillerdi. Muhammed Hüseyin Beg'in oğlu Sübhanverdi vilayetin büyüklerinden ve ileri gelenlerinden biriydi. Vali onun yaptığı işlerden sürekli endişe duymaktaydı, hatta Muhammed Hasan Han'ın bu isyanını bile ondan biliyordu. Onu huzuruna getirdikleri zaman Emânullah Han bir ah çekti ve ona “Sen oğlumun katilisin” dedi. O sırada babasına işaret etti ve kalkıp oğlunun boynunu vurmasını söyledi, vurmazsa kendisi bizzat babasının boynunu vuracaktı. Öylece çaresiz bir şekilde yerinde titredi ve

¹⁸⁰ Günümüzde Irak sınırına yakın, Merivan-Serdeşt bölgesinde bir şehir (Çev. Notu)

donakaldı. Şatır Başı Baba Ali Han ona şefaet için yerinden kalktı ve Emânullah Han'a bunu yapmaması için ricada bulundu. Sonunda Han, Muhammed Hüseyin Beg'i oğlunu öldürmekten muaf tuttu. Ancak, diğerlerine onu öldürmelerini ve kılıçla parçalamalarını söyledi. Etraftakiler hızlı bir şekilde kılıçlarını çektiler ve tüm uzuvlarını (vr 49) bedeninden ayırdılar. Tüm bunlar Muhammed Hasan Han'ın gözleri önünde yapıldı. Söylenenlere göre o gün yüz kişinin boynunu vurdular, savaşta öldürülenler ise her iki taraftan da toplam iki yüz kişiydi. Aradan zaman geçmeden cerrah getirmesi için bir kişiyi hızlıca Kirmanşah ve Azerbaycan'a gönderdi. Bir gece ve günün ardından Kirmanşah'tan çağırılan cerrah geldi ve Muhammed Hasan Han'ın yarasına baktı. Sonra tüm yaralıları taşımak için araçlar getirildi ve Kürdistan tarafına doğru yola çıkıldı. Daha sonra Tebriz'den gelen Filkus adındaki bir Frenk cerrah, bir müddet yaralıların ve Muhammed Hasan Han'ın tedavisiyle ilgilendi, ama fayda etmedi, iki ay sonra hayata gözlerini yumdu. Bu olay H.1235 (M.1820) yılında meydana geldi. İnsanlar onun yasını tutmaya başladılar, mahşer gününün büyük korkusu belli oldu. Üç ay onun taziyesi yapıldı. Civar illerdeki ileri gelenlerin tümü (Emânullah Han'ın) yanına gelerek, oğlunun cenazesini güzel bir şekilde defnetmesine yardım edip, onu Ahirete yolcu ettiler. Herkes onun cenazesinin etrafında toplanıp ağıt yakarak ve başlarına toprak dökerek kendilerini hırpaladı. Emânullah Han mezarına gidip, oğlunu uğurladıktan sonra şehre geri döndü. Baba Ali Han'a da kendi (Emânullah Han'ın) başından geçenleri Şah Hazretlerine anlatması için izin verdi, o da Kürdistan'dan Tahran'a geldi ve durumu Padişah'a arz etti. İran Şahı da taziye mektubuyla beraber hil'ati Kürdistan Valisine gönderdi. Böylece taziyenin gereklerini yerine getirmiş oldu. Bu olaydan iki yıl sonra Hüsrev Han'ın ve İran Şahı'nın kızının (Hüsn-ü Cihan Bigem) düğün hazırlıklarını yapmaya başladılar. İlk önce Saraya gitmek için Şah'tan izin istediler, daha sonra yanına ulema taifesini ve kadınlı erkekli Kürdistan'ın büyüklerini alarak payitaht Tahran'a gitti. Çok büyük ve güzel bir düğün yaptılar. On gün on gece eğlence devam etti. Tüm Tahran halkı sofradan nasibini aldı. İki yüz bin Tümenlik kızıl altın bu düğün için harcandı. Düğün bittikten sonra Kürdistan'a doğru hareket ettiler. Emânullah Han, Tahran'dan Kürdistan topraklarına kadar şad ve işret üzere idi. Kendi şehrinin sınırına vardığında aşağı ve yukarı tabakadan tüm insanlar karşılamaya gelerek, gelinin ayakları altına hediyeler serdiler. On gün on gece Senendec şehrini süslediler ve Kürtlerin ileri gelenlerinin evlerinde eğlenceler tertip ettiler. (vr 50) Daha sonra damadı tebrik ettiler. Tüm bu

işleri bitirdikten sonra, Vali idari işleri gönül rahatlığıyla yapmaya başladı. Nihayetinde dört yıl sonra da hükümdarlığı bıraktı. Sonra bir çeşit unutmaya hastalığına¹⁸¹ yakalandı, bu hastalık insanın hayal görmesine neden oluyordu, bu vaziyette Kürdistan'ın ileri gelenlerine hakaretler ve kötü sözler ediyordu. O şehrin (Senendec) halkının büyük kısmına güvenmemeye, Mirza Ahmed'in çocuklarına diş bilemeye başladı ve hayatlarına kastetmeye niyetlendi. Ancak ölüm onun bunu yapmasına izin vermedi. H.1240 (M.1825) yılında bu dünyadan göç etti. Halkı onun ölümüne çok üzüldü ve kırk güne yakın taziye yapıldı. Taziye merasiminden sonra, oğlu Hüsrev Han babasının tahtına oturdu.

3.16. Emânullah Han'ın Oğlu Hüsrev Han İdaresinin Zikri

Kürdistan halkı, Hüsrev Han'a H.1240 (M.1825) senesinde biat etti. O, aynı Muin ve Hâtem¹⁸² gibi, hoş sohbet, güzel yüzlü, cömert ve iyi ahlaklı bir kişiliğe sahipti. Farsça şiir alanında da ileri derecede yeteneği vardı. Onun (Hüsrev Han'ın) hükümdarlığı döneminde Kürdistan'a kıtlık hâkim oldu. Öyle ki bir sa'¹⁸³ buğdayın fiyatı bir zenginin bile alamayacağı kadar pahalandı. Büyük küçük herkesin inlemeleri arşa ulaşmaktaydı. O yıl Hüsrev Han üç bin eşek yükü kadar tahılı fakirlere ve kimsesiz yetimlere karşılıksız dağıttı. Onun ihtimamı sayesinde o şehrin insanları açlık belasından kurtuldu. Hüsrev Han ise ömrünün kalan kısmını şarap içip, simten kadınlarla işret âlemlerinde geçirdi. O böyle yapınca, “İnsanlar, önderlerinin dini üzeredir” fehvasınca, Kürdistan'ın ileri gelenleri de şarap içip vakitlerini kadınlarla ve fuhuşla geçirmeye başladılar. Hükümdarlığının beşinci senesinde, Vekil Feth Ali Beg'in -Emânullah Han'ın hükümdarlığı döneminde kardeşleriyle birlikte öldürüldüğünü daha önce zikretmiştik- oğulları Mustafa Beg ve Muhammed Beg, Hüsrev Han'ın emriyle, Sultan Ali Beg İbn Osman tarafından, İsfendabad Şehrinin “Kaslan” Köyünde öldürüldüler. Ancak bu ailede katliamdan geriye kalan kişiler olan Emânullah Beg ve Ali Muhammed Beg Tahran'a gittiler. Hazreti Şah'a Hüsrev Han'ın yaptığı zulmü şikâyet edip, hakemliğine başvurdular. Ancak o sırada huzurda bulunan, Vali'nin (Hüsrev Han'ın) bazı dostlarının çabalarıyla, onların anlattıkları Şah nezdinde müessir olamadı, böylece İsfahan'da sürgün kalmalarına ve sekiz bin Tümen ödemelerine karar verildi. Sözün kısası

¹⁸¹ Bunama benzeri (Çev. Notu)

¹⁸² Muin İbn Zaide ve Hâtem-i Tâî, Araplar arasında eskiden beri cömertlik ve eli açıklığıyla meşhur olmuş iki zattır (Çev. Notu)

¹⁸³ Eski bir ağırlık ölçü birimi olup, 1 sa' =3.333 gr'dır (Çev. Notu)

Hüsrev Han üç yıl kadar bir süreyi işret ve istirahat içinde geçirdi. İran Şahı'nın kızından olan çocuklarının hayatlarıyla ilgili bilgi her birinin kendi dönemi bahsinde anlatılacaktır.

Hülasa Hüsrev Han üç yıllık hükümdarlığının ardından H.1249-50 (M.1834-35) yılının başında sürekli şarap içtiğinden dolayı (vr 51) malihulya¹⁸⁴ hastalığına yakalandı ve öldü. Onun ölümüyle tüm Kürdistan halkı boyunlarına kara çul bağladılar, tüm yakınları ve hizmetkârları ağıtlar yakarak ağladı. Taziyesi iki ay sürdü ve bütün Kürdistan topraklarından insanlar, özellikle komşuları olan Bâbân Vilayetinin büyükleri taziyede hazır bulunup, taziye merasiminin gereklerini yerine getirdiler. Hüsrev Han öldüğünde yirmi dokuz yaşındaydı ve “mutsuz Han” olarak anılır oldu. Alçakgönüllü ve bağışlayıcıydı. Hatta söylenenlere göre, babası Emânullah Han kendi idaresi döneminde vergi olarak bir milyon Tümene yakın para toplamıştı. Ancak onun ölümünden sonra Hüsrev Han, kısa bir sürede babasının tüm hazinesini Kürdistan halkına bağışladı. Vali'nin ölümünden sonra tüm Kürdistan halkı daha 10 yaşında olan Hüsrev Han'ın oğlu Rıza Kali Han'a biat etti. Düzeni sağlaması için bütün işlerin sorumluluğu Vezir Mirza Ferecullah'ın uhdesine bırakıldı. Şehzade Hanım -İran Şahı'nın kızı- bundan önceki Valiler gibi Kürdistan halkıyla birlikte yaşadı ve Şehrin büyüklerinden her biriyle ahlaklı bir şekilde geçinip onları hoşnut kılmaya çalıştı. Bâbân Hükümdarıyla ilişkilerinde eski Valilerin yasalarına göre adım atıyordu. O dönemde tavır ve icraatlarıyla ona “Valiye” lakabını verdiler. O sıralarda on yaşında olan Hüsrev Han'ın büyük oğlu Rıza Kali Han, eğitim görmekte ve cari kanunlara göre hükümdarlık etmeyi öğrenmekteydi. İşte bu yıllarda bu satırların yazarının babası, vatanı olan Bâbân'dan Ardalan'ın Senendec şehrine göç etmek zorunda kalmış ve orada hayatına devam etmekteydi. Bu olayın tafsilatı şöyledir. Bâbân Vilayeti -ki onunla ilgili bilgilerin verilmesi Ardalan bahsinden sonra olacaktır- İran'ın Osmanlı Devletiyle sınırında yer almakta olup, bu iki devlet arasında sürekli çekişme sebebi olmuştur. Buranın hükümdarları da, Ardalan Hükümdarları gibi eskiden beri ailece o toprakları yönetmiş ve her ikisi de o anki ihtiyaçları doğrultusunda bu iki devletten birine başvurup yardım talebinde bulunmuşlardır. (Bu şekilde Bâbân vilayetinde) Hükümdarlık sırası Abdurrahman Paşa'nın oğlu Mahmud Paşa'ya

¹⁸⁴ Günümüzde “manik depresif bozukluk, bipolar bozukluk veya melankoli” olarak da bilinen bir ruhi hastalık (Çev. Notu)

kadar ulaşmıştı. Mahmud Paşa, (vr 52) İran Devletiyle sürekli iyi ilişkiler peşinde olup, Nâib'ül-Saltana Abbas Mirza Anarullah Berhane'nin¹⁸⁵ çevresinden olan bendenizin babasının danışmanlığı ve yönlendirmesiyle; daha önce tabiiyetinde olduğu Osmanlı Devleti'ni bir kenara bıraktı ve İran Devletine ve Veliahda bağlandı. Birkaç yıl bu şekilde geçti. Ardından, "Rumlular"¹⁸⁶ bir fırsatını bulup, Mahmud Paşa'yı yakalayıp İstanbul'a¹⁸⁷ gönderdiler, onun veziri ve danışmanı olan bendenizin babasını da yakalayıp hapsedtiler. Babamı atmış bin Tümen karşılığında serbest bıraktılar, o da Bağdat yolu üzerinden İran'a doğru hareket etti ve Samarra sınırında "El-Âbid" kabilesine ulaştı. Bunların Reisi Şeyh Sa'dun ona gereken saygı ve misafirperverliği gereğince yerine getirdi. Ancak Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'nın düşmanca muamelesine bakınca, İran topraklarına geçebilmek zordu. Buna rağmen Bağdat yakınlarında bu kabileden ayrılarak yanımdakilerle beraber Kirmanşah'a doğru yola çıktık. Ancak altı gün sonra, Süleymaniye Valisi Süleyman Paşa'nın emriyle Bâbânlı Ahmedvend'in emri altındaki üç yüz kişilik bir atlı grup Kasr-ı Şirin havalisinde bize¹⁸⁸ saldırdı. Babamın yanında elli atlıdan fazla yoktu. Kendimizi savunurken, bunların birkaçı yaralandı birkaçı da öldü. Daha sonra sessiz sedasız onlarda ne varsa yağmaladılar. Sonra çıplak ayakla yürüyerek, İran'ın sınırdaki ilk toprağı olan "Zohab" şehrine vardık. O dönemde bendeniz üç yaşındaydım. Yola koyulduktan bir müddet sonra, eşkıyaların yağmasından saklamak için iki bin Tümenlik altın ve incileri toprağa saklamışlardı. Eşkıyalar gittikten sonra onları topraktan dışarı çıkardılar ve Zohab'da hem kendisine hem de yanındakilere üst baş alarak Kirmanşah tarafına gitti, orada on gün kaldıktan sonra Kürdistan tarafına hareket ettiler. O şehirdeki yakınları ve akrabaları, özellikle Vezir Mirza Ferecullah ve diğer büyükler, kendi akrabalarını onları karşılamak için gönderdiler. Onlara ziyadesiyle hürmet göstererek, Senendec şehrine getirdiler. Şehir halkı büyüğünden küçüğüne her (vr 53) biri güçlerinin yettiğince, her

¹⁸⁵ Abbas Mirza, Kacar Hanedanı'nın ikinci sultanı olan Feth Ali Şah'ın oğlu olup, babası tarafından küçük yaşta genel valiliğe, daha sonra da saltanat naipliğine (naib'üs-saltana) atandı. Kacarlarda o dönemdeki en önemli tehlike kuzeydeki Rus ve batıdaki Osmanlı tehdidi olduğu için, veliahtların Tebriz merkezli ikamet ederek bu iki gaileyle uğraşması geleneği uyarınca, Tebriz'de genel vali olarak hüküm sürmüştü, o dönemde İran Devleti'nin Kürtler ve Osmanlılarla ilişkilerini Tebriz'den düzenlemiştir. 1833'te veliaht iken ölünce, bir yıl sonra 1834'te vefat eden babası Feth Ali Şah'ın yerine Abbas Mirza'nın oğlu Muhammed Şah geçmiştir. (Abbas Mirza hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Axworthy, *a.g.e.*, 185, 221, 225, 227-228, 230-231 ve 235)

¹⁸⁶ O dönemde İranlılar, Osmanlılara "Rumî, Rumlu" diyorlardı. (Çev. Notu)

¹⁸⁷ Metinde "İslambol" olarak kayıtlıdır (Çev. Notu)

¹⁸⁸ Bu serüvende müellif de babasının yanındaydı (Çev. Notu)

şeyleriyle misafirperverliklerini gösterdiler. Şehzade Valiye Hanım da bağışlayıcılığını ve cömertliğini onlara fazlasıyla gösterdi.

Bu hadiseler, Şah Muhammed Anarullah Berhane'nin¹⁸⁹ saltanatının ilk yıllarında meydana gelmiştir. Babam devletin payitahtına gitti, saraydakiler ve devletin ileri gelenleri ona büyük ilgi gösterdi. Ayrıca, Azerbaycan'ın yıllık gelirlerinden karşılanmak üzere, ona sekiz yüz Tümen, ailesine de yüz Tümen yıllık gelir bağlayarak onu memnun ettiler. Bendeniz de inşallah yeri geldiğinde bu konu hakkındaki diğer bilgileri de beyan edeceğim. Şimdi Kürdistan Emirlerini anlatmaya tekrar geri dönelim.

Daha önce söylenmişti, Hüsrev Han'ın oğlu Rıza Kali Han daha 10 yaşındayken Vilayetin Valisi olmuş, insanların işleriyle ilgilenme sorumluluğu da Vezir Mirza Ferecullah'a bırakılmıştı. Altı yedi yıl bu minval üzere geçti. Rıza Kali Han ergenlik çağına ulaşınca Şah'ın kız kardeşi olan Valiye Tuba Hanım¹⁹⁰, merhum Nâib'ül-Saltana'nın kızını oğluna istemek için Kürdistan'ın büyükleriyle beraber Tahran'a gitti. Padişahlara yaraşır bir merasimle gelini şehre getirerek, Kürdistan'da yeniden büyük bir düğün düzenlediler. Bu işler bittikten kısa bir süre sonra Vezir Mirza Ferecullah vefat etti ve onun yerine en küçük kardeşi Mirza Hidayetullah vezaret işlerinden sorumlu oldu. Bundan bir yıl sonra, şehrin ileri gelenlerinden birkaç kişi Mirza Hidayetullah'ın (yaptıklarından dolayı) hem üzgün hem de kırgındılar. Vali'nin yanına giderek onu şikâyet edip, yaptığı kötü işlerden bahsettiler. Bu hadiseler zaman geçtikçe Vali ile Vezirin arasının açılmasına neden oldu. Ayrıca bu yılda Bâbân Emiri Mahmud Paşa da Osmanlı Devletinden yüz çevirmiş, Bâbân topraklarının ileri gelenleriyle birlikte bin ailelik maiyetiyle İran Devletine sığınmış ve Azerbaycan topraklarının hükümdarı olan Şehzade Kahraman Mirza'nın emrine girmişti. Sonra Vali Rıza Kali Han, Mirza Hidayet ve diğer Kürdistan ahali bu durumdan haberdar olunca aceleyle Mahmud Paşa'ya bir mektup gönderdiler. (vr 54) Onu bin bir muhabbetle Ardalan Vilayetine davet ettiler. Onların bu durumdayken, Azerbaycan topraklarına gitmeleri Ardalanlılar için bir utanç sayılmış ve onları kendi topraklarına çağırmışlardı. Çünkü geçmişte zor zamanlarında sürekli birbirlerinin topraklarına sığınmışlardı. Diğer taraftan

¹⁸⁹ "Anarullah berhane" eski elyazmalarında, bilhassa Farslar ve Kürtler arasında padişah ve şehzadelerine tazim ve ihtiram ifade etmek için kullanılan, "Allah kabrini nurlandırın" anlamında bir söz kalıbıdır (Çev. Notu)

¹⁹⁰ Hüsrev Han'ın eşi ve Rıza Kali Han'ın annesi (Çev. Notu)

bendenizin babası da Azerbaycan'a meyil duymakta, ama Mahmud Paşa'yı geri dönmesi için ikna etmeye çalışmaktaydı. Daha sonra Kürdistan yolunda "Sakiz" yakınlarında onlara yetişti. Gittikleri her yerde Vali tarafından gerekli ihtiram görmüş ve onlara has ikramlarda bulunulmuştur. Senendec Şehrine iki fersah kala Vali ile beraber âlimler, seyyidler, akrabaları ve diğer ileri gelenler onları karşılamaya gidip, söz verdikleri gibi gerekli saygı ve ihtiramı gösterdiler. Ama şimdi bizim bu yazdığımız bilgiler Ardalan Kürdistan'ı hakkındadır. Bu yazılanların sonunda Bâbân olayları da kendi bahsinde beyan edilecektir.

Diğer yandan, Vali ile Mirza Hidayetullah arasındaki düşmanlık günden güne arttı. Valiye Hanım da Vali olan oğlunu (Rıza Kali Han'ı) desteklemedi ve Mirza Hidayetullah'ın yanında yer aldı. (Valiye Hanım) Emânullah Han namıyla maruf Gulamşah Han'ı da yanına alarak Vezir ve kalabalık bir maiyetle birlikte Tahran'a doğru gitti. Vali de şehir halkından yanına aldığı bir grupla, onların ardından Tahran'a doğru yol aldı. Yapılan görüşmeler ve tartışmalardan sonra Hacı Mirza Ağası Beyat İrvani -ki kendisi o dönemde devletin sadrazamıydı- Mirza Hidayetullah'ın tarafını tuttu ve şu şekilde hareket etti: Rıza Kali Han bir müddet Tahran'da kalacak ve Mirza Hidayetullah¹⁹¹ da tek başına Kürdistan'ı yönetecekti. Valiye Hanım ve Emânullah Han'ın oğlu da başkentte kalacaklardı. Bunun üzerine Rıza Kali Han'ın yanında bulunan ve Hakan'ın mescidine sığınan altı yüz kişi bunları duyduklarında çok korktular. Fakat bu mescide sığınmaları ve itikâfta bulunmaları, hiçbir kudret ve gücün onlara dokunamayacağı anlamına gelmekteydi. Payitahttaki bu mescit o dönemde emin bir bölge (dâr'ül-emân) kabul ediliyordu (vr 55) ve kim ki oraya sığınırsa tam bir emniyete kavuşurdu. Bunun üzerine Vezir Mirza Hidayetullah kendi aşireti ve diğer ileri gelenlerle birlikte serbestçe Kürdistan'a gitti. Tam on sekiz ay rahat bir şekilde oranın yönetim işlerinden sorumlu oldu. Daha sonra da İran Şahı, kız kardeşine teşekkür için, hükümdarlık hil'atlerini ikinci kez Rıza Kali Han'a gönderdi ki bu şekilde padişahın kız kardeşi Kürdistan'a gidebilsin ve bir süre sonra kendi akrabalarının ve etrafındakilerin Vali'si olsun. Böylece, Şehzade Hanım ve Rıza Kali Han ikisi birlikte Kürdistan'ın yöneticisi, Vekil Feth Ali Beg'in oğlu Emânullah Beg de Kürdistan Vilayetinin Vekili oldular. Böylece babasının makamına erişti. Kendisi bağışlayıcı ve ahlaklı bir kişiliğe sahipti. Şah'ın mescidine sığınan o altı yüz kişiye hem yiyecek hem de

¹⁹¹ Eski Vezir Mirza Ferecullah'ın en küçük kardeşi (Çev. Notu)

giyecek verilmekteydi. Saltanatın topraklarından olan İsfendabad, Hemedan yakınlarında Kürdistan'a bağlı bir nahiyeydi. İsfendabad toprak olarak gelir sağlaması için Mirza Hidayetullah ve Gulamşah Han'ın tasarrufuna bırakıldı ve bu kişilere yurtluk olarak verildi. Bu kişiler İsfendabad'a toplu olarak aşiretleriyle birlikte gittiler. Şehzade Hanım da Vekille beraber Senendec şehrine geldi. Kanunun gerekleri tüm vilayette geçerliydi. Buna göre, vilayetin ileri gelenleri ve eşraf, topraklarının ve toprak gelirlerinin bir kısmını onlara vererek hoşnut olmalarını sağladılar. Sahip oldukları makamları onlara geri verdiler. İnsanların refah ve huzurunu sağlamak için Vekil çok çabaladı. Altı ay sonra Vali saraydan izin aldı ve şehre geri geldi. İnsanlar onun şehre gelişine ve onu gördüklerine çok sevindiler. Bunun üzerine Vekil ve onun akrabaları ona hediyeler vererek, kurbanlar kestiler. Rıza Kali Han, Vekilin iş bilirliğinden ve dirayetinden gayet mutlu oldu ve tüm Kürdistan vilayetinin işlerinin ve sınır düzeninin (sağlanması) sorumluluğunu onun uhdesine vererek, kendisi de günlerini güzel geçirmekle meşgul oldu. İki yıl boyunca hem kendisi hem de eşleri, şarap işleriyle meşgul halde hayatlarını son derece özgür ve eğlenceli şekilde geçirdiler. (vr 56) Ancak onun bu işleri yapmasına sebep olan, yaşının gençliği ve genç yaşta sahip olduğu kudretti. Bu yüzden Şehzade Hanım bu yaptıklarından çok rahatsız olmaya başladı ve kocasının davranışından duyduğu rahatsızlığı zaman zaman annesi Mehdiulya'ya bir mektup yazarak şikâyet etti. Hz. Şah ve Hacı Mirza Ağası yavaş yavaş bu durumdan haberdar olmaya başladılar. Bunun üzerine Vekil bir şekilde Vali'ye karşı yapılan bu suçlamaları ortadan kaldırmak istediye de başarılı olamadı. Diğer taraftan da Şehzade Hanımı -ki kendisi alçakgönüllü bir kişiliğe sahipti- yapabildiği kadar nasihatlerle ortalığı yatıştırmaya çalışıyordu. Kendisi de gece gündüz memleketin işlerini düzene koymakla ilgilenirdi. Birkaç ay da bu şekilde geçip gitti. Daha sonra Kacarlı Mahmud Şerif Han, Tahran'dan Şehzade ve Rıza Kali Han'ın durumunu sorgulamak için Kürdistan'a gönderildi. Vekil, bu şahsı o kadar övmüş ve saygı göstermiştir ki onu kendi yanına çekmiş, memleketin düzeniyle ilgili belgeleri arz etmişti. Vali'nin idaresi altındaki halkın Vali'den, Vekil'den ve öncelikle Devletten memnun oldukları tarzındaki açıklamalar ve beyanlar herhangi bir fayda göstermeyince, Mahmud Şerif Han Vali'yi Tahran'a götürdü. Böylece, Kürdistan'ın idaresini meşhur Gulamşah Han'a ve devletin mali işlerini de Mirza Hidayetullah'a devrederek, idareyi bu şekilde değiştirmişlerdi. Sonra Emânullah Han, Mirza Hidayet'in halefi olacak Mirza Cafer'le -ki padişahın

divanında bulunan değerli kişilerden sayılırdı- beraber Senendec'e geldiler. O günlerde Mirza Hidayetullah'a inme inmişti. Bu vaziyetteyken, Kürdistan'a gitmeye niyetlenince sedir üzerinde yola koyuldu. Ancak Tahran'a iki menzil mesafede bulunan İstihared kasabasında vefat etti. Daha sonra cenazesini Vilayete götürerek geleneklerine göre defnettiler. Birkaç gün süren taziyesi bittikten sonra Mirza Cafer babasının makamına getirilerek, vezirliğe nasedildi. Bu esnada Vekil Emânullah Beg kendi maiyeti ve yakınlarıyla birlikte Oraman şehrine giderek, burada kendine emin bir melce bulmuştu. Burada güven içinde kalırken, payitahttan Rıza Kali Han hakkında verilecek hükmü beklemekteydi. Şehzade Hanım bu sırada eyaletin başkenti olan Senendec şehrine sığındı. Çünkü Gulamşah Han da şehrin dışına yerleşmişti. Bu durum Şehzade hazretlerinin hizmetkârları açısından ibretlik bir olaydı. (vr 57) Bu olay hemen bir mektupla Vekil Emânullah Beg'e bildirildi ve "nasıl olur da, Şehinşah'ın kız kardeşi ve velinimetin hareminin Senendec şehrine (sığınması) gibi bir itibarsızlığı kendine yakıştırır? Buna bir çare düşünün" denilerek, mektup aceleyle Vekile ulaştırıldı. Vekil bu söylenenleri duyduktan sonra küplere bindi ve yanında bulunan Vilayetin ileri gelenlerine mektubu açıkladı ve dedi ki: "Yarın bu mektubun cevabını Hz. Şah'a nasıl veririm? Hangi devlet kanununda ve dinin şeriatında böyle bir şey revadır, biz bu çirkinliği nasıl açıklayacağız?" diyerek Oramanlı adamlarının liderleri, Sultan Hasan ve Sultan Ahmed'i çağırarak durumu onlara da anlattı. Onlar da kısaca dediler ki: "Bizim önderimiz Vekil'dir, o ne emrederse öyle yapacağız ve Vali'nin haremini kurtarmada da geri durmayacağız." Bunu söyleyip Allah'ın adıyla yemin ederek, "gücümüz ve canımız bu bedende olduğu sürece Vekil'in buyruğundan çıkmayacağız" dediler. Bu olayların akabinde Emânullah Beg çoluk çocuğunu Oraman'da bıraktı, civarda kendisini destekleyen aşiretlerden bin atlı ve iki bin kişilik Oramanlı tüfengçiyle birlikte Senendec'e hareket etti. Ancak Emânullah Han ve Vezir Mirza Cafer, Vekil'in ayaklanıp üzerlerine geldiği haberini Senendec'e dört fersah kala haber aldılar. Bunun üzerine, yaş olarak Emânullah Beg'den büyük olan amcasının oğlu Ali Muhammed Beg'i -ki, Emânullah Beg'e her zaman saygıyla davranırdı, geçmişte Mirza Hidayetullah ile bir olmuş, onun ölümünden sonra Gulamşah Han ile ittifak etmişti, bunun üzerine o da vekâlet makamının yetkilerinin bir kısmını ona devretmişti, lakin pek bir işe karıştırmıyordu- Vekil'in gönlünü almak için hem vaat hem de tehdit içeren bir mektupla kendisi nezdinde elçi olarak gönderdiler. Ali Muhammed Beg, elinde mektupla Emânullah Beg'i

(Senendec'e) üç fersah kala karşılayıp, Vali'nin tavsiyelerini anlattı. Lakin bu tavsiyeler herhangi bir fayda göstermeyince amaçlarına ulaşmadan geri döndü. Ayrıca Vali Emânullah Han, Şehzade Hanım'ın dışarı çıkışını engelledi. Ardından kendisi de Mirza Cafer ve kalabalık Caf süvarileriyle birlikte, gelenleri karşılayıp savaşmak için Senendec şehrinin dışına çıktı. (vr 58) Bu hadise Hasanâbad Köyüne bir fersah kala iki fırkanın karşılaşmasıyla başladı. Savaş başlamadan önce Vekil tarafından itimat edilir kişiler olan iki yüz kadar atlı süvari grup, Vali'nin askerlerinin saflarına katıldı. Bu cihetten Vekil'in ordusu büyük zafiyet içine düştü. (Vekil'in) bir diğer atlı grubu da hızlıca dağılıp evlerine döndüler. Vekil'e tabi olanlar ve Oramanlı tüfenkçiler savaş meydanında bulunmakta herhangi bir fayda görmeyerek, Hasanâbad Dağına –ki bundan daha önce bahsedilmişti- sığındılar. Ancak dağda su bulunmadığından, oraya sığınmak oldukça sıkıntılı bir durumdu. Bu sırada iki taraftan da yaklaşık dört saat boyunca kurşun yağmuru sürmekteydi. Oramanlı askerler akıbetlerini (düşünerek), şereflerine hanel getireceğini (bilmelerine rağmen) hepsi tek seferde dağdan inerek Vali'nin saflarına katıldılar. Vekil'in yanında ise geriye az bir miktar asker kaldı. Bane Mübaşiri¹⁹² Abdülhamid Sultan ve diğerleri, oradan gitmesi konusunda onu ikna etmeye çalıştılar. Ancak, gurur ve cesareti ona geri adım attırmadı ve kendini İlahi iradeye teslim etti. Bunun üzerine Abdülhamid Sultan atına binerek onun yanından uzaklaştı ve kaçtı. Diğer taraftan Vali de seyyidlerden, şeyhlerden ve akrabalarından ileri gelenlerin bir kısmını onun (Vekil'in) gönlünü alması için gönderdi, bunlar aracılığıyla büyük yeminler ederek, merhamet ve muhabbetten başka onun hakkında hiçbir şey düşünmediğini ve kendisine asla kötülük yapılmayacağını bildirdi. Görevlendirilen kişiler onu ikna edip, Vali'nin huzuruna getirdiler. Vali başta ona gereken bütün saygıyı gösterip onu yanına oturttu. Kısa bir süre geçtikten sonra şehre doğru hareket ettiler. Vezir Mirza Ferecullah'ın oğlu Mirza Fettah yolda Han'ın yanına yaklaşarak şöyle dedi: “Vekil Emânullah Beg bu ihtişam ve iktidarla zaten Senendec'e girerse, kimse gözlerine inanamaz. Eğer o bize galebe çalsaydı, şimdi kadınlarımızın her biri onun askerlerinin eline düşecekti.” Vali kafası karışık bir şekilde onun bu sözlerini kabul etmek zorunda kaldı ve çaresizce (Vekil'in) belindeki kılıcıyla kafasındaki başlığının çıkarılması emrini verdi. (vr 59) Yine de

¹⁹² “Mübaşir” kavramı, Kürt toplumsal yapısında “ağa, bey” olarak nitelendirilebilecek bir statüyü ifade eder. İran ve Irak Kürtlerinde olduğu gibi Osmanlı dönemi Kürt toplumunda da kullanılmış olup, Osmanlı tarih yazıcılığında da rastlanan bir kavramdır (Çev. Notu)

Vali'nin askerlerinden biri onun haşmetli duruşunun farkına vardı ve başlığını yine başına koydu. Ardından kardeşlerinin çocuklarını ve oğlunu yakalayarak yanına - Şehrin kenarına Vekil'in evlerinin yanına- getirip hapsettiler. O vakitler sözü geçen evde Ali Muhammed Beg –kendisinden daha önce bahsedilmişti- yaşamaktaydı. (Vekil Emânullah Beg'in) Oğlunu, erkek kardeşinin oğlunu ve kız kardeşinin çocuklarından birini Ali Muhammed Beg'e teslim etti. Daha sonra Emânullah Beg'i de kendi atının önünde yürüttü. Vali gece yarısı hükümet binasına girdi. Sarayda ona bir yer hazırlandı ve Vekili orada tuttu. Sarayda on sekiz gün kaldıktan sonra Vekil'in yakınlarından iki üç kişinin yaptıkları kışkırtmalar neticesinde bir gece yarısı Vekil'i öldürdüler. Cesedi birkaç gün öldürdükleri yerde bıraktılar. Biraz zaman geçtikten sonra bu hadise insanlar arasında şayia halini aldı ve Vekillerin taifesinden olan Cemşid Beg'in oğlu Mehmed Emin Beg bir gece iki imamı yanına alıp, Vekil'in naaşını kefenledikten sonra meşhur Şeyhan Kabristanına gömdü. Vekil'in oğlu, kardeşinin çocuğu ve kız kardeşinin çocuğunun akıbetlerinden ileride bahsedilecektir. Onları ellerine, ayaklarına ve boyunlarına zincir takarak zindana götürdüler; ancak merhum Vezir Mirza Ferecullah'ın zevcesi onların aşağılanmalarına dayanamayarak Vali'den bağışlanmaları için ricada bulundu ve onları zindandan kurtardı. Ardından kendi evine götürdü, onlara saygı ve hürmette bulunup, kendi konağında bir yer verdi.

Bu dönemde İsfendabad Nahiyesi, hükümdarın sarayından olan ve Vali Rıza Kali Han'ın soyundan gelen Emânullah Han'a teslim edildi. Vali'nin hareminden olan Şehzade Hanım İsfendabad'a akrabalarının olduğu yere gitti. Daha sonra Şehzade Valiye, Tahran'dan Kürdistan'a geri döndü. Valiye'nin güvenilir adamlarından bir grup, (Valiye'nin) Vekil'in oğlunun ölümü hakkındaki konuşmalarını Vali'ye ve Mirza Cafer'e yazdı. (Vali) Merhum Mirza Hidayetullah'ın halefi Mirza Rıza'yı bu iş için görevlendirdi. Dünyada bazı şeylerin gizli kalmayacağından bahsetti ve bu söylenenleri birkaç kişiye (vr 60) anlattı. Bendenizin babasının her yönüyle Vekil'in akrabalarına yakınlığı vardı ve yakın zamanda kızını Vekil'in oğluyla nişanlamıştı, bu sebeple ailecek iç içe geçmişlerdi, bunu akrabalık taassubuyla doğru bulmuyordu. Gece yarısı iki üç kişiyi onları (Vekilin tutsak olan akrabalarını) kurtarması için göndermiş, herhangi bir karışıklık çıkarsa hızlı bir şekilde müdahale edebilsin diye kendisi de iyi bir şekilde hazırlanmış olan kırk kişilik piyade ile tutukluların olduğu yerde bulunmaktaydı.

Hasbelkader, korktuklarının aksine tam bir kolaylıkla duvarı aşarak, bahsedilen kişileri kurtarmayı başardılar. On kişilik atlı bir grupla şehrin dışında hazır bulunan müellifin babası, bu hadiseyi güzel bir şekilde aktarır. Caf aşiretinden olan bu askerlerin o dönemdeki reisi Muhammed Beg, Senendec şehrine on beş fersah mesafedeki yaylak alanda bulunmaktaydı. Kendisi (Yazarın babası) şunları anlatır: “Altı gün sonra onların yanına, oradan Sakiz Hâkimi Sultan Muhammed’in mekânına gittik. Daha sonra öldürülmüş merhum Vekilin taziyesine gittik ve ondan sonra Merivan Gölü kenarına ve Caf aşireti insanları arasına geri döndük.

Muhammed Beg, kardeşi Abdurrahman Beg ile beraber yüz atlısını yanına alarak tam bir günde, hiç mola vermeden otuz fersah yol alarak Gerus topraklarına ulaştık. Orada üç gün kaldıktan sonra İsfendabad’a geldik, Şehzade Hanım’ın yanında yeniden Vekil’in taziyesi yapıldı. Üç ay geçtikten sonra Rıza Kali Han başkentten tekrar Kürdistan idaresine aday gösterildi. Habersizce üç gün içerisinde Kürdistan’a gelerek, Şehzade Valiye ve Emânullah Han ile birlikte kışın verdiği tüm zahmet ve yorgunluk içinde Senker’e gittiler. Senker’de onların ileri gelenlerinden bir kısmı yakalanıp tutuldu. Valilerin amcaoğullarından Cafer Han zaten Vekil’in katiliydi. Onun yanı sıra işin başında olan diğer on kişiyle birlikte şiddetle cezalandırıldılar. O vakitler Vekil’in yasını tutmaya başladılar. Aşiretlerin adet ve kaidelerine göre Vali ve tüm halk, siyah elbiseler giyip yas tuttular. Taziye tamamlandıktan sonra Vekil Emânullah Beg’in oğlu Esedullah Beg’e (vr 61) kıymetli hil’atler imtiyaz olarak verildi ve babasının makamına geçirildi. İktidar ve memleketin sorumluluğu Esedullah Beg’in tasarrufuna bırakıldı. O dönemde Esedullah Beg’in yaşı henüz on sekiz bile olmadığından (Vekil olarak) layık görüldüğü Vilayetin işlerindeki sorumluluklarında yetersiz kalıyordu. Lakin tecrübeli ve güngörmüş bir adam olan ve civardaki tüm önde gelen emirlerden daha fazla sözü dinlenen Sakiz Hâkimi Sultan Muhammed, henüz yakın zamanda Vekil’in kızıyla oğlu Muhammed Ali Han’ı nişanlamıştı; böylece akrabalık bağlarının da etkisiyle Esedullah Beg’in naipliğini üstlendi ve kudretli bir şekilde fiilen tüm Kürdistan’ın hâkimi oldu. Ardından Rıza Kali Han bir yıl sonra nihayet özgürlüğüne kavuştu. Lakin bu dönemde Sadrazam Hacı Mirza Ağası, İran Şahı’nın kardeşi olan Azerbaycan Hükümdarı Behmen Mirza’yı isyan etmekle suçladı ve Rıza Kali Han’ı da onun safında yer almakla itham etti; ama Rıza Kali Han kesinlikle bu oyuna müdahil olmamıştı. Buna rağmen, Gürcü Hüsrev Han’ı

sınırların düzenini ve güvenliğini sağlaması bahanesiyle o bölgeye gönderdi. Vali onunla görüşme talebinde bulundu ve sınırda bulunan Sain Kala'ya¹⁹³ giderek kendisiyle görüştü, sonra Hüsrev Han bir yolunu bulup Rıza Kali Han'ı yakalattı ve hapsedti. Böylece herhangi bir maniyle karşılaşmadan Senendec'e girdi ve yönetim işlerini üzerine aldı. Vali'nin ailesi, kardeşleri, Vezir Fethullah Beg ve Esedullah Beg gibi vilayetin ileri gelenlerinden bir grup, Bâbân topraklarına giderek oranın hükümdarı olan Abdullah Paşa'ya sığındılar. Abdullah Paşa cesareti ve akrabalık bağlarının verdiği güçle bir an bile onları korumaktan geri durmadı. Devlet erkânı ilk başta Vali'nin hizmetinde olanları korumaktan Abdullah Paşa'yı men etti, ama o bunu kabul etmeyerek Bağdat Valisi'nin elçilerine dedi ki: "Devletin nişanını ve hükümrancılık mansıbını bir kenara koyuyorum ve Bâbân Vilayetine gelip sığınanları bırakmıyorum." Vekil olan dayısı Ali Muhammed Beg de Senendec'te ulemeden, şeyhlerden ve seyyidlerden oluşan bir grubu yanına alarak hemen Tahran'a gitti. Diğer taraftan da Vekil muhacirlerden bazıları ile Şah'ın sarayına gittiler ve Rıza Kali Han'ın idaresinin yeniden tesisini Şehinşah'tan talep ettiler. Ancak Devlet erkânının büyükleri ve Hacı Mirza Ağası (vr 62) onlara nasihat vererek bu isteklerini kabul etmediler. Sonunda onlardan önde gelen birkaç kişiyi; Vali'nin kardeşlerini, Esedullah Beg ve Ali Muhammed Beg gibilerini Padişah'ın huzuruna çıkardılar. Padişah o değerli nefesiyle onları kendine muhatap alarak, Hüsrev Han'ı biraz övdü. Tam o sırada Ali Muhammed Beg araya girip konuşmaya ve Padişaha anlatmaya başladı; "Kürdistan Valileri seki yüz yıldır bizim başımızda emir ve hükümrandır ve aşiret töresi bu şekildedir. Şimdi Rıza Kali Han da kendi ataları gibi davranıp yönetmektedir. Eğer bir yanlışı varsa kendinedir, yapmıyorsa memleketin halkı kendi evlerinde rahat bir şekilde huzurla yaşıyorlar." Onların bu konuşmaları Hz. Padişah'ta pek bir tesire neden olmadı ve Hüsrev Han'ın yanında bulunmaları emrini verdi. Ali Muhammed Beg saygılı ve çekingen bir şekilde Padişah'a cevap vererek şöyle dedi; "bu can bu tende durdukça Rıza Kali Han'dan başka hiç kimseye boyun eğmeyeceğim." Onun bu sözleri üzerine Şah'ın ateşi yükseldi ve sinirlendi, cellâtlarına Ali Muhammed Beg'i direğe bağlamalarını emretti. Ona o kadar vurmalarına rağmen ne yalvardı ne de bağırdı. Yedi bine yakın sopa yedi. Sonunda Erdebili Vezir affedilmesini istedi. Birkaç gün hapsedildikten sonra Emir'ül-Umera, Cafer Kali Han'ı ve yanındaki arkadaşlarını Hüsrev Han'ın

¹⁹³ Bu kale günümüzde Miyandab sınırları içindeki Şahin Kale'dir (Çev. Notu)

huzuruna gönderdi. Gizlice ona saygı göstermelerini telkin ettiler. Diğer Kürdistanlılar süregiden bu durumu gözlemlədiler ve sekiz yüze yakın kişi Şah'ın mescidine sığınıp, itikâfa girdiler. Saltanatın merkezinden, Tahran Cuma İmamı Mirza Ebu'l Kasım Efendi'ye onların oradan çıkarılması için emir verildi. İmam mescide saygı göstererek, kapıdan aracılık etmeye çalıştı ama fayda vermedi. Sonra onların çıkarılması için merkezden tekrar ferman gönderildi. Şehzadelerden bir grup ve bazı askeri komutanlar Ağa'nın gönlünü almaya giderek zaman istediler. (Bu şekilde) birkaç gün bu emri geciktirdiler. O zamanlar Padişah ve maiyeti istirahat için Şemiran¹⁹⁴ nahiyesindeydi. Kendileri de mübarek sıhhatlerinden düşmüş, mizacı bozulmuş, (vr 63) doktorlar bile tedavisinde aciz kalmışlardı. Daha sonra H. 1264 (M. 1848) yılında Şevval'in altıncı gecesinde vefat etti. Bu sırada herkes kendi yerinde beklemekteydi. O zamanlar Rıza Kali Han Şemiran tarafındaki Tecriş karyesinde¹⁹⁵ istirahat halindeydi ve etrafında bir grup topçu asker muhafızlık yapmaktaydı. Çoğunluğu Şah'ın mescidinde, bir kısmı da Şah Abdulazim'de¹⁹⁶ bulunan Kürdistanlılar firar etmişlerdi. Vali'yi de aldılar ve onu korumakla görevli askeri bölüğü de ikna edip kendi saflarına çekerek, gece yarısı Kürdistan yoluna düştüler. Vali, yola çıktıktan beş altı gün sonra Senendec şehrinin bir fersah yakınına ulaştı. Hüsrev Han hem çok üzölmüş hem de korkmuştu ve o zamana kadar hapiste tuttuğu Ali Muhammed Beg'i çağırıp ondan özür diledi, daha sonra da serbest kalmayı talep etti. Bunun üzerine Ali Muhammed Beg ona emân verdi ve diğer taraftan da Vali'ye mesaj gönderip dedi ki: "Hüsrev Han bu şehirde olduğu sürece, Şah'a olan öfkeni ondan çıkarma. Hüsrev Han hızlı bir şekilde hazırlıklarını tamamlayarak Hemedanlı askerlerle Zencan yoluna düşecek ve tahtın yeni sahibi Gazi Nasıreddin Şah'ı karşılamaya gidecek."

Nihayetinde, Rıza Kali Han Senendec şehrine girdi; Ali Muhammed Beg'e yetkilerini ve unvanını iade ederek, memleketin idaresini ona verdi. (Bu tarihten itibaren) önceki döneminde olduğu gibi 20 yıl boyunca yoğun bir şekilde yönetim işleriyle uğraştı. Bu olay insanlar arasında hızla yayıldı. Bu esnada, İran Padişahı

¹⁹⁴ Şemiran Tahran'ın kuzey tarafında Demavend Dağı'nın eteklerinde, serin havasıyla bilinen eski bir sayfiye bölgesidir. Günümüzde şehrin güneyindeki kadim Rey şehri gibi, Tahran merkezine birleşerek, büyüyen şehrin bir mahallesi haline dönüşmüştür (Çev. Notu)

¹⁹⁵ Tahran'ın kuzeyinde, İmamzade Salih Türbesi'nin etrafına kurulmuş kapalı ve yoğun çarşısıyla bilinen meşhur bir meydan (Çev. Notu)

¹⁹⁶ Kacarların saltanat sarayına yakın olan Rey'deki Şah Abdülazim Türbesi, On İki İmam'ın soyundan gelen Hz. Abdülazim'in türbesi olup, büyük mescidiyle uğrak bir ziyaret mekânıdır (Çev. Notu)

Nasireddin Şah büyük bir görkemle Tahran'da saltanat tahtına oturdu. Emir Mirza Taki Han Ferahani,¹⁹⁷ Ordu Genel Komutanlığına atandı. Vali'nin en küçük kardeşi Emânullah Han o dönemlerde başkent Tahran'da ikamet ediyordu ve ordu komutanının sarayına sığınarak kendi köşesine çekilmişti. Diğer taraftan da Emir ve diğer devlet erkânı, Rıza Kali Han'ın başına buyruk hareketlerinin cezası olarak onu bertaraf etmek istediler. Daha sonra zahmetsiz bir şekilde onu (Rıza Kali Han'ı) ele geçirebilmek için fırsat kollamaya başladılar. (vr 64) Bu arada Kürdistan vezir taifesinden olan Mirza Allah Kali, Rıza Kali Han tarafından, özrünü beyan etmesi ve itaatini arzı için, Şah'ın sarayına hediyelerle gönderildi. Vali'den pek haz etmeyen Emir Mirza Taki Han onu huzuruna yalnız kabul ederek, Vali'nin davranışlarını ve bölge halkıyla ilişkilerinin ne durumda olduğunu sordu. Mirza Allah Kali de, Emir'e Vali'nin taşkınlıklara başvurduğunu ve isyan aşamasında olduğunu anlattı. Oraman Dağı'nı kendine güvenli sığınak olarak seçtiğini ve Osmanlı Devleti ile de temas kurup ilişkilerini düzeltme yoluna gittiğini, memleket büyüklerinin onunla aynı fikirde olmadığını, ancak onun yaptıklarına ses çıkarmamalarının can korkusundan olduğunu bildirdi, anlattığı şeylerin yazılı halinin yanında mevcut olduğunu, ferman buyurulursa hemen yarın huzura arz edebileceğini bildirdi. Emir Kebir, adı geçen Mirza Allah Kali'nin anlattıklarına çok sevinip şöyle dedi: "Elbette o yazılanları getir." Vali, Mirza Allah Kali'nin öncelik devlet işleri olmak üzere vereceği yetkilerde kullanabilsin diye iki tuğralı beyaz mührünü ona vermişti. O da, o zavallının ömür boyu hapsedilmesini uygun bulmuştu. Akşam vakti Emir'in huzurunda, daha önce beyan ettiği şeyler doğrultusunda Vali'nin ağzından çıkmış gibi iki mektubu kendisi yazdı. O mektuplarda yazılanlar şöyleydi: "Sen Hz. Emir'in yanında pek de alçakgönüllü olma ve alttan alma. Hükümetimizin alametini ve hil'atini esirgeyip göndermezseler, kasemle söylüyorum kısa zamanda yüce gökyüzünün komşusu olan büyük Oraman Dağı'nda ortaya çıkarım. Sabah erkenden Emir'in dergâhına gidip bu mektupları ona teslim et." Bir gün sonra Ordu Komutanı Mirza Taki Han onları Şah'ın huzuruna götürdü ve böylece Rıza Kali Han'ın azledildiği ilan edilmiş oldu. Ardından Kürdistan idaresinin alamet ve hil'atini Emânullah Han'a verdi. Gece vakti Tophane Albayı Allahverdi Han'ı yüz kişilik topçu birliğiyle beraber

¹⁹⁷ Daha ziyade "Emir Kebir" lakabıyla tanınır. Kacar tarihinin en önemli reformcusu olarak bilinmektedir, 1848-1851 yılları arasında önce kısa bir süre ordu komutanlığı, ardından üç yıl kadar başbakanlık yaptı. Kendisine kinlenen devlet adamlarının kışkırtmasıyla görevden alınıp, bilahare Nasireddin Şah'ın emriyle Kaşan'da öldürüldü (Axworthy, *a.g.e.*, s. 240-241)

onun (Emânullah Han'ın) yanına verdi, onlar da yola çıkıp üç gün üç gece sonra Senendec'in dört fersah yakınına ulaştılar. Vali zevk ve sefa işleriyle uğraşırken (vr 65) onların geldiği haberini duyunca, hızlı bir şekilde ailesiyle birlikte şehirden çıkarak Kirmanşah'ın yolunu tuttu. Diğer taraftan Emir, Vilayet'in birkaç büyüğüne emirler yazarak, onları Rıza Kali Han'a tabi olmaktan men etti. Bilhassa konumundan dolayı ona saygı ve sevgi dolu olan Vekil Esedullah Beg'e yazdı. Lakin Vekil, Emânullah Han'dan korktuğu için orada kalmayarak, (kaçan) Vali'nin yanına, Kirmanşah sınırına kadar gitti. Bir gün sonra Emânullah Han şehre girdi ve Vilayet'in en küçük makamından en büyük makamına kadar herkesi yanına çağdırttı. Onlara sevgi gösterisinde bulunarak, geçmişte yaptıklarından dolayı özür diledi. Daha sonra Ali Muhammed Beg ve bu satırların yazarının babasını getirterek, Vekil'in işleri ve onun geri getirilmesi için kısa bir konuşma yaparak (Vekile bir şey yapılmayacağına dair) büyük yeminler etti. "Eğer babamın değerli kanını ve tüm nefesimi isterse dahi esirgemeyeceğim. Benim amacım bu işin utancını üstümden kaldırmaktır" dedi. (Ardından) Vekil Esedullah Beg'e bizzat kendisi mektup yazarak söylediklerinin yeterli olduğunu düşündü. Daha sonra Vezir Mirza Allah Kali ve yanında Divan Begi olan Mahmud Beg'i –ki bunlar onun en güvendiği adamlarındandı- Vekil'e gönderdi. O iki kişi hızlı hareket ederek, Kürdistan toprağının bitiminde Vekil'e ulaştılar. Vali'nin sözlerini aktarıp, mektubunu ona verdiler. Vekil, Emânullah Han'dan korktuğu halde geri dönmeye karar verdi. Geldiği zaman, Vali onunla görüşmek için hemen yanına çağdırdı ve geçmişte yaptığı yanlışlardan dolayı özür diledi, ona kıymetli hil'atler verdi. Hâsılı şehir halkı, daha önce Vali'ye gösterdikleri tepkiye rağmen, Vali bu sefer halka iyilik ve güzellikle muamele etti ve kısa sürede seleflerine üstünlük sağladı. Büyüğünden küçüğüne kadar herkes içtenlikle hizmetine girdiler. Diğer taraftan Rıza Kali Han da Kirmanşah'ta, o toprakların hükümdarı ve saltanat naibinin halefi olan Mirza Firuz'un yanına sığındı. Şehzade onu durdurmak için günde birkaç emir veriyordu. (vr 66) Sonra Padişah'ın sarayından Mirza Firuz'a, Rıza Kali Han'ı zincirleyip Tahran'a göndermesi için ansızın bir ferman gönderildi. O gün Şehzade, Rıza Kali Han'ı yanına birkaç kişiyi de vererek gönderdi. Onun yanındakilerden bir kısmı kaçtı, bir kısmı da amân diledi. Bu aman dileyenlerin hem atları hem de silahları ellerinden alınarak gitmelerine izin verildi.

Vali Tahran havalisine vardığı zaman onu şehre koymadılar, oradan da birkaç kişiyi yanına vererek Tebriz'e götürdüler ve kendi tophanelerinde ona yer verdiler. Yedi yıl orada mahpus hayatı yaşadıktan sonra, Tahran'a getirdiler. Bu olay, yeri geldiğinde anlatılacaktır. Rıza Kali Han meselesi hallolduktan sonra, Emânullah Han lakabıyla anılan Gulamşah Han, halka iyi davrandığı ve olumlu davranışlar sergilediği için yönetim işlerine güzel bir şekilde hâkim oldu. Kendisi bir iki yıl yöneticilik yaptıktan sonra idare işlerini Ali Muhammed Beg'e bıraktı. O da halkın ve Vali'nin işlerini bir düzene sokarak, yönetimde ciddi bir gelişme gösterdi. Şehinşah Nasireddin Şah Halidullah¹⁹⁸ saltanatının üçüncü yılında, Mirza Taki Emir Kebir'i devletin vezaret işlerinden uzaklaştırarak, Mirza Ağa Han İtimad'ül-Devle'yi sadarete naspetti ve kendisine Sadrazam unvanını verdi. Emânullah Han'ın annesi Şehzade Valiye, mağfur Şah'ın emriyle Kaşan beldesinde inziva hayatı yaşayan sabık Sadrazam'dan (Emir Kebir) geriye kalan hizmetkârlar ve aile fertlerini, Tahran'da Şah'ın hizmetine sunmuştu. O zamanların telafisi mahiyetinde, Emânullah Han'ın merhametli ve sevgi dolu davranışlarıyla, onun işlerinin kefaleti ve gelirleri, kendi oğlu Mirza Kazım Han Nizamülmülk'e takdim edildi. Emânullah Han, Kürdistan'ın Vezirlik işlerini H.1267 (M. 1851) yılında Mirza Muhammed Rıza İbn Mirza Abdülkerim'e -ki onun bahsi Büyük Emânullah Han döneminin zeylinde yazılmıştı- verildi. Bu kişi, yetenekli bir idareciydi. Onun döneminde vergi, divan tarafından sabitleştirilmişti ve ne eksik ne fazla tamamı ödeniyordu (vr 67) ve hem Vali hem de devlet büyükleri onun durumundan hoşnuttu. Durum öyle bir hal aldı ki, onun yeri ve makamı tüm Kürdistan'ın ileri gelenlerinden daha öndeydi ve kimsenin ona neden ya da niçin gibi soruları soracak mecali yoktu. Onun sözleri dahi Vali nezdinde öyle yer etti ki, imzası olmadan hiçbir emir geçerli sayılmıyordu. Memleket işlerinde o kadar güçlendi ki, adeta tüm emir ve yasaklar ondan sudur ediyordu. Ali Muhammed Beg H.1272 (M.1856) yılında vefat etti. Kendisi son derece vakur, dirayetli ve akıllı bir adamdı. İsfahan'da kaldığı dönemde Şehzade Seyfüddevle'nin hizmetinde bulundu ve o yıllarda yirmi bin Tümene yakın parayı aşiretlere harcadı. Sekiz yıla yakın bir süre Vali'nin yanında temiz kalpli ve dürüst bir şekilde hizmet etti. Sadrazam'ın himayesinde iken onların işlerinde hiçbir şekilde açık vermedi, ta ki Sadrazam, H.1274 (M.1858) yılında merkezde görevinden azledildiği zamana kadar. Bu

¹⁹⁸ Nasireddin Şah'ın lakaplarından biridir. "Halid" kelime anlamı itibariyle "ölümsüz, çok yaşayan, ebedi" manalarına gelir (Çev. Notu)

dönemde Vali'nin de işlerinin temel düzeni kesintiye uğramıştı. Daha önce yazıldığı gibi Emânullah Han, idaresinin başlarında iken insanlarla hep iyi geçinme ve günahattan kaçınma gayesiyle hareket etmiş, hiçbir zaman kötü işler yapmamıştı. Bu dönemde, Allah onun güzel ahlakını değiştirdi ve onu kötü davranışlara sürükledi. Evvela, yakın çevresinden bazılarının telkinleriyle, Mirza Muhammed Rıza hakkında suizanda bulundu ve gizlice onu bertaraf etme hevesine kapıldı. Günden güne onların arasındaki soğukluk belirginleşmeye başladı. H.1275 (M.1859) yılında Padişah'ın muhafız alayının yolu Senendec şehrine düştü. O dönemde sultanın birliğinin azığı azaldı ve vilayet (Kürdistan) bunu karşılayamadı. Bu yokluk, Vali'nin yönetiminde bir kusur olduğuna işaret etmekteydi. Bu yıl ayrıca, Vekil Esedullah Beg babasının Divanda görülen işleri sebebiyle, Vali'den izin alarak başkente gitti. Ardından Kürdistan'ın ileri gelenleri ve ulemasından bir heyet gizlice Emânullah Han'ın oğlu Muhammed Hasan Han'ın oğlu Necef Kali Han'la (aynı zamanda Vali'nin amcasının oğlu) işbirliği yaptı ve devletin ileri gelenlerine bir şikâyetname yazıp, feryad figan ederek Vali'nin kötü davranışlarını şikâyet ettiler. Her ne kadar Vezir (vr 68) onlarla işbirliği içinde olmasa da, yazdıkları şikâyetlerini reddetmek de istemiyordu. Vekil Esedullah Beg de Tahran'da zulümden yakınmaya başlayarak, kendi mallarının ve mansıbının da gasp edildiğinden şikâyet etti. (Devlet erkânından) Mirza Yusuf Müstevfi'ül-Memalik ona iltifatta bulunarak, Divan'da babasının işlerinin görülmesini emretti ve ardından Şah'ın huzuruna çıkıp Kürdistan'ın Vekâlet fermanının ve hil'atinin ona (Vekil Esedullah Beg'e) verilmesini sağladı.

3.17. Mirza Ebu'l-Kasım'ın Vezareti

Azerbaycan memleketinin Vekilharcı olan Mukrî Aziz Han ¹⁹⁹ İran askerlerinin Genel Komutanı idi. Ancak Vali'yle sorunlar yaşadığı için, bu vaziyet Sakizli Muhammed Ali Han'ı Serdarlık ile ilgili görevinde önemli bir konuma yükseltti. O zamanlar Vali onu sebepsiz yere aleni olarak hapsetti. Özetle Vali'nin görevinden azledilme süreci hızlandı. İlk başta saraydan adaletli, saygıdeğer, Müstevfi'ül-Memalik²⁰⁰ Mirza Ebu'l-Kasım'ı oranın Vezirliğine aday gösterdiler. O Kürdistan'a revan oldu ve Mirza Muhammed Rıza da Tahran'a hareket etti.

¹⁹⁹ Kürt asıllı olup, Kacarlar dönemi İran'ında üst düzey görevlere yükselebilmüş önemli Kürt devlet adamlarındandır ve 1871'de vefat etmiştir. (Çev. Notu)

²⁰⁰ İslâm devletlerinde malî işlerle ilgili divanın başkanı ve ona bağlı bazı memurlar için kullanılan bir terim. Günümüzde mevcut olan Maliye Bakanı (Çev. Notu)

Birkaç gün geçtikten sonra Vali'nin azledilme fermanı da sadır oldu. Sonra da onun amcasının oğlu Necef Kali Han Kürdistan Valiliğine getirildi. Emânullah Han ailesini ve akrabalarını yanına alarak Tahran'a hareket etti. Diğer taraftan Mirza Ebu'l-Kasım Tahran'dan ve Necef Kali Han Cevanrud²⁰¹ Köyünden şehre geldiler. Daha sonra Sakizli Muhammed Ali, Divan Beg'i Mirza Rıza Ali gibi bölgenin büyüklerinden bazı kişiler görüşmeye geldiler. Birkaç gün sonra Vekil Esedullah Han da Kürdistan'a geri döndü. Herkesle birlikte memleketin yönetim işleriyle meşgul olmaktadır ve onların arasında hiçbir şekilde sorun çıkmıyordu. Diğer taraftan Mirza Muhammed Rıza Tahran'a varduktan (vr 69) hemen sonra Vali de geldi. Mirza Muhammed Rıza, farklı sebeplerden dolayı Tahran'da rahat edemedi ve Şah Abdülazim Türbesi'nde bir süre inzivaya çekildi. Ondan sonra Müstevfi'ül Memalik onun gönlünü alarak, kapandığı yerden dışarı çıkardı ve Ordu Komutanı'nın ricası ile Azerbaycan'a hareket etti. Bir süre orda kaldıktan sonra, Komutan'ın gücünü kullanarak Vali'den daha yukarı bir mertebeye erişince, Emânullah Han'ın idaresini elinden almak istedi. Ordu Komutanı bahar yaklaşınca Tahran'a hareket etti. Bu sırada Necef Kali Han da Zencan şehrinde ona yetişerek acziyetini ve düşüncesini arz etti. Ancak Mirza Muhammed Rıza, onun ve Vali'nin arasını öylesine düzletmişti ki Necef Kali Han'ın sözleri etki etmedi. Görünüşte ona güven verip onu şehrine göndererek, Tahran yoluna düştü. Kazvin'de Vali ona yetişerek geçmişte yaptıkları hatalarından dolayı tövbe istiğfar etti.

3.18. İkinci Kez Komutanın Aracılığı İle Emânullah Han'ın İdaresi

Kısacası başkent Tahran'a geldikten ve huzura kabul edildikten sonra Şehinşah'tan, Emânullah Han'ın idaresini (valiliğini) rica etti. Çünkü o dönemlerde Ardalan, Azerbaycan Eyaletinin bir parçasıydı. Devlet erkânı da bu talebi makbul görünce, bir kez daha Kürdistan'ın alamet ve hil'atleri Emânullah Han'a verildi. Mirza Muhammed Rıza da bir kez daha Vezirliğe getirildi ve ilaveten düzeni tesis etmesi için maliye teşkilatının da başına nasbolundu. Necef Kali Han huzura çağrıldı, "Keşikçi başı"²⁰² rütbesiyle Devletin Veliahdı ve Şehinşah'ın halefi Muzafferüddin Şah'ın maiyetine tayin edildi ve Genel Komutanla (General) beraber Azerbaycan yoluna düştü. Tebriz'e geldikten sekiz ay sonra (vr 70) çok

²⁰¹ Senendec şehrine bağlı Pave nahiyesinin güneyinde bulunan bir köy (Çev. Notu)

²⁰² Safevîler döneminden beri özellikle Azerbaycan gibi soylu bölgelerde yönetim kademesindeki bir idari rütbe (Çev. Notu)

merhametli ve şefkatli huzura kabul edildi. Mirza Ebu'l-Kasım da Senendec'ten Tahran'a doğru yola çıktı, yolda kendisine Hemedan Vezirliği fermanı ulaşınca oraya yerleşti. Daha sonra Emânullah Han ve Mirza Muhammed Rıza, Kürdistan'a gelerek idarenin işleriyle meşgul olmaya başladılar. Daha önce arzolunduğu üzere, Vali'nin güzel ve iyi ahlakı değişmiş ve idarede bazı uygunsuz hareketlerde bulunmaya başlamıştı. Buna karşın dostlarının nasihatleri onda herhangi bir müspet tesir oluşturmadığı gibi, halkın kadın ve çocuklarına saldırıda bulunuyordu. O dönemlerde (Valinin) layık olduğu cezayı bulmasını istiyorlardı ve Necef Kali Han'ın idaresini tercih ediyorlardı. Lakin devlet erkânından çekinmekte ve uygun bir fırsatın çıkmasını intizar etmekteydiler. Mirza Rıza Ali Divan Beg'i düzenin asıl bozucusu olarak biliyor ve onun yapacaklarını bekleyip gün sayıyorlardı, o dönemde de sebepler hadiselerin ortaya çıkması için bir vesileydi. Mirza Muhammed Rıza yıllarca onu koruyup kollamıştı, lakin onu himaye etmekten artık vazgeçti ve Vali ile birlikte hareket ederek onun bağlanıp hapsedilmesini sağladı. Mirza Rıza Ali başlarda Vezir Mirza Muhammed Rıza'nın hizmetkârı gibi görülmekteydi, kendisine Allah tarafından verilen kabiliyete ve güven verici bir kişiliğe sahipti. Kuşkusuz kısa bir zamanda oldukça yüksek mevkilere erişti ve vilayetin genel yönetiminde söz sahibi olmaya başladı. Yüce Divandan "Divan Begi" unvanını alıp, aylık üç yüz Tümen maaşa sahip oldu. Ama Vali ile her zaman tam bir ahenk içinde değildi, buna rağmen Vezir'in himayesi sayesinde onunla bir süre dostça geçinerek yaşayabildi. (vr 71) Nihayetinde Vezir emekliye ayrılıp da Vali ile bir olunca, onun yerine gelen Vezir de bunu himaye etmedi. Ayrıca geçmişte olanın aksine, onun (Mirza Rıza Ali'nin) işlerinden rahatsızdı ve makamından ötürü ortalığı duman sarmaya başladı. Konuşma meclislerinde bazen şuursuzca uygun olmayan sözler sarf etti ve Vezire hoş olmayan sözler saydı. Bir akşam Vali ona özel meclisine gelme izni verdi ve onunla uzunca konuştu. Geçmişte yaptıklarından biraz bahsettikten sonra, amcasının oğlu olan Ali Ekber Han'a işaret etti ve onu yakasından tuttuğu gibi sohbet meclisinden dışarı çıkartarak hapishaneye attırdı. Boynuna zincir, ayaklarına da pranga vurdular. Oğlunu ve yakınlarını da tutukladılar. Bir iki ay gibi bir süreye karşılık on iki bin Tümenlik cezaya çarptırıldı, bu para alınıp Valinin huzuruna gönderildi. Sonunda Şeyh Muhammed Fahr'ül-Ulema'nın ricası üzerine hapisten kurtuldu ve onların konağına geçti. Bir süre sonra bir defalığına affedildi ve kendi evinde istirahat çekildi. Bir müddet sonra da Tebriz'e kaçtı ve Ordu Komutanının himayesine sığındı. Bu

günlerde, Emânullah Han memleketin güçlü komutanının (Serdar) kardeşi Şuca'ül-Mülk'ün kızı Paşa Han'ı oğluna istemek için o diyara (Tebriz'e) hareket etti. Yine o dönemde Şehzade Hacıye Valiye, Tahran'da dünyaya veda etmişti. Onun cenazesi Kürdistan'a getirilerek, oradan da dünyanın ve arşın kutsal derecesine teslim edildi. Vali Şuca'ül-Mülk'ün kızını gelin olarak Tebriz'den kendi sarayına getirdi ve kudretli Komutanla yeni bir ahdi bağ kurup ilişkilerini sağlamlaştırdı. Bu talepler esnasında Mirza Rıza Ali'nin yanına gönderilmesini de istedi. Komutan onunla görüşüp gönlünü alarak, tekrar Valisi'nin yanına gönderdi. Ancak bu sırada Vali'yi gizlice, Kürdistan halkının taşkınlığıyla tehdit etti. (vr 72) Bir saat sonra da güzel gelinini yanına alarak Vilayetin yoluna düştü. Bu yıl içinde, Vali'nin üzerindeki bulanıklığın ortadan kalkmasından sonra kızı Gevher Sultan Hanımı Mirza Muhammed Rıza'nın oğlu Mirza Yusuf'a nikâhladı. Onu tüm çeyiziyle beraber onların sarayına gönderdi. Yaşadıkları problemlerden dolayı Vali ile Vezir arasında hiçbir zaman sevgi ve barış olmadı. Bir yıl bu şekilde geçti. Vali Tahran'a gidip işlerini bir düzene soktuktan sonra geri döndü. Vekil Esedullah Han da önde gelenlerden birkaç kişiyle birlikte Müstevfi'ül-Memalik'in huzuruna gitmişti. Diğer taraftan da Mirza Rıza Ali Senendec'de Kürdistan ulemasından Molla Fethullah Gazi ve oğlu Molla Lütfullah, Şeyhülislam Molla Ahmed'in kardeşleri Molla Muhammed Emin ve Molla Salih gibi kişilerle el birliği yaparak kış mevsiminde kaçıp payitahtın yoluna düşmüşlerdi. Bu esnada yeminler edip dediler ki: "Vilayet tahtını Vali'nin elinden almadığımız sürece Kürdistan tarafına bir adım dahi atmayacağız." Bunu söyleyerek gruplar halinde süratle Tahran'a gittiler. Ulema cemaati Şah Abdülazim Türbesi'nde durup oraya yerleştiler. Mirza Rıza Ali de Şah'ın sarayına sığındı. Devlet büyüklerinin bu işten haberleri oldu. Şah, Müstevfi'ül-Memalik'e talimat vererek, itminan içinde olmalarını istedi ve onları huzuruna alıp, hatırlarını sordu. O günlerde Mirza Rıza Ali, Vali'nin çirkin işlerini ve rezilliklerini dikkat çekici bir şekilde birkaç defa huzurda dile getirmeye imkân buldu. Vekil Esedullah Han o dönemde Müstevfi'ül-Memalik'in hizmetindeydi, bu konuda hiç ağzını açmadı, zira Kürdistan halkının işlerini kolaylaştırmak için başka girişimlerde bulunmuştu. (vr 73) Bir gün sonra adı geçen şerefli ulema Sultan'ın huzuruna giderek Vali'nin haksızlıklarını ve kötü hareketlerini arz ettiler. Mirza Rıza Ali ve diğerleri de bir araya gelerek Padişah'ın huzurunda kendi durumlarını dile getirdiler. Saltanat merkezinden onların ve Kürdistan havalisinin işleri Müstevfi'ül-Memalik'e tevcih edildi ve toplumda haksızlık yapanların durumuyla

ilgilenilmesi talimatı verildi. Devletin ileri gelenleri Vali'nin azledilmesine sıcak bakmıyorlardı. Yeni yılın gelişine iki üç aydan fazla bir vakit kalmadığı için, devlet büyükleri Vali'nin o sırada azledilmesinde fayda görmemişlerdi. Mirza Zeki Müstevfi Reştî'yi alelacele Kürdistan Vezaretine getirdiler ve Mirza Muhammed Rıza'yı payitahta çağırdılar. Diğer taraftan da Vali, amcasının oğlu Ali Ekber Han'ı bu fitnenin sona erdirilmesi için yolladı. Fakat bunlar şehre girdiği vakit Mirza Zeki Vezaretin hil'atini almıştı. Ali Ekber Han'ın çabaları bir netice vermedi. O sırada, daha önce bahsedilen ulemaya Vezir ile birlikte yola düşmeleri ve vezirin görev yerine ulaşarak şehrin işleri için gerekli tedbirleri alana kadar Mirza Rıza Ali'nin Tahran'da kalması ve bu işlerin sona ermesinden sonra geri dönmesine müsaade edilmesi emrolundu. Ardından Mirza Zeki ve ulema yola koyuldu. Diğer taraftan, Mirza Muhammed Rıza da farklı bir yoldan Tahran'a gelmek üzere yola çıkmıştı. Vezir şehrin girişinde Vali tarafından yollanan bir grup görevli tarafından karşılandı. Bunlar Veziri alarak şehre götürdüler. Vezir ve yanındakiler için kalacak bir ev belirlendi. Birkaç gün dinlenmenin ardından, Vali ile oturdular ve her konuda görüştüler. Vezir, Şah'ın fermanını ve Müstevfi'ül-Memalik'in emirlerini Vali'ye ilettiler. Tarafların birbirlerine verdikleri sözlerin akıbeti de ortaya çıkmış oldu. Ertesi gün Vali değerli hediyeler ile birlikte bir miktar nakit parayı ona (Vezir'e) yolladı. Zamanla Vezir ile Vali arasında sağlam bir birliktelik hâsıl oldu. (vr 74) Mirza Rıza Ali'nin Vali'nin aleyhinde Saray'a yolladığı birçok arıza²⁰³ devletin ileri gelenleri nezdinde karşılık bulmadı. Mustevfi'ül-Memalik'in Mirza Zeki'ye olan itimadından dolayı Vali'nin işleri yoluna girdi ve Mirza Vezir de kendiişlerinde bağımsız şekilde hareket etmeye başladı. Onun yöneticiliği döneminde Kürdistan ahali biraz olsun huzur buldu. Vali'nin eskisi gibi kudret ve hâkimiyeti kalmamıştı. Eski adet ve kanunların tamamı düzene konulmuştu. Mirza Muhammed Rıza Vekil bu sırada Tahran'da ikamet etmekteydi. Mirza Rıza Ali de memleketine geri dönmekten menedildi. Esedullah Han tekrar vilayete dönerek, Valinin hizmetinde günlerini geçirmeye başladı.

3.19. Emânullah Han'ın Vefatı

Mirza Zeki'nin göreve gelmesinin ikinci yılında, Vali'nin vücudunda birkaç hastalık ortaya çıktı. Hastalıkların dermanı için arayışlara başlandı. Bir müddet sonra payitahtta deva bulundu. Mirza Zeki de derdinin devası için yollara revan

²⁰³ Devlet büyüklerinin huzuruna gönderilen dilekçeler (Çev. Notu)

oldu. Şah'ın huzuruna çıktı ve Müstevfi'ül-Memalik'le görüştü, birkaç gün sonra da tedavisine başlandı. Fakat akli Vilayetin işlerindeydi ve Şah'tan dönüş için ruhsat alıp, aceleyle memleketine dönmek arzusundaydı. Ancak birkaç gün sonra felç geçirdi ve bedeninin yarısı iş görmez hale geldi. Doktorlar onu iyileştirmek için gayret gösterse de, faydası olmadı. H.1284 (M.1868) yılının yazında Hakkın rahmetine kavuştu. Ezeli ve ebedi olan yalnız Allah'tır. Bilinmektedir ki Emânullah Han 18 sene Kürdistan'da hükümferma olmuştu. Hayattayken hadsiz hudutsuz malları, emlaki gelirleri vardı; ama Cebbar olan Rabbi ona öyle bir hal verdi ki, ölümünden sonra tacirlere yetmiş bin Tümen borcu olduğu ortaya çıktı. (vr 75) Ancak ölümünden sonra malları bu borcu karşılamaya yetmedi. Tüm bunlar olurken, konağındaki odalardan birinde sebepsiz yere bir yangın başladı. Bu yangın sırasında evindeki değerli Mushaflar, nice güzel kitaplar, Keşmir dokumaları, kıymetli kılıç ve tüfekleri alevlere gark oldu.

Kısacası tatlı dilli ve güzel konuşan bir idareciydi, aynı zamanda Farsça nesir ve şiire de ileri derecede vukufu vardı. Başlarda dervişliğe ve tasavvuf ehline ilgi duyuyordu. Daha sonra Şeyhiye cemaatine yakınlaştı ve onların ulemasıyla sohbet meclisleri kurdu. Kirman'daki Şeyhiye cemaatinin büyüklerinden Kacarlı Hacı Muhammed Kerim Han'ın yanına elçilerini göndererek, bu yolun ahkâmını ondan öğrendi. Bazen de bu zatın halifesi olan Hemedanlı Molla Hacı Abdülsamed'i Senendec'e davet ederek onunla görüşürdü. Nihayetinde bu görüşlerini ve akidesini dört kişiye intikal ettirdi. Onun güvendiği kişilerde bulunan şahsi evrakını görenler kasekle söylerler ki, Han vefatından iki yıl evvel Şeyh Ahmed tarikatından ayrılmıştı. Mesuliyet râvinin üzerinedir. Tüm ömrü kırk beş yıldan ibarettir.

Bu bahiste, Vali Rıza Kali Han ve kardeşi Han Ahmed Han'dan da bahsetmek gereklidir ki bu taifenin fertlerinin tamamı ve yaptıkları icraatlar tam zikredilmiş olsun. Rıza Kali Han'ın Tebriz Kalesi'nde bir süre hapis hayatı yaşadığından daha önce bahsedilmişti. Bilahare, hanımı Tuba Hanım'ın ricası ve girişimleriyle Tahran'a getirildi, bir müddet de Tahran'da muhafaza ve emniyet altında yaşadı. (vr 76) Bir kere daha kendisine rahmetle muamele edildi ve hükümdar olma fırsatı sunuldu. Lakin hiçbir zaman Padişah'ın huzurunda bulunma şerefine nail olamadı. Sadrazam'ın görevi sona erdikten sonra, Ordu Komutanı Mirza Muhammed Han ve Emir Muhsin Mirza'ya müracaat etti, onların huzuruna

çağırıldı ve sarayın memurlarından biri oldu. Rıza Kali Han, bundan bir müddet sonra da Kürdistan'ın hükümdarı olma hayaline kapıldı ve devlet erkânını aracı olarak kullanmak istedi. Ama Şah nezdinde kimsenin bu kadar tesiri yoktu. Ordu Komutanının yanında Gorgan arazisinde Türkmenlere karşı muharebeye katıldı, lakin bunun da ona bir faydası dokunmadı. Nihayetinde, H.1282 (M.1866) yılında akciğer iltihabından dolayı Tahran'da vefat etti. İyiliksever, edepli konuşan ve kudretli bir kişiliğe sahipti. Kürdistan'daki hükümranlığı boyunca hiçbir zaman halka haksızlık ve eziyet etmemiştir. Sözü sonunda belirtmek gerekir ki, güzel kadınlarla işret âlemlerine dalıp, şarap alışkanlığına kapıldı ve günleri acılaşıp tahrip olarak, kırk dört yaşında hayata veda etti.

3.20. Han Ahmed Han'ın Vefatı

Biraderlerin en küçüğü olan Han Ahmed Han da ağabeyi Rıza Kali Han'ın vefatından sonra ansızın gelen bir ölümle vefat etmiştir. O da 42 yıl yaşadı. Güzel ahlaklı bir genç olmasının yanı sıra, insanlara da eşit bir şekilde davranırdı. Bu üç kardeş (Rıza Kali Han, Emânullah Han ve Han Ahmed Han) Hacıye Valiye Hanım ile Hüsrev Han'ın zürriyetindendirler. Yirmi aylık bir zaman içerisinde her üçü de diğer dünyaya göçtüler. Bunların dışında, Hüsrev Han'ın hizmetkârlarından da erkek evlatları vardı. Onların isimleri de şu şekilde zikr olunur; (vr 77) İsmail Han yaş olarak Fazlullah Han, Timur Han ve Timur Han'dan sonra (gelen) Cemşid Han'dan büyüktür. Timur Han dışında, bunların hayat hikâyeleri kayıt altındadır. Rıza Kali Han'ın evladı arasında, Hüsrev Han en büyükleri olarak bilinir. Güzel ahlaklı ve sonsuz insaniyet sahibi bir şahsiyet olarak, 27 yıllık ömrünün tamamını Tahran'da geçirdi. İkinci çocuğu Muhammed Ali Han üç yıldır Şehzade Mutemed'ül-Devle Ferhad Mirza'nın emrinde Kürdistan Ordu Komutanlığında görevlidir. Üçüncü oğlu Ebu'l-Hasan Han 12 yaşındadır. Bu üç oğlu da merhum Şehzade Veliahd Abbas Mirza'nın kızı Şehzade Tuba Hanım'ın zürriyetindendirler. Ayrıca başka hizmetkârlarından olan Paşa Han, Yahya Han ve ismi hatıra gelmeyen bir iki kişi daha onun (Rıza Kali Han'ın) çocuklarıdır. Büyük Emânullah Han'ın çocuklarından biri Hasan Kali Han 17 yaşında "Hanların Hanı" lakabıyla tanınan iyi huylu, güzel sözlü bir genç olup, hâlihazırda Tahran'dadır. Diğer oğlu "Hacı Han" lakabıyla anılan on-on iki yaşlarındaki Vali Muhammed Kerim Han, diğeri de Muhammed Kazım Han'dır. Bu üç kişi de amcaları Hüseyin Kali Han'ın kızı Aftab Hanım'ın zürriyetindendirler. Ezcümle, Emânullah Han'ın vefatından sonra halk

birkaç gün yas tuttu. Ardından Hüseyin Kali Han onun yerine tahta geçti. Mirza Zeki ise işlerinin başında olup hükümetteki görevini sürdürmekteydi.

İran Şahı işlerin ve sınırların emniyet ve düzeni için sınırın denize açılabilir olmasını öneriyordu, bu konuda Kürdistan Valisi'nin yaptıklarından da memnun olmayıp, rahatsız olmuştu. Bu nedenle, o bölgenin yönetimine güvenini kazanan ve yöneticiliğinde fevkalade cesaretiyle tanınan, kendi amcası Mutemed'ud-Devle Şehzade Ferhad Mirza atandı. (vr 78) Valinin halefi olan Hüseyin Kali Han ve Mirza Zeki geri döndüler ve şimdiye kadar da Tahran'da ikamet etmekte.

3.21. Şehzade Mutemed'ud-Devle²⁰⁴ Döneminin Beyanı

H.1284 (M.1868) yılı Zilkâde ayının beşinde, ünlü Şehzade Mutemed'ud-Devle, Senendec şehrine ayakbastı. Şehrin büyükleri ona gerekli tazimi gösterdi ve huzuruna girip hizmetinde olduklarını bildirdi. O yılın Zilhicce ayının birinde iki yüz kişilik Kürdistanlı maiyetiyle beraber İran'ın Osmanlı Devleti sınırında bulunan son toprağı Merivan bölgesine hareket etti.

Şehzade'nin hareketi sırasında, ileride kendisinden bahsedilecek olan Muhammed Said Sultan Ovrâmî birkaç yakını ve bazı hediyelerle birlikte Senendec'e gelerek itaatlerini bildirdi ve Şehzade'den kıymetli hil'atler aldıktan sonra kendi bölgesine geri döndü. Şehzade Bâbân sınırına bir fersah mesafede bulunan Bilek Köyüne gelince, tüm ömrünü kan dökme, hırsızlık, zina ve imansızlıkla geçirmiş olan Hasan Sultan Ovrâmî Şamyanî, yaklaşık bin-iki bin tüfekli askeriyle karşıladığı Şehzade'nin huzurunda ileri geri konuşup, bağımsız hareket etmesiyle böbürlendi. Aslında bir kölenin itaat etmesi ve tevazu göstermesi beklenir, ama o bunu yapmadı. Bu davranışı ona ve ailesine fazlasıyla pahalıya mal oldu ve onun bu davranışlarına çok sinirlendiler. Bu nedenle idamına ferman buyuruldu ve orada infaz edildi, (vr 79) onun iki kardeşi Mustafa Beg ve Behram Beg de tutuklandı. Sonra öldürülen Hasan Sultan'ın ayaklarının iple bağlanmasını ve ipin ucunun taraftarlarına verilmesini emretti. Askerler kendi komutanlarını o

²⁰⁴ Nasireddin Şah'ın amcası olan Mutemed'ud-Devle Ferhad Mirza 1818'de dünyaya geldi, 1838-40 yılları arasında Muhammed Şah tarafından Tahran Eyalet Valiliği Naibliğine getirildi, 1855'te hanedan içi bir mücadele sonucunda İngiliz Sefareti'ne sığındı. 1862'de Loristan-Huzistan Valiliğine, 1868'de Kürdistan Valiliğine getirildi, altı yıllık yöneticilikten sonra 1874'te Tahran'a geri çağırıldı, 1877'de ikinci kez Hac vazifesini yerine getirdikten sonra Fars Eyaleti Valiliğine atandı. 1888'de vefat etti. İtimad'ül-Saltana kendisinden bahsederken, "Büyük bir şehzade idi ama iyi bir adam değildi, bir seferinde altı yüz kişiyi öldürdüğünü anlatmıştı" kaydını düşer. Tarihçiler, kendisini "kan dökücü ve servet yığıcı" olarak zikreder (Çev. Notu)

durumda görünce, her biri bir tarafa firar etti. Sonra Şehzade, onun kardeşlerini Senendec'e gönderdi ve onları ömür boyu hapse mahkûm etti.

3.22. Oraman Dağı'nın Özellikleri

Şu andan itibaren zikretmemiz gereken bir konu da, Oraman Dağı ve o bölge halkının yaşam tarzıdır. Çünkü bu eseri okuyanların o bölgenin durumundan haberdar olmaları gerekmektedir. Oraman Dağı adeta gökyüzüne komşu gibi çok yüksek bir yerde bulunmakta, uzaktan bakıldığında tek parça bir kaya parçasına benzemektedir. Bu dağ bir taraftan Şehrizar ile birleşirken, diğer taraftan da Merivan bölgesine komşudur. Bu iki ulaşım yolu dışında, dağdan yukarıya çıkma ve onu geçmeye imkân yoktur. Cevanrud tarafından da çok zorlu ve dar bir geçiş yolu bulunmaktadır. Bu yol ile dağın arasında bulunan boşlukta ise Sirvan Nehri vakar ve azametle dağdan aşağı doğru akmaktadır. Bu dağın eteğinde yaklaşık kırk elli kadar köy bulunmakta ve bu köylerde toplam on beş bin civarında kişinin yaşadığı tahmin olunmaktadır. Buradan Şehrizar tarafına bakınca görünen araziye "Lehun" derler, kuzey tarafı da Merivan bölgesiyle bitişik olan Şâmiyan'dır. Bu bölgelerin büyüklüğü iki kişiydi ve "Sultan" namıyla hükümdarlık ederlerdi. Bu dönemde Şamiyan bölgesinde Hasan Sultan bin Muhammed Sultan hüküm sürerken, Lehun bölgesinde de Muhammed Said Sultan bin Osman Sultan hükümdarlık yapıyordu. (vr 80) O bölgenin insanları kendilerini İsfendiyyar'ın oğlu Behmen'e nispet ediyorlardı. Söylenenlere göre Filkus'un oğlu İskender İran'ı istila ettiği zaman, şehzadeleri ve Kiyân-Şah ailesi mensuplarını aşağılayıp zelil ve zebun etmiş, bir kısmını da burada bulunan zindanlara atmalarını emretmişti. Bu nedenle Oraman Dağı İskender'in zindanı haline gelmişti. Zaman içinde orada bulunanların nüfusu gün geçtikçe artmaya başladı ve dağın tamamına malik oldular. Lakin yüzyıllar boyunca felaketlerle karşılaştı ve yoksullukla hayatlarını sürdürmeye çalıştılar. Onların dili Kürtçenin bir nevidir ve Farsça da kendi aralarında konuştukları bir dildir. Bu dönemde Hasan Sultan'ın ikametgâhı Dezli Köyü'nde, Said Sultan'ın ikametgâhı da Nosud Köyü'nde idi. Burada hiçbir zaman tarım yapılamıyordu ve mecburen toprağı dağın etrafından taşıyarak getirip kayaların altına döktüler, böylece meyve ağaçları yetiştirip, bahçe işleri yapabildiler. Buğday, arpa ve diğer hububatları Şehrizar ve Merivan arazilerinden yürüyerek taşıyıp getiriyorlardı.

Bu dağlarda çok sayıda meşe ağacı bulunur. Burada yaşayanlar ekmeklerini meşe veya darı unundan yaparlar. O dağın adına Oraman denilmesinin nedeni şudur: Bu bölgede kullanılan dilde “ora” kelimesinin manası “açlık”tır, burada yaşayanların hemen hepsi de aç olduğu için, onlara Oramanî deniliyordu. Bu aç kabile her zaman yoksulluk ve fakirliğin ötesinde yaşıyordu. Kürdistan eşrafi da onların kızlarını cariye olarak alıp saraylarına götürürlerdi. Oraman halkı Gulamşah Han’ın Valiliğinin ilk dönemlerinde hırsızlık yapıp, çevre köylere çok zahmet ve zarar verdi.(vr 81) Vali onlara ceza verme konusunda pek niyetli değildi. On beş yıl boyunca bir tür istiklal içinde yaşadılar, ama hükümdarın bir daha onları kontrol edebilmesi de kolay olmadı. Vali onlara karşı her zaman anlayışlı ve hoşgörülü davranıyordu. Civar köylerde yaşayanlar da Hasan Sultan’a sığınıyorlardı. Muhammed Said Sultan da Şehrizar ve Cevanrud’ta yaşayan köylüleri himayesine aldı. Bu şekilde onların gücü ve hâkimiyet alanları giderek büyüdü. Ayrıca onların askerleri çok yetenekli olup, savaş zamanı iki bin muharip asker çıkarabilirler. Hukuksuzluk ve insafsızlıklarıyla meşhur ve marufturlar. Vali bir iki kez onların başlarını ezmek istedi ama başaramadı, birkaç hediye ve armağanla ikna olup bu amacından vazgeçti. Bu taife başıbozukluk ve pervasızlığına devam etmekteydi, ta ki Mutemed’ül-Devle’nin gelişiyle (daha önce belirtildiği üzere) sınır bölgelerine baskı yapılması ve Hasan Sultan’ın yakalanıp öldürülmesine kadar. Bu sırada, onun kardeşleri de yakalanıp hapsedildi.

Hasan Sultan’ın oğulları, Rüstem ve Borzu amcalarının serbest bırakılması için Şehzade Hazretlerine ne kadar yalvardılsa da hiç fayda etmedi. Bir yıl sonra Mutemed’ül-Devle maiyetinden birkaç kişiyle birlikte Merivan şehrine gitti ve o bölgede yapılmış olan kaleyi ziyaret etti. Kürdistan’ın büyüklerinden ve eski Vali’nin amcasının oğlu olan Ali Ekber Han, Mirza Muhammed Rıza’nın oğlu Mirza Yusuf ve Rıza Ali Mirza da beraberindeydi. O bölgede, ordunun konaklaması için bir karye inşa edilmekteydi. Sonraki gün ise sabah pusu kuran Oramanlı ve Şehrizarlı bin beş yüz kadar tüfekli asker dağdan aşağı inerek bir anda Mutemed’ül-Devle’nin ordusuna saldırdı, yarım saat içinde iki üç bin kurşun onun ordusunun üzerine yağdırdılar. Şehzade bu durumda karşılık vermeye yeltendi ama mecali kalmamıştı. (vr 82) Yanındakiler onu kurtararak epeyce zorlukla, pek bilinmeyen bir kestirme yoldan Senendec şehrine götürmüşlerdi. Ama Oramanlılar onun ikametgâh ettiği yere de saldırdılar ve bir kaç kişinin başını kesip, orduyu

yağmaladılar. Şehzadenin on beş bin Tümen nakit parasını ve değerli eşyalarını ele geçirdikten sonra, başkalarının kıymetli eşyalarını ve yüklerini de yağmalamışlardı. Bunun üzerine Mutemed'ül-Devle yirmi fersah mesafeyi süratle bir günde alarak Senendec şehrine vardı, başından geçen tüm olayları Şah'a aktarması için payitahta bir ulak gönderdi.

İran Şahı bu duruma çok sinirlendi ve hemen harekete geçti. Kazvin'li süvariler ve beş fırkasıyla birlikte Hacı Sa'dü'l-Mülk Kanber Ali Han Celilvend komutasında; General Büyük Han'ı, İtimadü'l-Saltana Mustafa Kali Han Karagözlü ve Urumiye Afşar Bölüğünü, Hemedan'dan bir bölük fedaiyi, dört tane savaş topu ve bir tane de sahra topuyla birlikte o isyankâr grubun başını ezmeleri için görevlendirdi.

Bu olay yazıldığı zaman Kürdistan ahalisinden biri şöyle demişti: “Hacı Sa'dü'l-Mülk Oraman Dağını zorla ele geçirmek için saldırıya geçti, ancak bu işin sonu kötü bitecektir. Hacı Sa'dü'l-Mülk bu söz kulağına gelince tedirgin oldu, korku tüm vücudunu sardı, lakin çaresiz yola çıktı. Şehzadenin yanına vardığında şu sözleri sarf etti: “Ben daha önce bu bölgeye bir kez geldim ve Oraman Dağının geçiş yolunun çok zorlu olduğunu gördüm, bu bölge insanının savaşçı özelliklerine de daha önce şahit oldum. Onlar çok yabani ve hırslı insanlardır, onları çok zorlamamak gerekir. (vr 83) Bana izin verin onlara dostça ve mülayemetle davranayım, belki bu barışçıl yol ile onları ikna eder ve size itaat etmelerini sağlarım.” Şehzade bunu duyunca, ona bağırdı ve dedi ki: “Neden böyle saçma sapan sözler söylüyorsun? Biz onlarla ne zaman savaşmışız da sen sulthan bahsediyorsun? Eğer bir daha böyle sözler söylersen, senin kılıcını belinden almalarını emreder ve seni askerlikten men ederim. Senin vazifen, top ve mermilerle Oraman Dağını yerle yeksan etmektir.”

Hülasa, başka destek kuvvetler gelmeden savaşı kazandılar. Şehzade, Vekil Esedullah Han'ı, Molla Muhammed Emin Gazi'yi ve Vekil Mirza Nadir'i Lehun tarafına taleplerini bildirmek ve teslim olmalarını sağlamak için gönderdi. O zamanlar Said Sultan'ın isyanı o kadar da göze çarpmıyordu. Esedullah Han, Nosud Köyüne gitti ve Said Sultan'ı, Nakşibendî silsilesi Reisi Şeyh Muhammed Bin Şeyh Osman'ın tekkesinde buldu. Onu yanlış davranışlarından dolayı ikaz etti, İran Şahı'nın gazap ve siyasetinden bahsederek onu korkuttu. Ama Said Sultan

kendisinin bu işte bir kabahatinin olmadığını düşünüyordu. Üç gün içinde iki bin Tümen kıymetindeki daha önceden yağmalanmış malları, nakit ve nakdi olmayan eşyaları getirip teslim etti. Esedullah Han bu malları Şehzadeye götürüp verdi. Ama Said Sultan Vekil'le görüştüktan sonra, böyle bir görüşme ve hadise olmamış gibi davrandı ve Hasan Sultan'ın oğullarının yanına giderek onlarla işbirliği içinde hareket etmeye devam etti.

Bu sıralarda, daha önce zikrettiğimiz devletin askeri birlikleri yetiştiler. Sa'dü'l-Mülk komutasındaki Kazvin süvarileri ve beş fırka, Vali Rıza Kali Han'ın oğlu Muhammed Ali Han komutasındaki bir grup Kürdistan askeri ile Mirza Rıza Ali, birliklerin azlığını temin etmek için Bane Köyü'ne uğradılar ve ardından Hasan Sultan'ın oğullarının başını ezmek için Şamiyan'a gittiler. İtimad'ül-Saltana ve Komutan Büyük Han (vr 84) ile Cevanrud Mübaşiri Ali Ekber Han da, Said Sultan gailisini ortadan kaldırmak için Lehun tarafına gittiler. Devletin orduları, yaklaşık üç ay boyunca Oraman Dağı'nın eteğinde ordugâh kurdu. Asiler sadece Kanber Ali Han ile bir kereliğine karşı karşıya geldiler, aslında onlar disiplinli ve istikrarlı bir ordu idi. Ama bölgenin zor şartları İran ordusunu muharebeden alıkoyuyordu. Karşı karşıya geldikleri o gün Kürdistan ve Zencan askerlerinin birkaçı Oramanlıların kurşunlarına hedef oldular. Ama diğer yandan, İtimad'ül-Saltana ve Büyük Han, Said Sultan'ı ablukaya almış, kaçacakları yolları da tamamen kapatmışlardı. Hasan Sultan'ın oğulları tüfekçilerden bir bölüğü dağın geçiş noktasını kapatıp nöbet tutmakla görevlendirdi, kendileri de yanlarına yedi yüz Oramanlı askeri olarak Said Sultan'a yardıma gitmek için Lehun tarafına yürüdüler.

Casuslar, Hacı Sa'd'ül-Mülk'e Oraman'ın şu an boş ve sahipsiz olduğunu, Hasan Sultan'ın oğullarının Lehun'a gittikleri haberini getirdiler, yapabilirse bir şeyler yapması gerektiğini söylediler. Onlar da gece yarısı sessiz bir şekilde teker teker dağa çıktılar. Dağa çıkan kişiler, aynı zamanda onların kalelerinin burçlarının üstüne çıkarak bir anda "Ya Ali!" dediler; bunun üzerine gafletteki geçit nöbetçileri onların farkına vararak çarpışmaya başladılar. Gündoğumundan günbatımına dek iki taraftan da kurşun sesleri durmadı, sonra aniden bir kurşun grupların hassas noktasına denk geldi ve diğer grupların kaçmasına neden oldu. O anda Hasan Sultan'ın oğulları Lehun'dan geri dönüp biraz çarpıştıktan sonra, takatsiz kalarak savaşmaktan yoruldu ve kaçtılar. Galip gelen ordu (İran Ordusu) onları takip etti, kaçan asiler de dağlara sığınarak, oradan Şehrizar tarafına gittiler; çünkü savaş

başlamadan önce ailelerini (vr 85) ve eşyalarını oraya götürmüşlerdi. İran ordusu o bölgeyi tamamen hâkimiyet altına aldı. İtimad'ül-Saltana ve Büyük Han Nosud Köyüne, Sa'dü'l-Mülk Dezli Köyüne yerleşti ve onların evlerini yakıp, meyve ağaçlarını da kestiler. İtaatsiz gruplar Süleymaniye'ye kaçarak oranın mutasarrıfı olan Mazhar Paşa'ya sığındılar. Mazhar Paşa da onları kendi yanında barındırdı. Mutemed'ül-Devle onları geri istediğinde, duymazlıktan gelip açık bir yanıt vermediler. Bunun üzerine payitahttaki yetkililer bu mevzuuyla ilgili bilgilendirildi. İran Devleti de bu durumu telgraf ile Osmanlı yönetimine bildirerek, ya kaçanların İran'a iade edilmesini ya da geri dönmelerine izin verilmeyip İran sınırlarından uzak tutulmalarını istedi.

Osmanlı yetkilileri, Hasan Sultan'ın oğullarından Rüstem Beg'i ailesi ve yakınlarıyla birlikte Diyarbekir'e yerleştirdi, bunlar halen daha orada yaşamakta olup, devlet (Osmanlı) tarafından onlara az bir maaş verilmektedir. Bunlar yaptıklarından dolayı çok pişmanlık duyuyorlar. Hasan Sultan'ın diğer oğlu Borzu Beg, Said Sultan ve başka Oramanlılar ise Rüstem Beg ve ailesinin Diyarbekir'e gitmelerini uygun bulmadılar. Ancak yapacak bir şeyleri kalmadığını gördüklerinden, Süleymaniye'den Şehrizor Sahrasına geri döndüler ve bir süre biçare ve avare bu bölge civarında sağda solda yaşamlarını sürdürdüler. Nihayetinde Şehzade'ye yalvarmaktan başka çarelerinin olmadığını görünce, Said Sultan, hanımı Firuze Hatun'u bağışlanmalarını talep etmesi için Şehzade'ye gönderdi. Ali Ekber Han'ın aracılığıyla onu bağışladılar ve Said Sultan'ı Senendec şehrine huzura çağırdılar. Said Sultan korkudan azade, çocuklarıyla birlikte Şehzade'nin huzuruna gidip özür diledikten sonra, (vr 86) Şehzade de onların günahlarını bağışlayarak, asla geçmişteki olaylardan bahsetmedi. Bir süre sonra da Lehun Emirliğini Ali Ekber Han'ın kefil olmasıyla, Said Sultan'ın oğluna bağışladı. Kendisi ise hâlihazırda Senendec'de ikamet etmektedir.

Daha önce bahsi geçmişti, Hasan Sultan'ın kardeşleri Mustafa Beg ve Behram Beg Şehzade'nin emriyle zindanda idiler, Behram Beg zindanda tabii şekilde vefat etti. Onun ölümünden sonra Mustafa Beg azat edildi ve ailesiyle beraber şehirde yaşamaktadır. Mutemed'ül-Devle'nin temsilcileri onun ve ailesinin iâşesini karşılamaktalar. Ama Borzu Beg hala çöl ve vadilerde avare bir şekilde hayatına devam ediyor.

Oraman bahsini yazdıktan sonra, önceden söylediğimiz gibi, Lehun'lu Muhammed Said Sultan, Ali Ekber Han'ın aracılığıyla Mutemed'ül-Devle'nin gazabından kurtulmuştu ve bir süre Senendec şehrinde yaşadı. Oğlu Lehun'da hüküm sürüyordu. Nihayetinde insanın bahtı nasıl geriye dönerse, öyle oldu ve Ali Ekber Han'ın kardeşi Musa Han'la birlikte sınır bölgesinde her türlü kötü harekete ve herzelere başladılar. Said Sultan da şehirde rahat durmamaya başladı. Onun davranışları Mutemed'ül-Devle'nin kulağına gitti ve hayatta kalmasının memlekete fesat ve kötülük getireceği kanaatine vardı. Onu, Ali Akber Han ile birlikte Cevanrud'a gönderdi ve kendisini yeniden Lehun'a hükümdar yapacağı bahanesiyle, bu sefer oğlunu da kendi yanında alıyordu. İki üç gün sonra diğer üç kişiyle birlikte, halkın huzurunda onları zincirle bağlattı ve hiç vakit kaybetmeden Said Sultan ve iki kölesini kılıç ve hançerle parçalattı. Gece vakti oğlunu da öldürdüler. Bu şekilde o taifenin fitne ateşi tamamen söndürülmüş oldu.

Böylece, Ardalan Kürdistan'ı bölümü Allah'ın yardımıyla tüm tafsilatıyla yazılmış oldu. Kitabın sonundaki zeyl bölümünde, bu bölgenin hane sayısı ve şehirler arasındaki yol mesafeleri, Senendec şehrinin aile ve mahalle sayısı, tahmini nüfusu da ayrı ayrı takdim edilecektir.

Şimdi okuyucularımıza Ardalan Kürdistan'ının durumundan sonra Bâbân Kürdistan'ında yaşayan halklarla ilgili bilgi verilecektir. Eserin başında Bâbân Kürdistan'ından bahsedilmiş ve o bölgenin insanlarıyla (vr 87) ilgili kısmen bilgi verilmişti. Şimdi ise onlardan tüm yönleriyle bahsedilecektir. Bu bölgenin tamamı yirmi dört fersahtır. Sınırları, hâlihazırda Paşaların idaresindeki Süleymaniye kasabasına kadar on iki fersahtır. Bu bölge güneyden Kerkük yurduna, kuzeyden Ardalan Kürdistan'ına, doğudan Sirvan Nehrine, batı tarafından da Serdeşt ve Mukrî'ye kadar uzanmaktadır. Bu bölgede yaklaşık bin köy ve bir şehir yer almaktadır. Bu kitabın sonunda bunların nüfusu, aile sayısı ve sınırları ile ilgili bilgiler ayrıntılı bir şekilde yazılmıştır.

İstiklalini kazandığı dönemden bugüne kadar bu bölgenin yönetimi şu dört bölgeyi kapsamaktadır: Birinci bölge, Mavt bölgesi²⁰⁵ ki burası halen bölge yönetimi altındadır. İkinci bölge, Bekirabad Kalesi ki günümüzde Şehrizer Çölü

²⁰⁵ Günümüzde Irak Kürdistanı'nda Şarbasir bölgesinde bir nahiyedir (Çev. Notu)

gibi bir yere benzemektedir. Üçüncü bölge, Çuvalan Kalesidir²⁰⁶ ve bölgenin yönetimi yüz yıldan fazla bir süre bu kalede yer almıştır.

Daha sonra H.1209 (M.1795) yılında, bu şehre üç fersah mesafedeki Melkendi Köyü, yönetimin merkezi haline gelmiştir. Bâbânlı İbrahim Paşa orada yeni bir şehir inşa etti ve adını da kendisine bağlı bulunduğu Bağdat Veziri Süleyman Paşa'ya nispetle koydu, bugün bu şehir Süleymaniye olarak bilinmektedir. Kimileri de Süleyman Paşa adına oğlunun burayı kurduğunu söylemektedirler. Bâbân Kürdistan'ındaki Kürtler, başka kabilelere ve Kürt akrabalarına nazaran daha yiğit ve savaşçı oldukları için, hiç kimse onlarla teke tek savaşa tutuşamazdı. (vr 88) O bölgenin insanların çoğu hem çok savaşçı ve namazını geçirmeyen insanlardır, hem de kendi köy ve şehirlerini yönetme konusunda çok yeteneklidirler. Ama asla binaları, bahçeleri, elbiseleri ve gıdalara saldırıp, yağmacılık yapmazlardı. Buna karşın yabancılarla fazla samimi olmazlardı. Yani, yabancılar karşı oldukça samimi ve sevecen olan Ardalanlıların tam tersi. Daha önce Ardalan Kürdistan'ının tarihinden bahsedilirken, Bâbânlı bazı kişilerle ilgili de bilgi verilmişti, onların ne kadar inançlı ve Müslüman bir halk olduklarına daha yakından bakacağız. Bu bölümde onların içtimai özelliklerine özetle yer verirken, onlar için neden "Bâbân" lafzının kullanıldığı konusunda da bilgi verilecektir.

Eski dönemlerde, Eşkanîler ve özellikle Sasanîler döneminde bu topluluk, diğer Kürt kabilelerinden daha fazla nüfusa sahipti. Tarih kitapların çoğunda kayıtlıdır ki, Şehrizar Kürtleri her zaman uzak ve yakın bölgelere saldırılarda bulunup yağmacılık yaparlardı. Öyle ki Erdeşir Bâbekan'ın döneminde Hemedan ve Kirmanşah şehirlerinin yakınlarına kadar musallat olmuşlardı ve sürekli İran'ın farklı bölgelerini yağmalıyorlardı. Yol kesip eşkıyalık yaparak, başkalarının mallarına ve canlarına zarar veriyorlardı. Onların yaptığı bu zulümlerden bıkan insanlar Fars'taki İstahr'a²⁰⁷ gidip, Erdeşir'in sarayına sığınarak Şehrizar insanların bencillik ve zulmünden şikâyetçi oluyorlardı. Bu söylenenler Padişah'ı çok rahatsız etti, bunun üzerine Padişah bir orduyu onları cezalandırmak için

²⁰⁶ Çuvalan Kalesi veya Kürtlerin ıstılahıyla Kala Çuvalan, daha sonra Süleymaniye'nin kurulmasıyla birlikte eski önemini kaybetmiştir (Çev. Notu)

²⁰⁷ İran'ın güneyinde Fars Eyaleti sınırları içinde yer alan antik bir şehirdir. Adının Pehlevîce "küçük göl" mânasındaki stahr kelimesinden geldiği rivayet edilirse de yeni yapılan çalışmalar ismin aslının Eski Persçe stahra "müstahkem yer" olduğunu göstermektedir. Şehir, Pârs'ın milâttan önce 331 yılında Büyük İskender tarafından harabeye çevrilmesinden sonra gelişmeye başladı ve milâttan önce 250-milâttan sonra 224 yılları arasında Eşkânîyân'ın (Arsakiler) başşehri oldu. (Bkz: Recep Uslu, "İstahr", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 23, Ankara 1993, s. 202.)

gönderdi. Kürtler de İran ordusunun geldiğinden haberdar olduklarında onlar da kalabalık askerlerini toparlayarak savaşa hazırlandılar. (vr 89) Hemedan sınırında bu iki gurup karşı karşıya geldi, kılıçlarını çekip birbirlerine saldırdı. Sonunda Şah'ın ordusu dayanamayıp, Irak-ı Acem tarafına doğru kaçtı. Bu olaylar olduğu zaman, Irak (-ı Acem) Vilayeti Erdeşir'in ikametgâh yerinin yakınındaydı. Hezimete uğrayıp firar edenler Padişah'ın ordusuna katıldılar. Erdeşir bu duruma çok üzüldü ve kırk bin süvariyle Kürtlerin bulunduğu bölgelere doğru gitti. Şehrizer'un casusları bu büyük ordunun geldiğini kendi akraba ve kabilelerine haber verdiler, Kürtler de kendi ordularını savaş için hazırladılar. Böylece iki ordu Şehrizer Ovasında birbirinin karşısına çıktı, karşılıklı şedit bir katliam yaşandı. Padişah'ın ordusu yoğun ok ve kargı yağmurundan korkup kendi yurtlarına firar etti.

Erdeşir Şah, ordusundan geriye kalan sekiz bin askeriyle, Behmen Ibn İsfendiyar'ın torunlarının mukim bulunduğu dağlık araziye sığındılar. Onlar Padişah'ı eğlence ve ziyafetler düzenleyerek karşıladılar, ihtiyaçlarını gördüler. Padişah sekiz gün orada kaldı ve habercilerini Şehrizer tarafına doğru gönderdi. Gelen haberlere göre, Kürtler zaferleriyle sarhoş, kendi yurtlarında şenlikler düzenlemekte ve Padişahın geri dönmesinden endişe içinde bulunmamaktaydı. Erdeşir onları cezalandırmaya niyetlendi, gece vakti askerleriyle dağdan inip, aniden Kürtlerin yurtlarına saldırdı ve önlerine çıkan herkesin kafasını vücudundan ayırdılar. Bu baskın gece yarısından şafak sökene kadar onları öldürmekle ve mallarını yağmalamakla devam etti. Sabah Kürtler kendilerine geldiklerinde (vr 90) yaşadıkları yerlerden, ahaliden ve mallarından geriye hiçbir iz kalmadığını görerek korkup firar ettiler. Katliamdan kurtulup geride kalanlar, Padişaha affedilmeleri için yalvardılar. Padişahın askerleri Kürtlerin yaptıklarından çok rencide olmuş halde, öfkeliydiler. Onların (Kürtlerin) kadınlarına ve çocuklarına bile merhamet göstermeyip çoğunu kılıçtan geçirdiler.

Sonunda Padişah bunların durumuna merhamet edip, onlara zarar verilmemesini emretti ve onları öldürülmekten ve yağmadan kurtardı. Bu zafer uzak ve yakın tüm bölgelere yayıldı. Firar edenler tekrar gelip, Padişah'ın ordusuna katıldı. Bu sırada Padişah o kavimden geriye kalanlara lütuf ve inayitle muamele etti. Firar etmiş olan Kürtler Padişah'ın bu merhameti karşısında hiç düşünmeden kendi yurtlarına geri döndüler ve o bölgeyi tekrar bayındır hale getirdiler. Padişahın

emriyle o bölgede bir şehir inşa edildi ve o şehrin duvarları, kaleleri yapıldıktan sonra başka yerlerden o şehre (Şehrızor'a) insanlar gelip yerleşmeye başladı. Bu şehir zorla ve güçlkle inşa edildiği için, Padişah bu şehre Şehrızor adını verdi. Sonra Padişah o halktan birini Şehrızor'un hükümdarı olarak seçti. Şehrin kanun ve yasalarını onlara anlattı. Padişah altı ay kadar orada kalıp, sarayına geri döndü. Böylece Şehrızor Kürtlerinin her dönemde özel bir mertebe ve makamları oldu. Şehrızor'da büyük önderlerin isimleri İslam'dan önce ve sonra, Safevî Sultanları dönemine kadar iyice belli değildi ve tarih kitaplarında da bunlar kaydedilmedi, ya araştırılmadı veya hiç kayda geçirilmedi. (vr 91) Bâbân bölgesinde bilinen ilk hükümet, Süleyman Beg İbn Molla Ahmed yönetimidir. Burada asıl bahsetmemiz gereken, Şehrızor Kürtleri arasında meşhur olan Molla Ahmed'in öyküsüdür.

Bâbân Kürdistan'ı bölgesinde Merge olarak bilinen bir yer bulunmaktadır. Orada "Dare-i Şemane" denilen bir köy yer almakta olup, burası günümüzde de halen aynı isimle bilinir. Bâbân Valilerinin cediti olan Molla Ahmed, o köyün ahfadındandı. Gerçekte fıkıh bilen, abid ve zahid bir insandı, ama yoksulluk ve sefalet içinde yaşıyordu. Bunun yanı sıra cömert, yiğit ve iyi bir savaşçıydı. O dönemde Osmanlı Devleti, sınırlarından birinde Frenkler ile bir savaşa tutuşmuştu. Molla Ahmed de cihad duygu ve düşüncesiyle kendi yurdunu terk etti ve uzun bir mesafe kat ettikten sonra Osmanlı ordusuna katıldı. Molla Ahmed savaş esnasında şecaat ve korkusuzluğunu gösterdi. Bu savaşta Osmanlılar galip geldi ve Avrupalılar hezimete uğrayıp, yurtlarına geri döndüler. Müslümanlar onları takip ederek topraklarına saldırdılar ve mallarını yağmalayıp, bazılarını da sürgün ettiler. O vakitler, Molla Ahmed'e de ay gibi güzel bir kız savaş ganimeti olarak düştü. O kız da Molla Ahmed'e yakınlık duymuş ve kendi isteğiyle Dare-i Şemane'ye gelerek Müslüman olmuştu. Molla Ahmed bu kızla evlendi, ancak kızın isteğiyle bir yıl kadar birbirlerine yaklaşmayı ertelediler. Kızın yanında kendisine ait olan malları vardı, onlarla durumunu biraz değiştirdi ve düzeltti. Bir gün Molla Ahmed'in annesi ona kötü ve ters davrandı, (vr 92) o da onun bu hareketlerine üzülüp silahını kuşanarak atına bindi ve kaynanasına dedi ki: "Oğluna söyle, benim peşimden gelmesin, ben kendi ülkeme dönüyorum, eğer yanlış bir hareket yapar da gelirse, öldürülür." Bu sözleri söyleyerek oradan ayrıldı. İhtiyar kadın gitmemesi için ona o kadar yalvardı, ama hiç fayda etmedi. Molla Ahmed akşam eve döndü ve annesi durumu ona anlattı. Molla Ahmed aniden bayılıp yere düştü ve feryad figan

etti. Ondan sonra yorgun argın hızla atına bindi, süratle tüm yolları, köyleri geçerek kızın yurduna doğru gitti. On gün sonra yolda kıza erişti ve ağlayarak ona dedi ki: “Ey vefasız! Bana neden böyle bir zulmü reva gördün? Geri dön, ben sensiz yaşayamam. Yaşadığım müddetçe seni asla unutamam.” Kız da dedi ki: “Benden uzak durman için seni uyarıyorum, aksi halde bu kılıç kanınla sulanacak, evine dönmen ve beni rahatsız etmemen senin için en iyi yoldur.” Bu sözlerin Molla Ahmed’e hiçbir etkisi olmadı. Molla Ahmed üzülen Allah’a ve Peygamber’e duada bulundu. Sonunda kız sinirlendi ve kılıcının tersiyle kafasına vurdu, Molla Ahmed attan düşüp bayıldı. Kız merhamete gelip attan indi ve yanında oturup biraz ağladı. Sonra atının yularını çiviyle sıkıca yere sabitledikten sonra, Molla Ahmed’in kafasını pamuklu türbanıyla sardı ve bir kese altını da kafasının altına koyup yoluna devam etti. Molla Ahmed bir gün sonra güzünü açtı, kızını gitmiş ve kendisini de yaralanmış gördü. (vr 93) Altın kesesini beline bağladı, ayağa kalkıp zorla atına bindi ve evine doğru yola çıktı. Birkaç gün sonra Dare-i Şemane’ye vardı, bir süre tedavi olduktan sonra iyileşti. Sonra altın kesesini de alıp, kızın yurduna doğru yola çıktı ve dört ay sonra kızın şehrine vararak, oranın bir köşesine yerleşti. Ev sahibi iyi kalpli, yaşlı bir kadındı ve Molla Ahmed o yaşlı kadına biraz altın vererek dedi ki: “Ey ana! Bu altınları kullan ve bittiği zaman benden tekrar al.” Yaşlı kadın çok mutlu oldu ve Molla Ahmed’e kendi oğlu gibi hizmet etti. Molla Ahmed daima kızını araştırıyordu ve bir gün yaşlı kadına dedi ki: “Ey ana! Acaba geçen sene Müslümanların bu yurttan esir aldıkları insanlardan buraya geri dönenler olmuş mudur?” Yaşlı kadın da cevap verdi: “Evet iki üç ay oluyor, bu memleketin büyüklerinden falan kişinin kızı geri döndü ve şimdi de onu amcasının oğluyla evlendirmek istiyorlar. Kız buna asla razı değil ve daima melül ve mahzun oturuyor, ama üzüntüsünün sebebi de belli değil.” Molla Ahmed dedi ki: “Ey kadın sana şunu söylemek istiyorum, eğer bu sırrı asla ifşa etmemek üzere söz verersen çok kârlı çıkacak ve bu yoksulluktan kurtulacaksın.” Yaşlı kadın da, yaşadığı müddetçe Molla Ahmed’e hizmet edip, onun oğlu gibi olduğunu söyledi ve sırrını ifşa etmeyeceğine yeminler etti. Daha sonra Molla Ahmed de dedi ki: “Ey ana, ben o kıza aşığı ve ona tutuldum, onun peşinden ta buralara kadar geldim. (vr 94) Daha sonra her şeyi başından sonuna kadar anlattı ve ağladı. Yaşlı kadın da ağladı ve sonra dedi ki: “Ey oğul! Bana onunla ilgili bir nişane ver, ta ki onun yanına gideyim ve eğer seni sevdiğini görürsem onunla konuşayım, aksi takdirde konuşmam.” Molla Ahmed’in yanında kızdan ona kalmış bir yüzüğü vardı, onu

yaşlı kadına verdi ve dedi ki: “Bu yüzüğü kıza ver ve nasıl uygun görürsen onunla konuş.” Ertesi gün yaşlı kadın kızın evine gitti ve onu aynı şekilde üzgün gördü, biraz oturduktan sonra dedi ki: “Ey kızım! Senin üzüntün o Müslüman gençten ayrıldığın için mi? Ey evlat, eğer o gençten sana haber verirsem bana ne verirsin?” Kız dedi ki: “Ey Ana! Mesih’e yemin olsun ki, eğer bir şey biliyorsan söyle, istediğini sana vereyim.” Yaşlı kadın yüzüğü ona verdi ve durumu kıza anlattı. Kız durumu duyduktan sonra ağladı ve dedi ki: “O biçare kendini benim için büyük bir riske atmış ve şu an ikimiz de sana sığınıyoruz.” Bunları söyleyip, yaşlı kadına bir kese altın verdi ve bir kese daha çıkarıp ekledi: “Bunu Molla Ahmed’e ver ve deki, benim için yolculuk boyunca dayanabilecek kuvvetli bir at alsın. Ey Ana! Sen de her gün benim yanıma gel ve şimdi de onun yanına git söyle ki ben yaptıklarımın dolayısı pişmanım ve ondan af diliyorum. Çünkü ona itaatsizlik, Allah’a karşı da nankörlük ettim.” Yaşlı kadın çabucak eve dönüp Molla Ahmed’e müjdeyi getirdi, bir kese altını da ona verdi. Molla Ahmed çok mutlu oldu ve yere kapanıp secde etti. Ertesi sabah, kuvvetli bir at ve yolculuk malzemelerini hazırlayıp, hareket etme haberini bekledi. Yaşlı kadın her gün kızın evine giderek haber getiriyordu. (vr 95) bir gün ansızın kızın amcasının oğlu evine geldi. Kız yine üzgündü ve kızın amcasının oğlu sinirlenip dedi ki: “Madem o Müslümanları seviyordun neden geri döndün? Bu hal ve tavırları bir kenara bırak, yoksa kanın kılıcı sulayacak.” Kız onun bu sözlerine çok sinirlendi, ama hiçbir şey demedi. Bir kaç gün geçtikten sonra kız babasından biraz para almayı başardı ve yaşlı kadına dedi ki: “O gece söyle yarın gece şehrin dışına çıksın ve beni filanca yerde beklesin, ta ki ben de yanına geleyim.” Yaşlı kadın eve gitti ve ona haber verdi. Molla Ahmed de gece vakti atları hazırladı, yolculuk malzemelerini yanına aldı, yaşlı kadınla birlikte tarif edilen yere giderek beklemeye başladılar. Gece yarısı kız silahlı ve teçhizatlı bir şekilde onlara yaklaştı. Molla Ahmed sevinçten ağlıyordu, sonra üç yüz dinar altını yaşlı kadına vererek hiç vakit kaybetmeden atlara binip kaçtılar. O gece sabaha kadar atların üzerinde gittiler. Sonraki gün çok yavaş hareket edip bir dağın eteğine vardılar ve bir çeşme kenarında atlardan inip biraz dinlendikten sonra, yemek yediler. Sonra aniden uzaktan atların tozları görüldü ve kız Molla Ahmed’e dedi ki: “Ey yar! Şu atlılar bizi yakalamak için buraya geliyorlar, sen merak etme ve korkma, ben inşallah onları öldüreceğim. Bu altın kesesini al ve dağın zirvesine git, eğer ölmezsem yanına gelirim ama aksi bir durum olursa herhangi bir yoldan git.” Molla Ahmed de dedi ki: “Ey yar! Bu sürüyle yalnızca savaşmana asla izin

veremem, ben kendim onlarla savaşıbilirim.” Kız onun üzerine yemin ederek, dedi ki “eğer bu dağdan aşağı inersen kendimi öldürürüm.” Bunu söyleyerek yola çıktı (vr 96) ve onların karşısında durdu. Kızın amcasının oğlu da yüz süvariyle birlikte onun karşısına geçti. Kız tüm gücüyle gelen askerlere saldırdı ve ilk atağında amcasının oğlunu ikiye bölüp birkaç kişiyi de öldürdü. Ondan sonra bir köşeye çekildi ve onu rahat bırakmaları için bağırarak dedi ki, “şimdi bırakıp geri dönün, gitmezseniz birinizi bile sağ koymayacağım.” Süvariler onun heybetinden korkup geri döndüler. Kız sevdiğinin yanına döndü ve o günü aynı çeşmenin yanında geçirdiler. Yol yorgunluğu ve ıstırapıyla, takatten düşmüşlerdi. Sabah yine yollarına devam ederek köyleri geçtiler. Bir süre sonra kendi evlerine vardılar.

Molla Ahmed’in annesi, oğlunu ve gelinini gördüğünde çok mutlu oldu, köy halkı da onları ziyaret etmek için geldiler. Birkaç gün sonra bir ziyafet düzenleyip, köyün insanlarını kendi düğünleri için davet ettiler. Sonra eşiyile aynı yastığa baş koyup ona yakışır bir şekilde bir ev inşa etti. Bir yıl geçtikten sonra Molla Ahmed’in eşi hamile kaldı ve güzel bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Adını Süleyman koydular, daha sonra bir erkek çocuk daha dünyaya getirdi ve bunun ismini de Abdullah koydular. Sonraları “Baba Mir” lakabını aldı ve Mukrî bölgesinde hükümdar oldu. Zamanı geldiğinde onunla ilgili bilgi verilecektir.

Süleyman Beg kendi anne babasının terbiyesiyle büyüdü. Büyük bir adam olacağı çocukluk döneminden belliydi. On yaşına vardığında çocukluk arkadaşlarıyla çöle gidip oynuyorlardı. Yanında yemek getirdiği zaman, başka çocuklara dağıtır, kendisi hiçbir şey yemezdi ve her zaman onları yönlendirirdi. Süleyman Beg on sekiz yaşındayken babası vefat etti. İki sene sonra da annesini kaybetti. Ailesinin mal varlığını hesapladı, değeri on bin dinar altındı. Daha sonra babasının (vr 97) yerine geçerek, herkese lütuf ve yardımda bulundu. Bir süre sonra köyün ve bölgenin Beyi oldu. Köyün insanları gayri ihtiyari onu sevmeye başladılar. Birkaç süvari daima onunla birlikteydi, bazı vakitler uzak bölgelere gidip yağmacılık yapıyorlardı. Giderek o yurttan ve civarda tanınmış biri oldu, iktidarını genişletti. O zaman da yine Osmanlılar ile Frenkler arasında bir savaş çıktı. Süleyman Beg de babasına uyararak, cihada gitmeye karar verdi. Kırk yiğit süvarisini de yanına alıp, Konstantiniyye’ye²⁰⁸ kadar gitti ve Osmanlı ordusuna

²⁰⁸ İstanbul (Çev. Notu)

katıldılar. Savaş esnasında bulunduğu köşeden Müslüman ordusunun zayıfladığını gören Süleyman Beg, süvarileriyle savaş meydanına girdi ve cesurca savaştı. Öyle gayret gösterdiler ki, Frenk ordusu biraz geri çekildi ve Osmanlı ordusu galip geldi. Frenkler yenilip kaçmak zorunda kaldı. Süleyman Beg savaş meydanında attan indi ve Rumuların (Osmanlı'nın) komutanı bu şecaat ve cesareti görünce, hoşnut bir şekilde onu yanına getirmelerini emretti. Süleyman Beg askerleriyle birlikte ordu komutanının yanına gitti, Serdar onu överek soyunu ve nereli olduğunu sordu. Süleyman Beg dedi ki: “Benim adım Süleyman ve Kürdistan ahalisindenim.” Komutan aşırı bir muhabbetle askerlere iki üç kez “babam Süleyman, babam Süleyman” diye seslendi ve ondan sonra bu isimle anıldı ve “Süleyman Baba” diye tanındı. Ondan sonra gelen nesillere de Bâbân denildi. (vr 98) böylece onların yurtlarının ismi Bâbân olmuş oldu ve hala da Bâbân denilmektedir. Kitabın başında da zikrettiğim üzere, Ardalan ismi de oranın Valilerinin cediti olan Hüsrev Asyaban'dan gelmektedir. Savaştan sonra, Osmanlı Serdarı kendi Padişahına Süleyman Beg'den ve muharebe sırasındaki yararlılıklarından bahsedince, huzura çağrıldı. Gayet güzel bir şekilde karşılandı. Padişah bir yarlıkla²⁰⁹ o bölgeyi iktâ olarak ona verdi ve nihayetinde komutan kendi topraklarına geri döndü.

3.23. Süleyman Beg'in Bilbas ve Bâbân Bölgelerini İstilas

O dönemde Kürt kabilelerin arasında öyle bir makam kazandı ki, o bölgenin tüm ahalisi ona itaat ederdi. Ve kısa bir zaman içinde Bâbân'da hükümdarlığını sağlamlaştırarak, iktidarını Bilbas ve Mukrî yurtlarına da teşmil etti. Kendi kardeşi Abdullah'a “Baba Mir” lakabını verdi ve o bölgeye gönderdi. Baba Mir kardeşinin emriyle o bölgeye gitti ve ölene kadar orada hâkim olarak kaldı. Şu anda da onun ahfadı o bölgede varlıklarını sürdürüp, hükümdarlık etmekte ve soylarını ona nispet etmektedir. Kısacası H. 979 (M.1572) yılında Süleyman Beg, Bâbân ve Şehrizor Çölüne, Mukrî ve Bilbas bölgelerine tüm gücüyle hâkim oldu, hükümetinin başkenti de Dare-yi Şemane idi. Oranın insanlarına adaletli davranıp ihtiyaçlarını karşılıyordu. Birkaç çocuğu oldu ve 18 yıl tüm heybetiyle orada özgür bir şekilde hüküm sürdükten sonra vefat etti. Ölmek üzereyken de oğlu Ferhad Beg'i tahtına varis kıldı.

²⁰⁹ Metnin aslında “yarlık” kelimesi kullanılmış olup, “ferman” anlamında kullanılan bu güzel kelime tercümede de muhafaza edilmiştir (Çev. Notu)

3.24. Bâbânlı Süleyman Beg'in Oğlu Ferhad Beg Döneminin Zikri

Ferhad Beg H.997 (M.1589) yılında babasının yerine oturdu ve memleketin durumunu (vr 99) iyileştirdi, babası tarafından tesis olunan kurallar çerçevesinde hüküm sürdü. Bâbân ahali onun döneminde daha müreffeh oldu. Emrinde iki bin süvari vardı. 20 yıllık dönemi gayet mutlu geçti. Sonra o da bu dünyaya veda etti, ölmek üzereyken oğlu Bekir Beg'i yerine tayin etti.

3.25. Bekir Beg Döneminin Beyanı

Bekir Beg H.1017 (M.1608) yılında babasının tahtına oturdu. Kuvvetli ve güçlü bir adamdı. Babası ve dedesinin aksine, gerçek bir hükümdar gibi davranıyordu. Bekir Beg ilk olarak kendi hükümdarlığının merkezini Dare-yi Şemane'den Mavt'a taşıdı. Bir süre sonra Şehrizer Çölünde uzun duvarlarla örülü sağlam bir kale inşa etti. Birçok insan oraya gelip yerleşti. Sonra o kaleye "Bekirabad Kalesi" denildi. Başka yurtlardan birtakım insanlar gelip onun emri altına girmeyi istediler. Bekir Beg de Bâbân milletinden ziyade onları tercih edip yüksek makamlara getirdi, onlara daha çok özen gösterdi ve rengârenk elbiselerle özel zırhlar verdi. Altından yapılmış çizmeler vererek, bu çizmelerin üzerine altından çingirak da taktırdı. Bu nedenle onlar "Altın Potinler" olarak tanındılar. Bekir Beg kendi milleti olan Bâbân halkını çok aşağılıyor ve onlara hakaret ediyordu. İnsanlar onun bu davranışlarından çok rahatsızlık duyup, kendi köşelerine çekildiler. Bu sıralarda yönetim işleri kötüye gitmeye başladı. "Revanduz", "Koy", "Harir"²¹⁰ ve "Bilbas" Kabilelerinin reisleri bir araya gelip, beş bin atlı askerle Bekir Beg'e saldırılar düzenledi ve Bâbân'ın her yerinde karışıklıklar çıkardılar. O sırada Bekir Beg de Bâbân halkına memleketi savunmalarını emretti, ama hiç kimse bu emre itaat etmedi ve cevap olarak dediler ki: "Altın Potin (vr 100) giyenlerden bu derde deva olmalarını iste." Ardından Bekir Beg "Altın Potin" heyetini bir araya topladı ve dedi ki: "Sizi bahane edip, Bâbân halkı benim emirlerime itaat etmedi ve benim atalarımın hukukundan yüz çevirdi. Şimdi bana söyleyin, benim için neler yapabilirsiniz?" Herkes bir ağızdan dedi ki: "Yaşadığımız müddetçe sana itaat edeceğiz ve mümkün olduğu sürece savaşağız." Onların bu söylediklerini duyan Bekir Beg biraz da olsa rahatladı ve savaş hazırlığı yaparak yola çıktı. Şehrizer'a iki menzil mesafede iki fırka arasında şiddetli bir savaş meydana geldi ve gündeğumundan günbatımına kadar iki ordu savaşıp, birbirlerini öldürdüler. Altın

²¹⁰ Revanduz, Koy ve Harir bölgeleri günümüzde Irak Kürdistan'ı içerisinde yer alır (Çev. Notu)

Potinliler savaş meydanında yiğitçe ve cesurca savaştı, bir tanesi kalmayınca kadar can verdiler. O gün düşmanlarından bin kişiyi öldürdüler. Bekir Beg'in bizzat kendisi de kılıç salladı ve savaşta pek çok düşmanı öldürdü. Ama ordusu dağılmıştı, kendisi de çaresiz firar etmek zorunda kalmıştı. Düşman ordusu da onu takip edip saldırdı ve Bâbân yurdunda büyük bir karışıklığa sebep oldular. Çoğu öldürüldü, bir kısmı da esir edildi. Köyleri ve haneleri yağmalanıp yakıldı, düşman büyük bir zaferle kendi yurduna geri döndü. Diğer taraftan, ona karşı olanların kılıç darbelerinden korkan Bekir Beg, geçiş yolu olmayan dağlara sığındı, ta ki düşmanları kendi yurtlarına geri dönene kadar. Ancak o zaman Bekir Beg Şehrizer'a geri döndü (vr 101) ve Bâbân yurduna verilen hasarı görünce ah edip ağlamaya başladı. Sonra siyah bir bayrak alıp Şehrizer'un köy ve nahiyelerini ziyaret etti, ölenlerin ailelerine taziye verdi ve onları intikam için kışkırttı. Bâbân'ın ileri gelenleri hükümdarlarını üzgün ve biçare görünce, birlik olup onun etrafında toplandılar, naralarının sesi arşa ulaştı ve kısa bir süre içinde üç bin süvari Bekir Beg'in bayrağı altında toplandı. Tüm savaş hazırlıkları tamamlandıktan sonra, onlara bu acıyı yaşatan kabileleri cezalandırmak için harekete geçtiler. Karşı taraf da toplanıp kızgın bir aslan gibi onların karşısına çıktı. Koy nehrinin kenarında her iki taraf kılıç ve mızraklarla birbirine saldırdı. Bâbân ordusunun mızrakları yağmur gibi Bilbaşlıların kafalarına deşip, onların dağılmalarına neden oldu. Her iki ordudan da çok sayıda insan öldü.

Sonunda Bekir Beg galip geldi ve karşı tarafın ordusu hezimete uğradı. Onların büyüklerinden yedi yüz kişi esir edildi ve geri kalanı da kılıçtan geçirildi. Bâbân ordusu onların evlerine ve yurduna saldırdı. Üç gün üç gece öldürüp, yağmaladılar. Koy Nehrinin kenarında atlarından inerek, bir araziye ateşle doldurdular. Sonra el ve boyunları bağlı esirleri ateşin üzerinde koşmaya mecbur ettiler. İşkence edenler, esirlerden koşmak istemeyenleri kırbaçlayıp zorla koşturuyorlardı. Söylenenlere göre, esirlerin bazısı koşmuyordu ve işkence edenler de onlara taş ve sopalarla vuruyorlardı; onlar da bağıyorlardı, “Vurmayın, biz yolun farkındayız” diyerek. (vr 102) Üç gün boyunca bu zillet böyle devam etti, sonra Bekir Beg nehrin kenarına oturdu ve onların kafalarını teker teker vücutlarından ayırıp, bedenlerini suya attı. İşleri bittikten sonra, ganimetlerle beraber Şehrizer'a dönerek şenlikler düzenlediler.

3.26. Bekir Beg'in Bağdat'a Gidişi ve Öldürülmesi

Bekir Beg 12 yıl bağımsız bir şekilde hükümdarlığını sürdürdü. Ancak bir gün ansızın aklını kaybetti ve sonra halkının yanında dedi ki: “Bağdat şehrine gidip, orayı görmek istiyorum.” Bâbân büyükleri dediler ki: “Bu doğru bir fikir değil, çünkü Bağdat'ın hükümdarı sana düşman, neden oraya gitmek istiyorsun?” Bekir Beg dedi ki: “Eski bir giysiyle gideceğim, bıyığımı ve sakallarını da keseceğim.” Yanındakiler gülüp, bir şey söylemediler. Hiç kimse ona engel olamadı. Bir gece yanına biraz altın alıp, Bağdat'a doğru hareket etti. Bağdat'a yaklaştığında, sakallarını keserek şehre girdi ve birkaç gün dolaşp istirahat etti. Sonra aniden bir kişi onu tanıdı ve ahaliye haber verdi. Onun Bağdat'taki varlığı hükümdarın kulağına gitti. Hükümdar hızlıca bir kaç kişiyi onu yakalaması için göndererek, Bekir Beg'i yanına getirtti. Sonra hiç vakit kaybetmeden emir verdi ve kafasını vücudundan ayırdılar. Bekir Beg'in ölüm haberi her yere yayıldı ve Bâbân ahalişi tamamen yasa büründü.

3.27. Bekir Beg'in Oğlu Süleyman Paşa'nın Babasının Yerine Tahta Çıkışı

Taziye bittikten sonra H.1029 (M.1620) yılında Bekir Beg'in ekber ve erşed²¹¹ olan oğlu Süleyman Paşa babasının yerine geçti ve intikam almaya karar verdi. Düzenli bir orduyla Bağdat'a doğru hareket etti. Irak Valisi de (vr 103) üzerlerine bir ordunun geldiğini haber aldı ve kalabalık ordusuyla savaşa hazırlandı. O sırada Ardalanlı Helu Han'ın oğlu I. Han Ahmed Han bu fırsatı kullanıp Bâbân'daki bazı bölgelere saldırdı ve Bâbân halkının bir bölümünü amele olarak Hasanâbad Kalesi'ne götürerek, orada bedava çalıştırdı. Ardalan halkı, hala bu olaydan yani I. Han Ahmed Han'ın Bâbân halkının bir bölümünü bedava çalıştırdığından övünerek bahseder.

Kısacası Süleyman Paşa Irak'a saldırdığında, Bağdat'ın hükümdarı hızlı bir şekilde ona yetişti ve iki ordu aralarında iki menzil kalana kadar birbirine yaklaştı. Ama her iki tarafta da sulh isteyenler öne çıktı ve iş tatlıya bağlandı. Bağdat'ın hükümdarı Bâbân ordusunun tarafına giderek, yaptığı işten dolayı pişmanlığını

²¹¹ Osmanlı Hanedanı'nda da hemen hemen aynı tarihlerde, yaşça en büyük ve en olgun şehzadenin tahta geçmesi kaidesine dayalı “ekber ve erşed evlad” sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Bu paralelliği vurgulamak için metnin orijinalindeki bu ifade, tercüme metinde sadeleştirilmeden kullanılmıştır (Bkz: Mücteba İlgürel, “I. Ahmed”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 2, Ankara 1993, s. 32)

bildirdi, Süleyman Paşa'ya izzet ve ikram gösterilmesini emretti. Akabinde her iki taraf da yapılan anlaşmadan memnun, kendi hüküm sürdüğü bölgelere geri döndü. Süleyman Paşa 8 yıl hükümdarlık yaptıktan sonra, vefatı hengâmında oğlu Mahmud Paşa'yı kendi yerine tayin edip, ardından vefat etti.

3.28. Mahmud Paşa Döneminin Beyanı

Mahmud Paşa H.1037 (M.1628) yılında hükümdar oldu. Kendisi irade sahibi ve tedbirli bir kişiliğe sahipti. Lakin Şehrizor'un havası hoşuna gitmediği için, hükümet merkezini Bekirabad'dan daha güzel iklime sahip Çuvalan Kalesi'ne taşıdı. Orayı daha da bayındır hale getirmek için çaba gösterdi. Bâbân'ın ileri gelenlerine Kale içinde herkesin kendine bir konak inşa etmesi için emir verdi ve orası zamanla bayındır bir hale getirilerek ahali oraya yerleşti. Çuvalan Kalesi'nin bu isimle anılma nedeni şudur: Bâbân bölgesinde dağdaki badem ağaçlarında yeşeren çiğ bademe Kürtçe dilinde "Çıvale" denilmekteydi. (vr 104) Bunun çoğul hali de "Çıvalan"dır, zamanla bu telaffuz "Çuvalan" halini aldı. O bölgede fazlasıyla çıvale bulunduğu için, o bölge Çuvalan Kalesi olarak anıldı. Mahmud Paşa da 10 yıl hükümdarlık yaptıktan sonra, ölmek üzereyken Halid Paşa'yı halefi olarak seçti. Vefat ettikten sonra, halk onun için yas tuttu.

3.29. Halid Paşa'nın Döneminin Beyanı

Halid Paşa'ya H.1047 (M.1638) yılında halk biat etti, idaresinin ilk senesinde Ardalanlı Süleyman Han ile savaşarak, büyük bir başarı elde etti. Bu hususlar Ardalan Kürdistan'ı bölümünde anlatıldığı için burada tekrara gerek yoktur. Ancak şunu eklemek gerekir ki, bu dönemde bazı Ardalan bölgelerini hâkimiyeti altına aldı.

Kısacası Halid Paşa halkın refahını çok düşünüyordu, bu nedenle bu uğurda çok çaba gösterdi, yıkılıp harap olan yerleri tamir ettirip iskân etti, ahalinin her birisi için belirli bir miktar vergi tayin etti ki, o zaman bu bölgede böyle bir yasa yoktu. Hal böyle olunca da herkes kazandığı parayı hükümdara götürmekteydi. O zamanlar Halid Paşa da Bağdat Valisine vergi veriyordu ve bu arada İran Padişahına da saygıda kusur etmiyordu. Yirmi yıl boyunca durum böyle devam etti. Halid Paşa da ölmeden önce oğlu Muhammed Paşa'yı halefi olarak seçip vefat etti.

H.1067 (M. 1657) yılında Muhammed Paşa hükümdar oldu. Son derece abid ve zahid bir kişiliğe sahip olan Muhammed Paşa, iyi kalpliliğiyle de etrafa ün salmıştı. Cülusundan iki sene sonra küçük kardeşi Ahmed Paşa (vr 105) ona karşı isyan edip yerine geçerek, Muhammed Paşa'yı hapse attı. Sonunda bazı şeytan yüzlü insanların tahrikiyle, bu adil ve ahlaklı gencin gözlerini kör etti. Ama bu durum Ahmed Paşa için hiç de iyi olmadı, dört yıl sonra öldürücü bir hastalığa yakalandı ve altı ay yatalak kaldıktan sonra öldü.

Muhammed Paşa artık hastaydı, ama hayattaydı. Hayret verici olan şeydu ki; Muhammed Paşa, kendi döneminde kardeşi Ahmed Paşa'ya çok şefkatli davranmış, ülkenin yönetiminde bile onunla birlikte hareket etmişti. Kendisine ulaşan değerli şeyleri Ahmed Paşa'ya hediye ediyordu, ta ki yerinden edilene kadar. Gözlerine mil çekilmesinden üç yıl sonra, kardeşinin ölüm haberini aldı. Sonra yanındakilerden birine dedi ki: "Onun na'sını mezara götürenler evimin önünden geçerken beni haberdar edin, onun ruhuna söyleyecek birkaç sözüm var." Sonunda Ahmed Paşa'nın bedenini yıkayıp kefenlediler, Bâbân büyükleri onun tabutunu alıp mezara götürürken, Muhammed Paşa'nın evine vardıklarında ona haber verdiler. Evden dışarı çıktı, tabutu bir saatliğine yere koymalarını emretti ve kendisi de tabutun yanına oturup onun cansız bedenine dedi ki: "Ey Ahmed! Seninle ben kardeşiz, anne ve babamız bir. Babamız öldüğünde, beni kendi yerine seçti, ben de seni kendim için bir dost ve ortak bildim. Ey Ahmed! Sana filanca gün şu kadar mal verdim. Benim sadece ismim hükümdardı. Ama sen bana bir kardeş gibi davranmadın ve kardeşlik hukukunu ihlal ettin, (vr 106) benim gözümü kör ettin ve şu an öbür dünyaya göçüyorsun. Sana yol azığı vermek istiyorum. Ey kardeşim! Mahşer günü Hâkim olan Allah'ın huzurunda hakkımı sana helal ediyorum, Allah'ın senden intikam almaması ve cezalandırmaması için de dua ediyorum. Bunu söyledikten sonra evine girdi, kapısını ölüm gününe kadar dost ve yabancıların yüzüne kapattı.

3.30. Süleyman Paşa'nın Döneminin Beyanı

Ahmed Paşa'nın ölümünden sonra kardeşinin oğlu Süleyman Paşa H.1077 (M.1667) yılında Bâbân yurdunun tamamına hükümdar oldu. Süleyman Paşa güçlü, korkusuz ve çok akıllı bir kişiydi; aslanlarıyla dövüşür, timsahıyla mücadele eder gibi şakalaşır. Ülkenin işlerini de hiç aksatmazdı. Hükümdarlığının altıncı yılında II. Han Ahmed Han, Ardalan bölgesinin Valisi oldu ve Süleyman Paşayla ittifak

etti. İki hükümdar, Merivan sınırında birbirini ziyaret ederek, dost kalmaya yemin ettiler. Diğer taraftan Şah Süleyman Safevî döneminde II. Han Ahmed Han'ın İran Şahı'yla yaşadığı sorunları daha önce zikretmiştik. Ayrıca II. Han Ahmed Han'ın Osmanlı Devleti'ne sığınması, Süleyman Paşa'yla işbirliği yapması, bilahare İranlı devlet adamlarının girişimleriyle II. Han Ahmed Han'ın tekrar Şah'a itaat yoluna döndürülmesi dahi anlatılmıştı. II. Han Ahmed Han ile İran Şahı'nın arası düzelince Süleyman Paşa onun bu davranışına sinirlenerek, Ardalan yurduna saldırdı ve onları ağır bir yenilgiye uğrattı, saldırı sonucunda Ardalan toprağına bağlı olan bir kısım bölgeleri Bâbân topraklarına kattı. Bu vakıa daha önce zikrolunmuştu. (vr 107) Süleyman Paşa çevre yurtlara tamamen hâkim oldu. Böylece Koy, Harir, Bilbas, Mukrî ve Zohab²¹² kabilelerinin yurtlarını egemenliği altına aldı. Yirmi bin süvari onun bayrağı altında toplanıyordu ve Kürdistan'ın büyük bir bölümünde hüküm sürüyordu.

3.31. Sepahsalar Rüstem Han ile Süleyman Paşa'nın Muharebesi

Şah Süleyman Safevî danışmanlarının da telkiniyle, II. Han Ahmed Han'ı Süleyman Paşa ile ittifaktan caydırıp tekrar kendi yanına çektikten sonra, bu sefer diğerinin çaresine bakmayı düşündü. Sepahsalar²¹³ Rüstem Han'ı kırk bin iyi süvariyle Süleyman Paşa tehlikesini ortadan kaldırması için Şehrizer'a doğru gönderdi. Süleyman Paşa bu haberi duyunca endişeye kapılarak, hemen ordusuna toplanma emri verdi ve kısa süre içinde yaklaşık yirmi bin askeri savaşa hazırladı. Sonra Kürt beylerine danışıp dedi ki: "Eğer biz kendi ülkemizde İran'ın ordusunu beklersek onlar gelip burayı yerle bir eder, şu an bu orduyla İran ordusunun bulunduğu tarafa gitmemiz en doğrusudur ve her nerede karşılaşırsak orada erkekçe savaşalım."

Kürt beylerinin tamamı Süleyman Paşa'nın bu sözlerini onayladı, ertesi sabah erkenden Sirvan ve Cevanrud yolu üzerinden hareket ettiler. Senkır bölgesini geçtikten sonra, İsfendabad Sahrasına doğru hareket ettiler. II. Han Ahmed Han bu hareketlenmeden haberdar oldu, ama buna karşılık herhangi bir tepki göstermedi, ne Sepahsalar'ı kendisine düşman görüyordu ve ne de İran Şahı ona karşı duruyordu. Ve dedi ki, "Durup dururken ne diye boş yere kendimi yorayım ki?"

²¹² Kasr-ı Şirin bölgesinde yaşayan bir kabile, bu topluluk fertleri arasında Şii, Sünni ve Ehl-i Hakk inancına mensup olanlar bulunmaktadır (Çev. Notu)

²¹³ İran devletlerinde, Başkomutan anlamında kullanılan Farsça bir terim (Bkz: Erdoğan Merçil, "Sepahsalar", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 37, Ankara 1993, s. 259)

Eğer bu savaşta galip gelirse çok iyi, çünkü (vr 108) onunla benim bir sorunum yok ve eğer galip gelmezse ben istediğime kavuşurum.” Kısacası, İran ordusu ve Süleyman Paşa'nın ordusu Hemedan şehrine beş fersah mesafedeki Alma Kulağı Dağı'nda savaştılar. Bu savaşta her iki taraftan cengâverler karşılıklı dövüştü. Daha sonra sabahtan akşama kadar birbirleriyle mücadele ettiler ve iki taraftan da çok sayıda insan hayatını kaybetti. Süleyman Paşa tüm gücüyle Kızılbaş²¹⁴ ordusuna saldırıyor, Sepahsalar Rüstem Han da kendi yiğitlerini teşvik ediyordu. Alma Kulağı Dağının eteklerinde, kan, Ceyhun Nehri gibi sel halinde akıyordu ve askerlerin kesik kafaları top gibi yuvarlanmaktaydı.

Bu esnada, Kızılbaş ordusu sabitkadem mücadelesine devam ederken, Kürt askerlerinde zafiyetler ortaya çıkmaya başladı. Süleyman Paşa bu durum karşısında ordusundan sakin ve sabırlı olmasını istedi, ancak bunun herhangi bir yararı olmadı. Ordu savaş meydanından firar ederken, Süleyman Paşa'yı da kendilerini takibe mecbur kıldı. Kızılbaş ordusu firar eden Süleyman Paşa'nın ordusunu takip ederek büyük kısmını öldürmüş, ancak Süleyman Paşa bu elim akıbetten çok zor da olsa kaçıp kurtulabilmeyi ve Senkır üzerinden memleketinin yolunu tutabilmeyi başarmıştır. İki gün boyunca hiç atından inmemiş ve bir saat bile istirahat vermeden kaçmıştı. II. Han Ahmed Han ise Süleyman Paşa'nın kendi topraklarından geçmesini engellemek istiyordu. Fakat memleketin önde gelenleri buna engel olup, Süleyman Paşa'nın başına bu felaket gelmişken, kendi törelerine aykırı şekilde bu yönde hareket etmesinin doğru olmayacağını söylediler. (vr 109) O da bu düşüncesini terk etti. Süleyman Paşa bu olarlardan sonra binbir meşakkatle nihayet kendi memleketine vardı. Rivayetlere göre, bu savaşta Bâbân halkından ve Süleyman Paşa'nın yanında olanlardan altı bin kişi öldürülmüştü. Ayrıca daha önce ele geçirdikleri Mukrî ve Zohab gibi yurtlar da elinden çıkmıştı. Daha önce elde ettiği Ardalan köyleri de II. Han Ahmed Han'a geri verildi, zira Süleyman Paşa bu sefer dolayısıyla ona borçlu durumda olduğunun farkındaydı.

Süleyman Paşa bu olaydan sonra dinlenerek, aldıkları hasarları telafi etme yoluna gitti. Zühd ve takva dairesi içinde yaşamaya ve ailesinin geçiminin helal yoldan karşılanmasına bilhassa dikkat etmeye başladı, eline geçen her şeyi halkına

²¹⁴ Kızılbaş terimi, Safevî Devleti'nin banisi kabul edilen Şah İsmail'in, askerlerine on iki dilimli kızıl renkli bir başlık giydirmesinden mülhem kullanılmakta olup, başlangıçta olumlu anlamda ve tavsif nitelikliydi. Bu terim günümüzdeki menfi anlamını, Osmanlı-Safevî sirtüşmesi sırasında Anadolu'da kazanmıştır (Tufan Gündüz, *Kızılbaşlar Tarihi*, İstanbul 2016, s. 9)

bağışladı. Bu hal üzere 21 yıl yaşayan Süleyman Paşa H.1098 (M.1687) yılında Molla İbrahim tarafından öldürüldü. Medresede öğrenci olan Molla Fakih İbrahim bir süre Çuvalan Kalesi'nde bir medresede okumuştur. Molla İbrahim bir gün kendi akrabasıyla bir tarla için kavga etmişti. Bu sorunu kendi aralarında halledemedikleri için de Süleyman Paşa'nın hakemliğine gitmişlerdi. Süleyman Paşa, her iki tarafı da dinledikten sonra, mevcut yasalara dayanarak haklı tarafın Molla İbrahim'in akrabası olduğunu belirtip, tarlayı akrabasına verdi, Molla İbrahim'e de para verip lütüfta bulundu, böylece kavgayı sona erdirdi. Ama o sefih, Süleyman Paşa'ya kin tutmaya başladı ve onu öldürmek için fırsat aramaya girişti. Süleyman Paşa'yı öldürdükten sonra demiş ki: "Hiçbir zaman Süleyman Paşa'yı öldürmeyi düşünmüyordum, ama bir gün medresenin kapıları kapalıydı ve ben bir ışığın altında mütalaa ediyordum. Aniden asker kıyafetli güçlü bir adam gördüm, içeriye girdi ve ben o anda korkudan titreyerek hiçbir şey söyleyemedim. (vr 110) Sonra o güçlü adam bana dedi ki: "Ey Molla İbrahim! Korkma, ayağa kalk ve belindeki şu hançerle git ve Süleyman Paşa'yı öldür." Ben de dedim ki: "Onun evinin etrafında muhafızlar var, ben nasıl evinin içine girip bu işi yapabilirim?" O güçlü adam cevap verdi ve dedi ki: "Sen evin çatısından içeriye girilebildiğini bilmiyor musun? Allah bu işin senin elinle bitirilmesini istemiş. Kimse seni bu işi yaparken görmeyecek, merak etme."

Bu olanlardan sonra Molla İbrahim o gece Süleyman Paşa'yı öldürmeye karar verdi, sarayının etrafında dolaşmaya başladı, bir yolunu bularak yukarı tırmandı. Çatıya uzanmış bir ağaç dalından hiç korkmadan aşağı doğru indi, kimseyi görmedi ve Süleyman Paşa'nın yatak odasını bularak, yavaşça kapıyı açtı ve keskin hançeriyle yanına gidip başında durdu. Hançeri onun kalbine öyle bir sapladı ki, ilk darbeye Paşa'yı öldürdü. Sonra Molla İbrahim geldiği yoldan geri döndü, kimse olaydan haberdar olmadan firar etti. Ama kimsenin ölümü görünmez değil, hele büyüklerin ölümünden Allah hemen herkesi muttali kılar. Molla İbrahim hiçbir yerde bir türlü sakinleşemiyordu, daima bir şehirden başka şehre gidiyordu ve kimi öldürdüğünü etrafa anlatıyordu. Böylece sırrı her tarafa yayıldı, vakit kaybetmeden yakalanması için işe koyuldular ve onu sınıksız bağlayıp, Çuvalan Kalesi'ne getirdiler ve Bâbân halkı onun bedenini paramparça etti. Ardından Süleyman Paşa'nın yası bitti ve Selim Paşa babasının yerine geçtikten sonra (vr

111) Bâbân yurdunun işlerini düzenleyip, idaresini geliştirdi. Selim Paşa, Ardalan Hükümdarı II. Han Ahmed Han'la çok samimi ve müttefikti.

3.32. Selim Paşa'nın Döneminin Beyanı

Bu Selim Paşa babası gibi değildi, İran Padişahına samimiyetle saygı gösteriyor ve boyun eğiyordu, daima Şah Süleyman Safevî'ye hediyeler verir ve onu kendinden razı ederdi. Selim Paşa'nın on yıllık hükümdarlığından sonra Şah Süleyman Safevî ölüp de yerine Şah Hüseyin İran'ın Padişahı olunca, Selim Paşa saygı ve itaatinden (payitaht) İsfahan'a kadar bizzat gitti. Söylenenlere göre kendi zırh ve silahıyla Padişah'ın yanında bulunmuş, heybet ve azametine herkes şaşırıp kalmıştı. Çünkü orada kimse onun gibi boylu poslu değildi. Sultan Hüseyin ona huzuruna giriş izni verdiği gün aniden zırhının pantolon kısmının kemeri koptu. Selim Paşa içine düştüğü bu acı durumdan kendisini kurtarması için Allah'a dua ediyordu, o an kimse bir şey anlamadan kemeri düzelip bağlandı. Selim Paşa saraydan çıkıp kendi istirahat yerine döndükten sonra kemer tekrar koparak, pantolonu yere düştü. Bu hadise bu şekilde hikâye edildi, kimisinin aklına pek yatmasa da, Allah indinde zor bir şey yoktur. Nihayetinde Selim Paşa, Şah Hüseyin'den dönüş izni aldı ve kendi yurduna geri dönerek mutlu bir şekilde yaşadıktan sonra, H.1113 (M.1702) yılında vefat etti. Yerine kardeşinin oğlu Muhammed Paşa hükümdar oldu.

3.33. Muhammed Paşa'nın Durumunun Beyanı

Muhammed Paşa bağışlayıcı ve yüce kalpli bir kişiliğe sahipti. Görkemli yaşamak konusunda çok gayret gösteriyordu, (vr 112) öyle ki sofrası ve tabakları altından mamul idi. Bu nedenle "Altın Haneli Muhammed Paşa" olarak meşhur olmuştu. Muhammed Paşa'nın durumu ve yönetimiyle ilgili pek bir şey kaydedilmemiştir. Bu konuda zikre değer tek şey, 40 sene bu dünyada yaşadıktan sonra vefat ettiği ve yerine Mahmud Paşa'nın hükümdar olduğudur. Mahmud Paşa da bir süre bu cihanda yaşayıp hükmettikten sonra, H.1122 (M.1710) yılında Hâne Paşa hükümdar oldu ve Bâbân yurdunu geliştirdi. Önceden söylediğimiz gibi, Safevî hanedanı tarihe karışıp Afganların ülkeyi istilasından sonra, Hâne Paşa Ardalan yurduna saldırıp orayı bir süre hâkimiyeti altına almıştır. Ardalan Hükümdarı Abbas Kali Han bu zillete dayanamayıp İsfahan'a doğru hareket etti, Hâne Paşa da Hemedan şehrinin beş fersah çevresine kadar olan bölgeyi istila etti

ve dört sene o bölgede hüküm sürdü. Bağdat Valisi Ahmed Paşa'nın korkusundan Bâbân'a geri döndü ve kendi oğlu Ali Han'ı tüm Ardalan yurduna hükümdar yaptı. Ama halkın işleriyle ilgilenmeyi bendenizin atası olan Cevanmerd Ağa'ya emanet etti. Ben bu konuyu daha önce ayrıntılı anlattım, ama burada Bâbân'da meydana gelen olaylar haricinde başka meseleleri anlatmayacağım.

Kısacası H.1134 (M.1722) yılında Hâne Paşa öldü ve Ali Han Bâbân'a dönüp, babasının yerine hükümdar oldu. 10 yıllık hükümdarlığından sonra Hakk'ın rahmetine kavuştu. Daha sonra H.1144 (M.1732) yılında onun yerine kardeşi Muhammed Paşa hükümdar oldu ve 12 sene o vilayete hükmetti. Söylenilenlere göre halka zulmedip merhametsiz davranmış ve arkasında nefret toplayarak ölmüştür. Ardından, kardeşinin oğlu Mahmud Paşa H.1156 (M.1743) yılında hükümdar oldu. (vr 113) Mahmud Paşa iyi kalpli, dürüst ve bağışlayıcı bir kişiliğe sahip olup, vaktini ibadetle geçirir ve halkına çok iyi davranırdı. İkiyüzlü siyasetle davranmayı bilmediğinden, 18 yıl hükümdarlığından sonra amcasının oğlu İbrahim Paşayla bir husumeti oldu ve bu husumet iki sene sürdü. Daha sonra Mahmud Paşa feci bir sonla vefat etti.

Mahmud Paşa'nın ölümünün ardından H.1176 (M.1763) yılında İbrahim Paşa hükümdar oldu. İbrahim Paşa çok sert ve kibirli bir kişiliğe sahipti. Sarayın usul ve adabını sıkıca uyguladı. Söylenilenlere göre İbrahim Paşa konuşmadığında, huzurunda hiç kimse konuşmaya cüret edemezdi. Yeni kanun ve kaideler koydu, Bâbân'ın bazı büyüklerinin mallarını müsadere etti. İbrahim Paşa 20 yıl bu şekilde hükmettikten sonra, Bağdat'a giderken yolda öldü.

İbrahim Paşa'nın oğlu Süleyman Paşa H.1196 (M.1782) yılında babasının yerine geçti. O da 4 sene hükümdarlık yaptıktan sonra, yiğit ve güçlü bir kişiliğe sahip olan Mahmud Paşa'nın oğlu Osman Paşa eşraftan bazılarıyla işbirliği yapıp, Süleyman Paşa'ya karşı isyan etti ve onu tahtından indirdi. Süleyman Paşa güçlkle firar etmeyi başardı ve Bağdat yolunu tuttu. Osman Paşa H.1200 (M.1786) yılında hükümdar oldu. Halkına çokça lütuf ve ihsanda bulundu. Dört yılı bu hal üzere geçirdi. Çuvalan Kalesi'ne üç fersah mesafede bir şehir inşa etmeye başladı ve ismini "Süleymaniye" koydu. Bilahare katledilen Süleyman Paşa, bu şehri tamamlama arzusu içinde yaşadı. (vr 114) Ölüm ona bu fırsatı vermedi. Bunun üzerine Osman Paşa, Süleyman Paşa'nın arzusunu yerine getirdi ve inşası biten

şehre onun adını verdi. Şehrin inşasına çok masraf yaptı ve çok sorunlarla karşılaştı, ama her şeye rağmen bu işi tamamladı ve hükümet merkezini Çuvalan Kalesi'nden Süleymaniye şehrine nakletti. Osman Paşa'dan sonra gelen hükümdarların her biri bu vakte kadar şehre bazı şeyler ekledi ve hâlihazırda yaklaşık beş bin aile bu şehirde yaşamaktadır.

İbrahim Paşa'nın oğlu Süleyman Paşa Bağdat'ın hükümdarına²¹⁵ sığındı. Hükümdar da ona çok saygılı davranıp, güçlü bir orduyu emrine verdi. Süleyman Paşa tüm hızıyla Osman Paşayla savaşmak için yola çıktı. Diğer yandan da Osman Paşa bu gelen ordunun yürüyüşünden haberdar oldu, hızlıca kendi ordusuna “hazır ol” emrini verdi ve az zamanda beş bin süvariye hazır ettikten sonra zaman kaybetmeden savaş meydanına doğru hareket etti. Süleymaniye'nin yakınında iki ordu karşı karşıya geldi ve zorlu bir savaş başladı. Osman Paşa kendisi de bizzat savaşıyordu ve savaş esnasında bir elinin üç parmağı kesildi, ama bu durum ondan bir şey eksiltmedi. Derler ki, Abdurrahman Paşa, Osman Paşa'nın küçük kardeşiydi ve cesur bir kişiliğe sahipti. Başından yaralandı ve atın üzerinden yere düştü. O sırada Osman Paşa kardeşini gördü ve dedi ki: “Ey Abdurrahman! Ne yapıyorsun? Kalk ve savaşmaya devam et!” Abdurrahman dedi ki: “Ey ağabey! Ağır yaralandım, silahı ve zırhı taşıyamıyorum, kimsenin yardımı olmadan ata binemiyorum.” Osman Paşa (vr 115) onu biraz kınadı ve atının üzerindeki eğilip iki parmağı kalmış yaralı eliyle Abdurrahman'ın kemerini tutup bir hamlede onu yerden kaldırdı ve atın üzerine koyup dedi ki: “Eğer seni yaralayan kişiyi cezalandıramazsan, kılıcınla seni ben öldüreceğim.” İkisi hızlıca hareket ettiler ve tesadüfen Abdurrahman'ı yaralayan kişiyi karşılarında gördüler, Abdurrahman Paşa onu bir vuruşla öldürdü. Her iki ordu mertçe savaştı ve gün batmak üzereyken galibiyet Osman Paşa'nın oldu. Bağdat ordusu yenildi ve Kürtler onları takip ederek, çoğunu öldürdüler. Osman Paşa eline geçirdiği ganimetle yurduna geri döndü ve üç yıl daha hükmettikten sonra vefat etti.

Daha sonra H.1207 (M.1793) yılında Abdurrahman Paşa hükümdarlık tahtına oturdu ve kendi yurduna çeki düzen verdi. İran'ın yeni Padişahı Kacarlı Ağa

²¹⁵ 1534 yılında Bağdat'ı ele geçiren Kanuni Sultan Süleyman, Bağdat Beylerbeyliğini kurarak Irak ve çevresinin yanı sıra, bugünkü İran topraklarının batı kısmından bir bölümü de bu beylerbeyliğin sınırlarına dâhil etmiştir. Metinde sıkça bahsi geçen Bağdat “Valisi, Hükümdarı, Hâkimi vb” ifadeler bu Beylerbeyini ifade etmektedir (Bkz: Yusuf Halaçoğlu, “Bağdat”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 4, Ankara 1993, s. 433-435)

Muhammed Şah'a özel bir saygı gösterip, onu sürekli hediyeler göndererek mutlu ediyordu. Bu sırada Abdurrahman Paşa'nın amcasının oğlu olan, Muhammed Paşa'nın oğlu Halid Paşa, hükümdarlık iddiasında bulunarak kendine bir ordu hazırladı. Bâbân halkının yarısının gönlü Halid Paşa'dan yanaydı, ama Abdurrahman Paşa'dan korkup geri çekilmiş, açıktan destek verememişlerdi. Beş yüz kişilik süvari daima Halid Paşa'nın emri altındaydı. Abdurrahman Paşa tarafından da üç bin süvari Halid Paşa'yı öldürmek için görevlendirilmişti. Bu iki ordu Süleymaniye şehrinin yakınlarında karşı karşıya geldiler. Halid Paşa'nın ordusu, Abdurrahman Paşa'nın ordusunun çokluğundan korktu, çünkü üç bin kişi karşısında beş yüz kişi çok azdı. O an Halid Paşa kendi süvarileriyle (vr 116) tepeden yukarı çıkarak Abdurrahman Paşa'nın ordusunu tepenin etrafından çembere aldı. Halid Paşa biraz durumu inceledi ve sadece Abdurrahman'ın çok sayıdaki askerini gördü. Bildiğiniz üzere bu kitabın yazarı, kitapta hiçbir şiire yer vermemiş, ama burada bu şiirin söylenmesi gerekiyor. Aslında ümitsiz olan Halid Paşa'nın firar edecek ve saklanacak bir yeri de olmadığından, İsfendiyar'ın yiğitliğini öven bir şiir söyledi ve yanındaki askerinin elinden mızrağı alıp şu mısraları okudu:

“Rahatlığı ne şah ne de derviş elbisesinde bulurum

Eğer bir rahatlık var ise, kefenin içinde kıvrılıp yatmaktadır”

Bu şiiri söyledikten sonra, kahredici bir sel gibi tepeden aşağı inerek, karşısında gördüğü herkese kılıcıyla saldırdı. Kimse karşısında duramıyordu. Allah Teâla, düştüğü yeisten sonra Halid Paşa'ya zafer nasip etti. Abdurrahman Paşa'nın o büyük ordusu yenilerek firar etti. Halid Paşa onları takip etti ve bazılarını öldürüp bazılarını da esir aldı. Süleymaniye şehrinin altı fersah uzağına kadar onları takip etti. Firar edenler Abdurrahman Paşa'nın yanına gelerek, hadiseleri anlattılar. Abdurrahman Paşa mecbur kaldı ve Halid Paşayla kendisi savaşmaya gitti. İki bin askeri, onunla beraber yola çıkıp, süratle hareket ettiler. Sabah vakti iki ordu karşı karşıya gelerek, ağır bir savaşa tutuştu. Korkusuz ve aslan yürekli olan Abdurrahman Paşa herkesin ilerisinde savaşıyordu. Bu kez Abdurrahman Paşa galip geldi, Halid Paşa yenildi ve Bağdat'a doğru firar edip oranın hükümdarına sığındı. Halid Paşa'nın geri dönüşünü ve idareyi ele geçişi daha sonra anlatacağız.

Abdurrahman Paşa Süleymaniye şehrine geri döndü, ama Süleymaniye'nin bazı ileri gelenleri ona itaat etmedi ve ilk fırsatta gece vakti Bağdat'a gidip Halid Paşa'ya ilhak ettiler. İki yıl vatanlarından uzak kaldılar. Bağdat'ın Hükümdarı tekrar bir ordu hazırladı ve Halid Paşa'nın emri altına verdi. (vr 117) Bâbân halkı tarafından da iki bin kişi Halid Paşa'ya katıldı. Bu hazır orduyla Halid Paşa, Abdurrahman Paşa ile savaşıp Bâbân'ı ele geçirmeye karar verdi. Diğer taraftan Abdurrahman Paşa da Halid Paşa'nın amacından haberdar oldu ve büyük bir orduyla onu yok etmek için yola çıktı. Dördüncü gün iki ordu karşı karşıya geldi. Halid Paşa inatla savaştı ve Abdurrahman Paşa'nın ordusu gittikçe zayıflayarak savaş meydanından firar etti. Abdurrahman Paşa ve ordusu Bâbân'a kadar bir an bile durmadı. Halid Paşa onu takip ettiğinden, Abdurrahman Paşa Süleymaniye'de de duramadı. Böylece Abdurrahman Paşa her şeyden el çekip Kirmanşah yoluyla İran'a gitti ve Feth Ali Şah'a sığındı.

Diğer taraftan da Halid Paşa Süleymaniye şehrine gelerek hükümdar oldu. Abdurrahman Paşa'nın çocukları ve eşi, ki bunlar Halid Paşa'nın çok yakın akrabalarıydılar, saraydan dışarı atıldıktan sonra tüm malları yağmalandı. Abdurrahman Paşa Tahran'da İran Şahı tarafından huzura kabul edildi ve gerekli saygıyı gördü. Bir sene içerisinde Abdurrahman'ın eşi ve çocuğunun Kürdistan ve Kirmanşah bölgelerine gelmeleri için karar verildi, ta ki sonraki ilkbahar mevsiminde savaşa hazır olsunlar. Abdurrahman Paşa, hil'at ve nişan verilerek, Kürdistan ve Kirmanşah bölgelerine gitti. Yeni yıl başladığında Abdurrahman Paşa yine Tahran'a gitti. Saray tarafından Ferecullah Han Afşar Neskeçi Baş²¹⁶ emrindeki iki bin süvariyle bu iş için görevlendirildi ve Kürdistan Valisi Emânullah Han'a da ona yardımcı olması emredildi. Abdurrahman Paşa Şah'ın sarayından geri dönerek, aslan gibi korkusuz ve kılıç kullanmada da mahir adamlarından bin süvariye yanına aldı. (vr 118) Ferecullah Han ile Merivan sınırına -ki Bâbân toprağının evveli ve Ardalan toprağının sonuydu- hareket etti. Vali Emânullah Han da İran Şahı'nın emriyle yola koyuldu. Diğer yandan Halid Paşa bu ordunun gelişinden haberdar oldu ve Bağdat Hükümdarından yardım istedi. Bağdat Hükümdarı Süleyman Paşa, atlı Arap ve Yeniçerilerden oluşan on bin süvariye kahyası Abdullah Paşa, ki Bağdat'ta Vezir konumundaydı, kumandasında Halid Paşa'ya yardım etmeleri için gönderdi. Bâbân bölgesinde de dört bin süvari savaşa

²¹⁶ Ordu Komutanı (Çev. Notu)

hazırdı ve bu orduyla sınıra doğru yola çıkıldı. Merivan Gölü'nün kenarında -ki bu gölle ilgili bilgi zamanı geldiğinde anlatılacaktır- iki ordu karşı karşıya geldiler.

Abdurrahman Paşa kızıl yeveli bir atın üzerindeydi ve ordunun önünde bir bu yana bir o yana gidiyordu. Vali Emânullah Han'ın ordusu ve Neskeçi Baş Ferecullah Han vardıklarında, Abdurrahman tek başına Vali'nin yanına gitti ve ona dedi ki: "Bugün bir Arap gibi gelmişim." Bu kinayeli cümleden kasıt, Arap reislerinin felaket zamanı birbirinin yardımına koşmalarıdır. Emânullah Han da cevap olarak ona güzel sözler söyledi ve Abdurrahman Paşa ordusu içindeki yerine geri döndü. Öbür taraftan Halid Paşa ve Abdullah Paşa kendi ordularını savaşa hazır ettiler. Her iki tarafın öncü askerleri birbirine saldırdı ve savaşı başlattılar. Ancak aniden onların ortasında akan bir su ortaya çıktı, bu suyun genişliği yaklaşık üç zira'²¹⁷ idi. Böylece onların arasındaki mesafe de biraz açılmış oldu. Halid Paşa'nın süvarileri geçiş yolu arıyorlardı ki Abdurrahman Paşa gelip arkalarında durdu (vr 119) ve ondan sonra süvarileri de gelerek tam Halid Paşa'nın süvarilerinin arkasına geçtiler. Halid Paşa'nın süvarileri bir şeyler yapmak istedi, ama Abdurrahman Paşa onlara bağırdı ve kılıcını onlara doğru tuttu. Onlar da korkarak firar ettiler ve Halid Paşa'nın ordusuna geri döndüler. Abdurrahman Paşa cesurca düşmana saldırdı ve iki büyük ordu savaşa dâhil oldu ve bir grup yiğit öldürüldü.

Sonunda Halid Paşa'nın ordusu zayıfladı ve savaştan yüz geri etti. Abdurrahman Paşa gazaplı bir şekilde kaçanları takip etti, Neskeçi Baş ve Emânullah Han da ona refakat etti. O savaşta Araplar ve Yeniçerilerden birçok asker kılıçtan geçirildi, bazıları da korkudan kendilerini göle atıp boğuldular. Kâhya Abdullah Paşa da Abdurrahman'ın askerleri tarafından yakalandı. Halid Paşa az sayıda olan adamlarıyla birlikte güçlükle firar edebildi. O savaşta Bâbân büyükleri öldürüldü ya da yaralandılar. Onlardan biri de Abdurrahman Paşa'nın kardeşi Selim Beg idi ki tüm cesaretiyle savaştı ve ağır yaralanarak dördüncü gün öldü. Herkes bu nedenle yas tuttu. Emânullah Han ve Ferecullah Han da bu taziyede hazır bulundular. Yas töreni bittikten sonra Kâhya'yı muhafızlarla birlikte İran Şahı'na gönderdiler. Kâhya bir süre Padişahlık merkezinde hapsedildi ve sonra azat edildi,

²¹⁷ Zira' Halife Me'mun tarafından kabul edilen 48,25 cm. uzunluğundaki ölçü birimidir. (Yakut el-Hamevi'nin Mu'cemü'l-Buldan'ında, *Kürtler*, Çev: Seyfettin Çetin, Nübihar Yayınları, Diyarbakır 2013, s. 34)

Bağdat'a dönerek oranın Hükümdarına katıldı. Bu konu kendi yerinde anlatılacaktır. Sonuçta, Abdurrahman Paşa tekrar Bâbân'ın hükümdarı oldu ve Emânullah Han (vr 120) ile Neskeçi Başî da her biri kendi bölgelerine döndüler. Durum böyle olunca Abdurrahman Paşa akıllı ve kabiliyetli bir şekilde kendi yurdunun durumuna çeki düzen vermeye başladı. Halid Paşa ise tahta artık bir daha ulaşamadı ve Arabistan'da öldü, geriye kalan adamları Abdurrahman Paşa'nın yanına döndüler ve affedildiler. Böylece Abdurrahman Paşa tahttaki yerini sağlamlaştırdı. Abdurrahman Paşa iki yılda bir İran Şahı'nın sarayına giderek, huzura çıkar ve ondan iltifat ve tazim görürdü. Abdurrahman Paşa'nın tablosu Tahran yakınındaki Baharistan Bağı'nda mevcuttur. Emânullah Han ile aralarında daima ihtilaf vardı, lakin bu hiçbir zaman sıcak çatışmaya dönüşmedi.

Abdurrahman Paşa'nın bağımsız yönetiminin üzerinden on yıl geçtikten sonra, yavaş yavaş kendi çevresinde olanlarla arası bozulmaya başladı. Ayrıca İran Sarayıyla ilişkileri kötüleşmeye başlamış ve hatta Bağdat'ın Hükümdarıyla dahi bozuşmuştu. Abdurrahman'ın hükümdarlık döneminde Bâbân yurdu gelişip güzelleşti ve başka yurtları da Bâbân toprağına ilave etti. Koy, Harir, Revanduz ve Serdeşt bölgelerini de hâkimiyetine aldı. Koy bölgesinin akıbeti hakkında şunlar anlatılır: Halid Paşa öldükten sonra Irak'ın Hükümdarı Süleyman Paşa bir iki yıl Abdurrahman Paşayla iyi ilişkiler kurarak, kendine itaat ettirmeyi başardı. Süleyman Paşa, Abdurrahman Paşa'yı Bağdat'a davet ettiğinde ona saygı göstererek aralarında anlaşma yapıldı, ama bu anlaşma kalıcı olmadı. Nitekim bu antlaşma daha sonra anlatılacaktır. Abdurrahman Paşa Bağdat'ta iken, Koy (vr 121) ve Harir Emiri Muhammed Paşa da orada hazır bulunuyordu ve Süleyman Paşa onunla samimiyet kesbetti. Derler ki, ona sürekli "oğlum" dermiş. Muhammed Paşa'nın kendisi Koy ve Harir'de mukim eski ailelerin bir parçasıydı, bu bölgeler onların ata yurtları olarak biliniyordu ve oralarda çok itibarları vardı. Bağdat hükümdarı her ne vakit Abdurrahman Paşa'yı Bağdat'a davet etse, onunla birlikte Muhammed Paşa'yı huzura çağırırdı. Abdurrahman Paşa'ya davet mesajını getiren kişi derdi ki: "Ey Paşalar! Bismillah! Bağdat'ın Hükümdarı sizi davet ediyor." Abdurrahman bu sözlerden hoşlanmadı, çünkü kendisini bu tür bir hitaba layık görmüyordu, sebepsiz bir şekilde Muhammed Paşa'ya kinlendi ve onu öldürmek için fırsat beklemeye başladı. Süleyman Paşa, Abdurrahman Paşa ve Muhammed

Paşa'ya kendi yurtlarına dönüş izni verdiği gün, Abdurrahman Paşa'ya dedi ki: "Muhammed Paşa benim evladım gibidir eğer ona kötü davranırsan canımı alırım."

Her ikisi de kendi yurtlarına doğru yola koyuldular. Dönüş yolunda şehirden biraz uzaklaştıkları zaman Abdurrahman Paşa kendi kendine dedi ki: "Şimdi o sözleri telafi etmenin tam zamanı." Muhammed Paşa iki yüz kişilik maiyetiyle birlikte, Abdurrahman Paşa'dan yaklaşık yarım fersah uzaklıkta hareket ediyordu, çünkü Abdurrahman Paşa'dan korkuyordu ve o da kendisini yok etme düşüncesindeydi. Bir gün Abdurrahman Paşa yolda giderken Muhammed Paşa'ya yetişti ve onunla samimi bir şekilde sohbet etti. Muhammed Paşa'nın menziline gittiğinde iki üç kişiden fazla yanında adam yoktu ve kendi yanındakilere de dedi ki: "Siz gidin ve kendi yerinizde dinlenin." Muhammed Paşa kendini Abdurrahman Paşa'ya refik olacak mertebede görmüyordu, bu yüzden onun kendisine karşı böyle samimi davranmasına ve yanına gelmesine çok şaşırmişti. (vr 122) Muhammed Paşa güzel bir şekilde Abdurrahman Paşa'yı ağırladı ve ona bir kuzu da kesti. Abdurrahman Paşa yaklaşık bir saat orada kaldıktan sonra kendi maiyetinin yanına döndü. Ertesi gün, Abdurrahman Paşa konakladığı mekândan hareket ettiğinde Muhammed Paşa, gidip onu ziyaret etmeyi düşündü. Ancak Muhammed Paşa'nın "Şine Ağa" adında güvenilir bir adamı vardı. Bu adam kendi kabilesinde zekâsıyla meşhurdu ve ona dedi ki: "Ey Muhammed Paşa! Abdurrahman Paşa'yı gidip görmek hata olur. Abdurrahman Paşa kendini büyük görür. Neden sen onu görmeye gitmeden önce, o seni görmek için gelmiş? Muhakkak aklında başka bir düşünce vardır."

Muhammed Paşa cevaben dedi ki: "Senin bu düşüncen doğru değil, Abdurrahman Paşa o büyüklüğüyle beni görmeye geldi ve eğer ben onu görmek için yanına gitmezsem, adaba ters olur." Her ne kadar Şine Ağa Muhammed Paşa'yı vazgeçirmeye çalıştıysa da hiçbir yararı olmadı. Sonra Şine Ağa, Muhammed Paşa'ya dedi ki: "Madem sen şu an benim sözlerimi hiçe sayıyorsun, ben de şimdi buradan ayrılıyorum." Bunu söyledi ve eşyalarını alıp akrabalarıyla birlikte yüksek bir tepeye çıktı, herkes bu işin sonunun ne olacağını merak ediyordu. Sonunda Muhammed Paşa yanında üç dört kişiyle Abdurrahman Paşa'nın menziline gitti. Abdurrahman Paşa bir kaç kişiyi onu karşılamaları için gönderdi ve kendisini hürmetle getirdiler. Muhammed Paşa, Abdurrahman Paşa'nın yanına gelip biraz dinlendikten sonra, Abdurrahman Paşa dedi ki: "Ey Muhammed! Koy

bölgesi benim tasarrufumdaki diğer bölgelerin hiçbirinden üstün değil, söyle bakalım Bağdat'ın Hükümdarının huzurunda neden böyle kadınlar gibi benimle aynı mertebede laf söylersin?" Muhammed Paşa her ne kadar yalvarıp Allah'a yemin ettiyse de yararı olmadı. Sonra Abdurrahman Paşa, Muhammed Paşa'nın boynuna ipi dolamalarını (vr 123) ve azalarını kılıçla paramparça etmelerini emretti. Onları öldürdükten sonra dedi ki: "Bağdat'ın Hükümdarıyla işimiz bitti, şimdi bu işi hepten temizlemeliyiz." Abdurrahman Paşa beş yüz süvariye Muhammed Paşa'nın menziline yağmalamaları için gönderdi. Süvariler çabuk hareket ettiler ve Muhammed Paşa'nın maiyeti bu sırrı anlamasın diye yüksek sesle bağırarak, avlanmaya gittiklerini söylediler. Şine Ağa da uzaktan meraklı gözlerle durumu izlemekteydi. Oradaki biçarelerin de işinin bittiğini anladı ve bağırarak dedi ki: "Evet ben böyle olacağımı biliyordum." Bunu söyledikten sonra o tehlikeli yerden kurtulup yoluna devam etti, geride kalanlar ise öldürüldü. İki saat içerisinde büyük kıtal ve yağma oldu. O saldırıda yüz kişi can verdi, az sayıda adam da yaralı kurtulabildi. Abdurrahman Paşa oradan Bağdat Hükümdarının vekili olan Defterdar'a mektup yazıp, Koy Emiri Muhammed Paşa'nın nasıl öldürüldüğünü anlattı. Amacı özür dileyip, Hükümdar nezdinde işleri düzenlemesini talep etmekte.

Eksik kalmasın, şunu da belirtelim: Osmanlı Devlet sisteminde Irak-ı Arap, Anadolu, Rumeli gibi büyük eyaletlerin yöneticilerine Vezir denilirdi ve bunların makamları Padişah'ın Vezirliği idi. Bundan sonra ne zaman Bağdat hükümdarından bahsederek kastımız işbu Vezir olacaktır. Kısacası Paşa'nın elçisi gizlice Bağdat'a gitti ve mektubu Defterdara verdi. Defterdar mektubu okuduktan sonra çok sinirlendi, çünkü her zaman Abdurrahman Paşa'nın sadakatinden bahsederdi. Bu mektubu gördükten sonra çok korktu ve mektubu Vezir'e vermeye karar verdi. Yanına gittiğinde Vezir namaz kılıyordu. Biraz sessiz durdu, ancak Vezir bir olay (vr 124) olduğunun farkına varıp dedi ki: "Ey Adam! Ne haber getirmişsin? Abdurrahman bir hadiseye mi karıştı?" Defterdar henüz cevap vermeyerek susuyordu. Vezir tekrar dedi ki: "Sanırım Koylu Muhammed Paşayla ilgili, onun (Abdurrahman'ın) aklında bir şeyler vardı." Defterdar sonunda mektubu Vezir'e vermeye mecbur kaldı. Vezir mektubu okuduktan sonra o kadar sinirlendi ki, yüksek sesle ağlayıp kafasını yumruklamaya başladı. Hiç düşünmeden Defterdarı kılıcıyla öldürdü. Sonra kendi ordusuna 'hazır ol' emri verdi. Üç bin süvariye İbrahim Paşa'nın oğlu Süleyman Paşa komutasında Bâbân'a gönderdi. Diğer

taraftan Abdurrahman Paşa kendi yurduna dönmüş ve birkaç gündür dinleniyordu ki, aniden Bağdat'tan ordunun geldiğinden haberdar oldu. Hızlıca büyük bir orduyla düşmanı yok etmek için yola koyuldu. Beş gün sonra Bağdat ordusu görüldü. Abdurrahman Paşa yıkıcı bir sel gibi onlara saldırdı ve ilk hücumunda Irak ordusunu hezimete uğrattı. Abdurrahman'ın ordusu önüne gelen herkesi öldürüp, mallarını yağmaladı. Süleyman Paşa ve katliamdan kurtulanlar, Bağdat Nehri'ne²¹⁸ kadar bir an bile durmadan firar ettiler. Bağdat'ın Veziri bu duruma çok sinirlendi ve Abdurrahman'ı bizzat tedip etmeye karar vererek, savaş için büyük bir ordu hazırlanması emrini verdi. Civardaki Arap kabilelerine ve başka bölgelere mektuplar yazdı, kısa sürede fazlasıyla büyük bir ordu hazırlanıp, onun emri altında toplandı. Diğer taraftan Abdurrahman Paşa Bâbân'ın büyüklerine danıştı ve dedi ki: “Bu galibiyeti elde ettiğimizde Iraklılar çok korktular. (vr 125) Eğer onlarla bir işimizin olmadığını görürlerse, belki Bağdat'ın Veziri her şeyi kafasında değerlendirerek kendi yurduna dönebilir. Şimdi bizim asıl gerekli işimiz şudur; Bağdat Veziri bizden kahvaltı beklerken, biz ona akşam yemeği verelim. Çok şükür ki bizim ordumuz savaşa hazır ve en iyisi önce biz onlara saldırıp Bağdat Vezirini yok edelim.” Komutanlar ve ileri gelenler dediler ki: “Siz nasıl isterseniz biz öyle yaparız. Biz kör ve sağır olarak size itaat edeceğiz, emrinizi bekliyoruz.”

Bu olaylar cereyan ederken, Kâhya Abdullah Paşa'nın durumundan daha önce de bahsetmiştik. Merivan Savaşında esir alınıp, İran Şahı'na gönderilmişti. Bir süre hapiste kaldıktan sonra azat edildi ve Irak'a döndü. Ama Vezir Süleyman Paşa ondan şüpheleniyordu ve Kâhya Abdullah Paşa'yı öldürmek istedi. Lakin Kâhya bu plandan haberdar olarak, gece yarısı bir iki yakınıyla firar etti ve Abdurrahman Paşa'ya sığındı. Bu savaşta Kâhya Abdullah Paşa, Abdurrahman Paşayla birlikteydi ve onu sürekli Bağdat aleyhine kışkırtıyordu. Kısacası Abdurrahman Paşa Irak'a girince etrafı çok yağmalamadı, ama ganimetleri kendi yurtlarına götürmeleri için bir kaç kişiye verdi ve on bin süvarisiyle Bağdat üzerine yürüdü. Bu haber Vezire ulaştı, Abdurrahman Paşa ve ordusu köprülerden geçiş yaptıktan sonra Bağdat-Süleymaniye arasındaki tüm nehir geçiş noktalarını ve köprüleri yıkmaları için bir grup askeri görevlendirdi ki Abdurrahman Paşa ve ordusunun kaçarken geri dönüş yolu olmasın. Nihayetinde (vr 126) Abdurrahman Paşa birkaç fersah gittikten sonra Bağdat şehrinin dolaylarına vardı. Vezir bundan haberdar oldu, büyük bir orduyla

²¹⁸ Kastedilen, tabiatıyla Bağdat'ın da içinden geçen kadim Dicle Nehri'dir (Çev. Notu)

Bağdat'tan dışarı çıktı ve otuz savaş topunu da beraberinde götürdü. Abdurrahman Paşa sabah namazı vaktinde Bağdat yakınlarına vararak orada namazını kıldı. Şehirden çıkan Vezirin fevc fevc ordusunu gördüler. O ordunun büyüklüğüne şaşırıp kaldılar. Sonra attan inerek ordusunun komutanlarını ve yiğitlerini toplayıp dedi ki: “Biz bu gece yaklaşık atmış kilometre yol geldik. Biz de atlarımız da çok yorulduk, isterseniz yarın savaşalım.” Bazıları dediler ki: “Paşa'nın sözleri tamamen doğrudur. Bugün dinlenmemiz lazım, inşallah yarın sabah savaşırız.” Bir kısmı buna itiraz ederek dedi ki: “Bu doğru değil, çünkü eğer bugün savaşmazsak ve savaşı yarına bırakırsak Bağdat'ın Veziri çok daha iyi hazırlanacaktır, ama bugün öyle bir hazırlığı olamaz. Hem askerleri bu geceyi içleri rahat bir şekilde uykuyla geçirdi ve kesinlikle savaşa hazır değillerdir. Bağdat Vezirine yarın başka bir ordu gelip katılacaktır, işte o zaman biz onlara güç yetiremeyiz.” Abdurrahman Paşa bu sözü kabul etti ve dedi ki: “Bugün işi bitireceğiz. Ey Bâbân'ın ve Kürdistan'ın yiğitleri! Zorlu bir savaşımız olacak. Her aşiret ve kabile kendi rakiplerini belli etsinler ki ne yapacağımızı bilelim.” Herkesten önce ordu hazırlığında üç bin kişi getirmiş olan “Caf Muradi” kabilesi reisleri Abdulkadir Beg ve Keyhüsrev Beg dediler ki: “Bizim işimiz Arap kabileleriyle. Bugün biz onlarla kılıç vuralım ki kimin mert kimin namert olduğu ortaya çıksın.” Halid Paşa'nın oğlu Aziz Beg, aynı zamanda Abdurrahman Paşa'nın damadıydı, (vr 127) o zamanlar yiğitliğiyle meşhurdu ve kendisini Rüstem ve İsfendiyar gibi görüyordu. Paşa'nın yanına gitti ve yeri öpüp saygı gösterdikten sonra ona dedi ki: “Ben bu ordu hazırlandığı zaman yanımda yüz kişi getirdim. Bunun için Vezir'in topları ve ağır silahlarını yok etmeyi bana bırakın.” Abdurrahman Paşa Aziz Beg'e rikkatle dedi ki: “Ey oğul! Bâbân halkı sonra benim kendi çocuklarımın imtiyazlı olup, savaşa dâhil edilmediğini düşünmesinler. Hayır, senin bu söylediklerin yanlış, bugün senin ne baban var ne de kardeşin, ölüm karşısında hepimiz birer kişiyiz, hepimizin dönüşü de toprağadır. Allah her ne takdir etmişse onu yaşayacağız. Vezir ve etrafındaki Yeniçeri muhafızları bana ait, onlarla ben savaşacağım.” Bunu söyledikten sonra Fatiha okudular ve her biri kendi yerine giderek savaşa hazırlandılar. Diğer taraftan da Bağdat Veziri kendi askerlerini düzenleyerek savaşa hazırladı. Bilafasıla, iki ordu savaşmaya başladı. Önceden söylediğimiz gibi her kabile kendi rakibiyle hesabını gördü. Gün doğmadan önce her iki taraf mızrak ve hançerlerle savaştılar. Öyle bir savaş ortaya çıktı ki, Kan İçici Behram bile onların bu durumuna bakıp üzülmüştür. Kısacası savaş öyle bir yere vardı ki, atlardan inip

canını dişine takarak, karşı karşıya savaştılar. Güneş batana kadar durum böyleydi. Hava karardıktan sonra savaş durdu ve her iki taraf kendi ordugâhına döndü. O gün ordulardan hiç birine galibiyet nasip olmadı. Abdurrahman Paşa bir taşın üzerine çıkıp atının yularını elinde tutup dedi ki: “Hiç kimsenin kendi yurduna geri dönmeye izni yok.” (vr 128) Orada bulunan büyükleri çağırıp onlardan bir istişare meclisi kurmalarını istedi ve dedi ki: “Bugün ağır bir savaşımız var ve askerlerimizin çoğu öldürüldü, buradan gidip gitmemeye ilgili fikriniz nedir?” O toplantıda bulunanlar; “Bu mağlubiyetin Bâbân’a verdiği zararı telafi edebilmek mümkün değil, geriye kalan az sayıdaki adamımızla Bâbân sınırına varıp varamayacağımızı da ancak Allah bilir. Bu savaşta artık daha fazla direnmemiz imkânsızdır” dediler. Aslında hal diliyle adeta, Bakara suresinin 249. ayetini okuyorlardı: “*Bizim bugün Calut ve ordusuyla savaşmaya gücümüz yok.*” Abdurrahman Paşa dedi ki: “Şimdilik sabredin ta ki gece yarısı olsun, o zaman kaçıp kendi yurdumuzun yolunu tutarız.”

Herkes onayladı ve her biri kendi yerine geri döndü. Abdurrahman Paşa, Halebçeli Ahmed Beg’i düşmana gece baskını yapması için yanındaki yüz süvariyle önden gönderdi. Ama diğer taraftan Bağdat Veziri o günkü savaştan hem korkmuş hem de endişeliydi. Çünkü ordusunun yarısı öldürülmüştü ve tekrar savaşmaya hiçbir şekilde hazır değildi. Bu yüzden Bağdat Veziri aynı gece yanındaki az sayıdaki adamıyla Arap kabilelerine doğru firar etti. Ardından Bağdat Veziri’nin tüm ordusu firar etti ve o büyük ordudan geriye hiçbir şey kalmadı. Ahmed Beg, Abdurrahman Paşa’nın emriyle öncü birlik olarak Bağdat Veziri’nin ordusuna doğru gittiğinde, karşı taraftan bir direnişle karşılaşmadığı gibi, etrafta bir ses de işitilmiyordu. Biraz etrafı gezdi, iki ordu arasındaki mesafe bir fersaha inmesine rağmen etrafta kimseyi görmedi. Bu durum onu çok sevindirdi. Önce (vr 129) kendisi Vezir’in otağına girerek, onun tüm mal ve eşyalarını yağmaladı, sonra yanındaki askerleri de gelip kendi paylarına düşen ganimetleri topladılar. O anda da bir kişiyi Abdurrahman Paşa’ya durumu haber vermesi için gönderdi. O da süratle gidip, Paşa’ya Bağdat Veziri’nin firar ettiği müjdesini verdi. Abdurrahman Paşa şükür secdesine gitti, uzun uzun Allah’a şükretti ve mutluluktan ağladı. Sonra kendi ordusuyla Vezir’in terkedilmiş ordugâhına hareket etti ve ordusu kısa süre içinde o büyük kampı yağmaladı.

Ertesi sabah, Abdurrahman Paşa Bağdat Veziri'nin makamına oturup ölüleri saymaya başladı, toplam üç bin kişi öldürülmüştü. Halid Paşa'nın oğlu Aziz Beg'i, ki daha önce onunla ilgili bilgi verilmiş ve hatta düşmanın ağır silahlarını yok etmeye talip olduğu belirtilmişti, bu ağır silahların ağızında paramparça olmuş vaziyette buldular. Onunla beraber kırk süvarisi de bu şekilde öldürülmüştü, fakat onlar da yüz elli civarında topçu askeri öldürmüşlerdi. Hatta Aziz Beg'in mızrağını sahra topunun ağızına asmışlardı. Abdurrahman Paşa, kendisi sert ve tavizsiz bir adam olduğu halde, Aziz Beg'i öyle gördüğü an rikkate gelip, yanındakilerle beraber ağladı.

Abdurrahman Paşa üç gün boyunca ordusundan öldürülenlerin gusül ve kefenlenmesi işiyle uğraştı. O savaşta on bin kişi öldürülmüştü. Sonra Abdurrahman Paşa Bağdat şehrine girip yağmalamaya karar verdi. Diğer taraftan Bağdat Veziri'nin Hazinedarı ve Mühürdarı -ki her ikisi de mahir ve cesur kişilerdi- Bağdat şehrinin kale duvarlarını sağlamlaştırarak, kaleyi korumakla meşgul olmuşlardı. Abdurrahman Paşa'nın askerleri şehri almak için bir iki kez kaleye saldırdı, ama alamadılar. Abdurrahman Paşa bir ay çölde kalmasına rağmen Bağdat'ı ele geçirmeyi başaramamıştı. Sonra Paşa Bağdat halkına tehditkâr bir haber gönderip, dedi ki; "eğer şehrin giriş kapısını açmaz, (vr 130) Hazinedar ve Mühürdarı eli ayağı bağlı bana teslim etmezseniz ve ben şehre zorla girsem, neslinizi kırıp yedi gün boyunca katliam yaptıracağım." Bu haber Bağdat halkına ulaştığı zaman dehşete düştüler, çünkü Abdurrahman Paşa'nın dediğini yapacağını biliyorlardı. Bu yüzden Bağdat halkı birleşip, Hazinedar ve Mühürdarın konağına saldırarak ikisini de yakaladılar, iple ellerini ve boyunlarını bağladıktan sonra aynı gün şehrin kapısını açarak, Abdurrahman Paşa'nın şehre giriş yapmasını sağladılar. Paşa'nın askerleri şehri yağmalamak istediler, ama o halkın kendi isteğiyle Hazinedar ve Mühürdarı teslim etmelerinden dolayı, askerlerinin halkın malına ve canına zarar vermemesi için kesin emir verdi, bunu yapanların da öldürülmesini buyurdu. Haliyle, halk rahatladı. Bağdat halkının her bir ferdi kendi işine dönerek, geceyi rahat bir şekilde uyuyarak geçirdiler. Abdurrahman Paşa üç gün sonra Hazinedar ve Mühürdarı yanına çağırarak her ikisinin de başını kesti. Bağdat'ın ileri gelenleri gruplar halinde Abdurrahman Paşa'nın yanına giderek, af dileyip, hizmetine girdiler. Buna karşın Abdurrahman Paşa da onlara zarar vermeyeceği konusunda emân verdi. Sonra şehrin büyüklerinden bir heyeti Bağdat'ın yeni

Vezirini seçmek için yanına davet etti. Bağdat büyükleri dediler ki: “Biz senden razıyız ve senden başka kimsenin Irak’a hükümdar olmasını istemiyoruz.” Sonra Bâbân büyükleri de dediler ki: “Abdurrahman Paşa kendi memleketinden el çekmesin ve bizi bırakmasın. Çünkü Irak’ta kalmak imkânsız bir durumdur. Biz kendi ekmeğimiz ayrılarımızla yetinelim, başka işe de karışmayalım.” Abdurrahman Paşa, Cuma sabahı erkenden Şeyh Abdulkadir Geylani Camii’ne gitti, Kâhya Abdullah Paşa’yı yanına davet etti ve Bağdat’ın tüm büyüklerinin huzurunda onu Irak-ı Arap Hükümdarlığına getirdi. (vr 131) Abdullah Paşa’ya tâbi olan ilk kişi Abdurrahman Paşa’nın kendisiydi. Abdurrahman Paşa halkın yanında durup, Abdullah Paşa’ya selam vererek parmaklarını öptü. Ondan sonra halk gruplar halinde yanına gelerek ona biat ettiler. Abdullah Paşa gidip Bağdat tahtına oturdu. Bundan sonra Abdullah Paşa, her gün Abdurrahman Paşa’nın huzuruna gelerek, devlet işleriyle ilgili rapor vermeye başladı.

Diğer taraftan Bağdat Veziri Süleyman Paşa günlerce çölde avare gezmişti. Sonunda bir süreliğine, Arap kabilelerinden birine hem kendi durumunu düşünmek hem de dinlenmek için sığınmıştı. Arap kabilesi Süleyman Paşa’nın dört gece yanlarında kalmasına izin verdi. Bir gece kabileden birkaç cahil adam diğerleriyle işbirliği yaptı, Süleyman Paşa’nın çadırına saldırarak onu öldürdü ve biçarenin kafasını bedeninden ayırdı. Sonra bazı ileri gelenler, Süleyman Paşa’nın keşik başını Abdurrahman Paşa’ya götürdü ve hadiseyi anlattılar. Abdurrahman Paşa bu olay karşısında çok üzüldü, bir saat kadar ağladı ve dedi ki: “Ey nankörler! Süleyman Paşa gibi bir hükümdar hiçbir yerde ve hiçbir dönemde bulunmazdı. Nasıl böyle acımasızca bu mazlumu öldürdünüz?” Abdurrahman Paşa bunu söyledikten sonra Paşa’nın başını getirenlerin öldürülmesi emrini verdi, askerleri de onları hemen oracıkta öldürdüler. Derler ki, Süleyman Paşa hayattayken, Abdurrahman Paşa onun yerine yeni Vezir tayin etmemişti.

Ezcümle, Abdurrahman Paşa Irak ülkesine çeki düzen vererek altı ay Bağdat’ta kaldı. Tüm devlet işleri Abdurrahman Paşa’nın bir işaretiyle yapılıyordu. (vr 132) Abdullah Paşa bu durumdan memnun değildi ve Abdurrahman Paşa’nın karşısında dayanacak gücü olmadığından dolayı duruma sadece seyirciydi. Bir gün Bağdat büyüklerinden birkaçını yanına çağırarak, Abdurrahman Paşa ve yanındakilerin işlerinden şikâyet edip dedi ki: “Abdurrahman Paşa bu şehirde olduğu sürece hiç kimsenin malı ve canı güvende olmayacaktır. Eğer siz de

Abdurrahman Paşa'dan rahatsızsanız ondan nasıl kurtulacağımızı beraber düşünelim.”

Bağdat'ın büyükleri, “Abdurrahman Paşa'nın yanında çok adam var ve bizim onun karşısında dayanma gücümüz yok. Yapabileceğimiz ilk iş, doğru ve mantıklı düşüncelerle Abdurrahman Paşa'nın ordusunu nasıl dağıtacağımızı düşünmektir. Ancak o zaman Abdurrahman Paşa'yı ortadan kaldıracaktır” dedikten sonra, herkes kendi yerine dönüp, işiyle ilgilendi. Bir gün sonra Abdullah Paşa, Abdurrahman Paşa'ya dedi ki: “Benim işimin güzel bir şekilde düzene girmesi için senin bir yıl daha burada kalman gerekir, ama askerlerin uzun süre burada kaldıkları için yorulup da vatanlarına dönmek isteyenler varsa onlara izin verebilirsin.” Abdurrahman Paşa, Abdullah Paşa'nın bir hile yaptığını nereden bilecekti ki? Savaşçı süvarileri ve Bâbân halkından bazılarını evlerine gönderdi. Yanındaki bin kişilik genç ve yiğit askeriyle Bağdat'ta kaldı. Bir ay geçmemiştir ki, Abdullah Paşa sürekli Abdurrahman Paşa ve yanındakileri nasıl yok edeceğini düşünmekle meşguldü. Bu konuşmayı düşündükçe, Abdurrahman Paşa yavaş yavaş sinirlenmeye başladı ve yanındaki askerlerine hazırlıklı olmaları emrini verdi. Kendisi de kılıç ve zırhını alarak Veziri yok etmek için yola koyuldu. Diğer taraftan Vezir onun bu çıkışından haberdar oldu ve çok korkmaya başladı, çünkü onunla karşı karşıya gelebilecek istidadı yoktu. Nihayetinde başka çaresi olmadığını anlayıp şehrin Kadı ve Müftüsünden affına aracılık etmeleri için yardım istedi, kendisi de Şeyh Abdulkadir Camii'ne sığınıp orada bir köşeye çekilerek ibadete başladı. Şehrin Müftüsü ve Kadısı, Abdurrahman Paşa'yı ziyaret ederek ellerinden geldiğince (vr 133) Abdurrahman Paşa'ya Vezir'in suçsuz olduğunu anlatmaya çalıştılar. Abdurrahman Paşa sakinleştikten sonra, Kadı ve Müftü onu Abdullah Paşa'nın yanına götürdüler. Bu kez de hadise sulhla sona erdi, ama bu olaydan sonra Abdurrahman Paşa bir daha Vezir'e güvenmedi ve Bâbân bölgesine doğru hareket etti. Koy, Harir ve Revanduz bölgelerini de kendi yurtlarına ekledi. Abdurrahman Paşa savaşta yağmaladığı ganimetlerle Bâbân'a geldi, ama hiçbir zaman kudret elini Bağdat'tan geri çekmedi. Bağdat ahalisinden birinin önemli bir işi olduğunda, Bağdat'tan Süleymaniye'ye giderek Abdurrahman Paşa'dan bu işi çözmesini isterdi. Abdullah Paşa bu durumdan çok rahatsızlık duymaktaydı, ama halkına nazik davranıyor, eziyette bulunmuyordu. Buna karşın Irak milleti de Abdullah Paşa'nın davranışlarından hoşnut kalıp onunla birleştiler. Sonra Abdullah

Paşa halkın önde gelenlerini tekrar toplayıp Abdurrahman Paşa'nın kötü işlerini onlara anlattı, onun karşısında ne kadar çaresiz olduğunu da dile getirip, zorbalığından şikâyet etti. Bu durum Bağdat eşrafı ve Arap reislerinin rikkatini celbetti. Hepsi yemin edip dediler ki: “Yaşadığımız sürece ve Abdurrahman Paşa bu kibrinden vazgeçmediği sürece onunla düşmanlığımız bitmeyecektir.” Abdullah Paşa onların bu sözlerinden çok mutlu oldu. Kısa bir süre içinde büyük bir ordu topladı. Bâbân'ı boyun eğdirmek için hareket vakti tayin etti ve hazırlıklarını yaptı. Diğer taraftan Abdurrahman Paşa da bu hadiseden haberdar oldu ve hiç durmadan asker toplamaya başladı. Fitne tekrar ortaya çıkmıştı. Abdurrahman Paşa altı bin süvari ile savaşı karşılamak için harekete geçti. Bağdat yakınlarında Irak ordusuyla karşılaştı, hiç vakit kaybetmeden iki ordu savaşa tutuştu. (vr 134) Bağdat ordusu ve Arap birlikleri bu kez daha güçlü direndi ve gösterdikleri büyük gayretle Bâbân ordusunu yenmeyi başardılar. Bâbân ordusu firar edince Bağdat askerleri de onları takip etti. Abdurrahman Paşa takatsiz kaldı, süratle İran Devleti'ne sığındı. O büyük ordudan sadece on üç kişi Abdurrahman Paşa'yla birlikteydi. Diğer Bâbân büyükleri de, tüm evlat ve aileleriyle birlikte Bağdat Veziri'ne gidip, onlara bir şey yapmaması için yalvararak özür dilediler. Abdullah Paşa da hatalarını affetti ve onlara dokunmadı. Sonra İbrahim Paşa'nın oğlu Süleyman Paşa'yı Bâbân hükümdarı olarak işaret etti ve Bâbân halkından ona biat etmelerini istedi. Abdullah Paşa, Süleyman Paşa'yı orada Bâbân hükümdarı yapıp yurduna gönderdikten sonra, Bağdat'a geri döndü. Süleyman Paşa Bâbân yurduna ve Şehrizer'a doğru hareket etti, bu yurtların hükümdarı oldu. Diğer taraftan İran'a hiç durmadan firar eden Abdurrahman Paşa, sonunda Kirmanşah bölgesinde biraz dinlenmek için durdu.

Abdurrahman Paşa'nın Kirmanşah'a giriş haberi Şehinşah'ın oğlu ve o diyarın Hâkimi Şehzade Muhammed Ali Mirza'ya ulaştı. Muhammed Ali Mirza, oranın büyüklerinden birkaç kişiyi Abdurrahman Paşa'yı karşılamak için gönderdi ve onu saygıyla şehre getirdiler. Şehzade, Abdurrahman Paşa'ya saygı gösterip onu resmi bir törenle ağırladı. Ama o dönemde de Abdurrahman Paşa'nın, İran Şahı nezdinde pek bir onur ve kıymeti kalmamıştı. Çünkü Abdurrahman Paşa Irak'ı ele geçirdikten sonra, İran Şahı'na eskisi gibi saygı göstermeyerek kibirlenmişti. Bu kibrin nedeni de Allah'ın onu zorba bir adam olarak yaratmasıydı. (vr 135) Devlet erkânı da ona bir kıymet vermiyordu. Daha sonra Şehzade Muhammed Ali Mirza İran Padişahı'na bir mektup yazarak onun affını istedi, aldığı mağlubiyeti ve

düştüğü zilleti anlattı. Şah cevaben ona: “Abdurrahman İbn Mülcem’in²¹⁹ benim sarayında yeri yok. Bu mektubu okuduğunda onun başını kesip bana gönder!” diye yazdı. Şehzade bu gelen cevaba çok üzüldü. Ama bu mevzuyu asla Abdurrahman Paşa’ya açmadı ve tekrar Padişah’tan onu affetmesini istedi. Lakin yine herhangi bir netice alamadı. Daha sonra kendisi payitahta gitmeye mecbur kaldı ve gitmeden önce Abdurrahman Paşa’ya dedi ki: “Benden bir haber gelmeden asla Tahran’a gelme.” Bunu söyledikten sonra Muhammed Ali Mirza yola çıkarak Padişah’ın yanına gitti ve Abdurrahman Paşa’yı affetmesi için ona yalvardı, nihayet onca gayreti neticesinde Padişah onu affetti. Sonra Muhammed Ali Mirza, Abdurrahman Paşa’ya bir mektup yazdı ve onu Padişah’ın sarayına çağırdı. Mektup Abdurrahman Paşa’ya vardıktan sonra hızlıca Tahran’a doğru hareket etti, Şah onu bir kez daha affetti ve onunla ilgili konular Muhammed Ali Mirza’ya havale edildi. Bundan sonra Abdurrahman Paşa’ya bir at, zırh, hil’at ve silah verildi. Ama İran Şahı, Abdurrahman Paşa’nın Bâbân’a geri dönüp tekrar hükümdar olabilmesi için onun oğullarından birinin “Hane Şehri” sıfatıyla Tahran’da rehin olarak kalmasını istedi. Bunu kabul ettikten sonra Kirmanşah Hükümdarı Şehzade’nin yanına geri döndü. Kısa bir süre içerisinde Bâbân halkının çoğu Abdurrahman Paşa’yı desteklemeye başladı. Şehzade Muhammed Ali Mirza da ona yardım etti ve Paşa Bâbân’a döndü. Süleyman Paşa bu mevzudan haberdar oldu, ama Abdurrahman Paşa’ya karşı savaşıp direnecek gücü olmadığı için firar yolunu seçti. Abdurrahman Paşa hiç bir direnişle karşılaşmadan (vr 136) Süleymaniye’ye ulaştı ve tekrar Bâbân’ın hükümdarı oldu. Akabinde oğlu Osman Beg’i kıymetli hediyelerle birlikte Padişah ve Şehzade’nin hizmetinde olması için Şah’ın sarayına gönderdi. Artık Abdurrahman Paşayla düşmanlık edecek hiç kimse kalmamıştı. İbrahim Paşa’nın oğlu Süleyman Paşa’yı da ecel almıştı. Abdurrahman Paşa her iki yılda bir bağlılığını göstermek için Tahran’a veya Sultaniye’ye²²⁰ gidip Şah’ın huzuruna çıkıyor, sonra tekrar Süleymaniye’ye dönüyordu. 24 sene bu şekilde geçip gittikten sonra Abdurrahman Paşa Hakk’ın rahmetine kavuştu. Tüm Kürt toplulukları, özellikle Ardalan Kürtleri Bâbân’a başsağlığı dilemek için Paşa’nın taziyesine gittiler ve iki ay yas tuttular. Abdurrahman Paşa korkusuz bir kişiliğe sahipti, bunun

²¹⁹ İbn-i Mülcem, Havâric fırkası mensuplarından olup, Ali bin Ebu Tâlib’in katilidir. Burada isim benzerliği ve ihanetlerinin paralelliğiyle, tarihe atıf ve kinaye vardır (Çev. Notu)

²²⁰ Zencan yakınlarında küçük bir şehirdir. İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han tarafından 13. yüzyılda İlhanlı Devleti’nin başkenti yapıldı. Tahran’a da yakındır. Hatta Olcaytu’nun Na’aşının orada olduğu söylenir (Çev. Notu)

yanında abid ve zahid idi. Allah onu çok acımasız, katı kalpli, kan dökücü ve sert tabiatta yaratmıştı. Tüm savaşlarda Abdurrahman Paşa askerlerinin önünde savaşırdı.

3.34. Mahmud Paşa'nın Döneminin Beyanı

H.1231 (M.1816) yılında Abdurrahman Paşa'nın büyük oğlu Mahmud Paşa Bâbân'ın hükümdarı oldu ve halk tümüyle ona biat etti. Daha sonra Mahmud Paşa babasının koyduğu yasaları uygulayıp, kendi atalarının kurduğu yöntemlerle hükmederek Bâbân'a çekidüzen verdi. Mahmud Paşa, akıllı ve kabiliyetli insanlara çok değer verip, onları iyi makamlara getirdi. Ama Bâbân büyüklerinin çoğu bunu kıskanıyordu. Mahmud Paşa'nın amcası Abdullah Paşa Bâbân'ın hükümdarlığına gelmek için, bir gece yarısı Kirmanşah'a Muhammed Ali Mirza'nın yanına gitmişti. Şehzade, Abdullah Paşa'ya gerekli saygıyı gösterdi, bir süre sonra bin süvariye (vr 137) ve bir grup Goran askerini Abdullah Paşa'nın emrine verdi. Bâbân halkından da bin kişi onunla birlikteydi. Abdullah Paşa bu orduyla Mahmud Paşa'yı yok etmek ve Süleymaniye'yi almak için yola çıktı. Diğer taraftan da Mahmud Paşa bu durumdan haberdar oldu, o da Caf Aşiretinden Bâbânlı üç bin süvariyle onları karşılamak için yola revan oldu. İki ordu "Köşk-e Espan" denilen yerde karşı karşıya gelip savaştı. Abdullah Paşa'nın ordusunda ilk sırada bulunan ve bendenizin de amcası olan Mahmud Beg adında yiğit ve yılmaz biri vardı ki o güne kadar kimse onun gibi korkusuz bir savaşçı görmemişti. Mahmud Beg maneviyat sahibi ve dış görünümüyle de iyi bir insandı. Ondan ve savaşta nasıl öldürüldüğünden teferruatlı bir şekilde bahsedilecektir. Mahmud Beg savaşta karşısına çıkan herkesi öldürüyordu. Savaş esnasında Mahmud Beg'in küçük kardeşi Fettah Beg'e kurşun isabet etti ve düşüp öldü. Ama Mahmud Beg kardeşinin durumunu merak edip yanına bile gitmedi ve savaşmaya devam etti. O kadar gayret gösterip savaştı ki Abdullah Paşa'nın büyük ordusu yenildi. Savaş esnasında Mahmud Beg yirmi dört yerinden derin yara almıştı. Bu yaralardan biri dizindeydi, ama dizine ateş eden kişiyi attan indirip kendi atının ayakları altında ezdi. Sonuçta, Kirmanşah ordusu tamamen firar etti ve Mahmud Paşa'nın ordusu galip geldi. Abdullah Paşa ve ordusunun firar etmesinden sonra Mahmud Paşa, Mahmud Beg'e doğru gelerek onu o durumda görünce üzüntüden ağladı. Ağır yaralılarından biri de Mahmud Paşa'nın kayın biraderi Hacı Müsrif Beg idi. Kendisi güvenilir ve aziz bir insandı. Ağır yaralarından biri kafasına vurulan kılıç (vr 138)

darbesiydi. Bu ağır yara, o savaşın üzerinden kırk sene geçip de bu kitabın girişi yazılırken bile hala avuç içi kadar belli oluyordu. Mahmud Paşa yaralıları yardım etmek için on gün boyunca savaş meydanında kaldı ve onları Süleymaniye'ye götürdü. Azerbaycan'dan Frenk cerrahlar getirtip, yaralıları iyileştirdiler.

Firar eden Kirmanşah ordusu şehzadenin huzuruna vardı. Muhammed Ali Mirza hem çok zlmş hem de çok sinirlenmişti, hemen orduya hazır ol emri verdi. Kısa süre içinde on beş bin kişilik bir ordu toplandı. Kirmanşah Hükümdarı şehzade Muhammed Ali Mirza orduyla birlikte Süleymaniye'ye doğru hareket etti. Mahmud Paşa, şehzade Muhammed Ali Mirza'ya mektup yazdı ve ona bu işten vazgeçmesi için yalvardı, ama hiç yararı olmadığını görünce beş bin süvarisiyle şehzadeye karşı savaşmaya mecbur kaldı. Meşhur "Karagl" bölgesinde iki ordu karşı karşıya geldi. Mahmud Paşa'nın ordusu yenilerek Süleymaniye'ye firar etti, ama şehzade ve askerleri onu takip etmekten geri durmadı. Mahmud Paşa şehzade'nin Süleymaniye'ye doğru geldiğini görünce, Koy ve Harir tarafına firar etmeye mecbur kaldı, lakin yine de şehzade takibi bırakmadı. Mahmud Paşa Koy Kalesi'nde muhasara edildi. Bir iki ay bu vaziyette kaldı, sonra bir kaç kişinin aracılığıyla şehzade'den bağışlanmasını talep etti. şehzade, Abdullah Paşa'yı Süleymaniye Hükümdarı tayin etti ve Kirmanşah'a geri döndü. Ama diğer taraftan da Muhammed Ali Mirza'nın affından ümitsiz olan Mahmud Paşa, çaresiz kalıp Azerbaycan Hükümdarı Naib'l-Saltana Abbas Mirza'ya sığınmak istedi. Mahmud Paşa nihayetinde bendenizin babası Rüstem Beg'i aracılık yapması için Abbas Mirza'ya gönderdi. Tüm bu olup bitenleri bir mektuba yazdı ve mektubu birkaç hediye (vr 139) ile birlikte Abbas Mirza'ya götürmesi için Rüstem Beg'e verdi. Sonra Abbas Mirza, Mahmud Paşa'yı Azerbaycan'a çağırdı ve saygıyla ağırladı. Birkaç gün sonra hil'at vererek, onu Bbn Hükümdarı tayin etti ve Süleymaniye'ye gönderdi. Abdullah Paşa ise Mahmud Paşayla savaşmayı göze alamadı, doğruca Muhammed Ali Mirza'nın yanına gitti. Kısa bir süre sonra Abdullah Paşa öldü ve onun maiyeti dönüp, Mahmud Paşa'ya katıldı. Artık bu olaydan sonra hiç kimsenin Mahmud Paşayla bir sorunu kalmadı, huzurla saltanatını sürdürmeye başladı. O sırada Bağdat Veziri Esad Paşa'nın adamlarından Gürcü Davut Beg bir suç işlemiş ve Vezir de ona düşman olmuştu, Davut Beg de Mahmud Paşa'ya sığındı. Sonra Esad Paşa, Mahmud Paşa'dan Davut Beg'i geri vermesini istedi, ama Mahmud Paşa bu işi yapmadı ve cevaben dedi ki: "Bu kişi

bana sığınmış, ben hiç bir zaman Davut Beg'i kendi isteği dışında göndermem, ancak kendisi dönmek isterse gönderirim.”

Bağdat Veziri, Mahmud Paşa'nın bu sözlerine kızdı ve ona hakaret dolu bir mesaj gönderdi. Mahmud Paşa bu sözleri duyunca çok sinirlendi ve kendi ordusunu hazırlamaya başladı, on iki bin süvariye savaşa hazır duruma getirdi. Mahmud Paşa Bağdat'ı almak için yola çıktı. Lakin o dönemde Bâbân yurdunda kuraklık vardı ve Mahmud Paşa'nın ordugâhında zor günler yaşanıyor. Bundan dolayı Mahmud Paşa “Kifri” mevki²²¹ yakınlarından geri döndü. Mahmud Paşa'nın geri dönüş haberi Şehzade Muhammed Hüseyin Mirza'nın kulağına gitti, bununla ilgili Mahmud Paşa'ya mektup yazdı: “Sen asla baban gibi değilsin. Madem Abdurrahman Paşa'nın evladısın, onun yaptığı savaşları unutmazsın.

“Babasına benzemeyen oğula oğul denmez, ona ancak yabancı denir.”

Allah'a yemin (vr 140) olsun ki eğer baban gibi Bağdat'ı almadan geri dönersen benim gazabım seni yok edecek. Eğer ordunun azığı yoksa biz sana göndeririz.” Ardından Muhammed Hüseyin Mirza, Mahmud Paşa'nın ordusuna Zohab bölgesinden her cins yiyeceği götürmeleri emrini verdi. Bunun üzerine Mahmud Paşa harekete geçip, hiç durmadan Bağdat yakınlarına kadar gitti. Esad Paşa da savaşa hazırlıklı olmadığı için sadece Bağdat şehrinin burçları ve kale duvarlarını korumaya mecbur kaldı, soğukkanlı davranmaya çalışıyordu. Ancak o sırada Mahmud Paşa Bağdat'ın tüm giriş-çıkış yollarını kapayıp şehri kuşatmıştı. Bağdat'ta büyük bir kıtlık başladı, halk bu yüzden isyan ederek şehrin kapılarını Mahmud Paşa'ya açtı ve onu şehre aldılar. Askerler şehre girer girmez Vezirin ikametgâhına saldırdı ve Esad Paşa'yı bağlayıp Mahmud Paşa'ya teslim ettiler.

Mahmud Paşa da zaman kaybetmeden kafasını bedeninden ayırmaları emrini verdi. Esad Paşa'nın validesi oğlunu öldürmemesi için Mahmud Paşa'ya çok yalvardı ve dedi ki: “Sana büyük altın dolu bir testi veririm, yeter ki oğlumu öldürme!” Lakin hiçbir faydası olmadı. Sonunda Esad Paşa öldürüldü ve malları yağmalandı. Lakin Bağdat halkına hiç bir zarar verilmedi. Mahmud Paşa sonra Davut Beg'i getirdi, onu Bağdat Veziri yaparak âdetler doğrultusunda önce kendisi ona biat etti. Davut Beg ve Mahmud Paşa hiç bir zaman birbirleriyle düşman olmamak üzere ahdedtiler. Sonra Mahmud Paşa ganimetlerle Bâbân'a geri döndü.

²²¹ Günümüzde Kerkük yakınlarında bir yerleşim yeridir (Çev. Notu)

Abbas Mirza ve Muhammed Hüseyin Mirza'ya özel hediyeler gönderdi ve hükümdarlığını huzur içinde sürdürmeye devam etti. Koy ve Harir bölgelerinin yönetimini zeki ve cömert olan küçük kardeşi Osman Beg'e vererek, (vr 141) bir grup adamını da onun hizmetinde olmaları için görevlendirdi. Diğer kardeşleri olan Süleyman Beg ve Hasan Paşa'nın her birine hükümet etmeleri için birer bölge verdi. Osman Beg altı yıl Koy'da kaldıktan sonra hastalığa tutulup, vefat etti. Osman Beg'in Muhammed Emin Beg adında bir oğlu vardı, onunla ilgili bilahare bilgi sunacağız. Mahmud Paşa kardeşinin ölümünden büyük üzüntü duydu, bir süre sonra da Hasan Paşa hayata veda etti.

Mahmud Paşa Bâbân bölgesinde on altı yıl tek başına hükmetti. Bâbân halkının çoğu Mahmud Paşa'nın saltanatı döneminde çok zengin olmuşlardı. Ancak bu nimetten fazla pay alamayanlar, bir süre sonra onu bertaraf edip tahttan düşürmeyi kafalarında kurmaya başladılar. Sonra iyi bir fırsat yakaladılar, kardeşi Süleyman Beg'i sinsî sözlerle Mahmud Paşa'ya itaat etmemesi için kışkırttılar ve aklına hükümdarlık hülyası düşürdüler. O sıralarda Mahmud Paşa'nın kardeşiyle ilişkisi pekiyi değildi. Bunu kullanan fırsatçılar fitne ateşini körüklediler. Mahmud Paşa'dan razı olmayan fırsatçıların büyüğü Süleyman Beg'e fazlasıyla etki etti ve kendisi için bir çözüm yolu aramaya başladı. Gizlice Mahmud Paşa'ya karşı olan çok sayıda kişi, Süleyman Beg ile birleşti. Bir gün Mahmud Paşa Koy bölgesine gittiğinde, Süleyman Beg ondan açıkça yüz çevirdi ve kendi destekçileriyle beraber Bağdat'a doğru gitti. Sonra Süleyman Beg kendi ailesini Kifri'de bıraktı, Bağdat Veziri Davut Paşa'nın yanına giderek Mahmud Paşa'nın davranışlarını Vezir'e şikâyet edip onunla anlaştı. Anlaşmaya göre (Süleyman Beg) her yıl büyük bir miktar parayı Vezir'e göndermeyi kabul etti. Süleyman Beg Vezir'in yakınında bulunanlardan bir kısmını yanına çekti ve bunların da çalışmalarıyla, nihayetinde Davut Paşa, Süleyman Beg'in emrine bir ordu verip onu Bâbân topraklarını alması için gönderdi. Süleyman Beg (vr 142) akrabalarını almak için Kifri'ye döndü. Daha sonra da Süleymaniye'yi ele geçirmek amacıyla harekete geçti. Diğer taraftan Mahmud Paşa, kardeşinin maksadından haberdar oldu ve düzenli bir orduyla Süleyman Paşa'yı yok etmek için yola koyuldu. İki ordu savaştı ve Mahmud Paşa yenilerek Azerbaycan'a firar edip, Naib'ül-Saltana'nın yanına sığındı. Mahmud Paşa iki bin kişilik ordusu ve aileleriyle beraber Tebriz şehrinin meşhur bir köyü

olan “Miyandoab” bölgesine²²² göç edip yerleşti. Sonuçta, Süleyman Beg Bâbân tahtına yerleşti ve “Paşa” unvanını aldı. Önceden Mahmud Paşa’ya hizmet edenlere kabiliyetleri nispetinde makam verdi ve Mahmud Paşa’nın yakınlarını yakalayıp, mallarını müsadere etti. Mahmud Paşa, Naib’ül-Saltana’nın yanına gitti ve orada gerekli saygıyı gördü. Mahmud Paşa iki ay kendisine tahsis edilen sarayda kaldıktan sonra, kendi akraba ve askerlerinin yanına döndü. Miyandoab’da dört ay ikamet ettikten sonra tekrar Tebriz’e gitti ve otuz bin Tümen parayı Abbas Mirza’ya hediye olarak sundu. Abbas Mirza da piyade sınıfından iki albayı, Habibullah Han Şahseven Deviren ve Gürcü Süleyman Han ile iki grup asker ve dört sahra topunu, Süleymaniye’ye gidip Şehrizer’a kadar olan yerleri alması için Mahmud Paşa’ya verdi. Diğer taraftan Süleyman Paşa da dört bin süvari ile birlikte Mahmud Paşa’nın ordusuna doğru hareket etmekteydi. Sabah vakti iki ordu karşı karşıya geldi. Ağır bir savaş oldu ve sonunda Mahmud Paşa galip geldi. Süleyman Paşa firar etti, ancak düşmanları onu yirmi fersah kadar takip etti, askerlerinden çok sayıda esir alınıp bazıları da öldürüldü. Mahmud Paşa Süleymaniye’ye geri dönerek (vr 143) tekrar Bâbân’ın Hükümdarı oldu. Süleyman Paşa kendi adamlarıyla birlikte Bağdat’a kaçtı, fakat firar esnasında Süleyman Paşa’nın sol koluna bir kurşun isabet etmişti. O yılın kış mevsiminde Abbas Mirza kendi oğlu Kahraman Mirza’yı Mahmud Paşa’nın kızı Halime Hatun ile evlendirmek istedi ve Mahmud Paşa da Abbas Mirza’nın kızını oğlu Mehmed Salih Beg ile nişanlamak istedi, ama bu ikinciler birbiriyle evlenemediler. Bir süre sonra Kahraman Mirza Tebriz şehrinde Süleymaniye’ye doğru yola çıktı. Mahmud Paşa onun geldiğinden haberdar oldu ve yanındaki devlet erkânıyla birlikte onu karşılamaya gitti. Süleymaniye’nin yakınlarında Kahraman Mirza’ya hediyeler verdi ve ayaklarının altına halı serip kurban kesti. Diğer yandan da Kahraman Mirza, Mahmud Paşa’nın evine mükemmel, özel ve pahalı elbiseler, mücevherler ve düğün eşyaları gönderdi. Söylenenlere göre o gün bu eşyaları Mahmud Paşa’nın haremine götürülenlere dört bin Tümen bahşiş dağıtılmıştı.

Kahraman Mirza kırk gün Süleymaniye’de kaldıktan sonra Azerbaycan’a geri döndü. Dönerken, Mahmud Paşa ona on bin Tümen para hediye takdim etti ve hatta onun bekleyen askerlerine ve yanındakilere de hediyeler verdi. Habibullah

²²² Miyandoab, günümüzde Tebriz ile Sakiz arasında, büyük çoğunluğu Azerbaycan Türkleriyle meskûn, Batı Azerbaycan Ostanı sınırlarına dâhil, yaklaşık 150 bin nüfusa sahip bir şehirdir. Eski Türkçe adı Koşaçay’dır (Çev. Notu)

Han ve Süleyman Han'a da hediyeler verilmişti. Bu olaylardan üç ay sonra yine Süleyman Paşa, Osmanlı ve Bâbân askerlerinden oluşan bir orduyla Mahmud Paşa'ya saldırdı. Sonra Mahmud Paşa'yı Süleymaniye'den dışarı atıp kendisi hükümdar oldu. Mahmud Paşa tekrar Abbas Mirza'nın (vr 144) yanına gitti. Yine İran ordusunun yardımıyla Mahmud Paşa o bölgenin hükümdarı oldu. Velhasıl, dört yıl içinde tam altı defa Bâbân Vilayeti bu iki kardeş arasında nöbetleşe yönetildi. Nihayetinde bu güç gösterileri Bâbân bölgesine çok hasar verdi. Ancak bu dönemde H.1249 (M.1834) yılında İran Padişahının Veliahdı olan Naib'ül-Saltana Abbas Mirza vefat etti. En büyük destekçisini kaybeden Mahmud Paşa önemli sorunlarla karşı karşıya kaldı. Bu yüzden istifa etmeye mecbur kalarak seyyid ve şeyhlerin makamı Nakşibendi dergâhına kapanıp, orada kaldı. Bunun üzerine Süleyman Paşa'nın karşısında artık hiç kimse kalmamış oldu. Bundan dolayı içi rahat ve emin bir şekilde Bâbân'ın hükümdarı oldu ve her Cuma sabahı kardeşi Mahmud Paşa'nın yanına gidip, ona saygılarını sundu ve dostça sohbet ettiler. O dönemde Bâbân halkından sadece dört kişi Süleyman Paşayla anlaşmazlık içerisindeydi: Birincisi, Mahmud Paşa'nın yeğeni Osman Beg'in oğlu Muhammed Emin Beg. İkincisi, Rüstem Beg (yazarın babası). Üçüncüsü, bendenizin dayısı Hacı Müsrif Beg ki onun kız kardeşi Mahmud Paşa'nın eşiydi. Bu son ikisi Mahmud Paşa'nın taht mücadeleleri ve yönetiminde kıymetli kişilerdi; ülkenin işlerini onlar yapar ve hatta halk arasında meydana gelen anlaşmazlıklara çözüm bulurlardı ve bunlar ayrıca çok zenginlerdi. Süleyman Paşa Bâbân'ın hükümdarı olduğunda korkup firar ederek bir daha Süleymaniye'ye (vr 145) geri dönmeyip, Kerkük şehrine yerleşmişlerdi. Süleyman Paşa yıllarca onları yok etmek için fırsat aradı, buna rağmen biliyordu ki onları zorla ele geçiremezdi, bunun farkında olduğu için de onlara hile yapmaya mecbur kaldı. (Süleyman Paşa) Kendi büyük oğlu (Ahmed Beg) ve Bâbân büyüklerinden birkaç kişiyi onları ikna etmeye Kerkük'e gönderdi. Onlara güzel cümlelerle bir mektup yazdı ve Kuran üzerine yemin etti: "Yaşadığım sürece size asla hile yapılmayacak, saygınlığınız ve makamınızdan alıkonulmayacak ve Mahmud Paşa devrinde yaşadığınız gibi yaşayacaksınız." Daha önce cömertliği ve yiğitliğinden bahsettiğimiz Mahmud Beg (bendenizin amcası), o dönemde Süleyman Paşa'nın hizmetindeydi ve Bâbân yurdunda iktidar sahibi bir adamdı, kardeşi Rüstem Beg'e mektup yazarak dedi ki: "Çabuk Süleyman Paşa'nın yanına gelin ve emin olun ki size hiç bir zarar verilmeyecektir."

Ahmed Beg ve diğeri Kerkük'e gelerek onları ziyaret etti ve kuvvetli taahhütlerde bulundular. Özellikle Ahmed Beg dedi ki: "Eğer benim babam sizlere herhangi bir hile yaparsa, Allah'a yemin ederim ki ben onu korumayacağım (vr 146) ve siz ne isterseniz yapacağım." Bu sözleri duyduktan sonra gitmekte bir tehlike olmadığına kanaat getirince Süleymaniye'ye doğru hareket ettiler. Beş gün sonra Süleyman Paşa'nın yanına geldiler. Birkaç gün kendi evlerinde dinlendikten sonra Paşa onlara küfrederek, taahhütlerini bozup düşmanlık etmeye başladı. Bir gün Süleyman Paşa onları yanına çağırdı, biraz geçmişten konuştuktan sonra onları alıkoyup, kendi sarayına hapsedti ve her birine dörder muhafız tayin etti. Ayrıca, kişi başı yüz bin Tümen para verilerse serbest kalabileceklerini bildirdi.

Mahmud Beg, Süleyman Paşa'nın bu sözlerine çok sinirlenerek gidip evinde oturdu ve onunla görüşmedi. İki ay içinde Hacı Müsrif Beg yetmiş bin Tümen parayı Süleyman Paşa'ya verdi ve bendenizin gariban babası da elli bin Tümen verebilmişti. Süleyman Paşa onlardan bir de kefil istedi ki serbest kaldıklarında firar etmesinler. Bâbân'ın tüccarlarından dört kişi bu ikisinin firar etmeyecekleri konusunda kefil oldular ve aksi durumda on bin Tümen para ödemeyi taahhüt ettiler. O iki kişi bu şartlarla serbest kalarak kendi evlerine döndü. Bir iki ay evlerinde kaldıktan sonra Mahmud Beg ile görüşüp dediler ki: "Bize yapılan bu iş her şeyimizi yok etti. Bundan sonra intikam almayı düşüneceğiz. Şimdi eğer siz (vr 147) bizimle işbirliği yapmak istiyorsanız şehirden dışarı çıkmak için bir gün belirleyin." Mahmud Beg dedi ki: "Ben de bu konuyu düşünüyordum. Şimdi hazırlık yapın ve benden haber bekleyin." Bu konuşmadan sonra tekrar kendi evlerine geri döndüler. Birkaç gün yolculuk için hazırlıklarla uğraştılar. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra gece yarısı ailelerini ve akrabalarını şehirden dışarı çıkardılar. Hepsi birer İsfendiyar gibi iki yüz süvariyle birlikte Kerkük'e hareket ettiler. Bir fersah gittikten sonra yolda bir adamla karşılaştılar. Fıtraten yiğitliğiyle tanınan Mahmud Beg o adamla Süleyman Paşa'ya mesaj gönderip şöyle demesini istedi: "Biz şu an gitmek için acele etmiyoruz. Yanımıza fazlasıyla mal ve eşya aldık, yanınıza toplanmış eşraf ve ayandan bir heyeti bizimle savaşmaya gönderin ki sözün kıymetini anlasınlar."

Sabah vakti o adam Süleyman Paşa'nın yanına gelerek Mahmud Beg'in mesajını ulaştırdı. Bunun üzerine Paşa duruma çok öfkelenildi. Hiç vakit kaybetmeden oğlu Ahmed Beg komutasındaki bin süvariye Mahmud Beg ve

yanındakilerin üzerine gönderdi. Ahmed Beg Süleymaniye yakınlarında onlara yetişti. İlkbahar mevsimiydi ve sağanak yağmur yağıyordu. Her iki grup arasında yağmurdan dolayı bir nehir akmaya başlamıştı. Mahmud Beg bağırdı: Ey yiğitler! Şimdi savaş zamanı. Bizimle savaşmak isteyen hiç korkmadan öne çıksın.” Ahmed Beg’in adamları Mahmud Beg’in bu sözlerini duyduklarında, ölümün kokusunu almaya başladıkları için onunla savaşmaktan korkarak, dediler ki: “Biz asla bu güçlü adamla savaşamayız, bu emre itaat edecek gücümüz yok ve olduğumuz noktadan ileriye bir adım dahi atmıyoruz.” (vr 148) Bunları söylediler ve oraya yakın olan bir köye sığındılar. Mahmud Beg dedi ki: “Onlar bizimle savaşmasalar bile ben onlardan vazgeçmeyeceğim. Şimdi saldırıp onları yok edeceğim. Ama Paşa’nın oğlu Ahmed Beg’e hiç bir zarar vermeyeceğim.” Babam Rüstem Beg, Hacı Müsrif Beg, damatları ve diğer akrabaları Mahmud Beg’e yalvardılar ve onu bu işten vazgeçirttiler. Sonra endişesiz bir şekilde Kerkük’e doğru hareket ettiler ve oraya yerleştiler. Bir süre sonra Mahmud Paşa tekrar Bâbân’a dönmeyi ve oraya hükmetmeyi istedi. Süleyman Paşa Revanduz’u almak için Süleymaniye’den gittiğinde, Mahmud Paşa az sayıdaki adamıyla birlikte firar edip Kerkük’e gitti. Bağdat Veziri olan Ali Rıza Paşa, Mahmud Paşa’ya bir mektup yazdı ve ona ümit vererek kendi yanına davet etti.

Mahmud Paşa birkaç kişiyle beraber Bağdat’a gitti. Bâbân halkından bir topluluk da Süleyman Paşa’dan korkup Kerkük’e geldiler. O dönemde “Davde” savaşçıları Mahmud Beg’in hizmetindeydiler. Davde, Bâbân yurduna bağlı bir Kürt kabilesidir. Bu Davde halkının yerleşim yeri ve toprakları Kerkük’tedir. Bu kabile her zaman Mahmud Beg’i korumuşlardır. Mahmud Beg Davde’nin reislerinden birinin kızıyla evlendi ve ondan bir erkek çocuğu oldu. Ona nispetle buranın halkı Davut Begliler olarak meşhurdular. Üç yüz bin kişilik Davde savaşçıları sürekli Mahmud Beg’le birlikteydiler ve Mahmud Beg de onları Süleyman Paşa’nın hükmettiği bölgeleri yağmalamak için gönderirdi. Bağdat Veziri Ali Rıza Paşa, (vr 149) Süleyman Paşa’yı korumak için Kâhya Hüseyin Paşa’yı dört bin süvari ve beş sahra topuyla Mahmud Beg’i yok etmek ve yolların güvenliğini sağlamak için gönderdi. Hüseyin Paşa ve ordusu Kerkük’e geldiğinde Mahmud Beg onların hileleriyle ilgili hiçbir şey bilmiyordu. Bâbân’ın birkaç büyüğüyle birlikte Kâhya Hüseyin Paşa’yı görmeye gitti. Mahmud Beg’i görünce mehabetinden korkan Kâhya Hüseyin Paşa, o gün onunla savaşmadı ve güzel bir şekilde sohbet etti.

Mahmud Beg dönerken Hüseyin Paşa ona dedi ki: “Sabah erkenden burada ol ki buranın güvenlik ve düzeninden biraz konuşalım. Çünkü ben dört günden fazla burada kalamayacağım ve buradaki işim bitecek. Bu bölgenin dirlik ve düzenini Vezir’in emriyle sana devrediyorum, nasıl uygun görürsen öyle yaparsın.” Mahmud Beg, Hüseyin Paşa’nın onu yok etmek için bahane aradığını asla bilmiyordu ve onun hilesinden haberi yoktu. Sabah vakti Mahmud Beg birkaç kişiyle birlikte Hüseyin Paşa’yı ziyaret etmek için gitti. Paşa, Mahmud Beg’i yalnız görünce onun tutuklanmasını emretti. Hüseyin Paşa’nın adamları Mahmud Beg’in boynuna zincir bağlayıp çadırlardan birine götürdüler ve başına birkaç muhafız koydular. Gece yarısı derin uykudayken yirmi dört kişi ona saldırdı ve iple boğdular. Ertesi sabah Paşa, Mahmud Beg’in ölüsünü akrabalarına gönderdi ve sonra aynı gün ordusunu toplayıp Bağdat’a döndü.

Bendenizin babası, kardeşi Mahmud Beg’in öldürülme olayına çok üzülmüştü. Büyüğünden küçüğüne herkes onun yasını tuttu. Diğer taraftan Vezir Ali Rıza Paşa Diyarbekir ve İmadiye bölgesini ele geçirmek için Mahmud Paşa’yı Musul Mutasarrıfı Muhammed Paşa’nın yanına gönderdi. Mahmud Beg’in yanındakiler dört yüz süvari olup, Kerkük’ten (vr 150) Musul’a giderek yolun yarısında Mahmud Paşa’ya katıldılar. Mahmud Paşa Musul’a vardığında, Muhammed Paşa onu birkaç muhafız refakatinde İstanbul’a gönderdi. Mahmud Paşa İstanbul’a gittikten sonra, bu kitabın yazarının babası bir yıl boyunca sahipsiz kalan halkın işlerini deruhte etti. Mahmud Paşa’nın İstanbul’daki işi bittikten sonra kendi makamına geri döndü. Süleyman Paşa’nın adamlarından birkaç kişi de serbest kalmalarını rica ederek Süleymaniye’ye döndüler. Hacı Müsrif Beg Beytullah’ı ziyaretle hac etti, Osman Beg’in oğlu Muhammed Beg Bağdat’a yerleşti.

Bendenizin babası kardeşinin ölümünden dolayı çok üzgündü, bu yüzden oradan (Kerkük’ten) ayrılmayı tercih etti ve İran’a gitti. Önceden bahsettiğimiz gibi babam Arap Sadun kabilesiyle Bağdat yakınlarına kadar gitti ve oradan da birkaç kişiyle birlikte Kirmanşah’a geçti. Diğer taraftan da Süleyman Paşa babamı öldürmek ve mallarını yağmalamak için Ahmedvend kabilesinden birkaç kişiyi görevlendirdi. Bunlar, Zohab’ın aşağısında bize yetişti ve orada kalan malları yağmalayıp geri döndüler. Bu olay önceden yazıldığı için artık tekrar etmiyorum. Nihayetinde babam Senendec’e yerleşti, her yıl Azerbaycan’a Emir Nizam

Muhammed Zengene Han'ın yanına gider, kış mevsiminde eve geri dönerdi. O zamanlar Mahmud Paşa'nın oğlu Ali Paşa Tebriz'de oturmaktaydı. Emir Nizam, Serdeşt bölgesini üç bin Tümen karşılığında Ali Paşa'ya ve babama verip, kendi bölgesine geri döndü. Bu haberi Bâbân halkı duydu ve içlerinden bir heyet Serdeşt'e geldi. Diğer taraftan da Süleyman Paşa güven içinde Bâbân'a hükmetmekteydi, bilahare (vr 151) H.1252 (M.1837) yılında zatürre hastalığına yakalanarak vefat etti. Birkaç gün yası tutulduktan sonra Ahmed Beg babasının yerine geçti ve Paşa unvanını aldı.

3.35. Ahmed Paşa'nın Döneminin Beyanı

Süleyman Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa akıllı ve mantıklı bir kişiliğe sahipti. Bâbân'a çekidüzen vermek için çok çaba gösterdi. Yolların güvenliğini çok önemsiyordu, öyle ki onun zamanında eşkiyalar hırsızlık ve yağmacılık yapmaya asla cüret edemediler. Dört yıl böyle sakin bir şekilde geçti. Ondan sonra Emir Nizam, merhum Muhammed Şah'ın (Allah kabrini pürnur eylesin) emriyle Mahmud Paşa'nın oğlu Ali Paşa'yı Bâbân'a hükümdar tayin etti, Bâbân'ın devlet işlerini de babama bıraktı.

Emir Nizam bilahare, Meraga²²³ Komutanı Hüseyin Paşa Han'ı, iki fırka asker ve altı sahra topu ile Süleymaniye bölgesini alması için gönderdi. Hatta Ardalan Veziri Mirza Ferecullah ve Mukrî'nin Hükümdarı Abdullah Han'a da orduya yardım etmeleri için emir verdi. Bin süvari de Mirza Ferecullah ve Abdullah Han tarafından Ali Paşa'nın ordusuna katıldı. Bu orduların hepsi Süleymaniye'ye doğru hareket etti. Ahmed Paşa da savaşa hazırlık yaptı, ama tam olarak hazırlanamamıştı. Çünkü o günlerde Mahmud Paşa Osmanlı Devlet sarayından izin alıp, Musul'un yakınına kadar varmıştı. Bâbân halkının çoğu Ahmed Paşa'yı bırakıp Mahmud Paşa'nın yanına geldiler. Ahmed Paşa'nın ruhi hastalıkları (teşevvüş) vardı, (vr 152) yönetimde de çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştı. Diğer taraftan tamamen hazırlıklı olan Ali Paşa ve Komutan Hüseyin Han Süleymaniye şehrinin yakınlarına saldırdılar. Ahmed Paşa, Komutanı ziyaret etmek için geldi, ama Komutan onun Süleymaniye'ye dönmesine izin vermedi. Bunun üzerine Ali Paşa Bâbân Hükümdarı oldu. Diğer yandan da bendenizin ağabeyi

²²³ Meraga, 13. yüzyıldaki Moğol-Tatar işgali sırasında Bağdat ve batıya yönelik seferlerde üs vazifesi görmüştü, sonradan İlhanlılar tarafından bayındır hale getirildi. Günümüzde Doğu Azerbaycan Ostanı içinde yer alır, çoğunluğu Azerbaycan Türkü olan nüfusu 180 bin civarındadır (Çev. Notu)

Süleyman Beg Süleymaniye şehrine giderek, bir hafta orada kaldı. Sonra Ahmed Paşa Komutana gizliden beş bin Tümen nakit para, dört katır ve üç Arap atı vererek, tekrar Bâbân Hükümdarı oldu. Ali Paşa'nın naibi olan Süleyman Beg ordugâha döndü. Babam Komutanın bu hareketine sinirlendi, çabucak küçük kardeşi Abdulkadir Beg'i Tebriz'e gönderdi ve olayı Şehzade Kahraman Mirza ve Emir Nizam'a ulaştırdı. Şehzade de hiç durmadan Komutanı makamından azletti ve Ali Paşa'nın bağımsızlığının hükmünü verdi. Albay Şahbaz Han'ı Komutanın yerine getirdi ve dedi ki, "Rüstem Beg ne söylerse emirlerine itaat edeceksin." Diğer taraftan da Mahmud Paşa Kerkük'ten babama bir mektup yazdı ve geçmiş yıllara atıfla mektupta bu beyti ve sözleri kaydetti:

"Zabel'dan İran'a, İran'dan Tur'a / Senin için bu uzak yolları kat ediyorum."

"Yedi sene boyunca "Giv" her yerde "Keyhüsrev"i aradı, her tarafa koşturdu ama bulamadı. Sonunda Allah ona doğru yolu gösterdi. Siz de yedi yıl boyunca öyle çaresiz ve avare gezdiniz, ancak şimdi Bâbân'ın devlet işleri senin elindedir (vr 153) ve hiç kimse senin işine karışamaz, Ali'nin de hükmetmesine izin verme! Bâbân'ın iyi bölgelerinden olan "Kara Dağ"ı ona ver. İran'dan gelen orduyu da kendi yurduna gönder! Çünkü şu an ben Osmanlı Devlet Sarayından döndüm ve Osmanlı ordusu benimle birlikte. Allah biliyor ve sen de biliyorsun ki ben görünüşte Osmanlılarla birlikte hareket eder görünürüm, aslında ben İran devletinin hizmetkârıyım ve Osmanlılardan kurtulmayı istiyorum ki Bâbân'ı tekrar İran'ın emri altına koyayım."

O anda, zikrettiğimiz gibi Kahraman Mirza ve Emir Nizam'ın emirleri de ulaştı. Babam mevzuyu Komutana anlattı ve haberi ordunun komutanlarına söylemesini diye ona rica etti ki ertesi sabah orduyla birlikte İran'a doğru hareket etsin. Diğer taraftan da Mahmud Paşa Bâbân halkıyla ve Bağdat ordusuyla Süleymaniye'ye giriş yaptı. Babam da Ali Paşa'nın evrakını alıp Mahmud Paşa'nın yanına götürdü, Paşa onların gelmesine çok sevindi ve tekrar tahtına oturdu.

3.36. İstanbul'a Müracaatından Sonra Mahmud Paşa'nın hükümeti

Ahmed Paşa Caf kabilesine gitti, ama ona orada da kalma izni verilmedi ve çaresiz kalarak az sayıda adamıyla birlikte Bağdat'a Ali Rıza Paşa'nın yanına gidip, ona sığındı. Mahmud Paşa Bağdat ordusunu memleketine göndererek Bâbân'a

rahatça hükmetti. Ama Kara Dağ bölgesini, önceki sözünün aksine, Ali Paşa'ya vermeyerek diğer oğlu (vr 154) Muhammed Salih Beg'e verdi. Çünkü Ali Paşa'nın annesi, yakın akrabadan değildi. Muhammed Salih Beg'in annesi ise Mahmud Paşa'nın amcasının kızı ve Bâbân'ın birinci kadınıydı, Mahmud Paşa ona çok saygı gösteriyordu, hatta Bâbân'ın idari işlerinde de fazlasıyla etkisi vardı, öyle ki Mahmud Paşa onun izni olmadan hiçbir iş yapamazdı. Hatta Muhammed Salih Beg'in annesinin kardeşi Hacı Müsrif Beg idi, Hacı Beg ile ilgili hususları önceden anlatmıştık ve kız kardeşi ki benim annemdi, bunların hepsi yakın akraba olup, tek bir fırka gibi hareket ederdi. Ama Ali Paşa'nın annesi, Loristan Hükümdarı Feyli Kelbali Han'ın kızıydı. Merhum Şah Feth Ali Kacar, Ali Paşa'nın annesini Mahmud Paşa'ya hediye etmişti. Bu olayın nedeni de şudur; Feyli Kelbali Han bir gün isyan ettiğinde, onun ailesi ve çocukları Tahran'da rehin olarak tutulmaktaydı. Bunun üzerine merhum Şah, Kelbali Han'ın bu işine çok sinirlenerek şöyle bir yemin etti; “Kelbali Han'ın *Ali Allahî*²²⁴ olan kızını Ömerî²²⁵ biriyle evlendireyim de görsün.” O dönemlerde Mahmud Paşa da İran Şahı'nın sarayındaydı. Bu yüzden İran Padişahı, Kelbali Han'ın kızını çeyiziyle Mahmud Paşa'nın evine gönderdi. Ali Paşa da bu kadının oğludur. Şimdi asıl konuya dönelim. Mahmud Paşa Surdaş bölgesini Ali Paşa'ya verdi. Ali Paşa o bölgede kalamadı ve Bağdat'a gittikten sonra, Tahran'a geçerek ömrünün sonuna kadar orada kaldı. Mahmud Paşa Bâbân yurduna bir yıl hükmetti. Ali Rıza Paşa yine Ahmed Paşa'yı Bâbân'a hükümdar olması için gönderdi. Sonra Mahmud Paşa da Osmanlı Devleti'nden tamamen yüz çevirerek önceden (vr 155) de bahsettiğimiz gibi maiyetindeki iki bin aileyle İran'a gitti, Ardalan Kürdistan'ına yerleşti. Mahmud Paşa yanına Bâbân büyüklerini de alıp Tahran'a gitti. Merhum Muhammed Şah, Mahmud Paşa'ya gerekli saygıyı gösterip, ağırladı. Sonra Şah, Ardalan Valisi Rıza Kali Han'a, Mahmud Paşa'nın tekrar Bâbân Hükümdarı olması konusunda yardım etmesi emrini verdi. Mahmud Paşa da hil'at ve nişanlarıyla Kürdistan'a doğru hareket etti.

²²⁴ “Ehl-i Haklar” veya “Yaresanlar” olarak da bilinen “Ali Allahîler”; “hakikat ehli, Hakk'a yakın olanlar, hakikat yolunu seçenler, hakikate mensup olanlar” anlamında tesmiye olunan bir Alevi-Şii topluluktur. Bilhassa Kürtler, kısmen Farslar, Türkmenler ve Araplar arasında yayılan Ehl-i Hak mezhebi, tasavvufa, bilgi kuramına (gnostisizme) ve bâtiniliğe (esoterik yorum) dayanan bir inanç sistemidir. Son dönemde Kuzey Irak bağlamında sıkça gündeme gelen Kakayiler de bu zümreye mensuptur. (www.dunyadinleri.com/dunya-dinleri/islam-tarikatmezhepleri/oku-kurt-aleviliği-yresn-tarikti-ehl-i-hak. Erişim Tarihi: 15.10.2017)

²²⁵ Burada “Ömerî” lafzıyla kastedilen, tabiatıyla, İkinci Halife Ömer İbn Hattab'a atıfla Sünnilerdir. Metinde Kürtlerin Sünnilik akidesi bağlamındaki sert ve metin duruşlarına atıf vardır (Çev. Notu)

Rıza Kali Han ordunun toplanması emrini verdi, kısa sürede on bin süvari onun yanında toplandı. Rıza Kali Han hazır ve tam donanımlı bir şekilde Merivan yurduna kadar saldırdı. Bu orduda Mahmud Paşa da askerleriyle birlikte Rıza Kali Han'ın yanında bulunmaktaydı. O vakit Ahmed Paşa Bağdat'taydı ve şehirden dışarı çıkmasına izin verilmiyordu. Ali Rıza Paşa Bağdat Vezirliği makamından azledilmiş, yerine Muhammed Necib Paşa Irak-ı Arap Eyaleti Vezirliğine getirilmişti. Yeni Vezir, iyi ilişkiler içinde olmadığı Ahmed Paşa'ya Bâbân'a dönme izni vermiyordu. Ama diğer taraftan da Ahmed Paşa'yı makamından azledemiyordu, çünkü başkasını onun yerine tayin edemiyordu ve Mahmud Paşa da İran'a sığınmıştı. Ahmed Paşa'nın Bâbân'daki temsilcisi kardeşi Abdullah Beg idi, onunla ilgili ileride bilgi vereceğiz, Süleymaniye'de devlet işlerini yönetiyordu. Abdullah Beg, Mahmud Paşa ve Rıza Kali Han'ın ordu hazırladıklarını duyduğunda çok tedirgin oldu. Sonra Bâbân büyüklerine danışıp, dedi ki: “Şimdi Ahmed Paşa Bağdat'ta ve Bâbân'a dönme izni yok. Rıza Kali Han ile Mahmud Paşa ise Bâbân'a gelerek burayı ele geçirmek istiyorlar. Ama biz (vr 156) şu anda savaş için hazır değiliz. Sizin bu konuyla ilgini düşünceniz nedir?” Bâbân büyükleri dediler ki: “Şimdi Ahmed Paşa burada olmadığı için kılıç ve mızrak kullanmadan bu işi bitirmemiz gerekiyor. Mahmud Paşa senin amcan. Sen ona teslim olsan bile utanılacak bir şey yapmış olmazsın. Hem Mahmud Paşa kendi yurdunun kötülüğünü istemez. İşin en doğrusu şudur ki, sınıra doğru gidip onu karşılayalım ve Süleymaniye'ye getirelim.” Herkes bu sözü onayladıktan sonra, kendi evlerine döndüler. Ama diğer taraftan da, kendisinden daha önce bahsettiğimiz, Ardalan'ın Veziri ve işlerde söz sahibi yöneticisi Mirza Hidayetullah ile Ardalan Valisi arasında bir nedenden dolayı anlaşmazlık ortaya çıkmıştı. Lakin Mirza Hidayetullah'ın asıl korktuğu husus, zaten sorunlar yaşadığı Vali galip gelip gücünü tekrar toplarlarsa, kendisini, ailesini ve tüm kabilesini yok etmesi endişesiydi. Bu yüzden bu işe engel olmalıydı. Bir gün sonra Mirza Hidayetullah, Vali'nin yanına gitti ve dedi ki: “Kaç zamandır bu çöldeyiz, eğer uygun görürseniz Mahmud Paşa'yı vilayete gönderelim. Burada neden böyle bekliyoruz, bilmiyorum.” Vali de dedi ki: “Bu nasıl tedbir, açıkla!” Mirza Hidayetullah cevaben; “askerlerimiz arasında yiğitliğiyle bilinen Emânullah Beg'i Paşa'nın yanına verip yarın sabah bin süvari ile Şehrizeror'a gönder ve biz de başka bir yoldan önceki menzile gidelim.” Kibirli ve işretle vakit geçiren Vali, Mirza Hidayetullah'ın hilesinden ve çevirdiği işlerden gafildi, cevap olarak dedi ki:

“Yarın bu planı uygulamaya koyun!” Ertesi gün Vali, daha önce kendisinden bahsettiğimiz Emânullah Beg’i huzuruna çağırttı ve ona seslendi: “Bin askerle yola çıkın ve Süleymaniye’ye kadar hiç (vr 157) durmayın. Biz de peşinizden gidip size yetişeceğiz.” Ardından Emânullah Beg askerlerin arasından bin süvari seçti ve Şehrizor’a doğru hareket etti, ama Emânullah Beg’in yanındaki seçme askerler savaşa gireceklerini tahayyül etmiyorlardı. Hâlbuki meğerse o bin süvari doğrudan savaşa ve çatışmanın ortasına götürülmekteymiş.

Vezir Mirza Hidayetullah, Süleymaniye’deki Ahmed Paşa’nın naibi Abdullah Beg’e bir mektup yazdı ve dedi ki: “Şu an Vali’nin ordusundaki deneyimli savaşçılar ayrılmış durumdadır. Siz hiç korkmadan bu orduya saldırıp onları yok edebilirsiniz. Ben de kendi adamlarım ve kabilemlerle savaş meydanından ayrılacağım. Şimdi Vali Rıza Kali Han savaşta olmayacak, yalnız kalan Mahmud Paşayla savaşmak sizin için çok kolay olacaktır. Onun çaresine bakın ve dışarı atın.” Abdullah Beg, Ardalan Veziri’nin mektubunu okuduktan sonra çok mutlu oldu ve Bâbân büyüklerini de mektubun içeriğinden haberdar etti. Sonra sekiz yüz süvari ve yedi yüz asker ile arazi topunu yanında götürdü. Abdullah Beg tüm hızıyla Merivan sınırına saldırdı. Seher vakti ordunun merkezine üç fersah kala bir top mermisi ateşlediler, Ardalan halkı kesinlikle savaşa hazırlıklı değildi. Ancak topların patlama sesini duyduktan sonra gaflet uykusundan uyandılar ve bir çözüm yolu düşünmeye başladılar. Yanındakileri bir tepeye çıkardılar, savaşçılara da meydana çıkma emri verildi.

Sonuçta, iki ordu karşı karşıya geldikten sonra ilk saldırı emrini Abdullah Beg verdi ve askerlere ateş etmelerini emretti. Elli tane top mermisiyle bombardımana başlandı. (vr 158) Vali’nin ordusu önce tam ortadan dağılmaya başladı, sonra tekrar toplandılar. Bu esnada Bâbân süvarileri de topluca hücum kalktı, Ardalan ordusu bu saldırılar karşısında direnemeyip, kaçmaya başladı. Bâbân ordusu öldürmeye ve yağmalamaya başladı. Vali’nin de artık savaşmaya takati kalmadığı için süratle kaçan askerlerine katıldı. Ardalan’ın büyüklerinden birçok kişi öldürüldü. Derler ki, on bin kişiden sadece iki kişi kaçmayıp savaşa girdi. Biri Vükela taifesinden olan Nezir Ali Beg’in oğlu yiğitliğiyle meşhur Şeyh Ali Beg, diğeri de Kürdistan Vüzera taifesinden yiğit bir ihtiyar olan Mühürdar Mirza Fazlullah’tı. Bu iki kişi asla firar etmeyerek sonuna kadar savaştı, ama nihayetinde ikisi de öldürüldü.

Bâbân ordusu firar edenleri yaklaşık altı fersah takip etti, yakaladıklarının başını kesti. Vali canını güçlkle kurtarabildi. Abdullah Beg, Vali'nin yerine hükümdar oldu. Bâbân ordusu halkın yüz bin Tümen değerindeki malını yağmaladı. Bu başarılı savaşın ardından kendilerine güvenen Bâbânlılar, Mahmud Paşayla savaşmaya hazırlandılar. Tam o sırada da Mahmud Paşa, Emânullah Beg ile birlikte Süleymaniye şehrinin yakınına kadar varmışlardı ki aniden Vali'nin yenildiği haberi duyuldu, bunu öğrenen Mahmud Paşa tereddüde düştü ve geri çekilmeye başladı. Yolun yarısında Abdullah Beg'in ordusuyla karşı karşıya geldiler. Emânullah Beg, Mahmud Paşa'yı Abdullah Beg'le savaşmaya teşvik etti, ama Paşa kabul etmeyerek pek bilinmeyen bir yoldan Merivan'a döndü, oradan da kendi süvarileriyle birlikte (vr 159) Senendec şehrine gitti. Mahmud Paşa bir süre çölde kaldı, ardından İran Şahı tarafından çağırıldı ve kendisi Tahran'a gitti, askerleri ise Senendec ve köylerinde kaldı. Kendisine Kürdistan'ın vergi gelirlerinden yıllık sekiz bin Tümen bahşedildi. Mahmud Paşa İran Hükümdarı Muhammed Şah'ın H.1264 (M.1848) yılında ölümüne kadar beş yıl o memlekette kaldı.

Mahmud Paşa, kardeşi Osman Paşa'nın oğlu Muhammed Emin Beg'i, kendisine bir talimatı olup olmadığını öğrenmesi için Tebriz'e, İran'ın yeni Padişahı Nasıreddin Şah'ın huzuruna gönderdi. Muhammed Emin Beg Bostanabad şehri civarındaki Ucan bölgesinden geçmekte olan Padişah'ın huzuruna çıktı. Nasıreddin Şah, Mahmud Paşa ve yanındakilerin Mukrî'nin Serdeşt bölgesinde kalmalarını emretti. Bunun üzerine Muhammed Emin Beg de Senendec'e döndü ve durumu Mahmud Paşa'ya anlattı. Mahmud Paşa'nın akrabaları Serdeşt'e gitmeyi kendilerine layık görmüyorlardı ve hep beraber dediler ki: "Artık İran'da kalamayız, buradan kendi ülkemize gidelim." Mahmud Paşa bu duruma çok üzüldü. Onların içinden yalnız bendenizin babası İran'da kalmayı istiyordu. Mahmud Paşa'nın maiyetinin çoğu kaçıp gittiler. Mahmud Paşa da Bağdat'a gitmeye mecbur kaldı. Mahmud Paşa Şehrizer'a vardığında Süleymaniye'ye uğramadan, doğrudan Bağdat'a hareket etti. O dönemde Süleymaniye'nin Hükümdarı Abdullah Paşa, amcası Mahmud Paşa'nın Süleymaniye'ye gelip bir kaç gün dinlenmesi için yalvardı (vr 160) ama Mahmud Paşa bunu kabul etmedi. Sadece eşini ve çocuklarını Süleymaniye'ye göndererek, kendisi de oğulları Abdurrahman Beg, Muhammed Salih Beg ve Abdullah Beg ile beraber Bağdat'a doğru revan oldu. Necib Paşa, Mahmud Paşa'yı karşılaması için Kâhyasını gönderdi ve Bağdat'a

izzetiyle girmesini ferman buyurdu. Bunun üzerine Mahmud Paşa ve maiyeti, altı ay sonra İstanbul'a, Osmanlı sarayına çağrılana kadar Necib Paşa tarafından kendisine aylık 100 Tümen veriliyordu. Mahmud Paşa, üç oğlu ve iki hizmetkârıyla birlikte İstanbul'a gitti ve Paşa ile iki oğlu ölünceye kadar İstanbul'da kaldılar. Mahmud Paşa'nın diğer oğlu Abdurrahman Beg Bağdat'a geri döndü ve orada kısıtlı imkânlar içinde yaşamaktaydı. Eşi ve kızı da öldükten sonra Mahmud Paşa'nın tüm soyu ortadan kalkmış oldu.

Şimdi Bâbân bahsinin en başında zikredilen Ahmed Paşa ve kardeşi Abdullah Paşa'nın hükümdarlığına geri dönelim. Abdullah Beg'in savaşta galip gelmesinden sonra bu haber Bağdat'ta dilden dile yayıldı. Vezir Necip Paşa bir kez daha Ahmed Paşa'ya hükümrânlık sembolleri olan hil'at ve hediyeler gönderdi. Ahmed Paşa Süleymaniye'ye kadar olan bütün şehirleri kontrolüne aldı ve halkı bunu görmekten büyük sevinç duydu. İlâveten, Koy ve Harir memleketleri Süleymaniye'ye bağlandı. Tam bu noktada hükümrânlığında bağımsızlık kazandı ve sözünün geçtiği bu topraklarda kimsenin müdahalesine müsaade etmedi. Ahmed Paşa ömrü boyunca ordunun düzenini sağlayarak, askeri işlerin de başında bulundu. Hatta sınırlı Bâbân topraklarında, piyade birliklerin düzenini sağlamak için dört bin askeri, ordu kuralları ve düzenine göre yetiştirmişti. Yirmi sekiz arazi topunu Süleymaniye (vr 161) Şehri içinde döktürdü. Yine Bâbân, Caf ve başka kabilelerden on bin süvari onun emrinde hazır bekliyordu.

Ahmed Paşa H.1252 (M.1837) yılında babasının yerine geçti, belirtilmiş olduğu gibi dört yıl hükümrânlık yaptı. Sonra Mahmud Paşa dönüp, bir yıl hâkimiyet sağladı. H.1256 (M.1841) senesinde tartışmasız ve ortaksız bir şekilde tahta oturdu. Dört yıl ihtişamlı bir şekilde hükmetti. H.1259 (M.1844) yılında kardeşi Abdullah Beg ona karşı isyan etti. Bunun üzerine Ahmed Paşa da gece vakti firar edip Bağdat'a gitti ve Necib Paşa'ya sığındı. Tam bu sırada Necib Paşa da Ahmed Paşa'nın bazı ters hareketlerinden haberdardı, ama onu yanından gönderemedi. Bir ara Koy ve Harir vilayetlerini onun hâkimiyetinden çıkarmayı istedi, ancak Ahmed Paşa buna razı olmadı. Çaresiz kalan Necip Paşa üç bin nefer ile Koy vilayetine hareket etti, diğer taraftan Ahmed Paşa da kendi askerlerine toplanma emri verdi. On bin süvari ve dört kıtasıyla Koy'a doğru yola çıktı. İki ordu aynı anda Koy havalisinde karşılaştılar. İki ordu arasında yarım fersah mesafe kaldı. Ama Bağdat Veziri, Ahmed Paşa'nın yetenek ve iktidarından haberdar idi,

endişeye kapıldı ve kendisinin savaşta onun dengi olmadığına kanaat getirdi. Çaresizce sulh yolunu tutmak için düşünmeye başladı. Bu arada Kâhyası Molla Ali'yi Ahmed Paşa'ya gönderip; endişe duymamasını, Koy'un eskiden olduğu gibi yine kendisine bırakılacağını ve yeni hil'at ve hükümlerlik nişanlarının tarafına gönderileceğini iletmesini söyledi. Molla Ali, Ahmed Paşa'ya (vr 162) gidip Vezirin mesajını ilettili. Ahmed Paşa da cevaben dedi ki: "Ben Vezir'e her daim itaat ettim, ama Necib Paşa daima bana hile ve tezvîr yapmayı düşündü; benim gücümü zayıflatıp, hizmetimde olması gereken Abdullah'ı himaye etti. Ve şu an bu iş buraya kadar geldi, artık bu yoldan dönüş olmaz. Eğer Kerkük'ü bana teslim ederse, o zaman Bağdat'a gidebilir. Aksi takdirde yarın sabah kendini savaşa hazır etsin ki bu acımasız ve gözü dönmüş orduyla onu yok edeyim." Ahmed Paşa bunu dedikten sonra Molla Ali'ye kendi ordusunu gösterdi; dört bin asker ve on bin süvarinin tamamının gözü ve kulağı Ahmed Paşa'nın ağzından çıkacak emirdeydi. Bu sırada Ahmed Paşa da kırmızı ve siyah renkli dişi bir atın üzerindeydi ve savaşa hazırıldı. Molla Ali o ordunun azametini şaşırıp kaldı ve oracıkta Ahmed Paşa'ya teslim olup dedi ki: "Ben de senin erlerinden biriyim! Eğer sen Vezir ile savaşarsan benim bayrağım beyazdır. Senden rica ediyorum, bu beyaz bayrağın altında olan kimseye zarar verme." Ahmed Paşa da bunu kabul ederek, kasem etti.

Bunların ardından Molla Ali Ahmed Paşa'nın ordugâhından Vezir'in yanına dönerek onun ordusunun heybet ve azametini anlattı. Necib Paşa çok korktu ve çaresiz kalıp dedi ki: "Yarın (vr 163) kendimi bu güç durumdan kurtarmak için Kerkük'ün hil'at ve sembollerini ona göndereceğim. Necib Paşa o gün akşama kadar üzgün ve dağidardı. Diğer taraftan Ahmed Paşa, Necib Paşa'nın cevabını bekledi ve hiçbir haber gelmeyince sinirlenip, "sabah bu ihtiyarı öldürecekim" dedi. Ama Allah kaderini başka şekilde yazmıştı. Akşam namazı vaktinde şiddetli bir rüzgâr esti ve yönü de Ahmed Paşa'nın ordusuna karşıydı. Öyle bir durum ortaya çıkmıştı ki, adeta "Ad ve Semud kavmi gibi, Salih ve Hud tarafından lanetlenmişlerdi. Böyle bir şey hiçbir vakit ne görülmüş ne de duyulmuştu"²²⁶ Üç saat boyunca şiddetli rüzgâr esmeye devam etti. Bu rüzgârın şiddeti o kadar fazlaydı ki Ahmed Paşa'nın ordusunun düzeni bozuldu. Rüzgâr nedeniyle zeminde

²²⁶ Kuran-ı Kerim'in birçok farklı ayetinde sıklıkla misalleri verilen ve kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlayıp, helak edilen Ad ve Semud kavimlerinin ve peygamberlerinin hikâyelerine atıf. (bkz: Halil Altıntaş; Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Tevbe suresi 70. Ayet, Ankara 2009, s.197; Mu'min suresi 31. Ayet, s. 469.)

çakılmış duran tüfeklerin biri aniden yere düşüp yanlışlıkla ateş aldı. Çadırın içinde olan askerler ateş sesini işitip kendi kendilerine dediler ki: Kesin bir şeyler oldu, bundan ötürü her asker kendi silahını aldı ve ateş etti. Esasen kimse Ahmed Paşa'nın emri olmadan ateşe başlamazdı, ama karanlık da bastırınca askerler karışıklık nedeniyle yanlışlıkla etrafa ateş etmeye koyuldular.

Ahmed Paşa'nın ordu komutanları silahların sıklaşan seslerini duyunca, düşmanın gece baskını yapıp onlara saldırdığını sanarak, konuyu incelemeyen ateş emri verdiler. Bir anda dört bin asker ateş etmeye (vr 164) başladı. Topçular da ateşe katıldılar ve kısa sürede üç yüz top mermisi ateşlendi. Caf süvarileri ve Bâbân halkı bu durumu gördüklerinde endişeye kapıldılar ve her biri kendi atına binip bir yöne savruldu. Ahmed Paşa her şeyden habersiz bir şekilde kendini çadırdan dışarı attı ve ortalığı tek parça halinde ateş ve keşmekeş içinde buldu. Ne kadar bağırdıysa da sesini kimseye duyuramadı. Askerleri öylece ateş ediyorlardı. Muhafızlarına atını hazırlatıp, bindi. Piyade askerler ve süvariler gruplar halinde her biri bir tarafa gidiyordu. Kısa bir süre içinde ordugâh neredeyse boşaldı. Ahmed Paşa bin süvarisiyle gece karanlığında dar yollardan Süleymaniye'ye doğru gitmeye mecbur kaldı. Diğer taraftan Vezir ise, Ahmed Paşa'nın ona saldırıp ortalığı ateşe boğduğunu ve bu saldırıyı planlı bir şekilde yaptığını sanıyordu. Ahmed Paşa ile savaşmaya hazır olmayan Bağdat Veziri çaresizce Ahmed Paşa'dan af dilemek için kendi çadırında kaldı ve olur da Ahmed Paşa onu öldürmek isterse Kelamullahı görüp öldürmekten vazgeçer ümidiyle eline bir Mushaf alıp beklemeye başladı. Ama bir saat geçtikten sonra Ahmed Paşa'dan herhangi bir haber çıkmadı. Bunun üzerine Allah'ın ona gaipten yardım gönderdiğini ve saati bile geri bıraktığını düşündü. O sırada Ahmed Paşa'nın firar ettiği müjdesi Vezir'in kulağına geldi. Vezir sevinçten gözyaşları dökerek, alnını secdeye koydu ve uzun bir süre de (vr 165) yerden kaldırmadı. Şükür töreninden sonra Abdullah Beg'i Bâbân'ın Hükümdarı olarak tayin etti ve ona Paşa unvanını verdi. Sonra Vezir, Abdullah Beg'e Ahmed Paşa'yı takip edip öldürme emrini verdi ve bunun için yanına iki bin de süvari asker kattı. Abdullah Beg tüm hızıyla Ahmed Paşa'yı takip etmek için gitti. Diğer taraftan Ahmed Paşa o gece yirmi fersah yol gitti ve seher vakti Süleymaniye'ye varduktan sonra biraz dinlendi. Ahmed Paşa, ailesini getirmeleri için biraz bekledikten sonra, onlarla beraber yola koyuldu. Bâbân'daki yöneticiler ve büyüklerden bin aile Merivan'a doğru gittiler. Bâbân halkının kalanı da

Abdullah Paşa'nın yanına gidip, hizmetine girdi. Abdullah Paşa ordusuyla Ahmed Paşa'nın peşinden gitti, Merivan bölgesinden de Ahmed Paşa'yı uzaklaştırdı. Sonra Süleymaniye'ye döndü ve tahta oturdu. Ahmed Paşa, Ardalan Kürdistan'ına geçti ve birkaç gün sonra Senendec şehrine iki fersah kala konakladı. Daha önce söylediğimiz gibi, o dönemde Rıza Kali Han Ardalan Valisi, Emânullah Beg de memleketin düzen ve işlerinden sorumlu vekildi. Vali ve Vekil, Ahmed Paşa'nın geldiğinden haberdar olunca, her ikisi de onu ziyarete gitti. Ahmed Paşa'yı Senendec şehrine davet ettiler, o da yanındaki Bâbân büyükleriyle birlikte şehre vardı. Rıza Kali Han ve Emânullah Beg, Ahmed Paşa'ya fazlasıyla saygı gösterip, misafir ettiler. Cömert ve merhametli biri olan Vekil de elinden geldiğince (vr 166) Ahmed Paşa'yı güzel ağırladı. Ahmed Paşa on iki gün yiyip içip, eğlendikten sonra kendi aile ve akrabalarının yanına döndü. Ahmed Paşa, yardımını istirham etmek için, Hazinedar Abdurrahman Beg'i elçi olarak İran Padişahı'nın sarayına, merhum Muhammed Şah'ın huzuruna gönderdi. Abdurrahman Beg Tahran'a giriş yaptıktan sonra Şah, Ahmed Paşa ve akrabalarının, bir sonraki yıl fırsat olduğunda onlarla ilgili karar verilinceye kadar payitahtta yerleşmeleri emrini verdi.

Vekil Emânullah Beg, Ahmed Paşa ve tüm maiyetini, kendisine miras kalmış olan Revanser bölgesine götürdü. Ahmed Paşa'yı kendi yaptırdığı konağa yerleştirdi, diğerleri de aynı köydeki Karasu Nehrinin kenarına yerleştiler. Vekil Emânullah Beg üç ay boyunca Ahmed Paşa ve yanındakilerin masraflarını karşıladı. Bir süre sonra Rıza Kali Han çok sayıda adamıyla ava çıktı ve oradan da Ahmed Paşa'yı görmek için Revanser'e doğru yola koyuldu. Vali Revanser'de bir ziyafet verdi ve o ziyafete davetli olan seçkin kişiler, sarhoş olduktan sonra onun huzurunda dediler ki: "Şimdi Ahmed Paşa çoluk çocuğuyla bu ıssız yerde kaldı, en iyisi biz Merivan'daki hezimetin öcünü buradaki Bâbân halkından alalım." Bu sözleri o kadar tekrarladılar (vr 167) ki sonunda onların dediklerine Vali'nin de kafası yattı ve o sırada ziyafette hazır bulunan, Revanser'in iki fersah yakınındaki Şadiabad bölgesinin Emiri olan amcası Mahmud Han'a emretti: "Şimdi git, kendi bölgedeki askerlerini, toplayabildiğin kadarını topla ve Paşa'nın ordusunun yakınında hazır bulundur. Yarın sabah sana emrettiğim zaman onun ordusuna saldır." Rıza Kali Han diğer yandan yine huzurdaki Cevanrud bölgesinin Emiri olan Necef Kali Han'a da aynı emirleri tekrarladı.

Ama Şu biçare, Ahmed Paşa'nın savaşa hazırlıklı olduğunu bilmiyordu. Öyle ki askerleri eli silahlı ve mükemmel bir Şekilde donatılmıŐ, sayıları da beş yüz civarında, süvarileri de bin kişiydi ki hepsi Ahmed Paşa'ya tam itaat ederdi. Sabaha karşı Ahmed Paşa bu işten haberdar oldu. Önce inanmadı, çünkü bu hareket asla mantıklı ve makul değildi. Haberin doğru olduğunu anlayınca, gülümseyip dedi ki: "Galiba Allah bu taifenin cezalandırılıp yok edilmesini bana bırakmış. Ama sanırım Vekil Emânullah Beg'in bu mevzudan haberi yok." Sonra adamlarının birine Emânullah Beg'in yanına gidip, durumdan haberdar etmesini emretti.

Bu kişi Emânullah Beg'in çadırına giderek durumu ona anlattı. Vekil Emânullah Beg korkuyla yatağından kalkıp dedi ki: "Subhanallah! Nasıl bir belanın içine düŐtüm. Sanki Allah Rıza Kali Han'ın aklını (vr 168) başından almış. EĞer Ahmed Paşa'yı korumazsam, Kürtler arasında haysiyetsiz biri olarak bilinirim. EĞer Vali'nin dediğini yaparsam akılsızca bir davranıŐ yapmış olurum. Bu Şekilde zulüm ve adaletsizlik etmem doğru değil. EĞer Rıza Kali Han adaletsiz bir karar verirse, Allah'a yemin olsun ki, yaşadığım müddetçe Ahmed Paşa'ya ve Bâbân halkına yardım etmekten geri durmayacağım." Vekil Emânullah Beg bunu söyledi ve oğlu Esedullah Beg'i –Ardalan bahsinde kendisini zikretmiştik-çağırıp, durumu anlattı ve dedi ki: "Sınır bölgesinden süvari ve piyade askerleri çağır ve toplayabildiğin kadarını topla. Ama başka yerlere gitme, onlara hiçbir Şey söyleme! Belki Rıza Kali Han'ı bu fikirden vazgeirebilirim." Esedullah Beg, Vekil'in emriyle hareket etti. Emânullah Beg de hiç durmadan Ahmed Paşa'nın yanına gitti. Gece saat ilerlemiŐti. Vekil, Ahmed Paşa'ya bu konuşmadan hiç bahsetmedi. O an bir kişi gelip Rıza Kali Han'ın oyununu haber verdi. Ahmed Paşa, onu tehdit etti, ama Emânullah Beg, sabah Rıza Kali Han'ın yanına gidip durumu öğreneeğini söyledi. Bu konuşmadan sonra her biri kendi evine döndü. Vekil, sabaha karşı Vali'nin bulunduğu yere gitti, evvela sakin idi, sonra öfkelenip (vr 169) onun huzuruna çıkmak için davrandı. Nimetlerden ve kötü insanlardan müteşekkil, İrem bağları ve Hürrem meclislerine benzer sahneler gördü. Vali, Vekile bakıp infiale kapıldı, Vekil ona Şöyle dedi: "Şimdi söyle bakalım ocuk! Ahmed Paşa'yı yok etmek gibi bir niyetin mi var? Çok sürmez, o bin beş yüz askerle sana saldıracak ve Merivan'da olduğu gibi seni yenip mahvedecek." Vali, cevaben anlamsız bahaneler öne sürüp dedi ki: "Ben bu fikre hiç kapılmadım, buradaki sohbet arkadaşlarımızdan bazıları böyle bir Şeyler söylemiş olabilir, ama biz nasıl olur da

misafirlerimize zarar veririz? Şimdi Paşa'nın kendisini görmeye gidelim ve hatırını sorup onu hoşnut edelim." Vekil, bu sözlerinden sonra Vali'nin böyle bir maceraya girmeyeceğini anladı ve bir adamıyla gizlice Ahmed Paşa'yı bilgilendirdi. Diğer taraftan Vali, yanında bir kalabalıkla Ahmed Paşa'nın mekânına geldi, ona gayet sevecen ve yakın davrandı. Bir saat sonra yanındakilerle birlikte Cevanrud'a doğru yola çıktı, bir müddet de orada kaldıktan sonra Senendec'e gitti. Ahmed Paşa Revanser'de bir ay daha kaldı. Bâbân'ın büyüklerinden ona mektuplar ulaştı. Kendi devlet erkânına danıştı. İttifakla, Süleymaniye üzerine gidip, Abdullah Paşa'yı def etmenin en doğru yol olduğuna karar verildi. Topluca Revanser'den yola çıkıldı. Diğer yandan Abdullah Paşa da onun amacından haberdardı. İki bin asker ve üç bin süvari toplayıp, onunla savaşa yoluna gitti. Sirvan suyundan (vr 170) geçti ve Zohab topraklarının girişinde iki ordu karşı karşıya geldi. Ahmed Paşa, daha önce yazıştığı Bâbân'ın ileri gelenlerinin davranmasını bekliyordu. Lakin onlar sözlerinde durmadılar. Abdullah Paşa o meydana ayaklarını yere basıp, direndi. Ahmed Paşa'nın askerleri, Bâbân büyüklerinin kendilerine yapacakları yardımdan ümitsizliğe kapılarak, saflardan kaçmayı seçtiler. Ahmed Paşa da elli süvariyle birlikte savaş meydanından firar etti. Hiç bir sorun yaşamadan doğruca Kirmanşah'a giderek, oradan Kürdistan sınırına ulaştı. Gerus, Afşar ve Sain Kale tarafından geçerek Mukrî bölgesine gitti ve sonunda Salmas bölgesindeki Şemzin mevkiine vardı. Nakşibendi Büyüğü Şeyh Taha'nın tekkesine varıp, orada beş ay kadar kaldı. Hiçbir taraftan yardım ümidi kalmadığı ve firar etmekten başka çaresi olmadığı için, Osmanlı Devletine tekrar sığınmayı kendisi için münasip gördü. Bunun üzerine yanındaki az sayıdaki adamıyla Musul'a doğru hareket etti. Eskiden beri görüştükları Musul Hâkimi Tahir Paşa, onun geldiğini duyunca yanındakileri karşılamaya gönderdi. Ama Ahmed Paşa Musul'a giriş yapar yapmaz Tahir Paşa feci şekilde can verdi. İngiltere'nin Elçisi, Tahir Paşa'nın yerine onu karşıladı ve mevzuyu Osmanlı Devleti'ne ilettil. Osmanlı Devleti de onu çağırıldı, Paşa yanındakilere müsaade verdi ve refakatinde iki kişiyle İstanbul'a gitti. Bir sene orada kaldı. (vr 171) İhtiyaçları için aylık yüz Tümen kendisine verildi. Akabinde müsaade alıp, gezmek için buharlı trenle Paris'e gitti ve iki buçuk yıl orada kaldı. Bu süre içinde Fransa Devleti Ahmed Paşa'nın yasalara uyduğunu görünce ondan çok hoşlandılar, tıpkı bir günlük gibi hayatını kaydedip İstanbul'a gönderdiler. Osmanlı Devleti yetkilileri bu rapordan hoşnut kalıp, kendisini İstanbul'a çağırıldı. Ahmed Paşa da bir asker gibi tekmil verdi ve İstanbul'a döndü. Dönünce ödül

kabilinden, hemen Hicaz'a gönderildi. Önce Mekke'ye ulaştı. O sırada büyük bir haydut çetesi Beytullah'a girmiş, hırsızlık edip etrafı yağmalamaktaydı, Ahmed Paşa da onlara ateş edip saldırdı.

O günlerde büyük oğlu Fethullah Beg tabii bir şekilde vefat etmişti. Bu haber tüm Mekke'de yayıldığında Ahmed Paşa asla üzülmeyi ve devlet işleriyle meşgul olmaya devam etti. Sonra Ahmed Paşa Yemen'e gitti ve oradaki isyancılarla mücadele etti. On dört yıl boyunca bu ülkede güvenliğin sağlanmasıyla uğraştı. Bilahare, İstanbul'a çağırıldı ve altı ay kaldıktan sonra Van Valiliği ona tevdi edildi. Görevlendirildiği yere gitti, bir yıl Van'da kaldı. H.1283 (M.1867) yılında tekrar Yemen'e memur edildi. Bir sene orada kaldıktan sonra, bünyesinin zayıflığı ve sıcak havadan (vr 172) Osmanlı Sarayı'na şikâyetinde bulundu. Bunun üzerine payitahta geri dönme izni verildi ve Konstantiniyye'ye gitti. H.1284 (M.1868) yılında Ahmed Paşa Erzurum Valisi olarak tayin edildi. Söylenilenlere göre Vezir kelimesiyle eş anlamı olan "Müşir" unvanı kendisine verildi. Ama bu söylentinin sıhhati, bu kitabın yazarı açısından kesin değildir. Bunun dışında, onunla ilgili bir bilgi mevcut değildir.

Şimdi Abdullah Paşa bahsine bu bölümün sonunda geri dönelim. Abdullah Paşa'nın macerası bu bahsin son bölümüdür. H.1260 (M.1844) yılında Abdullah Paşa bağımsız bir şekilde Bâbân'ın hükümdarı olmuştu. Abdullah Paşa, Ahmed Paşa taraftarlarından birkaç kişiyi emirlere itaatsizlik nedeniyle cezalandırıp işten çıkartmıştı. Sonra her birini muhtelif bölgelere göndererek orada hapsedirmişti. Tam dört yıl hiç bir sorun yaşamadan ve huzurla Bâbân'a hükmetti. Bağdat Veziri Necib Paşa'yla da çok iyi geçiniyordu.

Abdülkerim Paşa, H.1265 (M.1849) yılında Osmanlı Devleti tarafından Irak Valiliği'ne atandı. Necib Paşa da İstanbul'a döndü. Devletlerin idarede uyguladıkları kaide ve yasalardan biri de her bir memleketin başındaki köklü aileleri tasfiye etmektir. Bu cümleden olarak Bâbân Hükümdarlarını da o dönemde benzer şekilde gayri kanuni görmekteydiler. Abdülkerim Paşa'ya bu yönde gizli bir emir verildi ve mümkün olursa aslen Bâbânlı olmayan birisini bu makama getirmesi buyuruldu. Bu vakadan altı ay önce Abdullah Paşa'nın küçük kardeşi Muhammed Beg, hükümeti kardeşinin elinden almak için Bağdat'a gitmişti.

Abdülkerim Paşa Bağdat'a gelip göreve başlayınca, Mehmed Namık Paşa²²⁷ da Irak ve Hicaz Ordusu Müşirliği görevine getirildi. Abdullah Paşa'yı Bağdat'a çağırdılar ve (vr 173) Mısırlı İsmail Paşa'yı Süleymaniye Valiliğine atadılar. Mısırlı İsmail Paşa iki bin askerle birlikte Süleymaniye'ye gitti ve yönetimi ele aldı. Abdullah Paşa'nın amcası Aziz Beg haricinde Bâbân büyükleri ona itaat ettiler. Aziz Beg, kardeşi Hüseyin Beg ve yeğeni Osman Beg oğlu Muhammed Emin Beg'le beraber isyan ettiler. Bâbân halkından az sayıdaki kişi, Ahmedvend kabilesinden ve başka kabilelerden olan beş yüz süvariyle beraber Mısırlı İsmail Paşa'yı Bâbân'dan çıkartmak için onlara katıldı. Bu esnada Abdülkerim Paşa Irak Valiliğinden azledildi ve Mehmed Namık Paşa da hem Irak Valisi hem de Ordunun Komutanı olmuştu. Aziz Beg her gün kendi süvarileriyle birlikte Süleymaniye çevresine ve Osmanlı askerlerine, onları zayıflatıncaya kadar saldırdı. Mısırlı İsmail Paşa bu saldırılar karşısındaki güçsüzlük ve çaresizliğini Namık Paşa'ya bildirdi. Bunun üzerine Müşir de dört bin asker ve birkaç sahra topuyla Süleymaniye'ye gitmeye mecbur kaldı. O sırada Aziz Beg de şehre saldırıp zarar vermeye devam ediyordu. Namık Paşa Süleymaniye'ye hareketinden birkaç gün önce, Abdullah Paşa'nın küçük kardeşi Muhammed Beg'i İstanbul'a göndermiş, bir süre sonra Abdullah Paşa'yı da peşinden yollamıştı.

Bu sırada öyle bir vakit geldi ki, Aziz Beg Bâbânlı yiğit askerleriyle Süleymaniye'ye saldırıp, şehri ele geçirmeye karar verdi. Ona kimsenin mukabele edebilmesi mümkün değildi, zira Osmanlı askerinin ondan gözü korkmuştu. Bu yüzden Aziz Beg, Süleymaniye'nin (vr 174) yakınına vardığında atının üzerinde tepeye çıkarak orada durdu. Ahmed Paşa'nın kardeşleri Hasan Beg, Kadir Beg ve Osman Beg'in oğlu Muhammed Emin Beg'i ve diğer Paşalardan bir heyeti şehri ele geçirmeleri için gönderdi, onlar da hep birlikte şehre saldırdılar. Diğer yandan Mısırlı İsmail Paşa da topları şehrin surlarına kurdurmuş olup, askerlere ateş emri vermişti. Bir anda iki bin top mermisi ateşlendi. Süleymaniye askerleri, sokaklarda gelenlerin geçiş yollarını daraltarak onlara saldırıyordu, iki taraf şiddetli bir şekilde savaştı. Süvariler kurşun yağmuru nedeniyle düzenleri bozularak etrafa dağıldı. Muhammed Emin Beg vuruldu ve güçlkle şehirden dışarı çıkabildi. Ahmed Paşa'nın kardeşleri Kadir Beg, Hasan Beg ve hükümdar soyundan kabul edilen

²²⁷ Osmanlı devlet adamlarından Mehmed Namık Paşa, 1849'da Irak ve Hicaz Ordusu Müşirliğine tayin edildi, bu görevine ilâve olarak 1851'de Bağdat Valiliği de kendisine verildi (Çev. Notu)

Halepçeli Süleyman Beg esir edildi. Çok sayıda insan öldürüldü ve diğer askerler de Aziz Beg'le birlikte firar ettiler.

Ezcümle, esirleri aynı gün içinde elleri bağlı İstanbul'a gönderdiler. Ağır yaralanan Muhammed Emin Beg firar ederek, büyük bir çabayla yaklaşık on iki fersah yolu aynı gün içerisinde alıp, tehlikeden uzak kalmayı başarmıştı. Daha sonra Muhammed Emin Beg Bilek köyünde üç gün kaldıktan sonra vefat etti. Akıllı, anlayışlı ve korkusuz bir adamdı, ama talihi ona gülmemişti. Böylece Süleymaniye'deki Bâbân Hükümdarlarının dönemi tamamen sona ermiş oldu. Aziz Beg bir süre daha (vr 175) İran ve Osmanlı topraklarında avare ve çaresiz bir şekilde yaşadıktan sonra hiçbir çıkış yolu göremediği için tekrar Osmanlı Devleti'ne sığınıp, Konstantiniyye yolunu tuttu. Osmanlı Sarayı, Aziz Beg'in Osmanlı topraklarına giriş yaptığından haberdar oldu, kendisine aylık yüz Tümen ikta bağlanıp bir şehre yerleştirildi. Hala bu hal üzere yaşıyor, ama bundan başka da onunla ilgili bir malumat yoktur.

Abdullah Paşa, İstanbul'da geçirdiği iki üç yılın akabinde Osmanlı Devleti tarafından Bağdat'a gönderildi. Abdullah Paşa'nın Bâbân'a tekrar hükümdar olacağını düşünen Bâbân halkından bir grup onun hizmetine girdi. Ama bu düşünce tamamen yanlıştı, çünkü söylediğimiz gibi Osmanlı Devleti o topraklarda eski ve köklü ailelerinin tekrar hükmetmelerini istemiyordu. Paşa iki üç sene Irak'ta kaldıktan sonra İstanbul'a geri döndü ve bir kısım devlet işleriyle meşgul oldu. Bu eseri yazmadan iki üç sene önce, Osmanlı açısından önemli bir yer olan Van'ın Valiliği Abdullah Paşa'ya verildi. Abdullah Paşa'nın kardeşi Muhammed Beg, Serdar-ı Ekrem olan ve o dönemde Irak ve Hicaz'da çok bilinen Ömer Paşa'nın maiyetine girdi; kendisi halen daha orada olup, Paşa unvanı almıştır, zaman zaman Hz. Ali'nin (Allah'ın selamı üzerine olsun) merkadinin bulunduğu Kerbela bölgesinde hükümet ettiği bilinir. Şimdiye kadar her iki yılda bir Bâbân Valiliğine Osmanlı Devleti tarafından bir yönetici tayin edilmektedir. Bâbân Kürdistan'ı bahsi de burada sona ermiş oldu.

Şimdi Mukrî Kürdistan'ı ve Bilbas kabilesinin öyküsünü anlatacağız. Mukrî yurdunun arazisi on fersaha sekiz fersah genişliğe²²⁸ sahiptir ve bu (vr 176) bölgede yaklaşık altı yüz köy ve bir kasaba mevcuttur. Bu bölgenin insanları haşin, kaba ve

²²⁸ Yaklaşık 2900 kilometrekaredir (Çev. Notu)

yabancılarla çok az ilişkileri olan bir halktır. Onlar fitraten korkusuz ve cömert insanlar olarak bilinir, bu kabileden her zaman düzgün adamlar çıkmıştır. Kısaca bu hususlara değineceğiz.

Mukrî Kürdistanı hükümdarlarının nesli, Bâbân Paşalarına dayanmaktadır. Bâbân Kürdistanı'nı anlattığımızda değindiğimiz gibi Molla Ahmed'in oğlu Süleyman Beg, kardeşi Abdullah'a "Baba Mir" unvanını vererek onu Mukrî bölgesini idare etmesi için göndermişti. Baba Mir, Süleyman Beg'in emriyle Mukrî'ye giderek oranın isyancılarını cezalandırdı ve bir süre sonra da oranın hükümdarı oldu. Baba Mir'in evladı orada yavaş yavaş çoğaldı. Mukrî hükümeti nesilden nesile onların elindeydi ve daima Acem Devleti'ne²²⁹ bağlı kaldılar. Aralarından büyük komutanlar çıkmıştır, bunlardan biri de hâlihazırda Kacar Hükümdarı Nasıreddin Şah'ın emri altında, İran Orduları Genel Komutanı olan Aziz Han'dır. Güçlü ve kudretli bir kişi olan Aziz Han²³⁰, birkaç yıl süreyle İran Şahı'nın temsilcisi sıfatıyla Azerbaycan'da bulundu ve ardından Tahran'a dönüp askeri işlerle meşgul oldu. Mukrî Kürdistanı konusunda tarihi bir eser yazılmadığından hükümdarları ve ileri gelenleriyle ilgili tam ve doğru (vr 177) bir malumata sahip değiliz. Bu yüzden kısaca elli sene öncesinden şimdiye kadarki Mukrî tairesinin dediğine göre kayda değer bir şey, Mukrî bölgesinde "Bedak Han" adında bir zatın hüküm sürmüş olduğudur. Genellikle Bedak Han'ın tıpkı Ardalan Kürdistanı'ndaki Emânullah Han ve Bâbân Kürdistanı'ndaki Abdurrahman Paşa gibi meşhur olduğu söylenmektedir. Çünkü bu dönemde de Mukrî büyükleri Bedak Han'ın yaptıklarından, kudret ve kişiliğinden bahsederler. Bedak Han'dan sonra oğlu Abdullah Han, Kerim Han ve oğulları Mecid Han ve Zülfikar Han idi.

Abdullah Han'ın hükümeti otuz sene önceydi ve o dönemde de bendenizin yaşı yedi sekizden fazla değildi. Abdullah Han'ın soyunun Baba Mir'e dayandığı

²²⁹ "Acem Devleti" ifadesiyle kasdolunan önce Isfahan'daki Safevîler, akabinde Tahran başkent olmak üzere devlet kuran ve tüm İran'ı hâkimiyet altına alan Kacar Hanedanının şahsında İran'daki kadim devlet geleneğidir (Çev. Notu)

²³⁰ Aziz Han, Muhammed Sultan Mukrî'nin oğlu olup 1793'te Serdeşt'te doğmuş, gençliğinde Tebriz'de ordu içinde görev almış, bu dönemdeki bağlarının ve kabiliyetlerinin de yardımıyla yükselerek Kacarlar döneminde önemli mevkilere erişmiştir. Nasıreddin Şah döneminin kudretli Sadrazamı Mirza Taki Ferahanî'nin damadı olup, Kürt asıllı ve Sünni olmasına rağmen mezkûr Şah ve akabinde Muhammed Şah dönemlerinde otuz yıldan fazla üst düzey görevlerde bulunmuştur. 1860'larda hanedan ve ordu içerisinde bazı kimselerle yaşadığı sorunların ardından Şah tarafından tüm görevlerinden alınıp, malları müsadere edilmiş ve sürgüne gönderilmişti. Sonradan tekrar göze girip, Ordu Komutanlığına yükselmiş ve Valilik görevlerinde bulunmuştur. 1871'de öldü, kabri Tebriz'dedir. (Çev. Notu)

söylenir. Abdullah Han'ın hükümeti döneminde Abbas Ağa kabilenin reisiydi ve Mukrî bölgesinde çok kudretli olduğundan, kimse onun emri olmadan bir şey yapamazdı. Abbas Ağa babamla uzun zaman yakın dosttu. H.1256 (M.1840) yılında kötü kalpli sahtekârlar yüzünden Abdullah Han ile Abbas Ağa arasında kırgınlık ortaya çıktı ve Abdullah Han gizlice onu öldürmeye karar verdi. Bir süre sonra Abbas Ağa Azerbaycan Valisi Şehzade Kahraman Mirza'nın huzuruna varıp, Emir Nizam Muhammed Han'ı ziyaret etmeye karar verdi. Azerbaycan'a gideceği gün Abdullah Han'ın yanına gidip, Mukrî'nin işleriyle ilgili olarak oraya gittiğini söyledi ve bir emri olup olmadığını sordu. (vr 178) Abdullah Han oturması için yer gösterdi, biraz sohbet ettikten sonra, oraya önceden gizlenmiş birkaç kişiye onu öldürmeleri emrini verdi. Adamları, aniden Abbas Ağa'ya saldırdı ve iple boğdular. Dışarıda kalan Abbas Ağa'nın adamları durumdan haberdar oldu ve Ağa'yı kurtarmak için davrandılar. Ama birden Abbas Ağa'nın cesedinin dışarı çıkartıldığını gördüler, iple bağlanmış ayaklarından tutup şehrin içinde dolaştırmaya başladılar. Abbas Ağa'nın adamları bunu gördüklerinde her biri bir tarafa kaçtı. Abbas Ağa'nın oğlu Abdulkadir Ağa, babasının katledildiği haberini bir gün sonra aldı ve Mukrî taifesinden iki bin kişilik tüfenkçi ve süvarileriyle Baba Mir Hanlarının merkezi olan Savcıbelâğ şehrine saldırdı, ama hiçbir netice alamadı.

Azerbaycan'daki Kahraman Mirza ve Emir Nizam bu olaydan haberdar oldu ve Abbas Ağa'nın öldürülmesine çok üzüldüler. Abdullah Han yaptığından dolayı kınanıp, ikaz edildi. Nihayetinde Abdulkadir Ağa ve Abdullah Han arasında sulh yapılarak Abdullah Han, kızını Abdulkadir Ağa ile evlendirdi. Böylece Abdulkadir Ağa babasının yerine geçti ve halen daha bu vazifeyi sürdürmektedir. Aziz Han o bölgenin insanı olup, Şah nezdinde yüksek makamlara eriştiğinden dolayı, Mukrî halkının işleri de biraz daha düzene girmiştir. Mukrî ahalisinden bazıları Aziz Han vasıtasıyla devlet görevlerine getirilmektedir. Baba Mir'in hükümdar ve hanlarının hepsi onun (vr 179) sözlerine kıymet verir ve itaat ederlerdi. Açıkçası, Komutan'ın göreve başlamasından beri geçen yirmi iki yılda Mukrî taifesinin genel yaşam şartları bir miktar değişmiştir. Halbuki bu taife eskiden son derece fakirlik içinde yaşamaktaydı.

Merhum Emir Nizam Muhammed Han Zengene, Lahican ve Eşnuye'ye yolculuk ettiğinde o dönemki Ardalan Kürdistanı büyükleri, Mukrî eşrafı ve özellikle Abbas Ağa'yı bir mecliste toplamıştı. Muhammed Han Zengene

bendenizin babası Rüstem Beg'e, Bâbân Kürdistanı, Ardalan Kürdistanı ve Mukrî Kürdistanı arasında hangisinin daha üstün olduğunu sual etti.

Babam cevap vermeden önce şaşkınlıkla duraksadı. Eğer doğrusunu söylemiş olsaydı kendisi için kötü olurdu, zira kendisi Bâbân'dandı, Ardalan büyükleriyle de yakın ilişkileri vardı. Bunun yanında ikinci vatanı olarak Ardalan'daki Senendec şehrini görürdü. Mukrî büyükleriyle, özellikle Abbas Ağayla da yakın görüşürdü. Bu nedenle biraz sükût edip düşündü. Sonra Muhammed Han Zengene'ye dedi ki: "Tüm Kürt taifeleri arasında Ardalan kabilesi adabı muaşerette, kanun ve kaidelerde, âdetlerde, misafirperverlikte, yabancılara ve zayıflara yardım etmede; evlerinin düzgün, yemeklerinin leziz, elbiselerinin temiz olması hususlarında eşsizdir. Sonra, birisi zor durumda kaldığında cesurca ona yardım ederler. Biz Bâbân Kürdistanı ahalisinin ise üç belirgin özelliği vardır: Evvela, savaş sanatlarında ziyadesiyle yetenekli olup, hatta bu alanda rakipsizdirler denilebilir. İkincisi, siyasi işlerde (vr 180) kimseyle kıyaslanamayacak kadar beceriklidirler. Üçüncüsü, hepsi, zengin ya da fakir, yiyecek bir şeyleri olduğunda evin dışındaki arkadaşları veya misafirleriyle paylaşırlar, yani cömerttirler. Aslında, onların devleti yıkılmadan önce, kimse Bâbân halkıyla bu hususlarda boy ölçüşmezdi. Mukrî Kürdistanı halklarına gelince, onların hanları Baba Mir'in neslinden olup, gayet yiğit ve cesur önderlerdir. Abbas Ağa da cömert bir adamdır ve kabilesinin âdetlerine uyan akıllı bir kişidir. Ardalan ve Bâbân fırkalarının dışındakilere, avam ve çiftçi millet anlamında, "Fellah" denir." Babam bu cevabı verince Muhammed Han Zengene bu üç kabileyi hakkıyla tanımış, babamın zekâsına ve akıllı biri olduğuna kanaat getirerek, ertesini gün ona bir kılıç ve bir tane de Keşmir dokuması bir elbise hediye etmişti.

Hâsılı Mukrî Kürdistanı bahsini de kısaca anlatmış oldum, bundan fazla anlatmak için yeterli kaynak yok. Bu yüzden onların hikâyeleri, Bâbân ve Ardalan kadar tafsilatlı ele alınmamıştır. Allah'ın selamı O'na tâbi olanların üzerine olsun.

3.37. Revanduz Kürt Taifesinin Zikri

Bu taifelerden sonra sıra Revanduz²³¹ taifesi bahsine geldi. Bu taifenin halkı, akılsız ve korkaktır. Bâbân, Ardalan ve Mukrî Kürtlerinin iyi özelliklerini bu

²³¹ Revanduz, günümüzde Irak Kürdistan'ı sınırları içinde yer alıp, Erbil'e bağlı yaklaşık 20 bin nüfuslu bir ilçedir (Çev. Notu)

Revanduz Kürtlerinde görmek imkânsızdır. Mezhep taassubu konusunda ise gereğinden fazla kaba ve haşindirler. İki yüz sene boyunca tek bir hanedanın hükümranlığı altında yaşadılar. Revanduz yurdunun yüzölçümü yaklaşık altı fersaha yedi fersahtan²³² fazla değildir. Revanduz halkı daima çaresiz bir şekilde Koy ve Harir (vr 181) Hükümdarlarına itaat ederdi. Gerçi Koy bölgesi de daima Bâbân Paşalarına itaat etmişti. Daha önce söylediğimiz gibi, Bâbânlı Mahmud Paşa'nın Koy Hükümdarı olan küçük kardeşi Osman Beg, bir sebepten dolayı onlara (Revanduz halkına) sinirlenerek Koy (bölgesine) saldırmıştı. Onun heybetinden çekinen Revanduz Emiri (Muhammed Beg), Osman Beg'e yalvararak günahlarının affedilmesini istedi. Daha sonra Revanduz Hükümdarı olan ve "Mir" unvanıyla anılan Muhammed Beg, Osman Beg'in kız kardeşiyle evlenmesini istedi. Sonra (Muhammed Beg) kız kardeşini fazla çeyizle Osman Beg'in çadırına götürdü. Osman Beg de nikâhlanıp, hemen oracıkta onun kız kardeşiyle zifafa girdi ve Hüseyin Beg adında bir oğulları oldu. Osman Beg'in ölümünden ve Bâbânlı Mahmud Paşa'nın işleri birbirine karıştırıp (Bâbân iktidarından) azledilerek, kardeşi Süleyman Paşa'nın tahta çıkışının ardından, Revanduz Miri Muhammed Beg kendi hükümetinin temelini adalet üzerine kurdu ve halkına asla zulmetmedi. Allah'ın da yardımıyla kısa sürede Revanduz'un işlerini yoluna koyup düzenledi.

Bu Muhammed Beg bir gözü kör, topal ve okuma yazma bilmeyen bir kişi idi, ama hem sureten ve ahlaken iyi bir insan ve hem de ziyadesiyle cesurdu. Hükümetinin ilk yıllarında emri altında beş bin tüfenkçi askeri vardı. Onun döneminde Revanduz gündün güne gelişmekteydi. Muhammed Beg'in ilk işi memleketinde itaatsizlik edenleri bertaraf etmek oldu. Revanduz'un düzen ve güvenliğini sağlayabilmek için yanlış yapan, erkek ya da kadın, kim olursa olsun cezalandırırdı. (vr 182) Hapishanesinde birçok kadın bulunuyordu ve bunlar esir konumundaydı, bazılarının göğüslerini kesmelerini emrediyordu. Kadın erkek kim olursa olsun en küçük bir yanlış yapıldığında hiç fark gözetmeden ağır bir şekilde cezalandırıyordu. Derler ki, onun ölümünden sonra Revanduz'da yaklaşık yedi yüz kadın göğüssüz kalmıştı, bir o kadar da erkeğin gözü, eli veya ayağı yoktu. Revanduz şehri yüksek bir dağın üstünde inşa edildiği için ele geçirilmesi çok zordu. Şehrin hâkiminin evi en zirvedeydi ve oradan büyük bir nehir akmaktaydı. Öyle ki Mir'in konağının duvarları, kayaların üzerinde yapılmıştı. Duvarlardan

²³² Yaklaşık 260 kilometrekaredir (Çev. Notu)

nehre kadar (olan yerlerde) koruyucu hiçbir şey yoktu. Yaz mevsiminde bir gün, Mir Muhammed Beg hanımıyla birlikte evin damında uyurken bir yaşındaki kızı beşikte ağlıyordu. Birkaç kez eşine çocuğu susturması için uyarıda bulunmasına rağmen bebek susmayınca, sinirlenip çocuğu beşiğiyle beraber damdan suyun içine attı. Hatta kendi kardeşinin oğlunun bile küçük bir mevzu yüzünden başını kestiği bilinir.

Muhammed Beg kendi memleketine çekidüzen verdikten sonra, altı bin askerle “Zengeriye” Dağına ve Şeytanperest²³³ Dasnî köylerine saldırıda bulundu. O yüksek dağda yaşayan üç yüz köyün tamamı Şeytanperestti. Onların inançlarından yeri geldiğinde bahsedeceğiz. (vr 183) Revanduz Miri Muhammed Beg ile Dasnî taifesi arasında ağır bir savaş meydana geldi ve onları yenmeyi başardı. Dasnî ileri gelenlerinden Ali Beg ve Bedr Beg esir düştüler. Serbest bırakıldıktan sonra, tekrar kendi makamlarına geri döndüler. Dasnî halkından on bin erkek ve kadın esir de serbest bırakıldı. Muhammed Beg, Zengeriye yönetiminin başkenti “Hattar” şehrinin Hükümdarı güzel amelli ve yakışıklı Ali Beg’e dedi ki: “Ey oğul! Size ne oldu da Allah’ın dergâhından yüz çevirip, ona itaatsizlik ediyorsunuz? Şimdi iki seçenekten birini seçmek zorundasın. Birincisi, Şeytana lanet oku ve tek olan Allah’a ve onun peygamberine iman et. Eğer bu dediğimi yaparsan senin makamını yüceltip, tüm Zengeriye Dağlarının hükümdarı yapacağım; yok eğer ikinci seçeneği seçersen seni öldüreceğim. Bu sözleri gençsin diye söyledim, aksi halde yanlış yapan birinin hele ki imansızsa başını keserdim.”

²³³Metinde Şeytanperest olarak geçen inanç, günümüzde K. Irak’taki Mitraistliği ve Ezidileri ifade etmektedir. Êzidiliğin kökeni esas olarak Zerdüşť öncesi İnan Arilerinin dini olan Mazdayasna’ya dayanmaktadır. Buna göre Medlere bağlı Urumiye bölgesinde doğan Zerdüşť (M.Ö. 660-583), kadim Aryen dinini reforme edip Mazdaizm’deki Tanrıların birçoğunu pasifize ederek Ahura-Mazda’yı tek Tanrı ilan etti. O dönemde Aryenler başını İndra’nın çektiği şer güçleri olan Devyasna ve başını Varuna ile Mitra’nın çektiği hayır güçleri olan Ahuramazda Tanrılarına tapınmaktaydılar. Yeni dini çağrıya uymayanları Devyasna yani şer güçlerine, Şeytan ve Ehrimen’e tapanlar manasında isimlendirdi. Zerdüşť’ün dinine girmek istemeyen Magu rahipleri, pasifize edilen Mitra ve Anahita gibi Tanrıları ve kurban ritüelleri tekrar canlandırarak eski İnan inançlarını (Mitraizm kültürünü) geniş bir alana yaydılar. Zerdüşťlük Sasanilerin İnan’a hakim olmasıyla resmi din olunca tekrar Devyasna (Şeytanperest) olarak adlandırdığı Mitraistlere büyük bir baskı kurmaya başladı. Bu durum İslam’ın gelişine kadar devam etti. Metindeki Dasni ifadesi de bu Devyasna’dan gelmektedir.

Ezidi inancına göre, Tanrı, yedi meleği yarattıktan sonra onlara kendisinden başka hiç kimseye ibadet ve secde etmemelerini emretti. Tanrı, Âdem’i yaratınca meleklere Âdem’e secde etmelerini söyledi. Azazil dışındaki altı melek, secde ettiler. Tanrı, Azazil’e niçin Âdem’e secde etmediğini sordu. Azazil; “Ey Tanrım, ben senin, benden başkasına secde etmeyin emrini unutmadım. Secdeye layık tek varlık sensin” dedi. Bunun üzerine Tanrı, Azazil’i tebrik etti ve ismini Melek Tavus olarak değiştirerek melekların başı yaptı. Aynı zamanda kendisine Tok (Gırvan olarak da bilinir) hediye etti. Êzidiler, Azazil’in en büyük muvahhid (tek Tanrı) olduğunu ve bu özelliğinden dolayı Tanrı’dan sonra en büyük ikinci varlık olduğunu kabul etmektedirler. (Axworthy, a.g.e., s. 20-27)

Ali Beg, Muhammed Beg'in söylediklerini kabul etmeyerek cevap olarak dedi ki: "Allah'ın bir ve tek olduğuna inanıyorum, ama yine de Melek-i Ekber Tâvus'u da bırakmayacağım. Çünkü Tâvus tüm meleklerin öğretmeni makamındadır."

Muhammed Beg bu sözleri duyunca sinirlendi ve onu kılıçla ikiye ayırmaları için emir verdikten sonra, diğerlerinin de öldürülmesini emretti. Bedr Beg İslam dinini kabul etti ve serbest bırakıldı. Bunun üzerine diğer esirler de Müslümanlığı (vr 184) kabul ettiler ve onlardan yüz kişi dinini değiştirmede ve bu yüzden öldürüldü. Söylenenlere göre, Muhammed Beg o seferde bu taifenin mallarından çok miktarda ganimet elde etti. Onların evlerinde altın tencereler ve küçük altın küpleri gibi eşyalar bulundu. Güvenilir kişilerin sözlerine göre, yarım milyon Tümen nakdi ve aynı ganimet Revanduz halkına ulaştı. Bu meblağ askerlerin ele geçirdiklerinin dışındadır. Bu seferden elde edilen ganimetle Revanduz Miri Muhammed Beg fazlasıyla zenginleşip, güçlendi. Hatta Mir, yeni Müslüman olan Dasnî köylülerinden de dört bin tüfenkçi alıp kendi ordusuna katarak, bu orduyla çevre bölgelere saldırdı ve oraların yönetimini de ele geçirdi. Erbil Vilayeti, Pol, Agre, İmadiye'yi, Zengeriye Dağını ve Diyarbekir'in yakınına kadar olan yerleri almayı başardı. Hatta Koy ve Harir'i bile aldı. Azerbaycan tarafında da Mergur'un²³⁴ civarına kadar ve Bradost'u²³⁵ topraklarına kattı. Muhammed Beg dört beş yıl içerisinde hiç kimsenin hayal edemeyeceği kadar güçlendi. Bu durum Bağdat Veziri Ali Rıza Paşa'yı hem meraklandırmış hem de sinirlendirmişti. Ali Rıza Paşa korkusuzluğuyla tanınan Musul Emiri Muhammed Paşa'yı birkaç kez Muhammed Beg ile savaşıma gönderdi, ama Muhammed Paşa hiçbir şey yapamadan Musul'a geri döndü. Günden güne Muhammed Beg'in itibarı artarak güçlendi. Emri altında atmış bin tüfenkçi askeri vardı, her bin asker için (vr 185) bir albay tayin etti. Muhammed Beg aldığı her bölgeyi Revanduz halkından birine idare etmesi için vermekteydi. Onun koyduğu kanunlara göre içinde ışık yakılmayan bir evde, artık ömür boyu ışık yakılamazdı. Hatta Erbil'in Emiri ve Muhammed Beg için güvenilir bir kişi olan Abdi Beg bile evinde ışık yakamamaktaydı. Onun evinde bulgur ve şalgamdan başka bir yiyecek bulunmazdı. Bir kişi kendisine bu işin neden böyle olduğunu sordu ve cevap olarak dedi ki:

²³⁴ 43 köyden oluşan ve Eşnuye'nin kuzeyinde olan bir bölge (Çev. Notu)

²³⁵ 52 köyden oluşan ve Tergur'un kuzeyinde olan bir bölge (Çev. Notu)

“Ben reayadanım, kendimi zengin ve büyük bir kişi olarak görmüyorum. Hatta benim makamım ve seviyem o kadar yüksek değil ki evimde ışığım ve leziz yemeklerim olsun. Bu yüzden halime şükrediyorum ve Allah’ın istemediği hiçbir şeyi de yapmıyorum.” Irak-ı Arap’taki ahali Revanduz Miri Muhammed Paşa’nın tasallutundan çok sıkıntıya düşmüştü. Bunun üzerine Musul Hükümdarı Muhammed Paşa kendi çaresizliğini ilk olarak Osmanlı Devleti’ne arz etti. Bu olay Padişah Mahmud Han döneminde meydana geldi. Padişah, Osmanlı Devleti’nin Sadrazamı ve sınır bölgelerinden sorumlu Mehmed Reşid Paşa’yı²³⁶ Revanduz’u alması ve Muhammed Paşa gairesini def etmesi için, emrine seksen bin piyade asker ve otuz bin süvari vererek görevlendirdi. Bu sırada İran Devleti tarafından da Azerbaycan Valisi Şehzade Kahraman Mirza ve Emir Nizam Muhammed Han, Lahican sınırına hareket ettiler. Yirmi bin süvariden oluşan Azerbaycan, Mukrî ve Ardalan askerleri Şehzade Kahraman Mirza ve Emir Nizam’ın emri altındaydılar.

O dönemde bendenizin babası, Revanduz Paşasından (vr 186) yaklaşık yüz bin Tümeni alıp İran Devleti’ne sunmuştu. Bu kitabı okuyanlar benim bunu yazmamda kötü bir niyetimin olduğunu düşünmesinler. Allah şahittir, yazarken gereksiz bilgi vermemeye çalıştım, küçük de olsa kötü bir niyetimin olmadığını bilsinler. Dolayısıyla bu hadiseler şahit olanların büyük çoğunluğu halen daha hayatta olup, kendilerinden tahkik edebilir ve bu eseri de bu gözle tetkik edebilirler.

Nihayetinde, Sadrazam Reşid Paşa kendi ordusuyla Revanduz’u almak için İstanbul’dan yola çıktı. Muhammed Beg de bu mevzudan haberdar olunca Emir Nizam’a mektup yazıp, ondan yardım istedi. İran Devleti, Hıristiyan bir general olan Süleyman Han komutasında üç bölük asker ve beş yüz süvariye onun yardımına gönderdi. Ama İran ordusu hazırlanıp gelirken, Reşid Paşa Revanduz’a varıp ordugâhını kurmuş ve Muhammed Beg de müdafaa savaşı yapmaktaydı. Muhammed Beg’in genel ordu komutanı olan Muhammed Bas²³⁷ Reşid Paşa’nın galip gelmesini gönülden gizlice istemekteydi. Muhammed Paşa savaş emrini verdiğinde, hiç kimse ona olması gerektiği gibi itaat etmedi. Bunun üzerine Revanduz Hükümdarı Muhammed Paşa, Reşid Paşa’nın ordugâhına giderek teslim olmaya mecbur kaldı. Reşid Paşa da hiç kan dökmeden ve herhangi bir engelle

²³⁶ Osmanlı Devleti Sadrazamlarından Mehmed Reşid Paşa, Sultan II. Mahmud zamanında 1829’da Sadrazamlık ve Serdar-ı Ekremlik görevine getirilmiş, dört yıl bu vazifede kalmıştır. (Çev. Notu)

²³⁷ Abbas: Kürtçede isimler kısaltılarak telaffuz edildiği için Abbas ismi Bas olarak yazılmıştır, bu yazımda bir miktar aşığılama da mevcuttur (Çev. Notu)

karşılaşmadan Revanduz'u ele geçirdi. Sadrazam Reşid Paşa, Muhammed Beg'in tüm hazine ve definelerine el koydu ve ordusunun elindeki silahları aldıktan sonra askerlerini dağıttı. (vr 187) Silahsız kalan askerler, diğer normal insanlar gibi ziraatla uğraşır, çalışmaya mecbur kaldılar. Muhammed Paşa tüm malvarlığıyla birlikte İstanbul'a gönderildi. Daha önce Muhammed Beg'in ele geçirdiği bölgeler eski sahiplerine teslim edildi ve Osmanlı tebaasından biri Revanduz'a Vali tayin edildi. Muhammed Beg'in kardeşi Resul Beg, ailesiyle birlikte Bağdat'a yerleşmek için Osmanlı Sarayı'ndan izin aldı.

Sadrazam Reşid Paşa Mir Muhammed Beg'i İstanbul'a gönderdi ve Osmanlı Devleti'nin emriyle Muhammed Beg'in iâşe ve ibatesi karşılınıp, iki sene boyunca orada ikamete mecbur kılındı. Muhammed Beg'in evi, bir Osmanlı devlet adamının evinin yanındaydı. O adam Revanduz Miri Muhammed Beg'le samimi bir dostluk kurmuş olup, onun bu durumuna üzülyordu. Sürekli Muhammed Beg'i kendi konağında misafir ediyor ve ona çok iyi davranıyordu. Zaman zaman Padişahla konuşmak için fırsat bulduğunda Muhammed Beg'i onun huzurunda övüyor, Padişah'ın Muhammed Beg'e karşı fikrinin değişmesi ve onu bir isyancı olarak görmemesi için çaba gösteriyordu. Bir yıl boyunca Padişah'ın yanında bu sözleri o kadar sarf etti ki sonunda Padişah, Muhammed Beg'i görmek istedi ve o kişiye gece vakti Muhammed Beg'i huzura getirmesini emretti. O vakitler Osmanlı Padişahlarının adet ve kanunlarından biri şuydu; eğer Padişah suç işleyen birini gece vakti huzuruna yalnız kabul ederse, bu lütuf suç işleyenin tüm günah ve ihanetlerinin affedildiği anlamına gelir, Padişah onun her arzusunu kesinlikle yerine getirirdi.

Kısacası o devlet adamı Revanduz Miri Muhammed Beg'i gece vakti Padişah'ın huzuruna çıkardı ve Muhammed Beg (vr 188) Padişah'ın karşısında ağlayıp yalvararak, affını talep etti. Padişah da ona merhamet gösterip dedi ki: "Tüm suç ve günahlarını bağışlayarak, ata yurdunun hükümdarlığını sana geri veriyorum. Ama bundan sonra eğer devlete itaatten yüz çevirirsen seni cezalandırırım." Ardından Muhammed Beg sevinçten secde edip Allah'ı şahit gösterip dedi ki: "Padişahımın emirlerine içten itaat edeceğim, eğer itaat etmezsem Allah ve Padişah'ın yanında yüzüm yere gelsin." O sırada Padişah, Muhammed Beg'e süslemeli bir cübbe ve hil'at verip, onu kendi yurduna gönderdi. Sabah vakti Sadrazam'a, Muhammed Beg'in hükümet fermanının verilmesini emretti. Tüm

Osmanlı devlet erkânı Padişah'ın bu yaptığına şaşırды, ama kimsede onun fermanına karşı gelecek cüret yoktu, çaresiz emrine itaat ettiler.

Osmanlı Padişahı'nın emriyle, Muhammed Beg tekrar Revanduz'un hükümdarı oldu ve hiç sorun yaşamadan Revanduz'a doğru yola çıktı. Bağdat Veziri Ali Rıza Paşa durumu öğrenince, çok üzüldü ve endişelendi, aceleyle Osmanlı Sadrazamı ve devlet erkânına bir name yazdı ve dedi ki: "Muhammed Beg kendi memleketine girdiğinde, umarım beni de Irak Valiliğinden azledersiniz. Önceki isyanını bastırmak için Sadrazam yola çıkmıştı, bu kez fitne ateşini söndürmek için belki de Padişah'ın (vr 189) bizzat kendisi gelmesi gerekecek." Ali Rıza Paşa aynı gün o mektubu bir ulağa verip hızlıca İstanbul'a gönderdi. Ali Rıza Paşa'nın habercisi mektubu hemen Osmanlı Vezirlerine götürdü ve onlar da konuyu Padişah'a arz edip, dediler ki; "Ali Rıza Paşa Muhammed Beg'in serbest kalmasına razı değil ve bu nedenle Bağdat Valiliğinden istifa etti." Padişah da onlara dedi ki: "Ali Rıza Paşa'nın Muhammed Beg'le eskiden husumeti vardır, bu yüzden onun sözü bu konuda geçerli değil." Sadrazam dedi ki: "Ali Rıza Paşa Irak Valisi olarak büyük bir adam, eğer Muhammed Beg ona saygı göstermezse kendisine itaat edilmediğini düşünür ve şüphesiz Irak'taki işler karışıp, kötüye gider. Şimdi önemli olan şudur, işlerin karışmaması için Muhammed Beg Revanduz'a girmeden önce evvela Bağdat'a Ali Rıza Paşa'nın yanına gitsin ve kendi anlaşmazlıklarını onunla halletsin, sonra kendi yurduna gitsin." Padişah bu sözleri onayladı, ardından Muhammed Beg'e acele haber gönderilmesini ve derhal Bağdat'a giderek, hükümdarlığıyla ilgili konuları Ali Rıza Paşa ile görüşmesini emretti.

Padişah'ın bu emri haberci tarafından İstanbul bölgesinden Revanduz Miri Muhammed Beg'e ulaştı. Mektubu okuduğunda aptallık edip dedi ki: "Padişah'ın huzuruna vardıktan sonra, nasıl olur da Bağdat Vezirinin yanına giderim? (vr 190) ve orada Padişah'ın mübarek ellerini öptüm, şimdi bu utancı kendime nasıl yakıştırırım?" Muhammed Beg Padişah'ın emrinin cevabını da aynen bu minval üzere yazdı ve haberciye teslim edip, Revanduz'a doğru hareket etti. Osmanlı Devlet büyükleri Muhammed Beg'in mektubunu Padişah'a sundular ve Muhammed Beg'in bu akılsızlık ve idraksizliğinden şikâyet ettiler. Bunun üzerine Padişah buyurdu ki: "Muhammed Beg'e tekrar bir mektup yazıp ona söyleyin ki, senin velinimetin senden bunu istiyor, kendi yurduna gitmeden önce Ali Rıza Paşa'nın yanına git ve ondan sonra kendi yurduna geri dön. Bu sorunu bu şekilde halletmek

istiyoruz. Ali Rıza Paşa Irak ve Hicaz Valisidir ve diğer Valilerimizden seçkin bir konumdadır. Doğru olan şudur ki, önce onun yanına gidesin, sonra kendi işine bakasın.” Bu mektup yazıldıktan sonra Padişah gizlice Muhammed Beg’in güzergâhı üzerinde olan Valilerine bir mektup yazdı ve onlara buyurdu ki, “herhangi bir yerde Padişah’ın habercisi Muhammed Beg’e ulaşır ve haberi almasına rağmen halen fikrini değiştirmediyini anlarsanız, hemen o şehirde onu tutun ve bir sonraki emri bekleyin.” Bu mektubu yazdıktan sonra ulak süratle hareket etti. Sivas şehrinde Muhammed Beg’e vardı ve Padişah’ın emrini ona ilettili. Muhammed Beg dedi ki: “Ben bu husustaki sözümü daha önce söyledim, kesinlikle Ali Rıza Paşa’nın yanına gitmem ve asla ona değer vermem.” Aynen bu şekilde cevabını yazdı. (vr 191) Ulak, Muhammed Beg’in aynen bu şekilde kibirli tarzda cevap verdiğini görünce, hemen Sivas Valisi’nin yanına gitti ve Padişah’ın emrini ona ulaştırdı. Vali hemen o an birkaç kişiyi Muhammed Beg’i yakalamaları için gönderdi ve bir sonraki emri beklemeye başladı. Bir sonraki gün ulak İstanbul’a gitti ve Mir Muhammed Beg’in mektubunu Osmanlı Sarayına ulaştırdı. Muhammed Beg’in bu akılsızca hareketine herkes şaşırıldı ve onun eline bu kadar iyi bir fırsatın geçmiş olmasına hayret ettiler. Sonra Sadrazam mektubu Padişah’a götürüp dedi ki: “Ben Muhammed Beg’in bir ahmak olduğunu kesinlikle biliyordum, ama Padişah’ın yaptığı iyiliğe karşılık hiç kimsenin bu emre karşı çıkması mümkün değildir.” Bunun üzerine Padişah, Sadrazam’ın bu sözlerine çok sinirlendi ve birkaç gün önce Muhammed Beg’i Sultan’a öven ve affedilmesini sağlayan kişiyi çağırıldı. O kişi huzura gelince Padişah ona dedi ki: “Sen benim büyük bir yanlış yapmama sebep oldun ve tecrübesi olmayan bir kişiyi bizim sarayımıza getirerek, sarayın adetlerine aykırı davrandın.”

O kişi Padişah’tan özür dilemek istedi, ama Padişah kabul etmedi ve hemen başının kesilmesi emrini verdi. Sonra Sivas Valisi’ne mektup yazılması için Sadrazam’ı çağırıldı, Muhammed Beg’in bir çuvalın içine konulup denize atılmasını emretti. Ulak Padişah’ın emriyle aynı gün hareket etti, üç gün sonra Sivas’a varıp, mektubu Sivas Valisi’ne verdi. Vali de Padişah’ın emrinin icra edilmesi için gece vakti birkaç kişiyi görevlendirdi. Onu önce zincirle bağladılar, sonra çuvala koyarak baş aşağı denize attılar. Revanduz Miri Muhammed Beg’in isyan ateşi böylece deniz suyuyla (vr 192) söndürüldü ve biçare bu şekilde ölüme terk edildi. O tarihten günümüze kadar Revanduz vilayetinin hükümdarı Osmanlı Devleti

tarafından tayin edilir. Revanduz halkının kadim kanunları tamamen yok oldu, diğer beldeler gibi orada da devletin kanunları icra edilmektedir. Revanduz Kürdistanı bahsi burada bitmiş oldu. Revanduz Kürdistanı'nı zikrederken daha önce değindiğimiz gibi Şeytanperest Dasnî taifesinin mezhep ve düşüncelerinden biraz daha bahsedelim. Burada kısaca bu konuyu anlatacağız ve ondan sonra Revanduz'daki köylerden, evlerden ve bu bölgenin nüfusundan bahsedeceğiz. Bendenizin sağlık sorunlarımın artması nedeniyle on altı Kürt fırkasından bahsetme işini bir süre tehir etmek durumunda kaldım ve sadece bu birkaç taifeyi sizlere arz edebildim. Allah bana daha çok yaşama izni verirse, zaman içerisinde Kürtlerin geriye kalan taifelerini de yazacağım. Şimdi mezkûr Dasnî taifesinin durumunu beyan edeceğiz:

Musul şehri yakınında, etrafı yaklaşık yirmi fersah genişliğinde olan "Zengeriye" adında bir dağ bulunmaktadır. Orası şeytanperest Dasnî Kürt taifesinin yaşam alanıdır. Bu taife Allah'ın bir ve tek olduğuna, lakin şeytanın da ona yakın bulunduğuna itikat eder, hiçbir peygambere de inanmazlar. Dediklerine göre, Yüce Allah İblis'ten başka hiç bir mahlûku böyle iyi bir şekilde (vr 193) yaratmamıştır. Şeytan'ın diğer tüm meleklerin hocası olduğuna, bunun yanında bu âlemin bir bölümünün yöneticisi olduğuna, isterse öldürme ve yeniden diriltme gücüne sahip bulunduğuna, İblis'ten izinsiz ölüm meleğinin kimsenin canını alamayacağına iman etmektedirler. Onun adı Melek-i Ekber veya Tâvus-u Âzam'dır.

Dasnî taifesi kendilerine bir takım kaideler tayin etmiş olup, o kanunları kendi şeriatları olarak görmektedirler. Onların dediklerine göre, bu kanunları Tâvus-u Âzam bize öğretmiştir. Onların uleması ve önceki insanların halka dediklerine göre, Tâvus-u Âzam her gün bizim yanımıza gelip, dine ait usul ve esasları bize öğretmektedir. Dasnî halkının arasında nikâh akdi yoktur. Bir kız kocaya verileceği zaman, düğünün ilk gecesi o kızı önce o köyün âliminin yanına götürürler, ta ki onunla gerdeğe girip bekâretini ortadan kaldırsın. Eğer biri bunu kabul etmezse karı-koca olamazlar.²³⁸ Bunların yanında, onların âlimlerinden bazen

²³⁸ Okuyucuyu rahatsız eden bu ifadelerle ilgili olarak, bu tarihi yazmanın içerisinde bulunan bilgilerin "Kuvvetle muhtemel, bu nakledilenler yalan olup, Ezidilerin düşmanları tarafından onları kötüleyip aşağılamak için uydurulan şeylerdir, herhangi bir senet veya belgeye dayanmazlar. Ezidiler veya Dasnî'ler, günümüzde Irak Kürdistanı'nda Musul yakınlarındaki Sincar ve Şeyhun kasabalarında yaşamaktadırlar. Irak'taki topluluğun dini rehberi Şeyhan Emiri olarak isimlendirilir ve Ezidilerin dini sorunlarıyla ilgili bir nevi fetva makamı rolü ifa etmektedir.

garip sözler duyulmaktadır. Mesela, reml, cifir veya herhangi bir alete başvurmada kaybolan bir şeyi rahatlıkla bulurlar. Bu taifenin insanları ziyadesiyle efendi, yiğit ve misafirperverdir. Evlerine bir misafir gelince, kendilerine ait her şeyi onlara sunar, ama yine de az olduğunu düşünürler.

Heder ve Hattar adında iki kasabaları olup, buralar onların merkezleri sayılmaktadır. Önceden söylediğimiz gibi reis ve komutanları Ali Beg ve Bedr Beg'di, ki onları Revanduz Miri Muhammed Beg'in bahsinde anlatmıştık. Mir Muhammed Paşa'nın onların arazisini istilasını sonucu, Ali Beg'in katledilmesi ve Bedr Beg'in Müslüman oluşundan bahsedilmişti. Daha sonra Muhammed Paşa, tüm Zengeriye Dağı'nın yönetimini Bedr Beg'e tevdi ettikten sonra, (vr 194) kendisine münasip bir hil'at verip, kendi yurduna gönderdi. Bu olaydan sonra günden güne Dasnîler için bazı sıkıntılar ortaya çıktı. Oranın halkı gittikçe Müslüman oldu. Otuz sene öncesinden şimdiye kadar onlardan iki fırka Müslüman oldu ve geriye kalanlar da biçare ve fakru zaruret içinde yaşamaktalar. Şimdi orası Revanduz Hâkimi eliyle yönetilmekte ve devletin kanunlarına göre onlara hükmedilmektedir. İşte Dasnî fırkasının hali de böylece kısaca anlatılmış oldu.

Ardalan Kürdistanı'nın dört sınır mesafesi, evleri, kabile ve kervanların yolu üzerinde olan köylerin isimleri ve bu menzillerin üzerinde bulunan köyler ve kış mevsiminde kabilelerin dinlenme yeri ve topluca Senendec şehrinin mahallelerinin ismi, aile sayısı ve oranın nüfusunun zikri. Hemedan şehrinde Senendec şehrine olan mesafe 4 menzil ve 24 fersahtır. Hemedan'dan Salihabad'a kadar 3 fersah yol vardır. Oranın aile sayısı, içinde yaşayanların araştırmalarına göre 900'dür. Salihabad'dan Hemekesi'ye²³⁹ kadar 3 fersah mesafe vardır ve içinde yaşayan aile sayısı, Esedabad Afşarlarından asker toplamaya görevli olan memurun tespitine göre, 200'den fazladır. Esedabad Afşarlarının dili hem Türkçe hem de Kürçedir. Bu iki dili de konuşmaktadırlar. Onların tamamı İmamiyye²⁴⁰ mezhebindedir. Salihabad'dan Ardalan Kürdistanı'nın en başında olan İsfendabad'a kadar 1

Ezidiler kendilerinden başkasıyla evlenmeyi günah olarak kabul ederler. Kuşları ve diğer canlıları kesmeyi, ayrıca kutsal ağaçlara zarar vermeyi günah sayarlar. Güneş doğarken ve batarken kuş heykelciğinin ifade ettiği Melek-i Tavs'a secde ederler. Reenkarnasyona inanırlar. Ayrıca kutsal kitapları vardır. Tarihte inançlarından dolayı büyük zulümler gördükleri için, inanç ve sırlarını yabancılara pek açmazlar." (Çev. Notu)

²³⁹ Hemekesi: Senendec ve Hemedan yolunun başından kuzeye kadar olan yer 40 kilometredir (Çev. Notu)

²⁴⁰ İran'daki en büyük mezhep ve 1979'dan sonra da devletin resmi inanç sistemi olan On iki İmam Şiiliği (Çev. Notu)

fersahtir. (vr 195) Kısacası Hemekesi'den Dezec'e kadar 3 fersah mesafe olup, yaklaşık 40–50 yerleşik hane bulunmaktadır. Orada hem Şii hem de Sünni tebaa yaşar. Dezec'den Kerbe'ye kadar 3 fersahtir ve onların aile sayısı 150'den fazladır. Dilleri Türkçedir ve aynı zamanda Kürtçeyi de bilmektedirler. Kerbe'den Çemoğlu'na (Çemeklu) kadar 3 fersah mesafe olup, yaklaşık 50 hane orada yaşar ve Sünnidir. Çemoğlu'ndan Dehgelan'a kadar 3 fersah mesafe olup, yaklaşık 100 aile yaşamakta ve tamamı Sünnidir. Dehgelan'dan Keregabad'a kadar da 3 fersah mesafe olup, nüfusu tahmini olarak kırk elli ailedir ve Sünnidir. Keregabad'dan Senendec şehrine kadar da 3 fersah mesafe olup, yaklaşık 5.000 aile orada yaşamaktadır. H.1276 (M.1860) yılında İran Şahı'nın emriyle bu bölgenin nüfusunu hesapladılar, küçüğünden büyüğüne 30.000 kişi yaşadığı tespit olundu.

Aslında bu kitapta, bölge halkının yaşam şekli ve vaziyeti hakkında kısaca bilgi sunulmuştur. Senendec halkı Sünni olup, Şafii mezhebine bağlıdır. Ama onlardan bazıları İranlılarla komşuluk ve ticari ilişkileri sonucunda Şiileşmiştir. Senendec halkının dili sırf Kürtçedir, ama Farsçayı da iyi konuşurlar. Senendec şehri dört esas mahalleden oluşmaktadır. Bunların birincisi, hükümet merkezi ve eşraftan bazılarının konaklarının bulunduğu Kaleiçi'dir. Bu bölgenin iki büyük hükümdarı olan Husro Han ve Emânullah Han (vr 196) şehrin etrafını duvarla ördüler, bu duvarlarda dört büyük kapı mevcuttur. İlk kapı Batı bölgesine açılan Çuvalan Kalesi Kapısıdır. Bâbân bölümünde, onların Süleymaniye şehri kurulmadan önceki hükümet merkezi olan Çuvalan Kalesi'nden ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştik. İkinci büyük kapı küçük bir tepenin üzerinde yer alıp, kuzeye açılan Tepule Kapısıdır, “tepule” kelimesi Kürtçede “küçük tepe” anlamına gelir. Üçüncü büyük kapı, kibleye doğru açılan meşhur Abdulazim Kapısıdır. Dördüncü kapı ise, doğuya açılan Bazar Kapısıdır. Senendec şehrinin ikinci mahallesi Katarçıyan'dır, Kürdistan'ın devlet binaları daima orada bulunurdu. Kaleiçi'yle Katarçıyan mahalleleri arasında akan bir nehir bulunur. Üçüncü mahallenin adı Cebrabad'dır. Dördüncü mahalleye Bazar Mahallesi denilmekte olup, sakinleri tüccar ve sair esnaftır. Bunların dışında başka mahalleler de bulunur ve bu dört mahallenin parçası sayılırlar, ancak onlardan bahsetmeye gerek duyulmamıştır.

3.38. Senendec ile Süleymaniye Arasındaki Mesafe ve Menzillerin Beyanı

Senendec şehrinden Süleymaniye kasabasına 36 fersah mesafe olup, yol üstünde 6 menzil/han bulunmaktadır. İlk menzil Senendec şehrinden Doveyse'ye kadar 3 fersahtır. Doveyse'den Canure'ye (Canvere) kadar 7 fersah mesafe olup Canure'den Eserabad'a kadar 6 fersahtır. Eserabad'dan Pincvin'e kadar da 6 fersah olup bu mesafenin 5 fersahı Osmanlı Devleti sınırlarına kadardır, kalan bir fersah ise İran sınırları içinde değildir. Burası, Bâbân bölgesinin sınırı sayılmaktadır. Bendeniz, Bâbân Kürdistanı'nın ne zaman ve nasıl İran tabiiyetinden ayrılıp Osmanlı mülküne katıldığından daha önce bahsetmişim. Burada Merivan Gölünden bahsetmemizin gayesi, kitabı okuyanların bu gölü tanımasıdır. Senendec şehrinin batısında kalan yoldan gidilirse Merivan'daki ovalarla karşılaşılır. Merivan Ovasında "Zerrebar" adında bir göl bulunmaktadır, buraya bu ismin verilmesinin nedeni, arazinin inişli çıkışlı olmasıdır. Bölge halkına göre, bu gölün bulunduğu yerde eski zamanlarda bir şehir varmış ve bu şehrin binaları da yüksek ve güçlü sütunlar üzerinde kuruluymuş. O şehrin halkı ve hükümdarı Allah'a itaat etmeyip, sürekli zulüm ve inat üzerelermiş. Bunlar eşkıyalık eder, insanlara asla merhamet göstermez, güçlü ve güçsüz ayırt etmeden yolculara saldırırlarmış. (vr 197) Günah, zulüm ve eziyette aşırıya kaçtıkları için, onların elinden mağdur olmuş bir derviş beddua etmiş ve Allah tarafından topluca helak edilmişler. Yüce Allah'ın gazabı onların hepsini yok ederek, dayanıklı şehirlerini tüm yüksek ve güçlü duvarlarıyla birlikte yerle bir etmiş ve orayı "âliyehâ sâfilehâ"ya²⁴¹ dönüştürmüş. Bilahare, bu şehrin yerine de gölün oluştuğu rivayet edilmektedir. Şimdi o dervişin mezarı gölün kenarındaki bir dağın zirvesindedir. Bu gölün toplam alanı 3 fersahdan az değildir. Gölün etrafında kamışlar olup, epeyce ot yeşermiştir. Hâlihazırda kamış ve otlardan ari, sadece suyun miktarı bir fersaha yakındır. Herşeyin esasını ancak Allah bilir. Velhasıl, Pincvin'den Kerize Köyüne kadar 7 fersah, Kerize'den Süleymaniye'ye kadar da 7 fersah yol vardır. Bu iki menzili bazı kervanların üç günde gittiği bilinir.

²⁴¹ Kuran-ı Kerim'deki Hicr Suresi 74. ayete atf. (bkz: Halil Altuntaş; Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Hicr suresi 74. Ayet, Ankara 2009, s.265)

"Fe cealnâ âliyehâ sâfilehâ ve emternâ aleyhim hicâraten min siccîl (siccîlin)."

Böylece onun (o beldenin) üstünü altına getirdik. Onların üzerine sicilden (öldürücü) taşlar yağdırdık. (Çev. Notu)

3.39. Mukrî Sınırdan Ardalan'ın Kuzeyine Kadar Olan Yerin Beyanı

Senendec şehrinden Koçek Köyüne kadar 27 fersah yol olup, 5 menzilden ibarettir. İlk menzil Senendec'den Gezan'a kadar 5 fersah. Gezan'dan Divandere'ye kadar 7 fersah. Divandere'den Başmağ'a kadar 6 fersah. Başmağ'dan Sakiz Kasabasına kadar 6 fersah. Sakiz'den Mukrî yurdunun girişindeki Koçek'e kadar 3 fersahdır.

3.40. Ardalan'ın Güneyinden Zohab'a Kadar Olan Bölgenin Beyanı

Senendec şehrinden bu bölgenin sonu olan Zemkan'a kadar 26 fersah yol olduğu bilinmektedir. Bu mesafeyi 5 menzil ya da 6 menzil olarak göstermişler. İlk menzil Senendec şehrinden Yeminan Köyüne kadar 6 fersahdır. Yeminan'dan Şahini'ye kadar 4 fersah. Şahini'den Revanser'e kadar 4 fersah. Revanser'den Cevanrud'a kadar 3 fersah. Cevanrud'dan Zelan'a kadar 3 fersah. Zelan'dan Zemkan'a kadar 4 fersahdır. Ardalan Kürdistanı'nın her dört tarafı Allah'ın yardımıyla sona ermiştir.

3.41. Bâbân Kürdistanı'nın Her Dört Yanının Tafsilatlı Beyanı

Bâbân Kürdistanı'nın hükümet merkezi olan Süleymaniye şehrinin (vr 198) kuzey tarafından, Ardalan Kürdistanı'nın menzillerini anlatırken bahsetmiştik. Şimdi geriye kalan üç tarafına değineceğiz. Bâbân ve Zohab bölgeleri arasında kalan ve Süleymaniye'nin doğu tarafındaki Sirvan Nehrinin yakınına kadar 12 fersah olduğu söylenir ki bu mesafeyi kat etmek bazen iki ya da üç gün almaktadır. Bu mesafede Süleymaniye'nin ilk menziline Kedan Köyüne kadar 4 fersah. Kedan'dan Varmava'ya kadar 3 fersah. Varmava'dan Sirvan Nehrinin kenarına kadar 5 fersahdır. Bu 3 menzilin tamamı Şehrizar Ovasının yanından geçmektedir.

3.42. Süleymaniye'nin Güney Sınırdan Kerkük Canibine Kadar Olan Yerin Beyanı

Süleymaniye'den "Darikel"e kadar 6 fersahdır. Darikel'den Kani Kebud'a 5 fersah. Kani Kebud'dan Korok'taki Kâdirî Halifesi Şeyh Abdurrahman Dergâhı'na kadar 4 fersah. Burası Bâbân Vilayetinin sonu ve Kerkük Vilayetinin başıdır. Dergâhtan Kerkük şehrine kadar da 4 fersahdır.

3.43. Mukrî'deki Serdeşt Şehrine Bitişik Olan Süleymaniye'nin Doğu Tarafının Zikri

Süleymaniye'den Mavet Köyüne kadar 7 fersahtır. Mavet'ten Teyit Nehrinin kenarına kadarki Bâbân ve Serdeşt arazilerinin arasında mesafe 4 fersahtır. Bâbân Kürdistanı'nın menzil ve mesafelerinin tespiti bahsi kısaca arz edilmiştir. Diğer Kürt yerleşim bölgelerinin sınırları bahsi, bendenize tamamen malum olmadığı için (vr 199) o mesafelerin yazılmasına gerek duyulmamış ve bundan fazlası da yazılmayarak bu kadarı kafi bulunmuştur.

3.44. Kürt Yerleşim Bölgelerinde Olan Bazı Tanınmayan Eserler ve Muhtelif Olayların Zikri

Ardalan Kürdistanı'nda Hubato diye bir yer bulunmaktadır, bu bölge Afşarların Sain (Sayen) Kalesi ve Sakiz Nahiyenin yakınında yer almaktadır. Orada bulunan dağ "Kereftu" Kalesi olarak adlandırılmıştır, bu kalenin yüksekliği dağın yüksekliğiyle eşittir. Dağın ortasında yetenekli heykeltıraşlar tarafından yontulmuştur taş kitabeler ve evler bulunur. O dağdan yukarı çıkmak çok zordur. Çıkış yolunu eski zaman insanları yapmış olup, bugün bu yol çok bozuktur, öyle ki o dağa çıkmak isteyen kimse büyük zorluklarla karşılaşır. Bu evlerin arasında derin bir mağara bulunur ki onu gören herkes şaşırır. Mağaranın girişinde tavanın bir köşesinden serin ve temiz bir su az az akmaktadır. Bendeniz ondört onbeş yaşlarındayken rahmetli babamın yanında, oranın hükümdarı olan merhum Rıza Kali Han ve Kürdistan eşrafından birkaç kişiyle beraber orayı görmeye gitmiştik. Valinin emriyle epeyce mum ve kandil yaktık ve mağaranın içine girdik. Yaklaşık yüz metre ileride bir su görüldü. Suyun içinden geçtik. Sanki o su tavandan akan suyla birleşmiş gibiydi.

Velhasıl, (vr 200) suyu iki yüz adım geçtikten sonra, büyük bir tabut gördük, tabutun içinde bir adamın başından başka bir şey yoktu. Oradan da bin adım ileri gittik. Mağaranın tavanı bazı yerlerde düşük, bazı yerlerde de yüksekti. En son vardığımız yer pazar meydanı gibiydi, burada yüksek tavanlı büyük odalar adeta merdivenle birbirine bağlanmıştı. Yanındakiler, Valinin bundan daha fazla ilerlemesini tehlikeli buldu, çünkü geri dönüş yolunu kaybetmekten ve dışarı çıkamamaktan korktuk. Mağaranın kenar ve köşelerinde derin yarıklar aşikâr görünüyordu. Nihayetinde birbirimizin elini tutarak geldiğimiz yoldan geri döndük. Gidiş ve dönüşümüz tam beş saat sürdü.

3.45. Zerne Dağındaki Hasan Basri Mağarasının Zikri

Senendec şehrinin güneye doğru on fersah yakınında, Revanser tarafında Zerne adıyla bilinen bir dağ ve o dağda da Hasan Basri namıyla maruf bir mağara bulunur. Bendeniz o mağarayı uzaktan gördüm, ama yakınına varıp incelemedim. Lakin civardaki sözü muteber kişilerin söylediklerine göre, kendileri oraya gidip yakından müşahede etmişler ve ben de onlardan tahkik ettim. Velhasıl, mağaranın girişinde on iki ziradan yüksek bir eyvan bulunduğunu öğrendim. Eyvanın alt tarafında büyük bir ağaç bulunup, dalları kubbenin tavanından dışarı çıkmıştır. Eyvanın üzerinde de büyükçe bir havuz kadar bir su birikintisi bulunur. Bir köşede de taştan ve kireçten yapılmış bir küçük mekân oluşturmuşlar. Bazıları o mekânın (vr 201) Şeyh Hasan Basri'nin ibadet yeri olduğunu söylerler. Ama bu rivayet doğru değil. Çünkü Şeyh'in yaşamını ve neler yaptığını tarih ehli bilir.

Oranın sakinlerinden Nakşibendi Tarikatı Halifesi Mevlana Ahmed'in dediğine göre, bu bahsedilen Hasan Basri yol kesen bir eşkıya olup, o mağara da onun sığınağıdır. Elbette her şeyin en doğrusunu ancak Allah bilir.

3.46. Süleyman Zindanı ve Süleyman Tahtının Zikri

Afşarların Sain Kalesi'nde Süleyman Tahtı diye bir yer bulunur ve oranın yakınında kuyu tarzında Süleyman Zindanı denilen bir yer vardır. Bendeniz orayı kendi gözümle görmedim. "Hintli fani derviş" mahlasıyla tanınan Mangeçi Saheb Pars-e Yezdanî isimli bir kişinin –bu zat akıllı ve bilgili olmasının yanında, kendi inancının ilkelerine titizlikle uyardı, bütün ömrünü dünyayı gezmekle geçirmiş ama özellikle İran'da bulunmuş, bendenizle de yakın muhabbeti vardır- yazdığına göre; Süleyman Tahtı, büyük ve derin bir gölün üzerindedir. Onun alt tarafı büyük kayalar ve kireçle yapılmış ve içinde deniz bitkileri de yeşermiş; bu bitkiler bir kayık gibi sürekli hareket halinde olup, bir o yana bir bu yana gidip gelmektedir. Yüzme bilen insanlar onların üzerinde oturup dinlenir ve eğlenirlerdi.

Mangeçi Saheb bendenize; bu tür yerlerin derinliğini ölçmek için kullanılan, meşin bir ip ve kurşun bir topla bu gölü de ölçtüğünü, hatırladığım kadarıyla orasının derinliğinin atmış ziradan, yüzölçümünün de seksenden fazla olduğunu söylemişti. O gölün uzunluğu ve genişliğinin (vr 202) ne kadar olduğunu söylediğini şimdi iyi hatırlamıyorum, ama zindanı hatırlıyorum. Bana dediğine göre; Süleyman'ın Zindanı olarak tanınan o kuyunun ağzını ölçmüş, eni 40 ziradan

fazla değilmiş, derinliği de tam 70 zira imiş. Mangeçi Saheb'in bana söyledikleri bu kadar idi. Ancak orada yaşayan halktan bazıları bu gölün derinliğinin daha fazla olduğunu söylerler. Vebali râvinin boynuna.

3.47. Baba Gorgor Hikâyesinin Ayrıntılı Beyanı

İsfendabad bölgesinde, Senendec şehrine 13 fersah mesafedeki İmamzâde'nin doğu tarafında Baba Gorgor adıyla meşhur bir yer bulunur. Aslında bu kişinin mezarı taşlı bir tepenin üzerinde bulunur ve bir kişi at üzerinde oradan geçerse, kuşkusuz tepenin aşağısının boş olduğunu görür. İmamzâde kabrinin olduğu yapının altında kireç gibi beyaz renkli bir su akar ve akış hızı da çok fazladır. Şunu biliyorum ki o su yukarıdan aşağıya tüm gücüyle taşların arasından akıp gidiyor ve epeyce su taşların arasından dışarıya fışkırır. Bu hareket esnasında su fışkırırken davul sesi gibi bir ses çıkarır, bundan dolayı oranın halkı hurafe kabilinden, İmamzâde'nin keramet gösterdiğini ve davul çaldığını söyler. İmamzâde mezarının bulunduğu dağda koyun ve geyik şeklinde küçük taşlar bulunur. Türkçe konuşan o yörenin halkı (vr 203) Baba Gorgor'u çok sever ve derler ki; bu taşlar önceden hayvandı ve bu hayvanlar İmamzâde'ye vardıklarında oğlu Türkçe dilinde babasına seslenip dermiş ki “Baba gör gör” yani “bak bak”. İmamzâde yukarıya kubbeye doğru bakınca, hayvanlar taşa dönüşmüş ve halen daha taş şeklinde dururlar. Bu yüzden tepenin aşağısında İmamzâde kabri ile köyün arasında yar olan bölge, “Baba gör gör” ve bilahare halk arasında söylene söylene “Baba Gorgor” olarak tanınmış. O bölgenin sonunda aralıklar halinde toprak birikintileri yer alır ve bu tepelerin üzerinde bazen tozlar uçuşur. Böylece aralıkların arasından kırmızı renkli kirli bir su sürekli kaynayıp yüzeye çıkar ve kaynayan sıcak yağın sesi gibi ses verir. Enteresan olan şu ki, bu su ne azalıyor ne de çoğalıyor, her vakit aynı miktardadır. Bendeniz, suyun derinliğinin ne kadar olduğunu bilmek isterdim, ama bir türlü nasip olmadı, çünkü bu iş için gerekli aletler yanımda yoktu. İmamzâde'nin asıl ismini de yaşlılıktan unutmuşum. Ama onun adı kabrin yanındaki bir parça taş kitabenin üzerinde yazılı idi, büyük ihtimalle Cafer ya da Hâdi'dir. Allah en doğrusunu bilir.

3.48. Bâbân topraklarındaki eserlerin ve yapıların özellikleri

Bâbân Vilayetinde kıblenin sol tarafında Süleymaniye şehrine 15 fersah mesafede “Dello” adında bir köy bulunur. Dello'nun yarım fersah uzaklığında

beyaz renkli saf bir zemin olup, daire şeklindeki bu yerin alanı yirmiye yirmi zira’ (vr 204) ve orada bulunan çukurun derinliği beş ziradır. Onun aşağısında da bir tane daha yaklaşık on iki zira’ kadar bir çukur olup, bu çukurun derinliği de otuz zira’dan fazladır. O yerin yukarisından aşağıya doğru, gidiş gelişler kolay olsun diye küçük köprüler yapılmıştı. O daire şeklinde olan çukurun en son kısmının sağlam bir toprağı vardır. Oranın bir köşesindeki bir duvarın altında üç tane küçük delik olup, bu deliklerin arasındaki mesafe bir el avucundan fazla değildir. O çeşmenin dört zira’ uzağında bulunan üç havuzun her birinin iki zira’ murabba uzunluğu ve derinliği vardır. O üç delikten bu havuzlara kadar üç tane dar su yolu olup, bu su yollarından her üç havuza da su akar. Allah’ın bir lütfu olarak, sağ taraftaki havuzun suyu çok soğuk ve duru, sağ taraftaki havuzun suyu da biraz koyu ve fazlasıyla ekşidir. Onun ekşiliği o kadar fazladır ki hiç bir kabın içinde, hatta taş ve demir kaplarda bile durmaz, o suyu herhangi bir kaba döktüğünüzde o kap anında kırılır. Bu suyu içine koyup götürebildikleri tek kap balkabağıdır. Ama bu suyun ekşiliği dünyadaki tüm başka ekşilerden daha hoştur. Lakin bu su, tatlı ve yağlı yemeklerle karıştırılmazsa yenilemez, çünkü bu suyun sertliği kükürt cevherinden bile fazladır. Kaç sefer gördüm, bu suyun yaklaşık beş veya altı damlası bir çorba tenceresine döküldüğünde hala o kadar ekşi olurdu ki, kimse imkân bulup da ondan yiyemezdi. (vr 205) Bu sudan yapılmış olan merhem mafsals ağrılarına etkilidir. Yine bu suyla yapılan şerbet, ateşli hastalıklara, kusma-bulantıya ve kadınların bazı hastalıklarına iyi gelir. Merhum Tophane Emiri Habibullah Han ve Komutan Fezan Ağa, İran Devleti Bâbân Vilayetini ele geçirdiğinde ve Mahmud Paşa’nın İran Şahının Veliahdının hizmetinde olduğu dönemde, yanlarında babam da olduğu halde orayı görmeye gitmişlerdi. O vakit, Habibullah Han asker ordugâhının Albayı ve Fezan Ağa da oranın Binbaşısı idi. Son zamanlarda Fezan Han Tophane Komutanı olduktan sonra, Tahran’da da mafsals ağrısı rahatsızlığına yakalanmıştı. Her iki yılda bir bendeniz ve kardeşim Süleyman Beg kendisine bu sudan gönderiyorduk.

Ezcümle, sol taraftan akan yoldaki su o kadar acıydı ki hayvanlar bile o sudan içemezlerdi. Aslında duyanlar ve görenlere göre böyle bir yerde üç ayrı tür su bulunması ve bunların her birinin ayrı ayrı tatlara sahip olması fazlasıyla şaşırtıcıdır. Böylece Bâbân Vilayetinin müteferrik konuları bahsi de sona ermiştir. Ardalan Kürdistanı’nda daha önce bahsedilen fakat tafsilatına girilmeyen alamet ve

eserlerden biri şudur ki: Senendec şehrinin etrafında üç dört tane mezarlık alanı vardır. Onlardan biri Senendec şehrinin batısında bulunan ünlü Şeyhan Kabristanıdır. Şeyhan gönle sürur veren, hoş bir yerdir. Senendec şehri inşa edilmeden önce de (vr 206) orası bir mezarlıktı. Bendeniz o kabristanda bir mezar taşını okumuştum, tarihi üç yüz yıl öncesine aitti. Senendec şehri ise 242 yıl önce inşa olunmuştur.

Ayrıca, Şeyhan'da gri renkli iki parça taş kitabe bulunur, bunların her birinin boyutları 4/3 zira' ve yarım zira' ve 2 metredir. Bu taşların üzerinde hat şeklinde yazılar kazınmıştır. Bu kayaların etrafı önceden kazılıp işaretlenmiş gibidir. Oranın halkı o mevkiinin ismini "Kırk Ölü" koymuşlar. Böyle bir ismin koyulma nedenini bendeniz anlayamadım. Bir arkadaşımınla beraber görmeye gittiğimizde, o yazıları okumak için çok çaba harcadık, ama okuyamadık. Arkadaşımın dediğine göre; bunlar eski Parslara ait tarihi yazılardır ve burası da onlardan birisinin mezarıdır.

Bâbân ve Ardalân Kürdistanı'nın müteferrik hadiseleri bahsi sona ermiştir. Kafam fazlasıyla meşgul ve yorgun olduğu için diğer tüm Kürt kabilelerinin serencamını ve vaziyetlerini anlatamadım. Bu eseri bitirdikten sonra, Allah nasip ederse, geriye kalanları da tamamlamak için çok gayret göstereceğim.

Bu eserin müellifi Rasulullah'ın (Allah'ın binlerce selamı üzerine olsun) Hicretinin 1286. yılında, 24 Zilkâde (M. 25 Şubat 1870) Pazartesi günü bu mübarek eseri bitirmiştir. H.1286 (M.1870).

SONUÇ

Seyrü'l-Ekrad adlı eser, Abdülkadir Babani tarafından farklı merkezi otoritelerin çeperinde bulunan coğrafi alanlarda Kürt topluluklarının tarihlerini ihtiva etme amacına matuf olarak 1870 yılında kaleme alınmıştır. Ancak Abdülkadir Babani'nin kendisi tarafından da işaret edildiği üzere, sağlık problemlerinin elvermemesinden dolayı Kürt topluluklarından sadece kendisinin mensup olduğu Baban ve Ardalan topluluklarının tarihini yazma imkânı bulabilmiştir. Ölümüne ilişkin herhangi bir veriye ulaşamadığımızdan hastalığının derecesini ve yaşamı üzerindeki etkisinin *Siyerü'l-Ekrad*'ın geri kalan kısmının akıbetine nasıl yansıdığı hakkında net bir değerlendirme olanağımız olmamaktadır. Bununla birlikte Abdülkadir Babani'ye atfen başka herhangi bir esere bugüne kadar ulaşılmaması, ondaki sağlık problemlerinin, tasnifini yaptığı bütün Kürt topluluklarının tarihini yazmaya fırsat bulamadığı ön görüşünü desteklemektedir.

Seyrü'l-Ekrad, Osmanlı ve İran devlet güçlerinin kesiştiği çatışmalı sınır bölgelerine ilişkin yerel bir tarihi anlatı üzerinden kaleme alınmıştır. Çatışmalı sınır bölgeleri, yerel tarihsel söylemin dayandığı yazılı ve sözlü kaynakların korunması ve diğer kuşaklara aktarılmasına yönelik dezavantajlı ve yıkıcı bir yapıya sahiptir. *Seyrü'l-Ekrad*, Osmanlı ve İran devletlerinin sınır bölgesinin hâkimiyeti, dolayısıyla gerek kendi aralarında ve gerekse de Baban ve Ardalan hanedanlıkları üzerinden yarattıkları çatışma ortamının yerel hafıza ve kaynakları sessizliğe gömen ortamında yerelin özgün bir tarihsel söylemin sesini teşkil etmektedir.

Seyrü'l-Ekrad'ı kaleme alan Abdülkadir Babani'nin toplumsal kökeni ve yaşam tecrübesi, eserin özgün bir kaynak olarak değerine değer katmıştır. Babani'nin Baban ve Ardalan hanedan idarelerinin ilga edildiği sırada reşid olması ve her iki hanedan aristokrasisi içinde bulunması, Baban ve Ardalan hanedanlıklarının ilgasına yönelik İran, Osmanlı ve İran devlet arşivlerinin resmi söylemlerine alternatif yerel bir söylemin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Hanedan idarelerinin ilgası sırasında yaşananların yerel algı ve perspektif üzerinden verilmesi eserin kendine özgü yapısını teşkil etmiştir.

KAYNAKÇA

Abdülkadir İbni Rüstemi Babani, *Siyerü'l-Ekrad*, İran 1868.

Altuntaş, Halil; Şahin, Muzaffer; *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Bakara Suresi 156. Ayet, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.

Avcı, Casim; "Medain" Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 28, Ankara 1993, s. 289-291.

Çetin, Seyfettin; *Yakut el-Hamevi'nin Mu'cemü'l-Buldan'ıda Kürtler*, Nubihar Yayınları, Diyarbakır 2013.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 1998, s. 954.

Firdevsi, *Şehnane*, önsöz, Ts., s. X.

François Cadiou, Clarisse Coulamb, Anne Lemande, Yves Santamaria, *Tarih Nasıl Yapılır*, Çev. Demir Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Gene R. Gartwaite, *İran Tarihi*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2016.

Gündüz, Ahmet; "Kerkük", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 25, Ankara 1993, s. 290.

Gündüz, Tufan; *Kızılbaşlar Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016.

Halaçoğlu, Yusuf; "Bağdat", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, Ankara 1993, s. 433-435.

İlgürel, Mücteba; "I. Ahmed", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 2, Ankara 1993, s. 32.

İyad Baban, *Üsret'il Babanü'l Kurdiye*, Darü'l Zaman, Beyrut 2008.

Kılıçhani, Hamit Rıza "Hat ve Hoşnivisi der Gozar-i Zaman", *Mecelle-i Honer-Kitab-ı Mah*, Hordad ve Tir, Sayı: 69-70, s. 69, 1383.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri; "Seyyid", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 37, Ankara 1993.

Merçil, Erdoğan; “Sepehsalar”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 37, Ankara 1993, s. 259.

Michael Axworthy, *İran: Aklın İmparatorluğu*, Say Yayınları, İstanbul 2016.

Muhammed Emin Zeki, *Meşahir-ü'l Kurd ve Kurdistan*, Cilt: 1-2, Bengi Jin, Süleymaniye 2005.

Selahpour, Cemşid Kimya, *Ferheng-i Cam'i Farisi be Türki İstanbuli*, İntişarat-ı Cengel, Tahran 1385, s. 660.

Sheerin Ardalán, *Erdelan Kürtleri*, Çev. Heval Bucak, Avesta Yayınları, İstanbul 2011.

Tefazzüli, Ahmet; Albayrak, Nurettin; “Enûşirvan”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 11, Ankara 1993, s. 255-256.

Uslu, Recep; “İstahr”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 23, Ankara 1993, s. 202.

www.dmy.info/buyuk-iskender-kimdir/. (Erişim tarihi: 05.09.2017)

www.dunyadinleri.com/dunya-dinleri/islam-tarikatmezhepleri/oku-kurt-aleviliği-yresn-tarikti-ehlihak (Erişim Tarihi: 15.10.2017)

www.Filozof.net/Turkçe/nedir-ne-demek/12613-Fersah-nedir-ne-demektir-anlamı-hakkında-bilgi.html (Erişim Tarihi: 10.12.2017)

www.iranmap.com/oraman-village-kurdistan-iran. (Erişim Tarihi: 18.10.2017)

Yazıcı, Tahsin; “Efrasiyap” Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 10, Ankara 1993, s. 478-479.

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Mardin’de doğdu. İlk ve Orta eğitimini Mardin’de tamamladı. 2013 yılında Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölüm’ünden lisans derecesi aldı. 2015-2016 yılları arasında İran’da Uluslararası İmam Humeyni Üniversitesinde dil eğitimi aldı. Farsça, Arapça ve Kürtçe bilmektedir.

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İNTİHAL RAPORU

Tez Başlığı: Siyerü'l-Ekrad Adlı Yazma Eserin Çevirisi ve Değerlendirmesi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler ve sonuç kısımlarında oluşan toplam 192 sayfalık kısmına ilişkin 02/01/2018 tarihinde tez danışmanım tarafından "İntihal Net" adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı alıntılar dahil % 1'dir.

Uygulanan Filtrelemeler:

Kaynakça dahil :

Alıntılar dahil

Açıklamalar:

Mardin Artuklu Üniversitesi "İntihal Net" adlı intihal tespit programı sonucunda; azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Eral CEYLAN

Öğrenci No:15751010

Programı: Tarih

Statüsü: Tezli Yüksek Lisans

Tarih ve İmza

Danışman Onayı

Yrd. Doç. Dr. Ziya POLAT

A.B.D. Başkan V.

Yrd. Doç. Dr. Ziya POLAT